بەرەو منداڵی بە جلی پاییزەوە

بناغەو ئەزمونی شیعر

کەریم دەشتی

هەولێر ٢٠٠٧

((بلیمەتیی گەڕانەوەی منداڵێتییە بە ئەنقەست))

بۆدلێر

بەشی یەکەم
لە ئەزموونی ژیاندا

١

ئێستێشی لەگەڵدابێ سەرچاوەی ئەشق بە رابردوو کوێر نەبۆتەوە، پێشم وا نییە وەها زوو مـرۆڤ دەسـتبەرداری خەزنـەی رابردووەکـانی خـۆی بـێ، مەرج نییە رابردوو شیرین بـێ تـا خـەڵکی هێنـدە عـەودالێیان بێـت، بـەلاّم داهاتووەکانی مرۆڤ وا دەکات کەڵکەڵەی گەڕانەوە بۆ ئەو رابردووانە هێندە بە گوورِ بێت. لەجیهانی هەر نووسەرێکدا منداڵی وەك لەشکرێکی پڕ جوانی رووپەرێکی گـەورە داگیردەکـات، زۆر جـاران نووسـینەوەی ئـەو هێرشـەی

منداڵی دەقێکی لەززەتبەخش دادەهێنێ. شتەکانی منداڵی هەمووی سادەو ساکارن. بەلاّم لەقوولاّیی دا کاری خۆیان دەکەن و ئاسەوارییان لەناو پانتایی ئێستاکاندا وەدیار دەکەوێ.

ئەم چەند شتانەی من نووسیومن بەشێکی زۆر بچوکی ئەو دونیا سیحراویەی منداڵی خۆمە، ناخی مرۆڤیش زیاتر بەوە دەکرێتەوە کە ئەوانی دیکە لێی بخۆنەوە , ئەگینا لە گۆشەگیریدا ماناکانی ژیانی دەمرێ، بەلاّم ئەگەر بابایێکی دیکەش بیبیستێ دەها باشتر. لەو ژیانەدا ئازارەکان زۆریان هاوچەشنو هاوئاوازن.

وەك دایکم هەموو جارێك بۆم دەگێڕێتەوە دونیا هێندە بەرفراوان نەبوو، ئاسمان هێندە پڕ دوکەڵ نەبوو، بەڵکو گوندێکی تەواو بچووك بووە، پەیوەندییەکان سادەو ساکار بوون کۆلاّنەکان تژی ئەڤین بوون , ژوورەکان پڕ لەسەفاو وەفا بوون، قسەی دایکانیش هەمیشەو تا ئەبەد لەناو رەحمی ئەفسانەکانەوە هەڵدەچێو جۆرێك لەقوماشی قودەسیەت لەبەر دەکات، من پڕ زیڕەترین منداڵەکانی ئەو بوویمەو جار جارە هێندەم لێپەست بووە، لەرقان منی فرێداوەتە بەرپڕوشەی بارانو خوشکەکانم دەگێڕنەوە، دەڵێن ئەوکات لەهەموو دەمێك جوانتر دەبووی، چونکە کە باران لەدەمو چاوتی دەدا بەدەستو قاچ لە جولەیێکی سەیردا دەبووی بەتەماتە، کەواتە باران یەکەم هاوڕێو میوانی من بووە لە ژیاندا، ئای ئێستێکە من چەند لەگەڵ باراندا دۆستم، چۆن چۆنی دەمگەڕێنێتەوە منداڵی– بە هەر حاڵ من مایەی هیلاکیێکی زۆری دایکم بوویم، هەڵبەت

پاییزێکی درەنگوەختیش گێژەلوکەی خۆی دەکرد بە ژووری ساردوسڕی ماڵەکەمان، کە ئێستا ئەوەندە دڵم بە پاییز دەکرێتەوە رەنگە هی ئەوە بێ لەگەڵ لەدایك بوونمدا با چۆتە ناو موخی ئێسقانەکانم... هەمیشە زەنگێکم بەرەو رابردوو بۆ لێدەدات.

٢

زۆر جاران بیر دەکەمەوە کە منداڵێتی ئێمەمانان چەمکێکی جیاوازی هەیە دەگەڵ منداڵێتی دنیاو نەوەکانی ئێستامان، بەوەی کە هەرگیز وەك چۆن ئێستا بۆ منداڵان بیر دەکرێتەوە بۆ ئێمەمانان بیر نەکراوەتەوەو وانەبووە، دنیای منداڵێتی ئێمە دنیاییێکی خوڵەمێشی بووە وەکو ئێستا رەنگاوڕەنگ نەبووە، ئامانجی منداڵبوون بەوەی کە نەبڕانەوەی نەسلو میراتگری بووە، بۆ نەبڕانەوەی نەسلیش هێندە بەخەم نەبوون ئەوەندەی لەپشتی میراتەوە کاریان کردووە، بەرهەحاڵ من دەمەوێ باسی منداڵێتی خۆم بکەم ((خوایە کارێکی چەند سەختو دژوارە، تاکە شتێکە درۆ قەبوڵ ناکات، ژیانیش بێ درۆی شیرین دژوارە...

((لایلا کوڕم لایلایێ
ئاخر لۆ خەوت نایێ
رووقەندی قەندەهارێ
بنوو هەتا بەهارێ))

ئەمە لاوانەوەی دایکم بووە بۆ من، هەڵبەت زۆرجاران کە ئەوەشی دەگێڕایەوە دەیگوت تۆمان بردبووە ئەو ژوورەی کە دوور بوو لەحوجرەی باوکت کە پێشتر شوێنی دەواران بووە. هەڵبەت زۆربەی دایکانی کورد کە کوڕەکانیان دەلاواندەوە وردە وردە فرمێسکی یادەورەیشیان دادەبارانـدو دەگەڕانەوە ناو دنیای جاری جارانییانو رابردووی خۆیان بیر دەهاتەوە چونکە بێ ئەسەرنییە ئێستاشی دەگەڵدا بێ لەهەر شوێنی لایلاولاوانە بۆ منالێ بکرێ، فرمێسک جێ بەبزە چۆل دەکا... هەمان ئەو دڵۆپە فرمێسکانە ئارامی دەبەخش بە دایکان.

٣

منداڵی من لە ناوگێژاوی رۆژگارو سەختەندازیدا بە ئاستەم دیار دەدا , وەك تاوسێکی خێراو تیژپەڕ بوو کە بەرەو دۆڵەکان بچێو لەناو تەمێکی خەستدا ونببێ ئاوایە، بەم پێیە من تەنها لەدوور دوورەوە ئەم سیمایە دەبینمو لێم بەدوور دەکەوێتەوە، لەبەر ئەوەی من کە باوکم کۆچی کردوە ئەوەندە بچووك بوویمە تا ئێستا ناتوانم رووخساری باوکم بهێنمە بەرچاو , لەو بچوکیەوەش بینیبێتم ئەوە ئاسەواری لەناو مێشكو زەینمدا نەماوە، کە کەوتوومەتە سەر پێکانیشم تەنها دایکمو سێ خوشكو چوار برام بینیووە هەندێکیان بچووك بوون... تەنها برا گەورەکەم نەبێ کە لە دەوری هەرزکاری بوو، ئەگەر دایکم نەبووا هەرگیز ئەو پیاوە نەدەبووم، وەك ئافرەتێکی هەلۆ باڵی پڕ لە سۆزی بەسەر ئێمەی منداڵدا داهێناوە،

سەرەڕای هەموو سەختییەکی ژیان ئێمەی یەکەیەکە لە پردە دژوارەکانی ژیاندا پەڕاندۆتەوە، بۆیە هیچ شتێکی خۆشی منداڵیتم پێ نییە بیگێڕمەوە، ئەوە نەبێ کە منداڵی خۆی لەخۆیدا خەونێکە خۆش، هیچ شتێکم نەبووە وەك منداڵانی دنیا پێیەوە خافلاً بووبێتم، هەمیشە لەناو جلێکی هەژارانەوە پێ خاوەست بوویمە، کۆڵانەکەمان لە هەولێر هەمیشە لەژێر هەڕەشەی لافاو دابووە، جۆگەلە ئاوێکی هێجگار پیس و پڕ لەزبڵو سیاناوی لەناوەندی کۆڵاندا بوو، سەیرە من هەمیشە لەکەناری ئەو جۆگەلەیەدا یاریم کردەوە کە ملیار ملیار ڤایرۆسی تیا بووە، تۆپێکم نەبوو دایکم بە پەڕۆ بۆی دروست دەکردم، قوناغی سەرەتاییم نیوە لەسەر ئەو جۆگەلەیەو نیوەش لە قوتابخانەی هەولێری سەرەتایی بەسەر بردوەو تەواو کردووە، من زۆر زوو چوومەتە خوێندن، پاشان گۆزراینەوە بۆ قوتابخانەی– مەولەوی کە ئەو دەم دەوامەکەی دیکە قوتابخانەی– مستەوفی– بوو، لەبیرمە لەسالۆنی قوتابخانەکەماندا وێنەیێکی گەورەی مەولەوی کرا بوو لەسەر دار نەخشێنرابوو بەراستی هەمیشە بەدیار ئەو وێنەوە دەوەستام وبیرم لێ دەکردەوە بۆیە ئێستا وێنەی مەولەوی لەناو زەینمدا بۆ ئەبەد ناسڕێتەوە، هەروەها کە ئێمەلە دەوام بەردەبووین، قوتابیانی– مستەوفی– بەهەموو هێزیانەوە هاواریان دەکرد ((مەولەوی بەوەی وەبی)) کە ئەوانیش تەواو دە بوون ئێمە هاوارمان دەکرد:

((مستۆفی کەرەکەت تۆپی))

ئیدی دەبـوو بـە هـەڵلا، ئێسـتێکەش قیـژەو هـاواری منـداڵانم لـە گوێـدا دەزرینگێتەوە , خودایە ئەوە چ قیامەتێك بوو؟ خودایە ئەوە چ لـەززەتێك بوو کەهیچ فیلمێکی ئێستای دونیا هێندە زاکیرەم تیژ ناکاتەوە.

٤

گەورەترین زبڵخانەی مێژوو لەگەڕەکی تەیراوە بوو، کە هەرچی زبڵو پاشماوەی پیسیو خواردنو پوخڵی شاری هەولێر بوو لەو کەندەدا روویاندەکرد، کەندێکی گەورەی قووڵ بوو ئێمە لەمنداڵی ناومان نابوو کەندی قووشە شێتی، لەتەك جادەکەی سی مەتری بوو نزیك مزگەوتی حاجی عەبدوڵلاٌ، کەچی ئێمەی منداڵ کاتێك بەرەو ئەو زبڵدانە دەچووین وەك ئەوە وابوو کە بەرەو یوتیبێکی گەورە بچین، بەرەو باخێکی رەنگاوڕەنگ بچین، سەیر ئەوە بوو پێخواست بووین رەنگە یەك ملیار شوشەی شکاویشی تیا بووبێ زبڵخانەیێکی هێندە گەورە بوو کە دەچووینە ناوییەوە تەنها بۆ نیوەڕۆ لێی دەبووینەوە، ئیدی بە دڵخۆشی دەگەڕاینەوە ماڵەوە، نازانم چیمان لەو زبڵدانە دابوو؟ چیماندەست دەکەوت؟ هێندە عەوداڵی ئەو شوێنە پیسە بووین؟ کابراییێکی زبڵڕێژیش هەبوو ناوی عەولا پۆخچی بوو ئێمە پێماندەگوت ((زبۆ)) کاری ئەو پیاوە پاککردنەوەی تەوالێتەکان بوو و هەر لەو زبڵخانەیە هەڵیدەڕەشت.

٥

لە منداڵیدا شتێکم وەبیردێتەوە تەزوێکی خۆش دەدا بە گیانم ئەویش ئەو رۆژانە بوو کە نمایشی سەربازی دەبوو لە ئۆردوی هەولێر. ئەوکاتە بەسەربازگەیان دەگوت ئۆردی، هەڵبەت وەکو ئێستا ترسناك نەبوو، خەڵك بۆ سەیران دەچوونە ناو ئۆردی و کەس پەیوەندی بەئێمەوە نەبوو، یاخود

ماڵە هەژارەکان بۆ کۆکردنەوەی سەموون و خواردن دەچوونە ناو ئۆردی. ئیدی لەوێ نمایشی سەربازی خۆش خۆش ئەنجامدەدرا، ئەوکات ئۆردی لە دەرەوەی هەولێر بوو وەك بەهارستانێك وابوو، بەلاّم داخی گرانم کە گەورە بووم خوێنی رۆڵەکانی نەتەوەکەی خۆم بینی چۆن لەو بەهارستانەدا هەڵدەڕژاو بەسەریە لەسێدارەیان دەدان.

٦

رۆژێکیان هەموو منداڵانی گەڕەك کۆبووینەوە ((نایف تیوتیو و جەوهەرو پوتەو قەللاجو رەوفە درێژو عەبدوڵلاّ سلێمان وەلید زاریۆ تەحسینە قووت و عارفە خیلۆ عەلیکۆو یاسین و سەعۆو کامیل و سالاری کێشکە کوژ... هتد. بە ئەقڵی منداڵانەی خۆمان بڕیارماندا شار بەجێبهێڵین و روو بکەینە ناو شاخان، ئەوکات هەولێر زۆر چۆڵ بوو بەهەمان ئەو کەسانەیان دەگووت– ئەشقیا– کە لەدژی رژێمی ئەوسا رویان لەشاخ دەکرد یاخود دەیانگوت چووینە ناو کۆمەرەی، ئیدی بەڕێکەوتین تا گەیشتینە ناعوری زەمینێکی کشتوکاڵیەوە زۆر چۆڵ بوو بۆ ماوەیەك ماینەوە ئێوارە داهات بە ناچاری گەڕاینەوە گوایە شارمان جێهێشتووە، ئیدی ئەشقیاکان گەڕاینە شار کەهەرگیز نەچووبووینە دەرەوە.

٧

من هەر لە منداڵیەوە هاودەمی گۆڕستان بوویم، چونکە گۆڕستانێکی گەورە بەناوی– قەبرستانی مەلا رەشید– لە نزیك ماڵی ئێمە بوو، چەندین

بـەهاری عـومری منـداڵێتیم لـەو قەبرسـتانە بەسـەر بـردووە، هـەر بۆیـەش قەبرستانەکانم خۆش دەوێن، وەك بڵێی لـە مێـژە هـاوڕێمن وهاوسـۆزییێکی زۆرم لەگەڵیاندا هەیە، هیچ نووسینێکی سەرکێلی ئەو گۆڕستانە نییـە مـن نەمخوێندبێـەوە لـەم گۆڕسـتانەدا دوو گۆمـەز هـەبوون کـە بـە چـەندین دارودرەختی چڕەوە دەورەدرابوون، ئاوبارێکی خۆشـی هـەبوو، دارتـوێکی زلی لێ بوو، لەژێر سێبەری ئەو درەختانەوە دادەنیشتن, خۆشـترین رۆژانـی ژیانی منداڵێتی خۆم بەسەربردووە، ئێمە پێمان وابوو کە شـوێنی واخـۆش لەسەرزەویدا نییە، هەر لـەنزیك ئـەو گومەزانـەوە چـەندین کوپـەی گـەورە گەورەی سەر بە قەوزەی کەسك هەبوون کە بۆ چەندین سـاڵ لـە مـەوپێش دەگەڕانەوە ئاومان تێدا دەخواردەوە ئـای لـەو ئـاوە شـیرینە... ئـای کـە ئاوێکی شیرینو خۆش بوو، پێمان وابـوو ئـەو ئـاوە لـە بەهەشـت هـاتووە, ئێمە هەمیشە لەتـەك ئـەو کوپانـەوە دادەنیشـتین, ئـەو گومەزانـە بـەوەی کەچەند گۆڕێکیان تیا بوو زۆر موقەدەس خۆیان دەنواند , هەمیشە لەبەر چاوی ئێمـەدا وەك ئەفسـانە وابـوون کـە نەمانـدەوێرا بچـینە ژوورِیانـەوە، بەدرێژایی مـاوەی منـداڵیمان وەژووریـان نەکـەوتین، مـام سـەعیدیش، کـە مجێـوری ئـەم گومەزانـە بـوو یـاخود زێـوان بـوو , ئـەویش هـەر پیـاوێکی ئەفسانەیی بوو پیاوێکی پـیری خوداپەرسـت بـوو، هەمیشـە بـەدوای ئێمـە دەکەوت نـازانم بـۆ ئەوەنـدە سـایەدی ئێمـە بـوو، ئـەم گومەزانـە جێگـەی زیارەتی خەڵك بوون، جێگـەی گەلـەکۆیی منـداڵان بـوو، کـە ئێسـتێ بـیری لێدەکەمـەوە تێدەگـەم چـەند خوشـبوو خودایـە، ئێمـە کـە دادەنیشـتین

(یاسین) که هاوڕێی منداڵیم بوو هەمیشە جگەرەی عارەبی لەباوکی دەدزی ئێمەش بە دزییەوە دەمانکێشا، ناوەناوەش پیاوانی وەك مام برایم کە هەمیشە دار جگەرەو شتی دیکەی لەدار دروست دەکردو حاجی سۆر کە تەبیبێکی میللی بوو حەسەنە گەورەو درێژ(لەشیعرێکما بەناوی غوّما باسم کردووە) هێدی هێدی دەهاتنە بەر سێبەرەکەو ئیدی کوّڕی قسە گەرم دەبوو، ئێمەش بەدیاریانەوە دادەنیشتین، مەلا سابیر پیاوێکی شەلەی قورئانخوێن بوو ڕۆژانە خاوەنی گۆڕەکان دەهاتنو مەلا سابیریان رادەسپارد تا بەسەر گۆڕەکان بخوێنی، ئیدی هیچ کاتێ ئەو کابرایەمان بەبێ خوێندن نەبینیوە... لەو سەردەمەدا دایکم کارێکی باشی کردووە کە هەمیشە سەری منی سفر کردووە هەرچەند موعاناتێکی زۆرم بەو سەرە سفرەوە بینیوە، هەر کات دەچوومە ناو منداڵان یەکسەر دەیانگوتو هاواریان دەکرد.

((کودیلەی ئاوێ باوێمە ناوێ))

یاخود:

((کەچەڵ... کەچەڵ قاقا سەری بەسماقە))

باشترین جوێنێ هەمان ئەو سەردەمەی منداڵیم ئەو نەزمە بوو کە تەواوی منداڵان بە کۆرس دەیانگوتەوە:

هەڵت دەگرم دات دەنێم

لەناو جۆڕکی کات دەنێم

هەتا دەمرم تێت دەنێم

٨

یەکێ لەو شتانەی کە هەمیشە داخی بۆ دەخۆم ئەوەیە کە من لە منداڵێتی لە گەڕەکێك بووم، منداڵان جگە لە (دار لاستیك) هیچ شتێکی دیکەیان نەبوو، منیش یەك لەوان بووم– باران بڕەییێکی– هێجگار زۆرم بەردباران کردوە ، ئێستاش وەبیرم دەێتەوە ئەو باران بڕانە هەموو لە ئاسمانی سەر قامیشەلانی– مام خالند– کەئەویش تەبێبێکی میللی بوو خەلکی موکریان بوو، پەڕیبوّوە هەولێرو ئەم قامیشەلانەی چاندبوو، کۆ دەبوونەوەو کاتێك وەبەر گوللەبەردینی منداڵان دەکەوتن چۆن چۆنی لەو تاقەوە سەراو سەر دەکەوتنە سەر زەوی و باڵی رەشی خۆیان لە تاوان پان دەکردەوە، خودایە لەمنداڵان ببورە ئەوان گوڵی نێومەلەکوتی تۆن ئەوان بێگوناهانە لەززەتیان لەو تراژیدیایە وەردەگرت...من نازانم بۆچی بەرائەتی منداڵی بەو هەموو پاکییەوە هەڵگری ئەم هەموو زوڵمە بوو بەبێ ئەوەی هەستی پێبکەن.

٩

ئێمە خانوێکمان هەبوو لە قوڕ، پەڕپوت , شەوانی هاوینان کە دەچووینە سەربان، ئێواران زوو دەیانڕشاند بۆنێکی هێجگار خۆش لوتی دەپژاندم من ئەوەندە شەیدای ئەو بۆنو بەرامەیە بوو بووم ئەمێستاش کاتێ باران یەکەم پەڵەی بەرخاك دەکەوێ دەگەڕێمەوە ناو کێشوەری

هەمان ئەو بۆنە ئەزەلیەی خاكو هـەمان ئـەو لەززەتـە پڕشـەوقەی کـە لـە سـەربانەوە هەسـتم پێـدەکرد، ئیـدی شـەو دادەهـاتو هـەموومان بـەرێزە دەنووستین ئەوەشم لـەبیر نەچـێ هەمیشـە شـەربە ئـاوێکی سـارد بەسـەر لێواری ستارەوە بوو، ژیان سادەو سـاکار بـوو، بـەر لەنووسـتن خۆشـترین یاری منو براکانم کەسەیری ئاسمانی شینو زیوینمان دەکرد ئەوە بوو کـە دەمانگوت:

((ئەستێرە پەنگەستێرە

ئاگرەکی باویێ ئێرە))

بەڵام ئێستاش لەوە نەگەیشتووم مەبەست لەو عورفە منداڵییەچـی بـوو، ئەو ئاگرە چی بوو داوامان دەکرد، پێمان وابوو ئەگەر ئەو ئـاگرە بکەوێتـە سـەربانی ئێمـە خـانوە قوڕەکـەمان دەبێتـە کۆشـکێکی خـۆشو رونـاكو رەنگاورەنگو شانەشین... ئێمە وامان لێکدەدایەوە .

ئەمە جگە لەوەی هەمیشە چاوەڕوانی بەیەکاچوونی هەردوو ئەسـتێرەی (لـەیلو مـەجنون) بـووینو پێمـان وابـوو ئەگـەر ئـەودەمی کـە خۆیـان لێکدەدەن هەر دوعایێ بکەین خودا قـەبوڵی دەکـات... ئـای کـە خـەیاڵیی خۆشـی بـۆ دروسـت دەکـردین... جگـە لـەوەش یـەکێکمان دەیگـوت ئەستێرەیەك بۆلای چیا دەچێ ئـەوەی بیبینێتـەوە نـۆرەی ئـەوە پرسـیار بکات ئیدی تا خەوتن هەر ئـەوە بـوو... بـەڵام لێتـان ناشـارمەوە لـەهاتو چوونی ئەو ئەستێرانە لێکدانەوەم دەیبردمە خەیاڵێکی شیرینەوە. خەیاڵێك

ئەگەر ئێستاکێ هەمبێ وەلێ بەهەمان ئەوگوڕوقوڵییەوە داهێنـانی گـورەی لێبکەوێتەوە.

من لە منداڵی زۆرم حەز لەتۆپانێ بوو، هەموو ئێوارەیەك لەبـەر تۆپـانێ من درنگ وەختان دەچوومەوە ماڵو هـەموو ئێواریـەکیش چـینە لێـدانێکی باشم دەخوارد، هەڵبەتە هەر لەبەر خاتری ئەوە بوو کە من بخوێنم، بـەلاّم هەمیشە بۆ ئێوارەی داهاتوو دەچومەوە تۆپانێ دەشمزانی کـە دەچـمەوە جەمێك ئازار دەخۆم...

١٠

بیرم دێ زستانێکی تووش بوو من هەمیشە زوو دەچوومە قوتابخانـە کـە دەچـووم هێشـتا کەسـێك نـەهاتبوو بـۆ دەوام، ڕۆژێکیـان کـە گەیشـتمە پۆلەکەی خۆم دنیا هێجگار سارد بوو ,کرێوە بوو، بینیم کەوێکی زۆر جوان هاتۆتە ناو پۆلەکەوە، ئێدی منیش کتێبەکانم تورهەڵداو دەرگام داخسـتو کەوتمە دوای کەوە جوانەکەوە... هێندە بەدوای کەوتمو سوڕامەوە بـە نـاو رەحلەکاندا، ئیدی سـەرما نـەما... هێنـدە هـیلاك وشـەکەت بـووم کـەوتمو کەوەکەش لە من هیلاکتر بوو، ئەن ئاخیری کەوەکـە کەوتـە نـاو تەنەکـەی زبڵەکـەوەو گـرتم، لـە باوەشـی خـۆم نـا، گـوێم لـە خۆرپـەی دڵـی دەبـوو، مـاوەییێکی بـاش دانیشـتم، بـیرم دێ کەوەکـە زۆر بـەهێز بـووو خـۆی رادەتەکاند، کتێبەکانم هەڵگرتو گەڕامەوە ماڵ کە گەیشتم لەناو بۆڵـەبۆڵی دایکمو هاتو هاتی منداڵان خـۆم کوتایـە ژوورەوەو درگـام پێـوەدا، کـەوم

بەرهەڵڵای ژوور کرد بێئاگا لەوەی کە کەوەکە باڵی هەیەو دەفڕێ، هەر ئەوەندەم زانی لە شەققەی باڵیداو لە کونێکی گەورەی سەر دەرگادا چووە دەرەوە رامکردو رامکرد، بەڵام بێ فایدە بوو، روەو شاخ ئاسمانی شەق دەکرد، تا لە هەتەری چاو وونبوو... ئێستاکەش دڵم لەگەڵ ئەو کەوەدا چووو نەگەڕایەوە , ، ئەو دڵەی کە ئێستا هەمە هەمان ئەو دڵەی جاران نییە کە کەوەکە بردی هەر بە یادی ئەم کەوەوە دوای سی و دوو ساڵ شیعرێکم نووسی بەناوی– بریقەی زیوێ– کە لە گۆڤاری رامانی ساڵی٢٠٠٥ بڵاوکردەوە.

١١

ئێستێش نازانم لە سۆنگەی چی بوو شەڕێکی ئاوا پڕ لە رق تورەیی لەمیانی تەیراوەو منداڵانی قەڵا روویدەدا، کە هەموویان منداڵی ئەو شارە خەمگینە بوون، ئایا جیاوازی شوێن بوو، جیاوازی ئابووری بوو، یا جیاوازییێکی شاراوە کە ئێستە دیاردەکانی بۆتە واقیعێکی سەخت خەریکە گرفتاریمان بۆ دروست دەکات!!! ئەسکەندەر ناوێك کە سەرپەرشتی تەواوی منداڵانی تەیراوەی دەکرد، بەڕاستی ئەسکەندەری مەگەدۆنی بوو، لەبەر چاومە تا نیوەی قەڵا خۆیو چەکە قورسەکەی کە بەردەقانی بوو هەڵدەکشا ئیدی ئێمەش هەموومان بەدوای دەکەوتین، هێزێکی سیحراوی لەناو جەستەی هەمان ئەو ئەسکەندەرە بوو، هەمان ئەو هێزەش وای کرد ئەسکەندەر بە گەورەیی لە شۆڕشدا شەهیدبێ، ئەوانەی سەرقەڵا کاریان

ئاسان بوو هەر بەردێ هەڵیاندەگرت ئەوەندە بـەس بـوو لەدەسـت رەهـای کەن ئیدی وەك بارانی بەهار دادەبەزێتە سەرمان، لەهەموو شەڕەکان ئێمە بەناچار بەزیو بووین، خودایـە زۆر دەترسـم بـە گـەورەییش لـەحاڵی حـازر لەبەامبەر ئەو سیحرە هەر ببەزین , ئەم شەڕە هەفتەی سێ تـا چـوار جـار روویدەدا هەڵبەت لەهەموو دەوروبەریش... لە گەڕەکەکانی دیکەش هێـزی یەدەگی منداڵانمان بۆ دەهات، بەڵام ئەسکەندەری مەگەدۆنی خۆمان هـەر نەیتوانی ئەهرامەکانی قەڵا بگرێ هەر بەم یادەوەش دوای سی و یەك سـاڵ شیعرێکم بەناوی، (بەیەکەوە پیر بـووین قـەڵا) نووسـی لـە گۆڤـاری بـارش بڵاوکردەوە.

١٢

دایکم پیاوێکی مەزن بوو، لەهـەمان کـات ژنێکـی مـەزنتر بـوو، هەمیشـە داوای لە ئێمە دەکرد کە کار بکەین، ئەو دەیزانی برینەکە لـە کوێیـە، خـوا قەبوڵ ناکاتیش کە مەکتەب دادەخرا دەستم بەکار کردن دەکرد... زۆربەی کارەکانی من بەو منداڵیە هەڵگرتنی زەمبیلێکی بچووك بـووە، یـا سـینیەك پاقلاوە، یا سەبەتەیەك سەمونی بەکونجی یا سـینیەك کێکـی عەینـەگ یـا سابونی حەلەب، فرۆشتەنیەك و کاسبیێ نەماوە مـن لـە منداڵیـدا نەیکـەم، بۆیاغچی بووم، گوڵەبەرۆژە فرۆش بوویم، لەوزینەو گەزۆم فرۆشتووە، سێ گـەز لاسـتێك بەدرهـەمێك، سـێ پیاڵـە بـە دینارێـك دواجـاریش فرۆشـتنی شەکرلەمەو پندرلی... لێتان ناشـارمەوە لـە فرۆشـتنی خواردەمـەنی لەبـەر

نەفسنی خۆم هیچ قازانجم نـەدەکرد، لەهـەمووی سـەیر تـر ئـەوە بـوو زۆر لـەزەتم لـەوە دەکـرد، کـە دەچـووم بـۆ عـەنکاوە، یـا نـاو کۆلآنـە تـەنگو تریسکەکانی قەلآت , من بە منداڵی عاشق بووم، کچی هێند جـوانی لێبـوو، کـە لـەو تەنگسـتانە دەهاتنـە سـەر سـینیو زەمبیلەکـەم، منـداڵیان لیٚ دەستاندمو شەوانە لە عیشقی هەرزەکارانەی ئەوانە هەر زوو دەکەوتمو لـە خـەونا تۆڵـەم لێدەکردنـەوە، هـیچ کـۆلآنێکی عـەنکاوەو قـەلآ نـەماوە مـن شارەزای نەبم، ئێستاش نازانم بۆ هەمیشە لەبەر ماڵی کچیٚ کە نە سـیمایم لـەبیرەو نـە ناویشـی تـەنها شـوێنی ماڵەکـەی نـەبیٚ، دەوەسـتام هـاوارم دەکرد...

المدرسە الخالدیە... نەجاریٚ نەدوان نەسەدان، خودایـە ئـەم– المدرسـە الخالدیە دەبیٚ چ مەبەسـتێکی منـی لـە خۆیـدا هـەڵگرتبیٚ؟ ئـاخر عەشـقی مندالآنە لە کویٚو دەستەواژەی– المدرسە الخالدیە– لەکویٚ؟!...

١٣

نایف کـورێکی قشـت بـوو، بیسـتو چـوار سـەعات بەیەکـەوە بـووین... تەنانـەت لـەنان خـواردنو شـەڕو پیاسـەو بـە چـۆڵ کـەوتنو گریـانو پێکەنینیش هەر بەیەکەوە بووین... بەیانی سـەرو سـەمونی عەسـکەریمان کڕی بوو، ئەوکات نیوەی تەیراوە لەسەر ئەو سەمونە دەژیا کە کەناسەکان لە ئۆردی دەیانهێناوە... بۆ ئەوەی کە لە مەکتەبە بگەڕێینەوە یەکسەر بۆ تۆپانی بچین، بەلآم بەرلەوەی لەیەك دابڕێین بەرەو قوتابخانە بچـین، هـەر بەیانیەکەی نایف کەوتە بەر تایەی تراکتۆرێكو گیـانی سـپارد، بـە مـەرگی

نایف منداڵێتی من بۆ ماوەیەك كوژایەوە... نەك هەر بۆمن بەڵكو بۆ هەموو منداڵان،... لەگەڵ مەرگی نایفداو بینینی چۆنیەتی هەڵگرتنی تەرمی نایف... ئیدی هەموو شتێك لە منداڵێتی من سڕایەوە، رۆحم پڕ بوو لەهەڵلاو پرسیار كە تا دەمی هەرزەكاری نەبڕایەوە...

١٤

لەهەمووی سەیرتر شەوانە كە دوای هەموو ماندووبوونێك جێگایان بۆ رادەخستین بە تایبەت زستانان لەبەر دڵۆپەی باران ژوورەكەمان هەمووی دەكردە قاپو قاچاغ تكە تكی دڵۆپەگوێیكی موزیقی بۆ من پەیدا كردبوو، چونكە ریتمی دڵۆپەی بن ساپیتەش ئاوازێ بوو، دایكم هەموومانی لەیەك ژوور دەخەواندو ژوورێكی گەورەمان هەبوو، بەڕێكی رەقی گەورەی بەسەر هەموومان دادەدا، جا سەیرەكە لەوەدا بوو ئەم بەڕە وەك تەلەفۆن وا بوو هەركە لەو سەرەوە یەكێكیان نینۆكی پێدا دەهێنا ئیدی دەنگەكە دەگەیشتە ئەو سەری، هەریەكەش لە شوێنی خۆی ناوە ناوە ئەم كارەی دەكرد ئیدی تا درەنگە شەوان خەومان لێ حەرام دەبوو...

١٥

باوكم لەنێو پانتایی ئەو دەشتە غەریبەی قەرچوغ دایكمی لەسەدە زۆر دوورەكانی ناو كوردا لە چاو ئێستا بە عاشقی هێناوە كە بندیان بووەو بە ئەسل وەك تەواوی كورد موسڵمان نەبووینو بوونەتە ئیسلام، تەنانەت تا

ماوەیەك تەواوی بندیانەكان میانەیان لەگەڵ باوكم نەبوو، هەر خۆی ئاشقی عیلمو مەعریفەت بووە كە دایكیشم زۆر پڕ لە مەعریفەت بووەو كوردی زانیوەو خۆی فێری توركییەكی باشیش كردووەو تەواوی قورئانیشی لە هەوەڵەوە تا ئاخیر ئەزبەركردووە... سەیرە باوكی دایكیشم پیاوێكی نورانی پڕ لە حەكایەت بوو لە بەنی قەومی خۆی نەدەچوو كە ناوی عەولای كارەسول بووە (عبدالله كارەسول) لەبیرمە كە دەهات ئێمە چەند دڵخۆش دەبووین كە بەو ردێنی سپیو سافو نورانیەی ئەو هەموو شتە جوانانەی دەگێڕایەوە، خەزنەیەك بوو بۆ كورد، بەڵام ئاخ مردو هەمووی لەگەڵ خۆی بردەگۆڕ، سەیرە باوكم هەتا مابوو وەك دەگێڕنەوە بەشەوو رۆژ زیاتر لەدوازدە سەعات موتالای دەكرد كە ئەوی دەمێ موتالا كردن بەو مەودا درێژەی هیچ مانایێكی بۆ خەڵك نەدەدا، من كە ناتوانم باسی باوكم بكەم لەبەر ئەوەیە من هەستی بینینی باوكم نییە، دەتوانم بڵێم نەمدیوە، شێوەی , ئادگاری، رۆیشتنی، دانیشتنی، خواردنو تورەبوونی، دڵخۆشیو شادیو خەمباری... هیچی لێ نازانم... كەسەرێكی گەورەیە كەسێك باوكی خۆی نەبینێ– بەڵام ئەوەی كە دەیگێڕنەوە سەبارەت بە باوكم ئەوەیە مرۆڤێكی هەتا بڵێی زیرەك چاونەتەرس و دژە ئاغا بوو.

له وههمه جوانهکانی منداڵییهوه بهرهو ژیان

١

ئهوهبوو پۆلی شهشهمی سهرهتایم ههر لـه قوتابخانـهی مهولـهوی تـهواو کرد، ئـهو قوتابخانهیـهی کـه یهکـهم قۆغـه شـیری شـیعری پـیّ بهخشـیم، ئهوهیش خوێندنـهوهی شـیعرهکانی مهولـهوی بـوو، بهڕاسـتی حهقیقـهتێك ههیـه دهبـیّ فێـری نـهوهکانی خۆمـانی بکـهین، ئـهوهیش سـتراتیژیهتی ناولێنانه، ناو زۆر گرینگـهو کاریگـهرێتی زۆری ههیـه، نموونهشـم بـۆ ئهمـه ههمان ئهو پهیوهندییهی منه بۆ شیعرهکانی مهولهوی , لهرێگهی ناوی ئهو قوتابخانهیه بوو، خواحافیزیم لهو قۆناخه کردو ههرچی مامۆستاو کورسیو تهختهڕهشو دهرو دیواری پڕ له نووسینی سـهیرو سـهمهرهو ئـهو تانکیـه ئاوه گهورهیه کـرد کهلـهکاتی ئـهو قۆناغـهدا دوعـای ئـهوهمان دهکـرد کـه خودایه ئهم تانکیه ئاوه بتهقێتو بهڵکو بۆ چـهند رۆژێـك قوتابخانهکـهمان پڕ له ئاو دهبیّو دهوام نابیّ، ئهمـهمان لهدڵـهوه بـوو، خـهیاڵی منـداڵیمان بوو، بهڵام قۆنـاغی سهرهتاییشـم تـهواوکردو ئـهو تانکیـه هـهر نهتـهقی... ئیدی لهکۆتاییهکانی ئهو قۆناغهدا دوا رۆژی ههفتهی پاكو خاوێنی دهستی پێکرد، پێم وایه خۆشترینو پـڕ بـۆنو بهرامـهترین چـالاکی منـداڵێتی لـهم قوتابخانهیهدا ههفتهی پاكو خاوێنی بـوو، ئیـدی قوتابخانـه ئازیزهکـهمان دهبوو بهیهك پارچه دارستانو سهوزاییو گوڵو گوڵگون، حهوشهی بهردهم

دەبوو بەیەك پارچە پاکیو بۆنو بەرامەی سنەو بەرو چنارو لاو لاو، خودایە ئەم بیرەوەریانە بۆ هێندە خۆش بوون، بۆچیو لە پای چی تەزوی دڵنەوایی دەبەخشنە جەستەمانەوە، دوای ئەو هەموو ساڵە... قوتابخانەکەمان دووقات بوو، جار جارە لەقاتی سەرەوە تەیارەمان لەکاغەز دروست دەکردو بەرهەللای ئاسمانمان دەکرد، چەندین خەیاڵی رەها ئامێز ئارەزووی ئەوەی پێ دەخواستین کە بریا لەنێو ئەو تەیارەوە ئێمەش بەرهەللأی ئاسمانی شین بووینایەو بۆ ساتێ لە بویەری قوتابخانە رزگاریمان دەبوو.

٢

لەبیرمە کە من هێندە تەمبەڵ بووم لە دەرسی حیساب، پێم وابوو ئەم دەرسە کەڵکی مرۆڤایەتی نییە، ئەوکات پێی نەدەگوترا بیرکاری رادەی تەمبەڵیم لەدەرسی حیساب یەکجار بالأ بوو، هیچم نەدەزانیو مەحاڵیش بوو فێربمو تاماویشم هەر لە بیرکاری تەمبەڵ دەبم، جارێکیان مامۆستا ئیبراهیم ماوەرانی خودا بەهەشتی بەنیسیب بکات، هەڵیساندمو گوتی: ئایا رووبەری بازنە چۆن دەردێت؟ لەبەردەم تەختە رەشەکەوە وەستابووم، بەلأم چەندم بیرکردووە نەمزانی... ئیدی زۆر تورە بوو، هاتە نزیکمەوەو بە هەموو هێزێکیەوە تیواو تیوو بەدەستی راستەی کارتێکی لەنیوەی سەرم داوە گوتی:

نیوەتیرە... کارتێکی دیکەشی خزاندە سەرمو گوتی نیوتیرە جارانی نیوتیرە هەمدیس کارتێکی دیکەشی کوتا جارانی ٢٢/٧ نازانی...؟ من لە

شوێنی خۆم وروگێژ بووم، سەرم لەقی، بە دەوری خۆم سوڕامەوەو چاوم کەوتە رەشکەو پێشکەو کەسم نەبینی ئێستاکێ بیر لەو رەفتارەی ئەو مامۆستا باشە دەکەمەوە دەڵێم خودایە بۆ ئاوەها توندوتیژ بوو لەگەڵ مندا؟ بۆچی هەوڵی نەدا بە ستایلێکی روونو جوان لەمنی بگەیەنی، بۆیە زۆرجار دەگەمە ئەو راستییە هەندێ کەس رەگەزی ئەو توندوتیژییەیان لەگەڵ خوێنی خۆیاندا هێناوە خەتا لەوان نەبووە خەتا لە پەروەردەی پێشینی ئەوان بووە.

٣

ئیدی ئەو هاوینەی کە چیاکانی قەرەچوغ نوقمی لێکدانەوەی ئەبەدی کردم، کۆتایی بە قۆناغێکی ژیانی منداڵێتیم هێنا، ئەو قۆناغەی کە پڕە لە خەونی رەنگاو رەنگو وەهمی شیرین شیرین، تەنانەت دەکرێ بڵێم قۆناغێکە لە دەرەوەی سنوورە دوور دوورەکانی خەیاڵ ئەو سنوورانەی منداڵ پێی وایە دەستگیر دەکرێو دەستبەردارییان نابێ، بەداخەوە گێژاوی نەهامەتیو مەینەتیەکانی ئێمە وایکرد کە من خۆم لانی کەم نەتوانم ئەو هەموو گەوهەرە پڕ بەهایانەی، ئەو گەوهەرە جوان جوانانەی ژێر لێتاوی رۆژگاری منداڵێتی بدۆزمەوەو تۆماریان بکەم. ئێمە میللەتێکین لە ئەزەلەوە زاکیرەمان بێ هێز کراوە، بەرهەحاڵ قۆناغی خەونو خەیاڵ کۆتایی هاتو قۆناغێکی دیکە دەستی پێکرد.

ئیبراهیم ئەمین باڵدار کە لەناو زەینــی یــەك ملیـۆن مرۆڤـدا جاویـدانی... ماڵاوا مامۆستای حیساب... ماڵاوا مامۆستا جوانەکانی قۆناغی سەرەتاییم، کەماڵ مستەفا، بەتروسەفەندی جوبرائیل، موحسین، تاهیر، سـەلاح سـوار فەندی ئەسوەدە فەندی... ئەگەر ماون ئەوە چاوم هەر پێتان دەکەوێتەوە کە بۆ ئەبـەد سـەری رێـزو نەوازشـتان بـۆ دانـەوێنم... ئەگـەر کۆچیشـتان کردووە، گەردنتان ئازادو بەهەشت جێتان بێت.

٤

بەمجۆرە لە دەرسی حیسابی شەشی سەرەتایی بە نمرە ٥٠٪ رزگاریم بوو، کە پێم وایە ئـەو نمرەیـەش هـەمووی هـی مـن نـەبوو بڕێکـی بـە بـەزەییو یارمەتی بووە... ئیدی قۆنـاغی– بـیچ اللگلـگ–و قـاویتی دوای هەڕەشـتە سوورکردنەوەو پندرلیو لەوزینەو عەسەلیات تەواو بوو، پێم نایە قۆناغێکی دیکە کە قۆناغی ناوەندی بوو، ئەوکات ناوەندی بە عەرەبی بوو هێشتا کـە نەبوو بووە کوردی، بۆ ئێمەش ئەزموونێکی تفتو تاڵ بوو، چونکە هیچمان نەدەزانی لەزمانی عەرەبی، شڕو شـەپرێو بـووین، ئـەو قوتابخانەیـەی مـن تیایا وەرگیرام لەسەر رێگای عەنکاوە بوو، تازە دروسـت کرابـوو، زۆربـەی قوتابیەکان هی گوندو لادێکانی دەوروبەری هـەولێر بـوون، تایبەتمەنـدێتی زۆری هەبوو، سەیرەکە لەوەدا بـوو هـەموو بەیەکـەوە هیچـمان نـەدەزانی، هەرچەندە منو چـەندانێکی دیکـە خـەڵکی شـاربووین، کـە ئـەوکات هاشـم سەڕاجی شاعیر وقەرەنی جەمیلی هونەرمەندو حەمیـد جـەمال و عەبـدوللا

رەسولی هونەرمەندیش لەگەڵ مندا بوون، هەروەها مامۆستا سەلاح سعدی بەڕێوەبەری قوتابخانەی برایی بوو پەروەرشکارێکی مەزن بوو، مامۆستای ئینگلیزیشمان ئیحسان ناوێك بوو، بەڵام من هەمدیس کەوتمەوە بەرتیری رۆژانەی دەرسی حیساب کە ئەویش جەبرو هەندەسە بوو... موعاناتێکی زۆرم لەگەڵدا چەشتبوون هەربۆیەش رۆژانە ئەو قسەیەم دووبارە دەکردەوە کە نازانم کێ گوتوویەتی:

مەدرسە خۆش مەدرسە

بدون جەبرو هەندەسە

مامۆستای کیمیامان پیاوێکی قسە خۆشی سوحبەت سازبوو هێجگار پڕ نوکتەو پێکەنین بوو، زۆربەی قوتابیەکان حەزیان لە دەرسی ئەو بوو، هەمیشە دەفتەرێکی بچکۆلانەی لە دەستدابوو، تێبینییەکانی خۆی سەبارەت بە قوتابیەکانەوە تیادا دەنووسیەوە، چاوی شین بوو، رۆژێکیان تاقی کردنەوەی کیمیامان ئەنجامدا، دوای ئەوەی کە وەرەقەی تاقی کردنەوەی هێنایەوەو بەر لە دابەشکردن گووتی (بەکر رەحمان) کێیە؟ ئەویش وەڵامی دایەوەو گووتی منم، وتی گوێبگرن بزانن ئەو برادەرە چی نووسیوە ((نأتی بعصفور ونچعە تحت ناقوس زجاجی)) ئەو قوتابیە لەجیاتی وشەی (فسفور) نووسیبووی (عصفور)، هەموو کەوتنە پێکەنین، بەڵام مامۆستا صائب بۆی بەهەڵە حسێب نەکردو گوتی خەتێکی خۆشی هەیەو بۆ ئەویش نوێیە، بەڵام دەبێ بزانێ (عصفور) لەژێر ناقوس ناژیتو دەمرێ.

٥

ئەویٚ وەختان کە ئێمە پێمان نایە ئەو قۆناغە بارو زروفی کورد تارای تازەی بەیانی (١١)ی ئاداری دەپۆشی و وەرچەرخانێکی بەخۆوە دەبینی. هەر لەگەلٚ دەرچوونی ئەو بەیانە لەلای ئاقاری قوتابخانەکەمان ئەوکات چۆلو هۆل بوو بە درێژایی چەند میلو میلێك بە شاییو هەلٚپەرکیٚو ئاهەنگ داپۆشرا، هەر لە شایی دەڤەری بادینانەوە تا دەگاتە ئەوپەڕی هەورەمانەوە لە هەموو لایەك گۆڕانیو مۆسیقاو هەلٚپەڕینو دروشم چڕین بوو، ئەو ناوە کەرنەڤالٚێك بوو لە تەقینەوەی عەشقو کوردایەتی راستەقینەو ئازادی خواستنو شانازی کردن بە پێشمەرگەو خەبات، ئێمە کە ئەو دەم لە قوتابخانە بەردەبووین یەکسەر بەرەو ئەو کەرنەڤالٚە دەچووین... ئەویٚ یۆتوپیایەك بوو ئێستا وەك خەونێك دەبریقێتەوە، زۆرجار لەلای شایی خەلٚکی هەورامان دەوەستاین جۆری شاییو هۆرەکانی ئەوان بۆ ئێمەی مندالٚ شتێکی دیکە بوو، وەك هی لای ئێمە نەبوو، چەندین سەعاتو سەعات تا درەنگە شەوان لەو ئاقارە پڕ حەشامەتە دەماینەوە خودایە ئەو خۆشیو شادیە بۆچی لەسەر خاکی ئێمەدا دووبارە نەبۆتەوە؟ ئایا دووبارە دەبێتەوە؟!.

لەنێو ئەو ئاهەنگە سیحراوەیەدا هەموو شتێك هەبوو، من بەوەی کە هەر لە منداڵییەوە هـۆگری شـیعر بـووم، شـیعرێکی زۆری کامـەران مـوکریم لـە بەربوون، گوڵاڵە سـورەی ئـەو شـاعیرە کتێبـی شورشـگێڕان بـوو، کتێبـی بەرباخەڵی پێشمەرگە بوو، من نزیکەی هەموویم لەبەر کردبـوو جـار جـارە خەڵکی کۆدەبوونەوەو یەکێکان بەرز دەکـردەوە هوتـافی بـۆ خـەڵك دەدا، منیش یەك لەوانـە بـووم، تاجـاری وابـوو ئەوەنـدە بـەهێز هـاوارم دەکـردو شیعرم دەخوێندنەوە ئێوارە کـە دەچـوومەوە نووسـکەم لێـوە نـەدەهاتو تـــەواوی ژێکـــانی گـــەرووم لـــەگۆ دەکـــەوتنو وەکـــو (دارکـــون کـــەرە) کـــە ئەوەندەی دەنووك لە درەخت دەدا دەنووکی داغ دەبـوو بڕیـاری دەدا کـە چیدیکە دووبارەی نەکاتەوە، بەلاّم کە سپێدە دەهات دووبارە دەکەوتـەوە کۆڵینی درەختەوە منیش دەق ئاوەهابووم. بەتایبەتی ئەو پارچە شیعرەی کامەران کە دەڵێت:

گوێم بەدەنگی ئاخ زرینگایەوە
دەمم بەهاوار هەڵێنایەوە
بۆیە هەر ئەبێ پشکۆی تۆڵەبم
قوربانی خاكو هی ئەم خۆڵە بم

ئیدی دەبوو بە چـەپڵەو هـاوار منـیش لەگـەڵیا بـالاّم دەکـردو لەناخـەوە شانازیم بەخۆمەوە دەکرد.

زۆربـەی دروشمـەکانی ئـەوکات گوزارشـتی لەخۆشەویسـتی پێشـمەرگەو بـارزانی نـەمر دەکـرد، دروشمـەکان ئەوانـەیان ڕەت دەکـردەوە کـە دژی

خەباتی گەلی کورد بوون، یا خیانەتیان لەگەڵ خۆیان کردبوو، جـا زۆرجـار دروشمەکان بـۆ ناشـیرین کردنـی ئەوانـەبوو کـە دژی میللەتەکـەی خۆیـان دەچوونە سەنگەری دوژمنانەوەو هەریەکەوە دەلالەتی خـۆی هـەبوو ئـەوە چەند دروشمێکی ئەو سەردەمەیە کە من ناوی دەنێم دروشمە هوتـاف. بـۆ نموونە:

((بـژی بـابی لـوقمانی
شەش خەریتەی لەشانی))

((کێتان دەوێ لە کوردان
مـەلا مستـەفا بـارزان))

هەندێکی دیکە لەو دروشمانە دژی جاشەکان بوو، بۆ نموونە:

((پێشمەرگەی ناو تەڕاشان
کیریان بەقوونی جاشان))

ئـەوکات کـە نـاوی پـولیس دەهـات زیـاتر رق بـوو بـۆ مێـژووی پۆلیسـە حەرەس قەومیەکان...

((نەجاشم نە پۆلیسم
کوردەکی زۆر موخلیسم))

هەروەها ئەمەش دەگوترا:-

جاشەکان ئەمڕۆ بەجاری رووڕەشن
قوڕ بەسەر گەورەو بچووکیان

ئینجا بۆ کویێ دەردەچن...

کاتێك دروشم چڕەکان کە ئەگەر هەڵپەرکێی کچانیان لا نزیك بوایە، دەکەوتنە شایی و بەم چەند دێرە گوزارشتیان لەناخی خۆیان دەکرد:

((فاتمێ زاڵمێ بارزان ئەمرەکی دایە

فاتمێ زاڵمێ نەختی کیژان نەمایە))

گەنمی قەراجی وردە   مەلا مستەفا زەعیمی کورە

ئیدی لە هەموو لایەك ئەم بەزمو رەزمە بەردەوام بوو، وای خودایە ئەم کەرنەڤاڵە لە بەهەشت بوو یا لە خاکی زیندوان؟ کە ئێستا وەك تاوسێکی رەنگاو رەنگو وردە وردە لە ناو تەمی بیرەوەرییەکاندا دوور دەکەوێتەوە لەهەڵمی لەبیرچوونەوەدا ون دەبێ.

لە ژیانەوە بەرەو سەختەندازەکانی شاخ

١

قۆناغی ناوەندیم تەواو کرد. ئەو بەری شەقامی شەستی هێشتا سەر پاکی کێڵگەی گەنمو جۆ بوو، کە ئێمە هەمیشە لەناو ئەو کێڵگانەدا دەمانخوێند، ئێستا بەوە کەوتووم کە قوتابی لەناو سروشتی خوداییدا ئەوەندەی فێری کرێشمەو رامان دەبێ، ئەوەندە فێری وانەکانی قوتابخانە نابێ، زۆر جاری وابووە، کە وانەی جوگرافیام دەخوێندو سەیری ئەو سروشتە خوداییەم دەکرد، جوگرافیا دەبوو بەمێژوو دەبوو بەفەلسەفەو فەلسەفەش دەبوو بەچەند پرسیارێ کە ئێستێش پێم وایە وەلاّم نادرێتەوە، کاتێکیش رادەجفریمو لە رامانی خۆم دەبوومەوە کتێبی جوگرافیام لەژێر دەستو پێکانم دەدۆزیەوە، بەهەر حالّ ئەو ناوە ئاوەدانی تێ نەکەوتبوو، هەمان ئەو ساتانەم لەبیرە کە کارتی نمرەکانی بەکالۆریای کلاسی سێیەمم لەدەست مامۆستای زمانی عەرەبی– مامۆستا سالّح– کە خەڵکی هەولێرو شارستان بوو وەرگرتەوە، ئەوەدەم ئەو نمرەکانی ئەنجامی ئەزمونەکانی دابەش دەکرد، جا لەبەر ئەوەی وەك گوتم هێندە تەمبەلّ بووم لە دەرسی حیساب کە نمرەکانی دامەوە گوتی– ناجیح بوویت– باوەڕم نەکرد، گوتم باوەڕ ناکەم؟ من ناجیح بووبم، مامۆستا سالّح کەوتە گومانەوەو دووبارە چاویلکەی لەچاو کردو دەستی

دامەستەرەکەو دایناوە سەر نمرەکان بۆ ئـەوەی تەئکیدکاتـەوە، بـەلاّم نـا بەڕاستی ناجیح بوو بووم، بەلاّم ئەوەی زۆر زۆر سـەیر بـوو دیسـان بەهـەر دوو دەرسی جەبرو هەندەسـە کـە ئەوسـا بەهـەردوویان لەسـەر (١٠٠) پلـە بوو، وەکو قۆناغی شەشی سەرەتایی لە ٥٠٪ نمرەم وەدەست هێنـابوو... هەر کە نمرەکانم وەرگرتەوە ئیدی تا ناو ماڵێ رامکرد. هەستم بەوە دەکرد کە من دەفڕم. فڕینـێ سـنووری نـەبوو. خۆشـییەك لەگیانمـدا وەك بـارانی بـەهار کەروێشـکەی پێـدەکردم مانـدبووبوونی لـەبیر دەبردمـەوە. خۆشـم نـەمزانی چـۆن گەیشـتمەوە مـاڵ، لەرێگـەدا هـەر بـەدەم راکردنـەوە هـەر ناسیاوێکم دەدی کارتەکەم بەرز دەکردەوەو هـاوارم دەکـرد. نـاجیح بـووم ناجیح– ئای خودایە چەند بەختەوەر بووم ئەو ساتە، ((بەلاّم ژیانو ئەرکی ناخۆشی پەپولەی ئارەزووی کوشتم!...)) نیوەڕۆ هەمووومان کەوتینە سەر سفرە بەلاّم خواردنی چی... وام هەست دەکرد من هەر گەدەم نییە، حەزم دەکرد هەموو دونیا ئاگادار بکەمەوە کەوا من ناجیح بوویم.

٢

ئیدی تەواوی پێداویستیەکانی قۆناغی ئامادەییم کۆکردەوەو پێشکەشی بەڕێوەبەرایـەتی قوتابخانـە– الاخـوە–م کـردو بـووم بـەپۆلی یەکـەمی

ئامادەیی‌و لە بەشی (ئەدەبی)... داخی گرانم هەمدیس رزگاریم نەبوو ئـەو دەرسـەی کـە بـۆ مـن بووبـوو بـەکێوێکی سـەختو لێـی رزگـار نـەدەبووم سەربارو بنباریش لۆگاریتمیشی هاتبوەسەر، کە ئـەو کـات چـوارەم سـاڵی بەیانی یازدەی ئاداربوو، بەر لەوەی ئەزموونی نیوەی ساڵ ئەنجام بدەین، بونیاتی بەیانی (١١)ی ئادار شکا، رژێم بەدرێژایی ئەو سێ ساڵو نیوە هەر خەریکی کودێتاو قـڕ کردنـی کـوردو شـەهید کردنـی خـەباتگێڕانو دزینـی تێکۆشـەران بـوو، هـەموو رێگـەیێکی دڕندایـەتی گرتەبـە بـۆ پووچـەڵ کردنەوەی ئەم بەیانە... تا وای لێهات سەرکردایەتی سیاسی گەیشتە ئـەو قەناعەتەی کە رژێم لە جێبەجێکردنی بەندەکانی بەیانی (١١) ئادار بەفێڵە، بۆیە لە یەك رۆژدا شـار خرۆشـاو خـەڵکی بـەتێکڕا روویـان کـردەوە شـاخ. ئێمەش کە قوتابی بووین یەك پارچە روومان لە شـاخ کـردو پـۆلی یەکـەمی ئامادەییمـان بەنیوەچـڵی جێهێشـت ئـەوکات، شۆڕشـی کـورد تـەواوی قوتابیەکانی لە ئوردوگای (روانـدز) کـۆکردەوە کـە ئوردگـاییێکی سـەربازی هێجگار گـەورە بـوو، بەسـەدان ژووری تیـابوو، هـەموو دابەشـبووینە سـەر ژوورەکان، زیاتر لە دوو هەزار قوتابی بـۆ مـاوەی مانگێـك لـەم ئۆردوگایـە حەواینەوە، بەڵام سەرکردایەتی شۆڕش ئەمەی بەچاکنەزانیو ئەمری کـرد بەزووترین کات ئەم ئاپۆڕەیە پەرشو بڵاوبکرێتو دابـەش بکـرێن، چـونکە هەواڵ گەیشت بوو کە رژێم دەست بەبۆردومان کردنـی دەکـات، ئـەوە بـوو پەرشو بڵاوبووینەوەو هەریەکەو چووینە بەشێكو هێزێكو دەزگایـەك، مـن بـەو پێیـەی کـە بـرا گەورەکـەم ئەحمـەد دەشـتی هـەر لـە سـاڵانی

شەستەکانەوە لە ئێزگەی دەنگی کوردستان بوو، منیش چوومە ئیزگەو بەمووچەی (١٦) دینار لە راگەیاندن دامەزرامو لە بەشی کۆنترۆڵی ئیزگەی دەنگی کوردستان دەست بەکاربووم، ئیدی سەرەتای تۆفانی رقو قینی رژێم دەستی پێکردو هەموو لایەك تۆپباران دەکراینو فرۆکەش بێ رەحمانە بۆردومانی دەکرین.

٣

بەمجۆرە هەموو ئێوارەیەك ئیزگەی دەنگی زولاڵو راستەقینەی شۆڕشی دەگەیاندە خەڵك ئەو کات هەموو بەرنامەکان تۆمار دەکران تەنها هەواڵەکان بەزیندوویی پێشکەش دەکران، من کە لەگەڵ هاشمو مەحفوز هەر شەوەی یەکێکمان خەفەر دەبووینو بەرنامەکانمان پەخش دەکرد, شەریتەکان ئەو کات بەکرەی گەورەبوون، ئەو شوێنەی ئیزگەی لێ بوو، شوێنێکی شاخاوی تژبوو لە نێوان شارۆچکەی چۆمانو مەمی خەلاندا بوو پێیان دەگوت ماخۆلان، بریتی بوو لە هەڵدڕێکی سێ مەتری بەرینو (٣٠) مەتر درێژ، دیوارەکانی کۆنکریت بوونو سەریشی سەب رێژکرابوو پاشان بەخۆڵ داپۆشرابوو، بەفلین ساپیتەی بۆ کرابوو، ئەوە بوو رۆژێك فرۆکە بەتوبولیف، بۆردومانی کردین ئەو شەوە من خەفەر بووم تەواوی ساپیتەی فلینی ژووری کۆنترۆڵ کەوتە خوارەوەو منیش لە ژێریەوە بەتەنها مامەوە، فرۆکەکان بێ رەحمانە بە- صلیە- هەر جارەی دوازدە قومبەلەی توبولیفیان دەهاوێشتە خوارەوە، هەر بە تەنها دەنگەکەی بەس بوو بۆ

ئــەوەی ئــەژنۆی مــرۆڤ بشــکێنی، ئــەوکات تــەواوی ئــەدەب و ئــەدیب و ڕۆشنبیرانی کورد هاتبوونە ڕیزی شۆڕش و لـە ڕاگەیاندنـدا کاریـان دەکـرد. لەوکاتە ئەوانەی کە لەئیزگە کاریان دەکرد ئەمانە بوون.

عبدالخالق معرف	بەڕێوەبەری ئیزگەی	هەولێر
امجد عبدالواحد	ئەندازیار	سلێمانی
دارەوان...	ئەندازیار	سلێمانی
احمد دەشتی	ل. هونەری	هەولێر
محفوز عبدالقادر	کۆنترۆڵ- پەخش	هەولێر
کەریم دەشتی	کۆنترۆڵ- پەخش	هەولێر
بارزان مەلا خالید	بێژەری کوردی	هەولێر
حسن خۆشناو	بێژەری کوردی	شەقلاوە
دلشاد مەسرەف	بێژەری کوردی	سلێمانی
ڕەمەزان حەمەد	کاروباری هونەری	هەولێر
ئیبراهیم	کاروباری هونەری	سلێمانی
عبدالسلام دەشتی	کاروباری هونەری	هەولێر
حەمە ڕەشید هەرەس	بێژەری کوردی	سلێمانی
دارا	بێژەری عەرەبی	بەغدا
دەنسە حەریری	بێژەری ئاسوری	هەولێر
ساهی	بێژەری تورکی	کەرکوك

یاوەر نامق	وەرزش	کەرکوك
ئەنوەر شێخانی	ل. فرنی ئیزگە	هەولێر
کاکە لاو	پێشمەرگە لە بەشی ئیدارە	هەولێر
نەجات محەمەد حاجی	تۆمارچی ئیزگە	هەولێر
مەهدی ئومێد	بەرنامەی ئەدەب	کەرکوك
مەحفوز مائی	بێژەری بادینی	دهۆك
فازڵ قەساب	هونەر	سلێمانی
عبدالوهاب تالەبانی	بێژەری عەرەبی	کەرکوك
عبالرحمن	بێژەری ئینگلیزی	کەرکوك
زهیر عبدالمسح	دەرهێنەر	هەولێر
خەلەف زێباری یا ئاغوك	بێژەری بادینی	بادینان
محەمەد دشتی	ئەرشیفی ئیزگە	هەولێر
نەژاد عەزیز سورمێ	پەیامنێر	هەولێر

ئەمانەو چەند ناوێکی دیکە کە ئیستێ لەبیرم نەماون لە ساڵی (١٩٧٤)ەوە تا کۆتایی نسکۆی شۆڕش لە ئیزگەدا کاریان کردووە.

٤

سروشـتی کوردسـتان سـەرەڕای جـوانی لـە رادەبـەدەری زۆر سـەختو دژوارە بەتایبەت زستانانی کە یەك پارچە بەفرەو هیچ هۆیەکی ژیاری تێـدا دابین نەکراوە، بەدرێژایی سـەدان سـاڵە داگیرکـەران هەمیشـە ویسـتوویانە هەر بەدواکەوتووی بمێنێتەوە، بۆیە نەرێگاییێکی مودێرنی بۆ کراوەو نەهیچ کارێکی خزمەتگوزاری، تەنها ئەوکارانە نـەبێت کـە خـودی شۆڕشـی کـورد بـۆی ئـەنجام داوە، سـەرەڕای ئـەو سـەختیو دژاواریـەش بۆردومـانی فرۆکەکان هەمیشەو بیستو چوار سەعات بـەردەوام بـوو، ئـەو رۆژەی کـە پردی گەلاڵە بۆردومـان کـرا، گـەورەترین کارەسـات بـوو، خـەڵکانێکی بـێ گوناهی زۆر کەوتنە بەر شالاوی بۆمـب بـارانو شـەهید بـوون، هـەروەهاش بۆمباران کردنی قەلادزێو کە تازە دانشـگای کوردسـتان تیـادا جولابـۆوە، دیسان بۆمبباران کردنی چۆمانو شارۆچکەکانی کوردستان، بەرادەییێك بوو خەڵکی لەگەڵیان سەرەڕای مەرگومیر راهاتبوون، هیچ شوێنێك نەبوو، کـە بنگەوەرێکی گەورەی بۆ خۆ حەشاردان تیـا نـەبێ، ئێمـە لەئیزگـە بـووین، هەروەها چاپخانەش لەتەك ئێمەوە بوو دوو ژێر گەوەڕی گـەورەی هـەبوو، سەیر لەوەدا بوو لەکاتی بۆردومان کردندا هەتا سەگەکانیش دەچوونە نـاو ئەو بنگەوەڕانە، جارێکیان هەرکە دەنگی تەیارە هات برادەرێك رایکردە بن

گەوەڕەکە بەڵام کەبینی سەگەکە بەر لەو چۆتە ژوورەوە ئیدی ئەو لە بەردەم بنگەوەڕەکە هەر هاواری دەکرد. کە ڕێکەوتی جەزائیری شوم لەمیانی عێراقو شای گۆڕ بەگۆڕدا مۆرکرا کورد وەکو هەموو شۆڕشەکانی دیسان کەوتە بەر خەنجەری ژەهراویو گەورەترین نسکۆی دروستکرد، ئەوەبوو شۆڕشی ئەیلول نسکۆی هێناو سەرتاسەری کوردستان کەوتەوە بەردەستی داگیرکەران، هەزاران پێشمەرگە لەو سەری بادینانەوە تا ئەو سەری هەورەمانەوە بەناچاری ئەوەی گەڕایەوە شارو ئەوەی تریش ڕێی بەرەو ئێران هەڵگرت منیش ئاوارەی ئێران بوومو لە ئۆردگای (ڕەبەت) گیرسامەوە کە ساواکی ئەوسا بە تەواوی کۆنترۆڵی ئۆردوگای کرد بوو، ماوەیەك لەم ئۆردوگایە مامەوە، بەڵام دژواری ژیان لەو ئۆردوگایە ئەوەندە توند بوو بەناچار گەڕامەوە شار، ئەلێرەوە ژیانی شاخ کۆتایی هاتو چوومەوە ناو ڕەوتێکی دیکەی ژیانی دیلێتیو دەستبەسەری.

ئۆردوگای رەبەت

دوای نسکۆی شۆڕشی ئەیلول لە ١٩٧٥و پەیمانە شوومەکەی نێوان سەدامی دیکتاتۆرو شای نامەرد وێڕای هەموو پێشمەرگەو خەڵکی کوردستان منیش ئاوارەی ئێران بووم، لە ئۆردوگای رەبەت گیرسامەوە..کە دەکەوێتە نێوان شاری سەردەشتو ئەولاتری مەهابادێ، بە مەودایێکی دوور ... خەڵکێکی ئێجگار زۆر لەو ئۆردوگایە گیرسابووەوە... بەڵام ساواکی شا وەکو مۆرانە لەو ئۆردوگایە کاری دەکرد، زۆربەی ئەوانەی کە لەو ئۆردوگایە بوون خەڵکی قەڵادزێو کۆیەو هەولێر بوون... شوێنەکە هەمووی وەکو هۆڵ وابوو لە ناوەوە دورست کرابوو بە ژوورو هەر ژوورەی ١,٥ مەتر بە ٢ مەتر بوو ژیان زۆر سەخت بوو لەو ئۆردوگایە ...خوردو خۆراك زۆر بە زەحمەت دەست دەکەوت، ئەوەش

کەوا دابەشیان دەکرد بەشی خێزانێکی گەورەی نەدەکرد، لەو ئۆردوگایەدا مامۆستاییێکی زۆر هەبوون کە هەموو بێکار لە بن دیواری ئەو قاعانە دادەنیشتن، بۆیە کەوتنە هەوڵی ئەوەی کە قوتابیەکان کۆبکەنەوەو ئیدی بە نائومێدی دەرس بخوێنن، هەڵبەت خەڵك لە حاڵەتێکی نەفسی هێجگار قورس دەژیان، چونکە تازە شۆڕش کۆتایی هاتبوو یەکێ لە بەرپرسەکان خەڵکی کۆکردەوەو لەبیرمە گوتی: کە پێشمەرگە لە زاخۆوە تا ئەوپەڕی هەورامانەوە پاشەکشەیان کردو کۆتایی شۆڕش راگەیەنرا، خەمێکی قووڵ بوو برینێك بوو هەرگیز تاوەکو ئێستاش سارێژ نەبۆتەوە، لەگەڵ ئەوەش شرە ئێزگەیەك هێنرابووە ئەو ئۆردوگایەو بەردەوام سرودی شۆرشگێڕی بۆ خەڵکەکە دەخستەسەر، بەلاّم فایدەی چی نائومێدی شکستی بە تەواوی خەڵك هێنابوو، بەلاّم ئەمری واقیع بوو، چونکە شۆڕش لە پشتەوەڕا خەنجەر رێژ کرابوو.. بەردەوام بوونی مایەی فەوتانی جەماعی بوو بەتایبەت رژێمی بەعس ئەوکاتە لەوپەڕی خۆ پڕچەك کردندا بوو من ئێستاش پێموایە بڕیارێك بوو جۆرێك لە حیکمەتی تێدابوو... بەهەرحاڵ چەند قوتابخانەیەکیان کردەوە لە سەرەتاییەوە تا ئامادەیی منیش کە ئەودەم پۆلی چوارەمی گشتی بووم لەگەڵ قوتابیان لەو قوتابخانەیە دەوامم کرد.

زۆر جاران ئێواران لەگەڵ ئەو برادەرانەی کە بەیەکەوە بووین دەچووینە دەوری ئۆردوگاو دەکەوتینە قسە، ئێمە پێمان وابوو ئیدی جارێکی تر ببڕای پبڕ چاومان بە کوردستان ناکەوێتەوە، تەنانەت زۆر جار هیوای

ئەوەمان دەخواست ئەگەر لێگەڕێن بچنەوە بۆ خۆمـان لـە گونـدێکی دوور دووری کوردسـتان بێـت بـژین باشـە، ئـا بـەم جـۆرە نائومێـد ببـووین، تروسکاییەك لە گیانماندا نەمابوو. ژیان لە ئۆردوگای رەبەت بریتی بوو لـە نائومێدیو نادیاری تژی برسیەتیو دڵەراوکێ... لـە سـپێدەوە بـۆ سـپێدە هەنـدێ جـار دەکەوتینـە وڕێنـەوە، سـەفەر کـردن بـۆ دەرەوەی وڵات سەریەشە بوو ساواك هیچ خەمێکی نەبوو جگە لە خەمی کوشتنی ئێمە بەم شێوە ژیانە، دوژمنانی کورد بە هەرشێوەیەك بێت ئامانجیـان لەناوچـوونی کوردە ...جا ئەگەر بۆ ماوەیەکیش لە باوەشت بگری، ئەوە لـەو ماوەیـەدا بەنجت دەکات... بیرم دێت هەر لەو ئۆردوگایـەدا شـتێکم نووسـی بـەناوی (کاتێك ژیان تـامی نامینـێ) کـە تیایـا باسـم لـەو ژیانـە دەکـرد کـە خـەڵك ئۆردوگـا بەسـەریان دەبـرد، بـەراوردم دەکـرد لەگـەڵ ئـەو ژیانـەی لـە کوردستان لەژێر بۆردومانی (سۆخۆی ٧)دا بەسەرمان دەبرد، بەڵام چونکە ئەوێ سەر زەویەکی داگیرنەکراوی ئازادی خۆمـان بـوو سـەد قـات خۆشـتر بوو ... رۆژانە ساوا خەڵکیان هاندەدا کە بەرەو عێراق بگەڕێنـەوە بـۆ ئـەم مەبەستە ماشینێکی زۆر ئامـادەکرابوو ... جـا کـە ئومێـدێك لێـرەو لـەوێ نـەبێ مـرۆڤ هـەر لەسـەر خاکەکـەی خۆیـەوە بێـت باشـترە، بۆیـە منـیش بریارمدا بگەڕێمەوە کوردستان، گەڕانەوەی من بـۆ کوردسـتان لـەززەتێکی زۆری تیابوو، بە تایبەت رێگاکە بە شوێنێکدا دادەچوو، کە گوندو شارێکی زۆری کوردستانی ئێرانت تیا دەدیت، لە سەردەشتەوە بۆ بانەو مەریوان.. بە هەزاران هـەزار شـوێنی دڵرفێنـت وات دەدیـت کـە کـزەت لـە جەرگـەوە

هەڵدەستا کە ئاخ ئێمە میللەتێکی چەند بەدبەختین ئەو گوندە جوانانە هەمووی لە نالەبارترین وەزعی ژیاندا بوون لەنێو ئەو بەهەشتە خۆشەدا... بەم جۆرە تا گەیشتینەوە کوردستان بە درێژایی چوار کیلۆمەتر بەر لەوەی بگەینە پێنجوین ئێمەیان بەرەڵلا کردو تەسلیمی خاڵەکانی سنووری دڕندەکانی بەعس کراینەوە.

دوای لێکۆڵینەوەیەکی زۆر بەرێکەوتین بەرەو پێنجوین، کە وەك لەشکرێکی دیلکراو سەرمان لەبەرخۆ نابوو... لەشکرێك هەموو گیانی برینو گازو نائومێدیو ئەنجکراو.. بەهاری بەعس بوو، کە کورد لەو حاڵەتەدایە... لەوێشەوە بردراین بۆ سلێمانیو لەوێش هەمدیس ئازارو ئیهانەیەکی زۆرو هەر لەو شارەدا بە (عائدون الی الصف الوصنی) ناوزەد کراین، ئەم ناوەش خاسیەتی تایبەتی خۆی هەبوو ئەویش ئەوەبوو کە یەکسەر لە مرۆڤایەتی دەکەوتیو دەبووی بە هاولاتی پلە دەو هەرچی هەقێکی یاساییو مرۆیی خۆتە لە دەستت دەچوو.. تەنها عەفو دەکرای کڕینو فرۆشتنت بۆ نەبوو دامەزراندنو کارت بۆ نەبوو.. کارئاسانیو کار رۆیشتنت بۆ نەبوو مافی سەفەرت نەبوو، بەلاّم لەگەڵ ئەوەش بۆ هەموو کەسێ ئەوە ساغ دەبۆوە کە شۆڕشی کورد چەند لەسەر هەق بوو، چەند ڕەوا بوو. لە سلێمانیەوە پسولەیەکیان وەکو عائیدین پێداینو ئیدی من گەڕامەوە هەولێر... شاری بەدبەختیو پڕ نەهامەتی..

بەلاّم لەگەڵ ئەوەش گیانی تۆڵەسەندنەوەو گیانی داگیرساندنەوەی شۆڕش لەدڵی هیچ کەسێکی شەرافەتمەند خامۆش نەبووبۆوە... رۆڵەکانی

کورد هەمیشە دڵسۆزی خاکو نەتەوەی خۆیان بوون، دوای ئەو هەموو ساڵەوە تا گەیشتینە ساڵە بەدبەختەکانی ئەنفالو کیمیاباران من یەکەم شیعری خۆم نووسی بەناوی (سێوی مەرگ) کە گوزارشتی لە کیمیابارانی هەڵەبجە دەکردو بڵاوم کردەوە.

له سەختەندازەکانی ژیانەوە بەرەو شارە گەورەکان

١

ئیدی شۆڕشی کورد لە پشتەوەڕا خەنجەر ڕێژکرا، کە هاتمەوە شار، لەدوای ئەو شکستە گەورەیە شۆڕشی ئەیلوول بە تەواوی لەناو تای سەرسامیدا خەیاڵەکانی ژیانی داهاتووی خۆم سڕکردبوو، لەمەشدا تاکی کورد مومارەسەی عەشقی خۆی دەکات چونکە ئێمە میللەتێکی تەنهاین لەو سەرزەمینەی خودا جگە لەو شۆڕشە هیچی دیکەمان شك نەدەبرد، بۆیە سەرسامی دوای نسکۆهێنان، سەرسامییێکە لە هیچ شتێکی دیکە ناکات،؟ تۆ وا هەست دەکەیت کە پارچەیەك لەجگەرت بەربۆتەوە ناولەپت، نسکۆیێ شۆڕشی ئەیلوول کەسەرێکی قووڵ بوو لەدڵو دەروونی تاکی کورد، چونکە رەشبینی ئایندەی گیانی ئەو تاکەی تەنیبۆوە، ئیدی ئومێدی بەئایندە نەما هێزوگوڕی خەبات کپ بۆوە، شاخەکان ساردبوونەوە، کانیەکان کوێرکران، سەنگەرەکان چۆل کران، دەنگی زولاڵی ئێزگەی شۆڕش بڕا، هەستمان بەوە دەکرد ئیدی ئێمە تەواوبووین , ئایا بەڕاست میللەتان تەواو دەبن؟.

٢

ئەوەبوو گەڕامـەوە بـۆ خوێنـدنو چـوومەوە کلاسـی چـوارەمی گشـتیو پێـنجو شەشـی ئـەدەبیم لـە قوتابخانـەی–الاخـوە– تـەواو کـرد، ٧٦٪م وەدەست هێنا لەبـەکالوریادا، پێداویسـتیەکانی پێشـکەش کردنـی کولێـژم جێبـەجێ کـرد، مـن خـۆم زۆر حـەزم لـە بەشـی ئینگلیـزی دەکـرد، بـەلاّم بەداخەوە براکەم کە ئیستمارەکەمی پڕ کردبۆوە بۆمن یەکەمجار (کۆلێـژی یاسای) نووسیبوو ئیدی لە ئینگلیزی بێبەش بـوومو لەیاسـا وەرگـیرام کـە بەڕاستی هەتا چوارەم ساڵیشم تـەواو کـرد هـەر رقـم لـەو بەشـە دەبـۆوەو لەگەڵیا کۆك نەبووم، بەهەرحاڵ بووە قەدەری من , سـواری ماشـین بـووم لەگەڵ چەند برادەرێکی دیکەی قوتابی روومان کردە بەغدای پایتەخت، من قەت بەغدام نەبینی بوو، بۆیەکەمین جاربوو دەچووم بۆ بەغدا یەك پارچـە رووناکی بوو، دەتگوت چلچرایە، کە ماشێنەکە رێگەی ناو بەغـدای دەبـڕی زۆر نیگــەران بــووم، نەمــدەزانیّ بــۆ، بــەلاّم دەرکــەوت نیگەرانیەکــەم دوورکەوتنەوە بوو لەو شارەی کە هەرگیز جێم نەهێشـتبوو، هەسـتم بـەوە دەکرد بەغدا شارێکی خەوناویو ئەفسانە ئامێزە، دڵم توند بوو وامـدەزانی قەت ناتوانم بیّ ئەو شارە بژیم. بۆ.؟

٣

بـەیانی کـە رۆژهــەلاّت پەنجـەرەیێکی ژووری هـوتێلی– اربیـل–ی سـەر شەقامی رەشیدم کردەوەو تۆزیّ سەیری دەرەوەم کرد، بەغدا وەکو شـەو وا نەبوو کە من بینی بووم، ئەو شەقامانەی شـەو کـەوەك چراسـتان وابـوو

وانــەبوو بــەرۆژ زۆر ژەنگــاوی‌و دێــرین دیــاری دەدا، بــۆنی ســەردەمەکانی عەباســی لێــدەهات، بەغــدا شــارێکی زۆر گەورەیــەو نموونــەی مەدەنیــەت‌و ژیاری زۆری تیایە، کۆشکە سەر لە هــەورەکان غــەرقی کرێشــمەو رامانیــان دەکردم، پارك‌و پردی زۆرو شەقامی دوورودرێژو ئــەنتیکاو ســینەمای زۆر , شارە هەژارەکەی خۆمی وەبیر دەهێنامەوە، بنکەی رۆشنبیری جۆراجــۆرو گەلــەریو مزگــەوت‌و کلێســا , خــوێنێکی دیکــەیان لــەناو جەســتەمدا هەڵدەپرژاند. ئاوی دیجلەو لێوارە درەختاویەکانی‌و ئەبونەواس، کۆڕنیش , بۆنی شیعریان پێ دەبەخشیم، دانشــگاکانی‌و شــەقامی کچــان و ئــەنتیکای کولتوری‌و چالغی و بەزم‌و سەفای سەردەمەکانی هاڕونــە رەشــیدی وەبــیر دەهێنامەوە، تەختــە شــانۆکانی ئــەکادیمیاو هۆڵــە جۆراجۆرەکــانی بــانگی مرۆڤیــان دەکــرد بــۆ بوونــەوە بەســەر جیهــان، بــاڕە جوانــەکانی شــەقامی سەعدونی بەری دیجلە بەڕاستی پایتەختێکی قەرەباڵغ‌و پــڕ جونبوجــۆش‌و ئاپۆرە بوو, هەرچەند مــن تــارانی پایتەختیشــم دوای چــەند ســاڵێك بینــی، بەڵام ئەو ئینتمایەی بەمن نەبەخشی، بازاڕە جوانەکان‌و پارکە گەورەکان‌و پارکی ئاژەڵان، هەمووی بۆمن شتێکی تازەبوون، بەڵام بەغــدا بــەو هــەموو جوانیــەوە لــە ســەر کورســیەکانی حوکمڕانێتیــدا ناشــیرینترین دڕنــدەی دەشــاردەوە, بۆیــە هــەرکات ســەرم بــەرز دەکــردەوە کەڵبــەی تیــژی ئــەو دڕندانــەم دەهاتــەوە بەرچــاو کــە چــۆن چــۆنی بــەناوجوانی ئــەو شــارەوە کەڵبەکانیان درێژ دەکەنەوەو جەستەی خاك‌و نیشتمانی بێنازی من ونجــڕو

ونجــڕ دەکــەن (ئــەم نووســینە بــەر لــە رمــانی کۆشــکی زۆرداری رژێــم نووسراوە).

٤

گـوتم بەغـدا بـۆمن ئـەزمونێکی تـازەبوو بـۆ ژیـانو بەرنامـەی ئـەدەبیم، یەکـەمجار لـە گـەڕەکی (حەیدەرخانـە) گیرسـامەوە کـە بەسـەر شـەقامی رەشیدەوەیە، گەڕەکێکی زۆر سەیرە دەگەڕێتـەوە بـۆ سـەرەتای دروسـت بوونی بەغدای نوێ، خانوەکانی هەمووی خشتی پانی کورەن، کۆڵانـەکانی تەنگو تریسك بێ مەودان، بـەڵام ئـەوەی لەحەیدەرخانـە تێبینـی دەکـرێ ئەوەیە دانیشتوانی زۆربەی خانوەکان کرێچی شارەکانی دیکەن هاتوونەتە بەغدا لە قوتـابیو مامۆسـتاو خـەڵکی کاسـبو ئەوانـەی لـە بەغـدا سـەقام گیربوون، من تا ماوەی سێ مانگ هەر لەو حەیدەرخانەیـە مامـەوە پاشـان لە بەشـی نـاوخۆ وەرگـیرامو وەزعـم باشـتربوو، بەڕاسـتی مـن دارایـیم زۆر کزولاواز بوو، ناوە ناوە (٥) دیناریان بۆ رەوانە دەکردم، من کـە لەهـەولێر بووم بەرهەمێکی زۆرم لە بەغدا بڵاوکردبۆوە پاداشتەکەیانیم وەرنەگرتبوو، رۆژێ برادەرێ پێی وتم (عبدالغنی علی یحیی) گوتی تۆ پاداشتت هەیـە بـۆ وەریان ناگری، وەڵڵا ئەوەیان بۆمن یانەسیبێ بوو، لەگـەڵ کـاك عبـدالغنی چوومە لای صالح حەیدەری کـە ئـەودەم سەرنووسـەری رۆژنامـەی عێـراق

بوو، دانیشتمو بەخێراتنی گەرمی لەمن کرد، پێی وتم مێـژووی ژمارەکانـت هێناوە، گوتم نەوەڵڵاّ، ئیدی لێی پرسیم کە چەند بابەت بوو گوتم پـازدە بیست بابەت بوو، هەر لەسەر باوەڕی خۆیەوە مەبلەغێکی بۆ نووسیمو مـن زۆر مەمنون بوومو خواحافیزم کردو چووم بۆ (دەزگای رۆشنبیری کوردی) و لەوێش ئەوەندەی هەبوو وەرم گرت، ئیدی مەبلەغەکە زۆر بـوو ئـەوەیان خەزینەیەك بوو بۆمن، کەیفێکی زۆرم پێ هات بـەوەی کـە جلێکـی جـوانو چەند کتێبێ دەکڕم، گەڕامەوە بەشی ناوەخۆو دونیا گەرم بوو گـەرماوێکم کرد، شتەکانی گیرفانم لە پەنجەرەکەی حەمام داناو، ئـاوێکم بـەخۆداکردو خۆم لەبەر کردو هاتمە دەرەوە بەبێ ئەوەی ئەو شتانەی پەنجەرەو پارەو پولەکەم هەر لـەبیربێ، ئـیتر سـەرکەوتمە قـاتی دووەمـی بەشـی نـاوەخۆ، خەوێکم کردو، ئەوسا بـەبیرم هاتـەوە، رامکـردە حەمامەکـە، بـەلاّم هـایهو هایهو کار لەکارترازابوو، پارکەو هەویەکـەش کـەوتبووە چـاڵی گیرفـاتێکی دیکـەوە، هـەر نەمدۆزیـەوە، بەڕاسـتی سـوێکی زۆرم لـەم پارەیـە بـۆوەو خەمێکی زۆرم بۆ خوارد، چـونکە کۆشـکی پرۆژەکـانم رووخـاو دەسـت لـە گونان درێژتر مامەوە.

٥

لە بەغدا تەواوی قوتابیە کوردەکان، سەرەڕای حیزبێکی زۆر بەشاخەوە، بـەلاّم هـەموویان یـەکڕیزو یـەکڕابوون، کوردایـەتییێکی خاوێنیـان دەکـرد، یەکگرتوو بوونو لەخەمی نەتەوەکـەی خۆیانـدا بـوون، ئـەوکات کۆمەڵـەی رۆشنبیری کوردی هەبوو لە بەغدا کە بـۆ ماوەیـەك یـەکێتی نووسەرانیشـی

تیابوو لەهەموو کۆڕو کۆبوونەوەکانی ئامادە دەبووم، ئەوساکە ئەدەبو رۆشنبیری و شیعرو کتێب تاقە هاوەڵی کوردبوون ئەدیبان تا رادەیێکی زۆرباش پێشمەرگەی ناوشارەکان بوون، بەنووسینی شیعرو چیرۆكو وتار خەڵکیان بێدار دەکردەوە بەتایبەت شیعر، دەتوانم بڵێم لەو سەردەمانەی کە قاتو قڕیو ئەنفالو کیمیا کوردیان دەهاڕی تاکە شتێك کە مابۆوە ئەدەبو هونەر بوو پارسەنگی ئەو بۆشاییەی شاخەکانی دەکرد، هیچ نەتەوەییێك وەکو کوردی بەسەر نەهاتووە، تەنانەت فرنەکانی هیتلەریش لەچاو ئەنفالو کیمیای کورد هیچ نەبووە، من هەر لە ساڵانی (٧٦-٧٧دا) بووم بە ئەندامی یەکێتی نووسەرانی کورد، بەڵام منیان لەسەر بەغدا حساب کرد، ئەودەم د. عزالدین مستەفا رەسول سەرۆکی نووسەران بوو، بۆ ماوەییێکی دووردرێژ منو (مارف عومەر گوڵ) گۆڤاری نووسەری کوردمان هەڵەچنی دەکرد، ئەودەم عەزیز گەردیش لە بەغدا بوو خۆیو کاردۆ گەلاڵی لەیەك ژووردابوون، کاردۆ گەلاڵی کوڕێکی گەنجی کورد پەروەربوو، ژێر قەریۆڵەکەی هەمیشە پڕی بوو لە بڵاوکراوە حیزبیەکانی کوردستان، ئەودەم تازە سەرەتای سەرهەڵدانی حیزبی سۆسیالیست (کەپێشتر بزوتنەوە بوو) کە ئەویش یەك لەدامەزرێنەرانی بوو، لەهەمانکاتدا شاعیرێکی چاکیش بوو، هەر لە بەغداوەڕا بەشداری دووەم ڤێستڤاڵی شیعریم کرد لە سلێمانی کە بەڕاستی ڤیستەڤاڵێکی گەورەبوو، هەر هەموو شیعرەکانی گوزارشتیان لە کورد دەکردو داکۆکی بوو لە کێشە رەواکەی، ئەودەم نارنجۆکێکی بەناوودەنگ بوو لە مەیداندا، چوار ساڵی

رەبەق لە بەغدا خەریکی خوێندنو کاری ئەدەبیو رۆشنبیری بووم، هەر لە بەغداش یەکەم دیوانی خۆم بەناوی (خاكو هەڵۆ) لەدەزگای بلأوکردنەوە کوردی لە بەغدا بەچاپ گەیاند کە هەنگاوی یەکەمی ئەزموونی شیعریم بوو... پاشان بەکالۆریۆسم لە بەشی یاسا لە کولێژی یاساو رامیاری وەرگرت... گەڕامەوە بۆ هەولێر... ئیدی شەڕی نیوان عێراقو ئێران دەستی پێکرد.

له بەغداوە بەرەو سەرەتای نەهامەتیەکان

١

– وەك گوتم بەغدا زەخمێکی زۆری بەخشی بە ئـەزموونی ئـەدەبی مـن، هەم لە رووی بوونەوە بە سەر دونیاو شارەزابوون لە سروتە ئەدەبیـەکانو ناسینی ئەدیبانی بەغداو تێکەڵبوون لەگـەڵ سـەنتەری زمـانو خوونـەریتی دیکە، بەغدا شارێکی گەورەبوو، هەموو جۆرە هۆز و نەتەوەو تایەفـەییێکی تیـابوو، بەهـەرحاڵ بـەم هـەموو پێکهاتـە ژیـاری و شارسـتانیەتیە بەغـدا یادگارێکی زۆری لە ئێستای مندا دورست کردوە... بەگشتی خەڵکی بەغـدا خەڵکانێکی زۆر کراوەو باش بوون لەگەڵ خـەڵکی کـورد... پـێم وایـە هـیچ دانشتیوانێکی عیراقی ئەوەندەی دانشتوانی ناو جەرگەی بەغدا مامەڵـەیان لەگەڵ کوردان خۆش نـەبووە، هـەر بۆیـەش هەرکەسـێ لـە بەغـدا ژیـا بـێ جۆرێك لە–حنین–ی هەیە بۆ ئەم شارە خۆشە.

کولێژم تەواو کرد، هـەرگیز حـەزم لەبەشـی یاسـا نـەبوو، بـەلاًم سـەرەڕای ئـەوە هـەموو سـاڵێك بـە کـۆنمرەی– باشـە– دەرچـووم و لـەهیچ وانەیـەك

نەمامەوەو... ڕۆژانی کۆتایی ساڵی ١٩٨٠بۆمن ڕۆژانێکی تەڵخو ناخۆش بوو، چونکە لەکۆتایی تۆزێ پێشتر براکەم نەخۆش کەوت، عبدالسلام دەشتی دەرچووی پەیمانگای تەکنولۆژیای بەغدا بوو لەمەسەلە تەکنیکیەکان زۆر زیرەك بوو... تادەهات نەخۆشیەکەی بەزەبرتر دەبوو ئەوەبوو لەکاتی ئەزموونی کۆتایی ساڵی چوارەمم برا بۆ موسل بۆیە ناچار بووم ئەوماوەیەی کە بۆ خوێندنم هاتبومەوە لەشاری موسل لەنەخۆشخانەدا لای ئەو مامەوە... خوێندنێکی ئەوتۆم نەکرد... کەکاتی ئەزموونی هات گەڕامەوە بەغدا... بەلاّم لەگەڵ ئەوەش لەتاقی کردنەوەکاندا بەردەوام بووم لەناو ئەزمووندا براکەم کۆچی دوایی کردو ڕۆژێکیان شەهیدی گەورەی کورد کاك مەهدی خۆشناو هاتە ناوبەشی ناوخۆو بەرلەوە قسەی بکات زانیم هەواڵی مردنی سەلامی برامی پێیە، گووتی بابگەڕێینەوە هەولێر... گیانم تاساو خەمێکی کوشندە دایگرتم، چونکە خودی سەلام بوو کە منی ناچارکرد بچم بۆ کولێژی یاساکە من مەبەستم بوو بچم بۆبەشی ئینگلیزی دا من ئەوەم لەدڵ بوو کە نەیدی من مەبەستی ئەوم بەجێهێنا، بەکاك مەهدیم گوت دوا ئەزموونم ماوەو بەیانی دەگەڕێمەوە... ئەویش گوتی باشە منیش کاریکم هەیەو بەیانی بەیەکەوە دەگەڕێینەوە. ئەوەبوو بۆ یەکجاری گەڕامەوە هەولێر... بەسەرخەمێکی کوشندەدا... سەلام عاشقی شیعرو ئەدەبیات بوو، بیرمە هەرچی شیعری نایابە لەکوردیدا بەچاپکراوی لە دەفتەرێکەوە ڕێکی دابۆوە... من سوودێکی زۆرم لەو کارە ئەدەبیانەی ئەو کۆیکردبوونەوە وەردەگرت،

چـونکە هیێنـد رێـك‌و پێکـی دەپاراسـتن‌و بەخەتـە خۆشـەکەی خـۆی دەینووسینەوە پیاو حەزی دەکرد هەمیشە لەبەرباخـەڵی بـێ... بـەڵام زۆر عاشقی شیعری لەتیف هەلمەت و شێرمۆبێکەس و پەشێو و پەرۆش وهێمن بوو... حەزی لەرۆمان بوو، یەکەم رۆمانی کەیەکەمجار کەلەبەغدا قوتـابی بوو بۆ من هێنایەوە رۆمانی (جمیلە) بـوو... پاشـان کتێبەکـەی ((یـوریس بورسوف بوو... لەگەڵ زۆرانێکی دیکە... بەمردنی سـەڵام سەرچـاوەیێکی گـەورەم لەدەسـت چـوو... مـن لـەو سـەردەمەمدا زۆر سەرسـام بـووم بـە دەست‌و نووسینی کەریم سـۆفی بەڕاسـتی ئـەدیبێکی وردەکـارو بەدیقەتـە ئـەویش دەفتـەرێکی هـەبوو لام وایـە ماوەیـەتی کـە هەرچـی کەتـەگوریای جوانی دونیایە لەو دەفتەرەی دەنووسی... سۆفی عاشقێکی گـەورەبوو... دەنگخۆشێکی هێجگار عاشق بوو هـەموو لاوکـەکانی محمـد عـارف جزیـری لەبەر بوو... ئەوکات کە لەبەغـدا بـووم ئـەویش لەبەشـی فارسـی ئـەدەبی دەیخوێند... شیعری جوانی دەنووسی بەڵام بەداخەوە بەردەوام نـەبوو... کە گەڕامەوە هەولێر کەوتمە ناوەهەشتاکان... ناوجەرگـەی گێرمـەو کێشـە ئاڵۆزەکانی ئەدەبی‌و سیاسی... داگیرکەران بـەرادەیێك دەسـتیان نـابووە قاقای ئەدیب‌و نووسەران‌و خەڵکی کوردستان , ژیـان هـیچ کلاورۆژنـەییێکی نەمابوو هەناسەی تێدا بخورێتەوە... نێوەندەکەش بەپـێ ی ئـەو وەزعـەی تووشی هاتبوو... گروپ‌و گروپکاری زۆر بوو بوو بەڵام راستیدا هەر هـەموو گروپـەکان لەیـەك خـەتی نەتـەوەیی‌و خزمـەتی نەتـەوەی خۆیـان دەکـرد هـەموویان رێـك بـوون لەسـەر مەسـەلە سـەرەکیەکانی کێشـەی کـوردو

هەڵوێست لەدژی داگیرکەر... هەموویان مرۆڤی شۆڕشـگێر بـوون... بـەلاّم بەداخەوە من لەگەڵ تەواو کردنی کولێژ کە دامەزرام شەڕی عیراق و ئێرانـی بەسەرداهات و من لەئەمانەی گشتی ئابووری و دارایی دامەزرابووم.

بـانگ کـرام بـۆ سـەربازی و لـە ئـوردی هـەولێر بـووم و بـۆ کـەرکوك گوێزرانەوە... من هەر لە کەرکوەکە بامدایەوە گەڕامەوە هـەولێر... هـیچ چارەییێك نەبوو بۆیە ماڵ و منداڵم پێچایەوەو لە رێگـەی قەڵادزێوەکـەتازە زرێڤـانی کـوڕم دوو هەفتـە بـوو لـەدایك بـوو بـوو بـەرەو ئێـران نـەجاتگای کوردان بەرێکەوتم!!.

٢

رۆژگـارێکی سـەخت و ناهـەوار بـوو، کورسـتان لـەناوبرینی قـووڵی خۆیـدا دەکولاّ... لەهەموو لاییێك رۆحی ئینسانی کورد گەمارۆ درابوو، هەر بۆیەش ئومێدی گەورەی من ئەوە بوو دەربازبم، کە کەوتینـەڕێ دوو ئەسـپمان لـە بەستەسـتێن بـەکرێ گـرت، بەستەسـتێن جێگـەو پێگـەی تـەواوی قاچاخچـیەکانی میـانی سـنوری عـیراق و ئێـران بـوو، بەرەبـەری رۆژاوا بەرێکەوتین و زرێڤـانی کـوڕم تـەمـەنی (١٥) رۆژێـك دەبـووو لەبـەتانییێکمان وەرپێچاو لەباوەشی دایکی دا شەتەکمان داو هەردووکیانم لە پشتی ئەسپ بەستایەوەو خۆشـم بەسەرپشـتی ئەسـپێکەوە بەرێکـەوتین... رێگـای نـاو ئەوشـاخانە زۆر ئـاڵۆزە تونـاوتوون بـوون... لەشـاخی هەزاربـە هـەزارا

سەرەدوەکەوتین‌و تاریکەشەوبوو... ئەگەر ئەسپ چاوی هێندە بەهێزنەبوا قەت نەیدەتوانی بەسەر ئەو شاخانەدا هەڵگەڕێ، شوێنی واهەبوو ئەگەر نیوسانتم ئەسپ پێی بەهەڵە هاوێشتبا هەمووماں هەپڕون بەهەپڕون دەبووین... بەڵام لەگەڵ ئەوەش ئەسپ وەك ئەوەی لەناوساماڵێکی شیندا بڕوا ئاوا بوو هەرگیز هەڵەی نەدەکرد... هەموو لووتکەکانی دووروبەریش بە رەبایەی دوژمن‌و داگیرکاران پڕبووبوونەوە , ئێمە دەق لەمیانی رەبایەکاندا رەت دەبووین... رێژنەیەك بەس بوو بۆ لەناوچوونی هەمووماں... بەهەر حاڵ لەخۆرائاوابوونەوە تا نیوشەوێکی زۆر درەنگ گەیشتین بەسنوورە دورەکانی دەرەوەی دەسەلاتی رژێم‌و نۆرەی حەسانەوە هات... ئەو شوێنەی کە لێ ی دابەزین وەك ئەفسانە وابوو... بەهەزاران هەزار مەشخەڵ لەناو ئەم کێوەدا دەیانجریواند، ئەم شوێنە وێستگای هەموو قاچاخچیەکان بوو... هەر لەم وێستگایەدا بەسەدان کاروان یەکتریان دەکڕیەوە واتە ئێمە بێ ئەوەی بزانین بەهەمان ئەو کرێیەی کە دەماندا دەفروشراینەوەو دەکڕداینەوە. لەم دەستەوە بۆ ئەو دەست .

دوای دوو سەعاتێك حەسانەوە... دوبارەکەوتینەوەڕێ، ئەورێیەی من گرتوبومەبەر دەچۆوە ناو دۆڵی بێداوان‌و دۆڵەتوێ کە کەوتبوە سەر انی سەردەشتی کوردستان ئێران ناوچەشاخاوییێکی عاسێ یە ئاسمان تەنها بەقەدسەری بیر دیارە... کاتێکی زۆرمان رێ بڕی‌و کە گەیشتینە لێوارەکانی دۆڵەتوێ رۆناهی وردە وردە لەگەلیە بەرزەکان بە دیاردەکەوت

هەلبەت هەر لەوكاتەوە بەڕێكەوتین باران بوو تا ئەو ساتەش كە گەیشـینە دولەتویژ... بەهەرحالژ دوای ئازارێكی زۆر لەدۆلەتویژ دابەزین...

لە شاخە هەزار بە هەزارەكانەوە بەرەو هەندەران

١

كە گەیشتمە دۆلەتویژ وەزعی سوسیالیست پەرێشـان بـوو، بـە هـەزاران كیلۆمەتر لە سەنگەرەكانی پێشەوە دوور بـوو، سـەركرادیەتی ئـەو حیزبـە تژی گفتوگۆی لە یەك جیایی‌و دژ بەیەكتری بوو...(كە سەیری ئـەو شـاخە هەزار بەهەزارەم دەكرد بیرم لەو دەكـردەوە كـە ئـاخۆ چـەند سـەد سـالٚی دیكە دەبێژ خەبات بكەین تا رزگاری دەبیـنین، وردە وردە بـەفر دەبـاری‌و باییێكی ساردگیانی هەلٚدەپاچیم، پێشمەرگە لەو ناوەچەیەدا لـە حالـەتێكی نەفسی سەیر دەژیان، دۆلەتویژ لە سەرسنوری ئێراندایەو بە پەڕینەوە لەم دۆلٚە بەرێگەی خدراوە دەگەیت بە میراوە.

ووتم كە گەیشتم بایێکی ساردی بارانێکی زۆر بوو، ئەو شەوەی کە گەیشتم یەکەم کەس کە بینیم بارزانی مەلا خالیدو بۆتان بوو... شەو لە دۆڵەتویَ ماینەوەو لە ماڵی سەید کاکە کە ئەوساڵەویَ نەبووو دابەزیبووە سەنگەرەکانی پێشەوە، بۆ بەیانی دوو ئەسپمان گرتو یەکیان بۆمنو ئەویتر بۆ خێزانەکەم ئەوسا تازە زرێڤان هەمووی دوو هەفتەوچەند رۆژیَ بوو لە دایك بووبوو... ئیدی بەرێکەوتین... لە وەرزی زستاندا ئەم ناوچانە یەك پارچە بەفربوون؟، دۆڵی خدراویَ ترسناکترین شوێن بوو، قاچاغچیەکە هەمیشە ئەوەی دووبارە دەکردەوە کە ئەگەر لەو دۆڵە رەتبین ئیدی ترسی بەفر نامینیَو لەهەرەشەی زریان رزگاریمان دەبێت، بەفر چەند لۆرییێکی سووتاوی داپۆشی بوو هێندە باری بوو، تەنها قاچاغچی دەیزانی ریَ لە کوێیە چۆن کوتەك دەشکێنیَ.

لە بەیانیەوە بەرێکەوتین بەرەبەرەی رۆژاوا گەیشتینە سەرسنوری گوندی میراوە، ئەوکات تۆزیَ وەستام بەدیار دۆکەڵی دوکەڵکێشەکانی ماڵان کەوتمە رامانەوە، وای چەند جوان بوو گوند غەرقی بەفر بووبوو... دوکەڵی سپی لە هەموو لاییێکەوە دەپرژایە ئاسمان، گوندی میراویَ خۆی لەناو سروشتێکی بەفراوی دا شاردبۆوە , هەر بە تۆزیَ وەستان بەرامبەر ئەم گوندە جوانەوە کە بە سەدان کیلۆ مەتر لە رۆحی شارستانیەتەوە دوور بوو , رژیمی شای پێشو و رژێمی ئێستای ئیسلامی ئێران گەماڕۆیان دابوو کەوتمە ناو وەسوەسەییکی شیرین , دیمەنێکی هێجگار دڵرفێن بوو، میراوە گوندێکی ناودارە لە کوردستانی ئێران ئەوەدەم حیزبی دیموکراتی

ئێران لەوێ بوو، کە گەیشتینە ناو گوند بەپێی راسپاردەی برادەرانی دۆڵەتوێ دەبوایە تاقیبی ناوێك بکەم کە لێپرسراوی سوسیالیست بوو لە دۆڵەتوێ، بە هەر حاڵ لەرێگەی کەسێکی خەڵکی میراوە توانیمان بچینە ماڵەکەی نەوزاد... شەو داهاتبوو دونیا ساردبوو وەزعی منداڵەکەمان شڕبوو... رەوانی بووبوو, کە دابەزین و چاك و چۆنیمان کرد، زانیم خەڵکی هەولێرەو زانی ئێمە هەولێرین خزمەتێکی باشی کردین، شەو لە ماڵی ئەوا ماینەوە، هەرچی پێداویستی بوو بۆ ئێمەی دابین کرد، جا لەبەر ئەوەی من گەرەکم بوو بچم بۆ شاری خانێ واتە– پیرانشار– دەبوایە بۆ بنکەکانی حیزبی دیموکرات پسولەیەك لەبارەگای ئەوانەوە بەمن بدەن، کاك نەوزاد هەمان ئەو پسولەیەی بۆ هێنام کە تیایا نووسرابوو رێگەمان بدەن بپەڕینەوە... بەیانی زوو لەگەڵ کاك نەوزاد هەر بەپێ لەگەڵ ئێمەدا شۆڕبووینەوە بۆ رێی دەرەوەی میراوەو لە سەر رێگادا چاوەڕوانی ماشینێکمان دەکرد، هەلبەت تەنها تراکتور هەبوو، خواحافیزیمان لە کاك نەوزاد کردو بەرێکەوتین، ماوەییێکی باش وەستاین... ئەودەم ماشێنی (د. مەحموود عوسمان) بەلای ئێمە داهات کە ئەویش هەر بۆ پیرانشار دەچوو خۆیو تەنها لێخورێك، شەو سەردانی منی کردبوو لە دۆڵەتوێو منی سەبارەت بە ئەحمەد دەشتی برام دەناسی، بەڵام خوا هەڵناگرێ سلاّوێکی هاکەزایی کردو بەتەکماندا رەت بوو، دەیتوانی ئێمەش هەڵگرێ، بەلاّم دیارە بەباشی نەزانیووە... بەهەر حاڵ پاشان تراکتورێ هاتو بۆی راگرتین و مامەلەمان کردو پێکهاتین کە تا پیرانشارمان ببات، سواربووین و

بەرێکـەوتین... مرۆڤــ تـا نەکەوێتـە ئـەم رێگاوبانانـە نـازانێ کوردسـتان وولأتێکی چەند جوانو بەپیتو بەرەکەتە... خـۆ ئەگـەر ئێمـەش خـاوەنی دەوڵـەتی خۆمـان بـاین رەنگـە دەبووبـە بـە هەشـت... شـەو گەیشـتینە پیرانشـار... کـە سـەبارەت بـە ئێـران شـارێکی سـەر سـنوورە، دابـەزین و یەکسەر لاماندایە ماڵێكو سلأومان کردو زانیان تازە هاتووینو بەخێراتنیان کردین نانو چایان بۆ ئامادەکردین.

هەر بەم شەوە ئەگەرچی دەمزانی نێوانی خەڵکی کوردستانی رۆژهەلأتو پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراق زۆر نـاخۆش بـوو، بـەلأم بەناچـار لـێم پرسین کە بارەگای ئەم پارتە لەکوێیە... بە هـەرحاڵ وەسـفی بـۆ کـردمو ماڵەوەم جێ هێشت چووم بۆ بارەگای پارتی بـەلأم بـا ئـەوەش بڵـێم هـەر لەبیرم نەمابوو،؟ پاشان وەبیرم کەوتـەوە خـۆ ئەگـەر ئـەم پسـولەیەم کـە لەناوگیرفانم دابوو و لە بنکەکانی پاسداران بدیترابا ئەوە حاڵم لە شوێنێکی دیکە دەبوو... کە گەیشتمە بارەگای پـارتی خـۆم پێناسـاندن هەنـدێکیان منیان ناسی... خەبـەریان بـۆ لێپراسـراوی ئـەو نـاوەبرد کـە پرسـیم کێیـە دەرکەوت ناسیاوێکی خۆم بوو کـە ئـەودەم بـە مـلازم محمـد ناسـابوو کـە دەکاتە کوڕی حاجی عـەزیزی خەرابـەدراوی ، خـۆی هـاتو بەپێکەنینـەوە پێشوازییێکی گەرمی لێکردمو گووتم مناڵیشم لەگەڵدایە... ماشێنێکی ناردو مناڵەکانمیان هێناو منیان لە گوندەکەوە کە لاجـانێ بـوو بـردە پیرانشـارو لەماڵی براکەمدا دابەزیم... ئەوسا هەناسەیێکی دڵنیاییم هەڵکێشاو بۆ شەو هێندە هیلاك بووم هەر زوو کەوتمە خەوێکی قووڵەوە.

له كێوستانەوە بۆ ناو كتێب

١

ئێران وڵاتێكی خاوەن شارستانیەتێكی دێرینو پڕ لە رووداوە، وا بەدیار دەكەوێ هەموو دەسەڵاتێك بەباش‌و خراپیانەوە بایەخیان بە كتێب داوە، بۆیە هەموو كوچەو كۆلانەكانی شارەكانی پڕن لە كتێبی نایاب نایاب، لەوێ بوو كە زانیم فێربوونی زمانی فارسی بۆمن چەند زروریە... بۆیە شەو و رۆژ خۆم خەریك دەكرد، لەرێگەی تەلەفزیۆن‌و رادیۆو قسەكردن لەگەڵ منداڵان‌و هەوڵدان بۆ خوێندنەوە... لە ماوەییێكی زۆر كورت‌و پێوانەییدا تارادەییێكی باش شارەزای زمانی فارسی بووم... نەك بەو شێوەیەی كە دەمەویست بەڵام دادی دەدام، بۆیە هەر زوو عەریزەیەكم دایە پەروەردەی پیرانشارو داوام كرد كە دامبەزرێنن وەك مامۆستا لە زمانی عەرەبی یا ئینگلیزی، هەزرو وەڵامم درایەوە دیاربوو پێویستیان بەم دوو زمانە هەبوو... بەڵام دایان نەمەزراندم بەڵكو بە– حق التدریس– كە ئەوان بە موحازەرەی لای ئێمەی دەڵێن دامەزرام لە دوو شوێن، یەكەمجار بە مامۆستای ئینگلیزی , من خۆم باش بووم لە ئینگلیزی لە دبیرستانی فاتیمە ئەلزەهرا– كە دەكاتە ئامادەیی لای ئێمەو دووەمیش بە مامۆستای عەرەبی لە قوتابخانەی ناوەندی شەهید موقبلی هەریەكەو چەند موحازەرەیەكم هەبوو... پارەكەی باش نەبوو بەڵام پێی دەژیام...

ئیدی بەرۆژ دەرسم دەگوتــەوە دوای ئەمــەش هــەر خــەریکی کتێـب بـووم، یەکەم رۆمانم بە فارسی خونیدەوە – ئینجەمەمەد–ی یەشـار کـەمال بـوو کە هێشتا نەکرابوو بە کـوردی... ئـەوەی نەمـدەزانی بـە فەرهـەنگ بـەرێم دەکرد، بەڕاستی شاکارێکی هێجگار مەزنی یەشار کەمالە... وردە وردە لە خوێندنەوەی فارسی راهاتمو لە قوتابخانەش لەگەڵ قوتابیەکان زۆرم قسـە دەکرد هەڵە بایانا، ئەوان بۆیـان راسـتدەکردمەوە، بـیرم دێ لـە – فاگمـە الزهراو–کە ئینگلیزیم دەووتەوە بە پێی توانام بە ئینگلیزی قسەم دەکرد, دیـار بـوو قوتابییــەکان نـاڕازی بـوون گوتیـان دەبـێ بـە فارسـی بۆمـان راڤەکەیت، ئەمە سەرەتا بوو دۆش دامام... ووتم باشە بەڵام شتێ هەیە بـا پێتیان بڵـێم بـە کـوردی قسـەم کـرد ووتم مـن فارسـی بـاش نـازانم ئەگـەر هەڵەبکـەم نـابێ پێبکـەنن بـەڵکو دەبـێ یارمــەتیم بـدەن، ووتیــان باشــە مامۆستا ئێمە هەڵەکانت بۆ راست دەکەینەوە، یەکسەر ناوێکم بـانگ کـردو بە فارسی گـوتم (بخـوان) دەرەسـەکەت بخوێنـە، دیـار بـوو عـەیبی نـەبوو یەکسەر دەسـتی پێکـرد، وویسـتم پـێ ی بڵـێم بەرەدوامبـە گـوتم (مسـتمر باش) یەکێکیان گوتی (ئاغا نگومستمر باش بگو ادامە بدە) تائێستاش ئەم دەستەواژەیە لەمێشکمدا دەزرنگێتـەوەو روخسـاری جـوانو شـیرینی ئـەم کچە کـوردەم هـەر لەبـەر چـاوەو بـۆ تـا ئەبـەد ناسـڕێتەوە، هەلبـەت ئـەم قوتابخانەیـە هــی کچـان بــوو، بــەمجۆرە زۆر بــاش راهــاتم لەقســەکردنو خوێندنەوە، بەڵام لەبـەر ئـەوەی دەرسـی شەشـی ئامـادەییم دەگوتـەوە، منــیش وەك قوتابیــان دەبوایــە شــەوانە دەرســی خــۆم تــەحزیر بکــەمو

بەرنامــەی وتنــەوەی وانــە ئامادەبکــەم بــەمجۆرە زۆر زۆر ســودم لــە ئینگلیزیەکەش بینی...

٢

مـن ئـەو دەم مامۆسـتاییێکی رووخـۆش‌و هـاوڕی ی قوتابیـان بـووم وەکـو ئەوانی دیکە نەبووم لە ناوەندی شەهید موقبلی کە عەرەبیم دەگوتەوە لـە هـەمان کـات دەسـتوری زمـانی فارسیشـم دەگوتـەوەو جاجـارە وانـەی ئایینیشم دەگوتەوە، لە هیچ شت نەدەپەنگامەوە تەنانەت هەندێ جـار لـە دەرەسی ئایین یەکێکم هەڵدەستاند کە دەنگی زۆر خۆش بـوو مـاملێی بـۆ دەگوتین بە تایبەتی گورانی– دەمەگری مەگری مەلول گیان– مـن لەگـەڵ ئـەو گۆرانیـە یادەوریـەکانی هـەولێرم لێ دەوروژان، خۆشـم گـۆرانیم بـۆ دەگـوتن... قوتابیـانی کـورد لـەوێ بـەدیار دەکـەون کـە چـەند مـەزلومو بێکەسن... چەند مـەحروومن لـە زمـان‌و کلتـوری خۆیـان... تـا بـەمجۆرە بەدرێـژایی چـوار سـاڵ مـن هەرخـەریکی دەرس گوتنـەوەو خوێندنـەوەی فارسی بووم... هەر لە کۆتایی ساڵی چـوارەم بـوو– ئـازادی یـا مـەرگی– کـازانتراکیم کـرد بـە کـوردی پاشـان دەسـتم کـرد بـە وەرگێرانـی– اوای و حش–ی جاك لەندەن‌و پاشان کتێبی (رەگەکانی ئەلکسی هیلی) کە ئێستا چاپ کراوە، بەڵام داخی گرانم سەختی‌و غوربـەت دڵـی هـەنجن بـە هـەنجن کردبـووم... هێـزی مانـەوەی بردبـووم... یـادی هـاوەڵ‌و رەفیقـەکانی نـاو شــاخم... خوێنیـان دەجۆشـاندم... بەتایبــەتی ژیانەکـەش زۆر نـاخۆش

بوو... گوزەران ئەوكات لـە ئێـران زۆر زەحمـەت بـوو... وەزعـی سیاسـی نێـــوان دیمـــوكراتو پـــارتی تادەهـــات خوێنـــاوی تردەبـــوو، تەنانـــەت قوتابیەكانیش بەچاوی نادۆسـت تـەماشـای ئێمـەیان دەكـرد، نەیانـدەزانی ئـــەوە دوژمـــنو داگیركـــەرانن ئاوەهـــا ئێمـــە لەیـــەك دەكـــەن... هەربۆیـــەش بڕیارمدا بگەڕێمەوە بۆ كوردستان.

له ئێرانەوە بەرەو كوردستان

لــه رێگــەی شــنۆوه بــەرەو كێڵەشــین كەوتمــەڕێ، كێڵەشــین ناوچــەیەكی شاخاوی بەرز هەڵكەوتووە، ئەگەر له سەرەتای بەهارانــەوە بـۆی بچـی لـه بەرزاییەوە سەیر بكەیت له هەموو لایەكەوە بریسكەی ئەو ئاوه تەقیوانەی بەركانییەكان هەڵدەچێته ئاسمان، رەنگاورەنگی ئـەم ناوچـەیە لـه وەرزی بەهارانـدا كـەم نـەزیره, لـه راسـتیدا مـن ئـەوە یەكـەمین جـاره لـه ژیـانم شوێنێكی واخۆش ببینم، من شارەزای ئەو رێگەیە نـەبووم، بـەلاٌم یـەكێكم لەگەڵدابوو كه زۆر شارەزاو شەوو رۆژ رێبڕێكی ئازابوو، من لەدوای ئەو رێم دەكرد... بەیانی بوو بەرێكەوتین، ئـەو هەمیشـه چـەند فرسـەخێ لـەپێش مندا دەڕۆیی منیش به شوێن پێیەكانی ئەودا دەڕۆیشتمو دیره شیعرەكەی كەوابزانم هی (ئودنه) دەهاتەوه بیر (پیاوبەو شوێن پێم مەكەوه) لەبەرخۆ بزەیەكم دەهاتێ دەمگوت: جا خۆ ئەمه شیعر نییـە، رۆیشـتین ماوەیـەكی زۆر درێژ رێگەمان بڕی دوای عەسرێكی درەنگ، كەوتینه نـاو دارسـتانێكی چڕ، من هەر خەریكی لێ وردبوونەوه بووم له جوانییەكانی ئەم رێگەو بانو ناوچـه شـاخاویەدا.. زۆر رامـام، كاتێـك سـەیری بـەردەمی خـۆمم كـردو

تەماشای ئەملاو ئەولام کرد ئاسەواری هاوڕێکەم دیارنییە، شڵەژام، چونکە مرۆڤ ئەگەر لە شاخاندا ڕێ ون بکا ماوەیەکی زۆری دەوێ هەتا دەزانی بۆ کام لادەچێ، بە ڕاستی هیلاك دەبێ.

وردەوردەش تاریکی باڵی بەسەر شاخاندا دەکێشا.. بیرم کردەوە من تازە ونبووم، وای خودایە، ئەو دەمە دڵم چەند توونـد بوو، هـەموو جوانییـەکانم لێ بوون بە دوژمن، هەرچـەندە هـاوارم دەکـرد ، بـەڵام هـەیهو کـێ وەڵامـم دەداتەوە، قەت دارودرەخت وەڵامی مرۆڤ نادەنەوە... چونکە دەزانن مرۆڤ چەند دڕندەیـە وەك شـیعرەکەی هۆشـی مینـە دەڵـێ.. بەرێـدا دەڕۆیشـتم شێرم بینی خۆی لێ لادام، پڵنگم بینـی خـۆی لێ لادام، بـەڵام کاتـێ مـرۆڤم بینی هێرشی کردە سەرمو هەلاهەلای کردم، هەڵبـەت هاوڕێکەشـم بـەدواما گەڕاوە، بەڵام ئاخ چۆن بگەینەوە یەکتری لەنێو ئەم هەوارە چڕوپڕەدا..

بەهەرحاڵ من لەگەڵ ئەوەی هەر دەڕۆیشـتمو دەڕۆیشـتم هـەر دەڕۆیشـتم، بـەڵام هیچـم نـەمابوو بـیرو خـەیاڵم بـۆ شـتێکی دیکـەو شـوێنێکی دیکـە ڕۆیشتبوو، لەناکاو دەنگێ بەرزبۆوە، ڕاجفریم بەڵام هەمان ئەو دەنگە بوو، منی بردەوە ناو هەمان جوانییەکانی پێشوو گەرمو گـوڕی کردمـەوە، هـەر بەهۆی ئەو دەنگەوە بوو کە هاوڕێکەم دۆزیەوەو دووبارە لـەناو تاریکاییـدا ڕێگەمان گرتەبەر بەڵام ئەمجارە نەمهێشت مەترێك لێم دوورکەوێتەوە هـەتا گەیشتینە سەر لێواری دەشتی هیرتێ، کـە دەشـتێکی شـاخاویو بـێ ئـاو بـوو، ئەوسـا زانـیم مـن گەیشـتوومەتەوە کوردسـتان، هەرچـەند مـن لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان بـووم بـەڵام نـازانم بـۆ بـە گەیشـتنم بـۆ ئـەم نـاوە

دیدگاشم گۆڕا تەنانەت جوانتریشم بیردەکردەوە، شەوێك لە دەشتی هیرتێ مامەوە باش حەسامەوە مشوری ئەوەم خوارد کە چۆن بگەڕێمەوە ئەوبەری خۆمان، بەلاَم قاچاخچی هەند نەقۆلاَی هەبوو هەر زوو پێیان دەوتم هەر شوێنێکت بوێ ئێمە دەتوانین وەسیلەی خۆمان هەیە..بەهەرحالٚ بەسێ قۆناغ گەیشتمەوە سورداش‌و لە بارەگای یەکێتی نووسەرانی کورد دابەزیم..

خەوەنەکانی نووسەران‌و بارەگای شاخ

که گەیشتمە بارەگای نووسـەران بەرێگـەوە زۆر مانـدبوو بـووم، چـونکە رێگەکـە زۆر دوورودرێـژوو سـەختەندازبوو، هــەر لەگـەڵ گەیشـتنم بـرای چیرۆکنووس حەمە کەریم عارف پێشوازییێکی گەرمی لێکـردم‌و شـوێنی بـۆ دابین کردم، حەمە کەریم هەموو ئێوارەیەك بە سەر کورسی‌و مێـزەوە بـوو خـەریکی وەگێـڕان بـوو... بارەگاکـە لـە ناوچـەییێکی خۆشـی شـاخاوی سـەرەوی سـورداش بـوو، بەراسـتی جێگـە تێڕامـان‌و لێوردبوونـەوە بـوو، ئیش‌وکـارێکی ئـەوتۆمان نـەبوو، تـەنها خوێندنـەوەو نووسـین، بـەڵام شـەوانەش دەبـوو بـە بـەزمی کـۆڕو گفـت‌وگۆی درێژخایـەن سـەبارەت بـە ئـەدەب‌و رۆشـنبیری‌و سیاسـەت، بارەگـای نووسـەران ببـوو بـە مەرقـەدی پیاوچـاکان، هـەر پێشـمەرگەیێ لـە کـاردەخرا یـا توڕدەبـوو، یـا ترسـێکی بگەیشـتبایێ رووی لـە بارەگـای نووسـەران دەکـردوو دەیـانزانی گەربێنـە ئەوێکـەوە ئـەوە تووشـی ئـەمان دێـن، هەنـدێ جـار ناویـان لـە بارەگـای نووسەران دەنا (کەرتی چا)، برادەێکمان هەبوو زوو زوو خەوی لێدەکەوت‌و کتێبەکەشـی هـەر لـە دەسـتابوو، بـەڵام پەنجـەی دەخسـتە ژێـر نـاو ئـەو لاپەڕەیـەی کـە لـە خوێندنـەوەدا دەگەیشـت پێـی، ئێمـەش کـە کتێبمـان

لەلانەبوو، حەزمان دەكرد زوو تەواوبا، جار جارە دەچووین پەنجەكەیمان لادەبردوو هەفتا هەشتا لاپەڕەمان ئاودیو دەكردو پەنجەكەیمان دادەنایە ئەو شوێنە، هەندێ جار وادەبوو ئەو برادەرە دەیگوت باش بوو ڕۆمانەكەم بەیەك جەلسە تەواو كرد، خۆشیەكەی لەوەدابوو كەشەودادەهاتو دەست دەكرا بە گفتوگۆ لە سەر ئەو ڕۆمانە، لە هەمووومان زیاتر قسەی دەكردو نەیدەزانی كە ئێمە دەزانین نیوەی ڕۆمانەكەی بەدەردی خەوەكەی چووە نەیخوێندتەوە.

لەوەش سەیرتر ئەوەیە كە بۆمان ئاشكرا دەكرد باوەڕی نەدەكردو نەدەگەڕایەوە سەر ئەولاپەڕانەی كە پەڕاندیوومان بەبیرم دێ ڕۆمانێكمان لابوو بە ناوی– جسر علی نهر درینا– تەنها بە یەك سەعات كۆتایی پێهینا چونكە پاش نیوسەعاتی یەكەم پەنجەمان خستە لاپەڕەكانی دوایی‌و كە هەستاوە دەستی پێكردو تەواوی كرد، ئەم برادەرە جیاوازی لەنێوان پێشی خەوتن‌و دوای خەوتن نەدەكرد، لە خەودا هەموو شتێكی پێشووی لەبیردەچۆوە، بەمجۆرەكە نۆرەی ئەودەهات ئێمە خەنی دەبووین، بۆ ماوەیێكی باش هەر لە بارەگای سورداش ماینەوەو پاشان چوونیە مەرگەو بارەگا دامەزرایەوە، بە هەمان رەوتی پێشوو كۆڕی شەوان زۆر گەرم دەبوو... ئێمە زۆر نەبووین، سامی شۆڕش‌و محمد موكری‌و سەعدوڵلا پەرۆش‌و حەمەدەمین بادینی‌و خەلیل دهۆكی‌و من بووین.

هەرچەندە وەڕەسی دایدەگرتین، بەڵام چی بكەین قەدەری نەتەوەكەمان هەڵی دابووینە ئەم ناوەوەو دەژیاین... مام حەسەنێك لە

شاخەکەی ئەوبەرماڵەکەی دامەزراندبوو، بەڵام سەیر لەوەدابوو... ئەم کابرایە هەمیشە خەریکی هەڵکوڵینی شاخ بوو جارجارە منو موکری دەمانگوت پیم وایە مام حەسەن دەیەوێ ئەم شاخە لەبنو بۆتکەوە هەڵتەکێنی... ئەن ئاخیری کوڕی ئەو مام حەسەنە تڤەنگەکەی موکری دزیو ئێستاش نەگەڕایەوە.

ناوە ناوەش گۆڤاری نووسەری کوردستانمان ئامادە دەکردو بڵاومان دەکردوە، ئەوێ دەمێ سەگوەڕی محمد موکری هەراو زەنایێکی زۆری نابۆوە... بەلێشاو لە سەری دەنووسراو نووسرابوو، بەڵام موکری تەقەی سەری دەهات... هەر خەریکی وەرگێڕان بوو...

کەوەکەی موکری

دەمەدەمی عەسرانێکی درەنگ بوو... لە بنارێکی خەمگیندا مـن‌و چـەند کەسانێکی وەك خۆم لە بارەگای بن شاخێکی دوور دووربـووین... ئـەودەم زستان بوو خەیاڵی ئێمە هەمیشە بۆ ئەوە دەچـوو کـە ئیـدی ئـەم زسـتانە دەچینەوە شاروکەمێ دەحەسێینەوە، ئیـدی کـوێرەوەری کۆتـایی دێـت، بــەڵام بەداخــەوە ئــەو زســتانە درێــژەی کێشــا تــاوەکو ئێســتاش هــەر بەردەوامە... ئەوێ دەمێ دڵۆپەگەش‌و روونەکانی بارانی چیا لـە ناوەنـدی ئاسمان وەسـتابوون، مـن‌و مـوکری لـە حەوشـەکەی بارەگـانی نووسـەران خەریکی چـاندن‌وکردنی تـور بـووین.. مـوکری کـەوی زۆرخـۆش دەویسـت هەروەك منداڵێکی ساوا لە باوەشی دەکردو ئـەم لاوئـەولای پێـدەکرد.. بـۆ ساتێك کەوەکەی دانایە سەر زەوی‌و تۆزێ بەیەکەوە خەریکی گەڵاتورەکان بووین کە هەندێکیان تازەشین دەبوون.. کە ئاوڕی دایـەوە کەوەکـە چـەند مەترێ هەڵکشابووە بناری شاخەکە.. موکری بەهەندی هەڵنەگرت ئەو پێی وابوو بەدوایا دەچێ ئیـدی سـوك‌و سـانا دەیگرێتـەوە.. بـەڵام نـا دیـاربوو کەوەکە هەر دوور دەکەوتەوە.. بە ناچاری موکری سۆڵێکی لە پێـدابوو... بــەدوایا داچــوو، ئــەو دەم بــاران وردە وردە دەهاتــە خــوارەوە.. مـوکری بەدوایاچوو.. رۆیی.. رۆیی کە ئاوڕم بۆ لایان دایەوە.. تـایهو.. تـایهو کـەو گەیشتبووە دۆلانەکەو ئـاوادەبوو مـوکریش هـەر بەدوایـدا دەچـوو.. بـاران

کردیه راستی ئێوارەی غـەرقی تـەمێکی مەسـت دەکـرد منـیش وامـدەزانی موکری شارەزای کەوەکەیەو ئیدی ئێستا نائێستا دێتەوە.. بەڵام ناموکری وون بـوو.. هـەر بـەدوای کەوەکـەدا رایـدەکرد، بـەڵام ئـاخ نەیـدەتوانی بیگرێتەوە.. سـەعاتێکی پێچـوو مـوکری هـەر نەگەڕایـەوە.. دوو سـەعاتی پێچـوو مـوکری هـەر نەگەڕایـەوە, دونیـا غـەرقی تـاریکی بـوو.. مـوکری هەرنەگەڕایەوە.. من خۆم چوومەوە ژوورو خەریکی ئامـادەکردنی سـفرەی ئێوارەبـــووم... ئێمـــە لـــەو بارەگایـــەدا کتێبمـــان زۆر بەعەشـــقەوە دەخوێندەووەو ئێواران بەسەر سفرەوە گفتوگۆمان لەمەر دەکردن.. کـۆڕ گەرم دەبوو.. باس دەهاتە سەر هەزاران بابەت خۆمان لەبیردەکرد.. ئیدی لە چاوەڕوانی موکریـدا مامـەوە... نـەمزانی بـۆ نەهاتـەوە بـەڵام دەمزانـی کەوێکی سەرکێش ئەگەر پێی نایە تەلانو بەردوچیا بەزەحمـەت بـەرزەفت دەکرێو دەگیرێتەوە.. بۆیە دڵنیا بووم کەدواکەوتنەکەی هەرهی ئەویە کە بەدوای کەوەکە رادەکا...

مـاوەییێکی زۆری پێچـوو، شـەو تاریـك داهـاتبوو، بـاران گـەرمی کردبـوو ناوەنـــاوە دەزوەبروســـکێ چـــیاکانی دەبریقانـــدەوە، بەسەرســـفرەوە دانیشـتبووم خـەریکی کتێبـی بـودلێر بـووم... مـن زۆر لەمێـژە بـودلێر دەخوێنمەوە غەرقی شیعرەکانی بوو بووم، بەڵام موکری هەر نەگەڕایـەوە، لەهیکەوە گوێم لە دەنگێ بوو، کـە چـوومە دەرەوە، لـەدوورەوە مـوکریم وەك تارمایی دەهاتە بەرچاو.. هەتا نزیکتر دەبۆوە هیلاکی زیاترم لێ بەدی دەکرد، پۆرترێتەکەی موکری لەودەم ئاوابوو:—

پیاوێکی درێژو قەڵەو دەمانچەیێکی زەبەللاحی بە تەنکێشی شۆڕ بووبۆوە کە تاوەکو ئێستاشی لەگەڵدابێ تەقەیێکی پێ نەکرد، دەستی وەك بازنە لێکردبوو، کەوێکی دەنووك سووری عاشق بە ئازادیو راکردوو لەدەست موکری ملی دەرکێشابوو، دەنووکی لەبەر باران بریقەی دەدایەوە... زۆرم لاناخۆش بوو کە کەوەکەی گرتبۆوە چونکە دەزانم کەوەکە لە پێناوی چی رایکردو موکریش لەپێناوی چی بەم چیاوچۆلەکەوتبوو، هەردووکیان لەدەست دیلی، بەلاّم ئاخ دیلەکانیش هەندێ جار یەکتر دیل دەکەن... وردەوردە لەبەرخۆ بیردەکاتەوە، ئای ئەوە چ هەواییێکی خۆش بوو.. چ چیاییێکی رەنگین.. چ هەناسەیێکی بەتام.. بڕیا بۆ زەمانێکی دوور درێژ هەر بەردەوام با..

موکریش لەبەر بارانی ئەو بنارو لوتکانە هەتا سەر ئێسقانی ئاوی هەڵمژتبوو.. ئێستا زۆرجاران ئەو پرسیارە دەکەم کە ئایا مرۆڤ لەتوانایدا هەیە لە پێناوی هەوەسەکانی خۆی تا مووخی باوەڕی بە ئازادی بێو تێکی نەشکێنی؟! چی دەبوو موکری.. ئاخ موکری لەو کەوەگەڕابای لەنێو ئەم رەوەزو شاخانەو لە ژێر تریفەی مانگەشەودا گۆرانیەکانی خۆی بچڕیبا..

ئاخ موکری.. داخ موکری، ئەوە چ یادەوەرییێکە؟

بۆ نەتهێشت پێیەجوانو سورەکانی ئەم کەوە بەسەر ئەو بەردو تاوێرانەوە بحەسێتەوە..

ئاخ موکری.. داخ موکری ئەوە بالۆرەی چ عەشقێکە

بۆ نەتهێشت ئەوکەوە لەژێر باراندا
گۆرانی بۆ تەباری وون بووی خۆی بچڕێ
بۆ نەتهێشت گوڵەکەم بۆ نەتهێشت

***

موکری: مەبەستم رۆماننووسی گەورەو بەتوانا محەمەد موکری–یە، کە گەلێ رۆمانی بەنرخ‌و پڕ بەهای نووسیوەو گەلێ شاکاری جیهانی کردووە بە کوردی، موکری یەك لە ستوونە پتەوەکانی شاکاری ئەدەبیە لەنێو کورد.

بەشی دووەم
لە ئەزموونی ئەدەبدا
لە گەرمەی کێشەکانی دوای نوێبوونەوە

بەر لە راپەڕین مشتومڕێکی زۆر هەبوو سەبارەت بە بزاوتی شیعری تـازەی کوردی , ئەو دەمەی ئێمە لە شاخ بووین ئاگـاداری بـاری ئـەدەب بـووین و زۆر بــە وردی ســایەدی هــەموو گۆڕانکاریــەکان بــووین , تــەواوی گۆڤــارە ئەدەبیـەکانمان لـە رێگـەی ئـەدیب وشـاعیرانەوە پێدەگەیشـت, بەراسـتی بابەتی گرینگ وبە پێز بڵاو دەکرانەوە , ئـەدیبانی کـورد بـە تێکـڕا لەگـەڵ بـەرەی شـۆڕش بـوون , تـاك تـاکێ نـەبوا ئـەویش بـە پەنجـەی دەسـت دەژمێردران , هەر لەدوای راپەڕین بەیانێکی شـیعریم دەربـارەی ئـەزمونی شیعری خۆم بڵاو کردەوە , لەژێر ناوی (سروتەکانی نووسین) پشـان دوای پازدە ساڵ بەیانی دووەمی ئەزمونی شیعری خۆم بـڵاو کـردەوە کـە تیایـا باس لە جیهانبینی خۆم دەکەم باس لە نهێنیەکانی شیعر دەکەم,

١

له بەر ئەوەی من باوکم زانایێکی ئایینی گەورە بووەو هەموو ژیـانی خـۆی لەنێو کتێبان بردۆتە سەرو شاعیرێکی بەهێزی رەوتـی کلاسـیك بـووەو لـە بەلاغەتی شیعردا کەم نەزیر بووە، بۆیە هەر لەمنالّیـەوە بـۆنی کتێبـەکانی باوکم کاری لەمن کردووەو منی بەرەو دنیای کتێب بردووە، مرۆڤیش کاتێك خەرێکی کتێب دەبێ و تۆزێ بەهرەشی تیابێ بەلای شیعردا دەشـکێتەوە، هەر ئەوەش بوو کە مـن بەدرێـژایی سـی سـالّە هەرخـەرێکی شـیعرم ولـەم بوارەدا چەندین دیوانی شیعرم نووسیوە.

٢

پێم وانییە شیعر پێناسەیێکی دیـاریکراوی هـەبێ، گـەورەیی شـیعر لـە بـێ پێناسـەیی خۆیـەتی، شـیعر بونـەوەرێکی سەیروسـەمەرەیە لـەناو هـیچ چوارچێوەو قاوغێك ناحەوێتەوە، بۆیە من ناتوانم هیچ پێناسەیەك بۆ شیعر هەلّبـژێرم، شـیعر هەمیشـە لەگۆڕاندایـەو هـیچ یاسـاییێك هەلّیناسـوڕێنی، بەتەنها زەین و هزر حوکمی شیعر دەکـات و ئـەزموون وەدیـاری دەخـات، مادامەکێ شیعر قولّبوونەوەی ئەندێشەی مرۆڤـە بۆیە تـۆ نـاتوانی بگەیتـە دیماهی ئەم قولّبوونەوەیە، رەنگە شیعری کلاسیك لەبـەر ئـەوەی هەنـدێ پێوانەی هەیە دەکرێ پێناسەیێکی فۆرمەکەی بۆ بکرێ... بۆ نموونە دەبێ شیعری کلاسیك کێش‌و سەرواو قافیەداربێ، بەلاّم هەنـدی جـار وێـڕای ئـەو

پێوانانەش بۆ نموونە شیعری نالّی هێشتا هەر ناتوانی پێناسەیێکی دیاریکراوی بۆ بکەین، بەهەرحالّ با ئەمە کاری ڕەخنەگرەکان بێت.

٣

هیچ شیعرێکی دوای راپەرینم نەدۆزیوەتەوە لە نەوەی تازە خودانی دیدگاو جیهانبینی خۆی بێ بەومانایە نا کە شیعری جوان نەبێ بەلکوبەمانایەی کە هێزەدی بەردەوامبوونی نەبووە، راستە لەملاو لەملا هەندێ جار ئەو جۆرە شیعرە لە فیلتەری سەختی شیعر دەپەڕێتەوەو شتێکی جوانی لێدەردەچێ، بەلاّم ئەم کەم بەرهەمەی کە من وەك شیعر باسی لێوە دەکەم ناکرێ سیمای قۆناخێك دیاری بکات، شیعر پێویستی بە ئەندێشەو تەئەممول هەیە پێویستی بە هێمنیو لەسەرخۆیی هەیە، هەلّبەتە قۆناغی دوای راپەڕین هەموو گۆڕانەکانی تێدا خێران.. ئەم خێراییە وایکردووە مەودا لەبەردەم گەنجەکان کورت ببێتەوە، بەتایبەت لەدوای راپەڕین وێنە زالّ بووە، قۆناغی سەدای بەزاندووە.. بەزۆری گەنجەکان سوود لە شاشە وەردەگرنو خەریکی دەبن نەك کتێب، جاران کتێب سەروەر بوو بەلاّم ئێستا شاشە. هەلّبەتە جیاوازییەکی زۆریش هەیە لەمیانی کتێبو شاشە لە رووی کاریگەرێتییەوە.

٤

شیعری سەرکەوتوو بەخۆی پێمان دەڵێ کـە خـاوەنی چ تایبەتمەندییێکـە، تایبەتمەندییەکانی شیعری سەرکەوتووش وەکو پێناسـەی شـیعری دیـاری ناکرێت، چونکە فیکر هەیە، مەعریفە هەیە، فەلسەفە هەیە، تـەکنیك هەیـە لەشیعردا، هەموو ئەمانەش بەدەیان لقو پۆپی دیکەی لێدەبێتـەوە، بۆیـە ئەمەشیان هەرکارێکی ئەستەمو دژوارە، ئـەوەی بەراسـتی لەشـیعر بگـات دەزانی بەڕاستی شیعر میحنەتێکی گەورەیە بۆ خودی شاعیر بەلاَم ناتوانێ لێی رزگار بێت.

٥

نیمایویشج کە بەرەو تازە کردنەوەی شیعر چـوو ئـازارێکی زۆری چەشـت، چونکە کلاسیکی فارسـی شـیعرگەلێکی هێجگـار بـەهێزو ئەوەنـدە رەگـو ریشەی لەناو میللەتی فارس چۆتە خوارەوە، کە یەکێك بێتو بیەوێت شتی تازە بلێو بـەم شـێوەیە نەنووسـێ، دوژمنـداری زۆری دەکرێـت، تـاڕادەی ئەوەی کە بـەکوفری دەزانـن... کلاسـیکی فـارس سـیمبۆلی زۆرو گـەورەی هەن لەمیللەتانی دیکە زیاتر، بۆیە کە نیمایویشج هات تـازە بنووسـێ بـەم واتایە دەبێ کە هەر ئەو بە تەنها پێشەنگەو هەڵگری شوناسی تازەگەرییە، کلاسیکی کوردی وەك هی فارس نییە، راسـتە هـەڵگری شوناسـی تایبـەتی خۆیەتیو بەلاَم ژمارەی بەهێزو پێشـەنگی کەمـەو لـە هـەمان کاتـدا کـورد دەوڵەت نەبووە وەکو فارس خزمەتی کلاسیکی خـۆی کردبـێ و کاریگـەری بۆ نەتەوەکە دورست کردبێ بەرادەی کتێبی سەرچـاوە، واتـە کلاسـیك بـۆ

ئەوان سەرچاوەی کەلتورو دەوڵەت بووە بەلاّم لەنێو کوردان بە تەنها سەرچاوەی کلتور بووە، بۆیە هەرکەسێ لەیەك قوناغدا هەوڵی تازە کردنەوەی شیعری داوەو خەڵکیش ئەوی قبوڵ کردوەو بە کوفریشی نەزانیووە، هەر بۆیەش بەرفراوانترە لەرووی سەرچاوەی تازە کردنەوەو پێشەنگەکانی تازەکردنەوە، مەبەستم ئەوەی بڵێم لەناو چوارچێوەی ئەدەبی فارسی رەچەشکێنی تازەگەری ژمارەیان زۆرەو تەنها پێشەنگێك نییە.

٦

چێژ لە شیعری چاك و جوان وەردەگرم کلاسیك بێت یان تازە، ئەوەش دەڵێم من شیعری کلاسیکی کوردی بەشیعری هێجگار چاك دەزانمو ئەزمونی خوێندنەوەیانم هێجگار زۆرە.

شیعری تازەی کوردی لەرۆژی ئەمڕۆکەدا سەرەڕای بوونی هەندێ شاعیری باش لەکارەساتدایە، زمان کە بنەمای شیعری تازەیە پوکاوەتەوە، شیعریەت نەماوە، تەنها فڕێدانی دەق ماوە، بۆیە ئەوەندە دەقی شیعری بەسەریەکەوە کەڵەکەبووە، خەریکە کتێبخانەی کوردی پڕ دەبێ لە بەرهەمی خراپ، بە تایبەت پرۆسێسی رەخنە هێجگار کزو لاوازە، بەلاّم لەپاڵ ئەمەشدا شاعیری باشمان هەن بەدڵسۆزی کار لەناو شیعر دەکەنو دەقی جوانیان نووسیووە.

٧

سەر بەهیچ قوناغ و ڕێبازێك نیم لە ئەدەبو باوەڕیشم بە قۆناغ و ڕێبازان نییە وەك ئەدەبو ڕۆشنبیری، من باوەڕم بەکاری باش هەیەو لەژێر کاریگەرێتی ئەدەبو ڕۆشنبیری باشدا کاردەکەم... ئەو پۆلبەندیانە داهێنراوی ڕەخنەگرە بێ ئاگاکانە، کاری داهێنەران نییە، من نازانم نالی چۆن شیعری نووسیوەو سەر بە چ ڕێباز بووە بەڵام دەزانم شاعیرێکی بەهێزەو کارم لێدەکات، مەبەستم سەرچاوەی باشە.

٨

هەڵبەتە زمانی بەهێز شیعری بەهێز دروست دەکات، گەمە کردن لەنێو زمان بەو مانایە نایەت بنەمای ئەندازەیی زمان هەڵتەکێنێ، بەڵکو بەو مانایە دێت کە رزگاری بکەیت لە دەست (باو) واتە لە مانای ئاسایی خۆی دەریبهێنی

٩

(جیاوازی) چەمکێکی سیاسیو کۆمەڵایەتی هەڵدەگرێ نەك چەمکێکی شیعری، جیاوازی لەفیکردا رەگازۆ دەبێ نەك لەدەقی شیعر، بۆیە زۆربەی شاعیرانمان وەك یەکن چونکە هەڵگری یەك چەمكو یەك شوناسی یەك فیکرن، کە ئەمانە جیاوازبوون شیعریش جیاواز دەبێ، ئەزمونی (جوایەن)

ئەزمونێکی جوان بوو کە کۆمەڵێك لەشاعیران ئـەزمونیان کـرد، بـەڵام ئـەم هەوڵـە هـیچ بەرنامـەییێکی فیکـری‌و تەقـەنی داینەڕشـتبوو، تـەنها کـارێکی دەستەجەمعی بوو بۆ ئەوەی تەکانێك بە بزاوتـی شیعری بـدرێت بەداخـەوە زوو کۆتایی هات.

١٠

شيعر لە كاريگەرێتی خۆی ناكەوێ، لەبەر ئەوەی پرۆسێسی شيعر پرۆسێسێكی فەردیەو گوزارشت لە ناخی خودی شاعیر دەكا، هەندێ جاریش لەگەڵ ناخی خوێنەر یەكدەگرێتەوەو پەیوەندی پەیدا دەكات. بۆیە كەمتر دەكەوێتە ژێر كاريگەرێتی گۆڕانەكانی دەوروبەر، من باوەڕم بەم وتەیە نییە كە دەڵێ شیعر باوی نەماوە! كاتێك شیعر باوی نامینێ كە هەستی مرۆڤایەتی باوی نەمینێ، ئەم كاتەش كۆتایی بوونە. هەر كاتێ خۆشەویستی نەماو خورپەی دڵ كۆتایی هات، رەنگە ئەوكات شتێ لەم بارەوە هەبێ.

١١

من بایەخ بە زمانی خۆم دەدەمو هەوڵدەدەم پەرەی پێبدەم، چونكە زمان بڕبڕەی پشتی هەموو ئەدەبیاتێكە، بەبێ بوونی زمانێكی تۆكمەو توندوتۆڵ، ئەدەبیات بە تایبەت شیعر دەمرێ، من زیاتر بەرەو زمانێكی هاوچەرخ دەچم، كە بتوانێ بەرگەی فراوانبوونی ماناكان بگرێتو تەقینەوەی خۆی ئەنجام بدات، دەبێ بایەخ بە زمان بدرێت، ئەمڕۆ لە كوردستان زمانی شیعر خەریكە خودی شیعر بخواتو بەهایەكی ئیستەتیكی بۆ نەهێڵێت، زمان پڕیەتی لە نهێنی ئێمە دەبێ گەوهەری راستەقینەی زمانی نووسین لەناو ئەم نهێنیانەوە دەربهێنین.

نووسـینی رۆمـانێکی گـەورەو شـاکار نووسـینی شـیعرێکی جاویـدانی بەزمانێکیتۆکمـە، بەشـداریکردنە لـە بـەهێزکردنی جەسـتەی نەتـەوەو کولتـوور، مەسـەلە جیدیـەکان هـەر سیاسـەت نـین، بـەڵکو بـەهێزکردنی نەتەوەیە لە هەموو روویێکەوە.

١٢

پێم باشە بڵێم شیعر لە ئەمڕۆکەدا زیاتر بۆچوونە ناو مانا گرینگەکانـە ئـەو مانایانەی کـە حۆیـان لـە شـوێنە قایمـەکان حەشـار داوە، ئـەو مانایانـەی هەموو کەسێ پەییان پێ نابات، واتـە شـیعر دەبـێ شـۆڕ بێتـەوە نـاو ئـەو کەلێنو شەقارانەی کـە کـۆدی مانـا بـەرزەکانی تێـدا وون بـووە، ئەمڕۆکـە شیعر ئەگەر وێڵی واتا نهێنییەکانو واتا دامەزرێنـەرەکان نـەبێت ناتوانێـت لەناو دونیای پڕ پێشـکەوتنی تەکنەلۆژیـدا هاوشـان لەگـەڵ داهێنانەکانیـدا بـژیت، بۆیـە شـیعر لـە رۆژی ئەمڕۆکـە جیـاوازە لەگـەڵ شـیعری رابـردوو، شـاعیرانی ئەمڕۆکـە رێگـە بـە خۆیـان نـادەن هـەموو شـتێك کـە هاتـە بەرقەڵەمیان بینووسنەوە، بەڵکو ئەو شتانە دەنووسنەوە کـە هەنـدێ جـار قەڵەم دەشکێنێ، زەمەنی ئەوە بەسەرچوو لەناو ئایدیای شیعردا یاری بـە قژو چاو بکەیت، بەڵکو زەمەنی ئەوە هـاتووە تـۆ قـژێکی جـوانتر دروسـت بکەیت، پەیکەرێ دابتاشیو رۆحی وەبەربێنی، ئەمڕۆکە شیعر دەچێتە نـاو هاوکێشـە فەلسـەفییەکان، بـەڵام فەلسـەفە نانووسـێتەوە، رەنگـە فەیلەسوفەکان بۆ نووسینی فەلسەفەی خۆیان سوود لەو جـۆرە شـیعرانە

وەرگرن کە من گوزارشتیان لێدەکەمو لە بارەیانەوە دەدوێم بەلاّم شیعر ناتوانێ فەلەسەفە بکات بەسەرچاوە بۆ خۆی، چونکە شیعر لە دەرەوەی دیوارەکانی فەلسەفەو حەقیقەتە فەرزکراوەکانیاندا دەوەستێو مانایەك بۆ ژیانو بوون دروست دەکا، هەموو ژانرەکانی فەلسەفە لە پێناوی ئیقناعکردنی بەرامبەر کار دەکەن، بەلاّم شیعر لە پێناوی دروستکردنی واهیمیەك کار دەکات کە مانایەك بدا بە ژیانو مرۆڤ لە هەڵدێرەکانی پرسیاری ترسناك رزگار بکات، شیعری ئەمڕۆکە هۆیێکی گرینگە بۆ ئەوەی مرۆڤ لە رارەوەکانی بێهوودەییو نائومێدی لەم سەر زەمینە نەجات بداو بتوانێ بە سواری پشتی گەلاّیێ گەورەترین حووتی وەڕسیو بێزاری راو بکات، ئەگەر رابردووی شیعری کوردیو هەتا ئێستاش لەبەر پەنجەرەوە سەیری مانگی دەکردو رایدەکێشایە سەر زەوی، ئێستا شیعر لەسەر زەوییەوە رەگوریشەی مانگێکی جوان دروست دەکات، مانگێ لە هەزاران پارچەی ماناو واتا خۆی شووشتبێ، بە کورتی شیعر دەبێ پارسەنگی مانەوە بێو جەدواییێك بۆ رۆژانەمان دروست بکاتو نەهێلێت بخنکێین.

١٣

ئەمە دیاردەی هەموو چاخەکانە کە خوێندنەوە لە بڕگەیێك لە بڕگەکانی مێژوو کز دەبێ، مێژوو هەمیشە هەڵگری خاڵە پۆزیتیفەکان نییە، چونکە تژی هۆکاری جیاجیایە، خوێندنەوە کارێکی ئەستەمو دژوارە بۆ ئەوانەی

دەزانن بخوێننەوە، خوێنــەر دەبــێ خوێندنــەوەیێکی قــووڵو بڕشــتئامێزی هــەبێو دیقەتــدار بــێ بــۆ ســەرجەم بابەتــەکانی داهێنــانو کەرەســتەکانی گواســتنەوەی چــەمکەکان بــۆ نــاو هــزرو زەیــنو تێڕامــان، خوێندنــەوە پرۆسێسـکی مـەعریفی گەورەیـە دەسـتووری دژواری خـۆی هەیـە، مـن لـە شوێنی تر باسم کردووە، خوێندنەوە وەك ئەوەی من باسی دەکـەم بریتـی نییـە لـە کردنـەوەی کتێـبو بـەس، بـەڵکو بریتیـە لـە وەرگـرتنو گەمـەی واتاکـان، پــەیبردن بــە هــەزمکردنی چــەمکەکان، ئاشــکراکردن، بــێ ئــەو هاوکێشەیە خوێندنەوە دەبێتە رەوتی نـاو پۆلـەکان، لـەو رووەوە سـەیری خوێندنەوەکانی ئەدۆنیس بکە بۆ کولتووری ئەدەبیو شیعری عـەرەب لـە (الپایـت والمتحـول)دا هــەروەها خوێندنــەوە ئیــدوارد ســەعید بــۆ کــاری رۆژهەلاتناسیو خوێندنەوەی صادق جـلال العقـم) بـۆ کولتـووری ئـایینیو خوێندنەوەی (ت. س. ئەلیوت) بۆ رەخنەی میتافیزیکی.

١٤

کە دەڵێم شیعر پارسەنگی ژیانە من بۆ ئەوانە قسەدەکەم کە لەونێوەندەدا ژیـان دەبەنەسـەر، شـاعیر لەپشـتی نووسـینی شـیعرەکانی خۆیـەوە هـیچ هیواییێکی دیکەی نییە جگە لەوەی کەببێتە سەلوا بۆ رۆحـی خـۆی، ببێتـە وەلأم بـۆ ئەوپرسـیارانەی کـە لـە رۆحیـا سـەرهەڵدەدەن شـاعیر هەمیشـە لەگێژاویٚ دەژی کە خودی کتێب و قەڵەم و نووسین بۆی دروست کـردووە، خۆ ئەگەر شاعیر خۆی نەچووبایە نێو ئـەم جـۆرە ژیانـەوە ئـەویش وەکـو

ئەوانی دیکە دەژیا، خولیاییێکی نەدەبوو بۆ پرسیارکردن هەمیشە قەڵـەم و کتێـب مـرۆڤ دەخەنـە داوی گێرۆدەیـی بیرکردنـەوە، وا لـە مرۆڤـی شـاعیر دەکات هەمیشە بەدوای ئەلتەرناتیڤێکی باشتری ژیانی فیکری بگەڕێ، وای لێدەکات شۆڕ بێتەوە نـاو قوڵاییـەکانی بیرکردنـەوە، بـەکورتی کتێـب لـە ئەنجامیشدا وا لە شاعیر دەکات کە مرۆڤێکی دیکە بـێ، گیـانێکی جیـاواز بێ، بەدیدێکی دیکە جیا لـە دەوروبـەر سـەیری دیاردەکـانی ژیـانی ڕۆحـی بکات. بەمجۆرە شیعر بۆ شاعیر پارسەنگێکی بەهێزی ژیانە..

١٥

ئەگەر بەوردی سەیری ئەو شاعیرە گەورانەی بواری سۆفیگەرێتی بکەین بۆ مان ڕوون دەبێتەوە کە شیعر چۆن پارسەنگی ژیانی ئەوان بووە.. هەنـدێ جار بویەری شیعری ئەوانی ڕاپێچ داوە کە خاك و نیشتمانی خۆیان.. زێدی خۆیان جێ بهێڵن و لـەناو دەقـی شـیعرەکانیان دا خـاك و زێـدو نیشـتمانی خۆیان دروست بکەن، یا هەندێ جار شیعر وایلێکردوون خاك و نیشـتمان و زێدی خۆیان لەنێو شەهادەتدا لەپێناوی دەقێکی شیعری جاویدانی دروست بکەن،

ئەلێرەوەیە من دەڵێم شیعری ڕاستەقینە، شـیعرێ کـە بەهـەڵکفانی خـوێن دەنووسرێ چارەنووسی شاعیر دەگۆڕێ لەتەواوی مرۆڤەکانی سـەرزەمینی جیا دەکاتەوەو ڕووەو پاکیێکی جاویدانی و عەشقێکی ئەبـەدی دەبـات تـا وای لێدەکات لەترۆپکی سۆزو وژدێکا بوونی جەستەیی نامێنێ و دەکەوێتە ناو حاڵەتێکی هولامی و بەرجەستە نابێ.

١٦

لەکاتی خوێندنەوەکانی خۆمدا جیاوازی ناکەم لەبەرهەمەکان، هەموو ئـەو بەرهەمانــەی کــە لەیەکــەم دێــرەوە ڕامدەکێشــن تــا دوا بڕشــتی خــۆم لەگەڵیاندەبم.. هەندێ بەرهەم بەڕادەیەك سەرسامم دەکەن حەیفە دیقەتی خۆیان پێ نەبەخشم، هەندێ بەرهەمیش هەرلەیەکەم دێرەوە پـێم دەڵـێن ئێمە خۆراکی ڕۆحی تـۆ نـین، بـیرم دێ یەکـەم جـار بـۆدلێرم خوێنـدەوە، زۆری کار لێ نـەکردم ئەوکاتـەی کـە خوێندمـەوە هێنـدە نەچـووبوومە نـاو دونیـای ئـەو شـاعیرە ناودارانــەوە بــەڵام دواجـار کـە گەڕامــەوە ســەر شیعرەکانی بۆدلێر تێگەیشتم گـەورەترین شـاعیرێکە کـە لـەناو ئافـەتێکی دەروونی دژواردا کاری کردوە، شاعیرێك بووە ژیـانی ڕۆژانـەو شـیعرەکانی بەڕادەیەك تێکەڵ بەیەك بووین لەیـەك ناکرێنـەوە، بـودلێر کـە بەشـاعیر- نەفرەت لێکراو- ناوزەد کراوە.. گوناهێکە مێژووی ڕەخنە لەکەدار دەکـا، شـاعیرێك هــەموو ژیـانی بـۆ میهرەبـانی و سـۆزو خۆشەویسـتی و بینینـی بەرامەبـەر تـەرخان کردبـێ و دەقـەکانی بـەو ئاراسـتەیەدا بردبـێ حەیفـە نــەفرەتلێکراو بێـت، بـەڵام زۆر جـار مـرۆڤ دەبێــە قوربـانی بۆچـوونەکانی کۆمەڵگــە، کــەم بــووە لەشــاعیر گەیشــتبن، بــودلێر دەڵێــت- عەبقــەریت ئەومنداڵێتیەیە کە بەدەستی ئەنقەست زیندووی دەکەینەوە)) ئەو هەمیشە هەوڵی دەدا لە شیعرەکانیدا منداڵ بێت و بەرائەتی منـداڵی بکاتـە پێوانـەی ژیان، بەهەمان شێوە من ڕامبۆم لەحاڵەتە سەرکێشـیەکانی خـۆش دەوێ،

ئەو هەمیشە ڕۆحێكی دانەسوكناوی هەبوو، ڕۆحی سەفەرو جوگرافیای دوور، من زۆر جاران دەڵێم شاعیر بیتوانیایە هەمیشە لەسەفەرە زۆر زۆر دوورەكان بێت، هەمیشە چاوی لەم بێ سنوریەی دونیا بێت بلیمەتی گەورەی لێ دەردەچێت، ڕامبۆش هەمیشە بەسواری كەشتیە سەرخۆشەكەی عاشقی سەفەری دووربووە، شیعرەكانی ئاوهەوای حەبەشەو ساماڵی فەرەنساو چەقۆی قاچاغچێتی و مەزەی باڕەكانی تێدایە، من ئەو ڕۆحە شیعرییە كەمتر دەبینم لەكوردی.

١٧

شاعیران وەك ریلكە دەڵێت شوشەیێكی سەرسورهێنەرن كەشەرابی ژیانی تێدا دەپارێسترێ، هەر بەم پێودانگەیە شاعیر دەبێ ڕەوانی ئەم شوشەیە بپارێزێو بە ئەمانەتەوە لەناو باخەڵی زەینیدا بیپارێزێو نەهێڵێت ئەو شەرابەی كەتیایەتی تووشی ئێكسپایەرێتی بێ، بەڵام پاراستنی ناموسی ئەم شوشەیە ژیانی دەوێ، قوربانی دەوێ شاعیر دەبێ قوربانی بە خۆشیەكانی ژیان بدات تا هەندێ لەبەرەكەتی ئەم شەرابەی دەستكەوێ، شاعیر هەتا بە ئەزموون دادەچێ ئەوەندە شیعر لەلای ئەو گەورەتر دەبێ، هێندەش ئاڵۆزو نادیارتر دەبێ، ئەزمونی بەردەوام فێرمان دەكات كەشیعر كارێكی ئاسان نییە، چونكە شاعیر خۆی دەنووسێتەوە، بۆیە حەرامە كەسێ بەبێ ئەزمون خۆی بنووسێتەوە، چونكە بە تەئكید ئەگەر ئەوكارەبكات تەشویهی خۆی دەكات. هەربۆیەش بۆ ئەوەی كارێكی باش و

زەنییێکی باش لەناو دەقی شیعر بە خەرج بدەین جوانتر خۆمان پێشکەش بەجیهان دەکەین ئەگینا روخسارێکی شێواوی خۆمان لەم سەر زەمینەدا بەجێ دەهێڵێن.

١٨

لە راستیدا هەتا لەو سەردەمانەش کە ژێردەستیو کۆیلایەتی هەبوو شیعر بەرگری لەوە کردووە کە نابێ مرۆڤ ژێردەستەو کۆیلە بێ، بەلاّم ئەگەر بە وردی بچینە بنجو بنەوانی ئەو شیعرانەی کە بۆ ئەم مەبەستە نووسراون، سەیر دەکەی لە جیهانو تەرێتی شیعردا چوونەتە دەرەوەو بوونەتە نەزمێكو رۆحی شیعریان لەناودا کاڵ بۆتەوە، دەخوازم بڵێم شیعر زیاتر گەمەیەکی ئیستەتیکییەو شاعیر لەناو دەقدا یاری بە زمانو مانـاو رستە دەکات بۆ ئەوەی دەقێکی سیحراوی پێشکەش بکات، تا ئەوەی بەرامبەر بە خودی خۆی سەرسام بکات، ناکرێ بڵێین ئەرکی شیعر رزگارکردنی کۆمەڵگەیە، چونکە لە بنەڕەتدا شیعر ژانرێکی بێ ئەرکە، رەهایە، دژی فەزای سنووردارە، مومارەسەی جۆرێك لە پەرستنە لە ویژدانو رۆحو نابینراودا دیقەت دروست دەکات، بۆیە کە بوو بە مەیدانی سیاسەت، هاوکێشەکە تێکدەچێ...شیعر میحرابی پاکییەو سروتی ئاشکراکردنی نهێنییەکانی زەینی شاعیرەو ناکرێ کۆتو پێوەندی بۆ ساز بکەین.

١٩

گـەورەترینو پرســەداترینو پــڕ ئـاوازترینو کاریگـەرترین چـەمکی شـیعر سەدای گریانی ڕۆحە، ئەو ڕۆحەی تا ئێستا مرۆڤ نازانیٚ لـەپای چـییەو لـە سـۆنگەی چـییە هەمیشــە لەگریاندایـە، ئایـا گریـان ڕاسـتەقینەی ڕۆحـی مرۆڤە؟! ئایا لە ئەزەلەوە کە مرۆڤ بەزریکەوە لەدایك دەبیٚ، ئەو زریکەیـە ۆتە سروشـتی ڕۆحـی مـرۆڤ کـە هەمیشـە لەپـەنا ئـەو پەسـوە خەمگینـەدا سەدایەك بەرز دەبێتەوە بانگمان دەکات بـەلاّم هـەرگیز نـە بەشـوێنی ئـەو سەدایە دەزانین نەپەی بە ووشەو پیتی ئەو سەدایە دەیەین، بۆیە شاعیران ناچار پەنا بۆ ئەو شیعرە دەیەن کە تەنها ئەو دەزانیٚ

هەمان ئەو گریانە لە کوێوەوە دێت، نهێنیٚ ئەم گریانە چـییە؟ دەق هـەمان پرسیاری گۆرانی گەورە دەکات (چییە ئەی ڕۆحی بیٚ لێوارو بیٚ پەی لـەتۆ ناشارەزایی من هەتاکەی؟) بەلّیٚ شیعر پرسیاری خولّقاوی ئـەم سـەدایەیە گریـانی ڕۆحـی هـەلّکروزاوی مـرۆڤ، شـیعر دەنگدانـەوەی ئـەم گریانەیەکـە سەلوایەکمان پیٚ دەبەخشیٚ.

بەشی سێیەم
بەیانی یەکەمی ئەزمونی شیعریم
سرووتەکانی نووسین

١

نووسین بۆ من رەزمی مانەوەیە , رەزمی ناوەوەی ژیانە بۆیـەش هەمیشـە لە هەرشوێنێك بم بیر لەنووسـین دەکەمـەوە , چـونکە دەزانم بـێ نووسـین رۆدەچم و دەتوێمەوە , بێ نووسین هەست بە هیچ ئاسەوارێکی خۆم ناکەم , تەنانەت ئەو کاتانەی کە نانووسم هەست بە بوونی تەواوی خۆم ناکـەم , رەنگـە هـەبن ئـەوە بـە حەقیقـەتێك نـەزانن , بـەڵام ئـەوان خۆیـان وان و هێشتاکە شارەزای ئەم لۆگۆسە نەبووینە , کاری نووسـین پەڕینەوەیـە بـۆ جیهانێـك جگەلـە خـودی نووسـەری راستەقینەکەسـی دیکـەی تێدانییـە , جیهانێك زێتر لە شەوق وسیحر دەچێ , لە فەریکی ئەوگوڵگەنمە دەچێ کە

شـيری ژيـانی تێـدا دەجمـێ ودەكەوێتـە سـەماوە , بۆيـە نووسـين لەديـدو بۆچوونی من ئەنجامدانی فەرزەكانی ئايينێكە لە هی ئايينێكی ديكە ناچـێ , كە ئەمە درامای نووسين بێ دەبێ نووسەر بـە چ درودێكـەوە بچـێتە نێـو ئەوپەرستگا پيرۆزەوە , چـۆن لەبـەردەم ئـاگری نێويـەوە بنوشـتێتەوە ؟ ئەمەيان نهێنييەكـە تـەنيا ئەوكەسـانە پـەی پـێ دەبـەن كـە لـە نـاوەوەی پەرستگەكانی خۆيان سرووتی داهێنان بەرێوەدەبەن .

٢

كاتێك قەڵەم دەگرمەدەست ودەچمە ئاوايی شيعر تەكانێكی بەهێز دەدەمە بەر خۆم وخوێنێكی هێجگار زۆری جەستەم دەخەمە خـرۆش , بـۆ ئـەوەی بتوانم بەرگەی ئەو هەموو پۆليە ئاگرانە بگـرم كـە لـە ناديـارەوە دەبارێتـە سەر رۆحم ,
زۆر جار لەخۆم دەپرسم و بەنێو كتێبەكانـەوە دەگـەڕێم , دەچـمە قـوڵايی هەمووكێشەكان , هەر بۆ ئەوەی بزانم ئاخۆ ئەم هـەموو ئـاگرە لـە كوێـوە دێ وهێندە بە لەززەت هەڵدەپڕژێتـە سـەر ئەتڵەسـی نووسـەرەوە , بـەڵام هەموو هەوڵەكان بێهودەن, مەحاڵە دەرك بەو سەرچاوانە بكەين كە ئـاگری نووسـين بـەرپا دەكـەن , چـونكەدڵنيام بـە دۆزينـەوەی ئـەم سەرچـاوانە هەرچی بەهاو ئيستەتيكای نووسين هەن وردو خاش دەبن و هـيچ بـەهايێك بۆ نووسين نامێنێتەوە , ئەلێرەوەيە پرۆسێسـی نووسـين بـۆمن چـۆنيەتی پێشوازی كردن لەم ئاگرانە , ياخود پرۆسێسی دووبـارە خـەڵق كردنـەوەی

پرۆمیتۆس وکاری ئاگردزینه له خوداوەندەکان , که ئەمەشیان قوربانیدان وچونەژێر باری قەدەره .

٣

ئەوکاتەی قەڵەمم گرته دەست وخۆم ئامادەکرد ئەوه هێشتا نەچوومەته نێوئەو میحرابه موقەددەسەی کەنووسەر تیایا هەموو جوانییەکانی رۆحی خۆی بۆ دەقێکی جاویدانی لەدەست دەدا له پێناوی ئەم جوانییانەی که لەنێو دەرگاو پەنجەرەو کەوانەی ئەم میحرابەدا خۆیان حەشار داوەو هاواری قەڵەمی نووسەر دەکەن زگاریان کات لەونادیاری و نهێنیانەوە، هەر بۆیەش لەگەڵ یەکەم ساتی تێکەڵ بوونم بەو زەمەنه نادیارو ئەو جوانییه نادیارانەو ئەو فەزایه بخورییه، هەموو وجودی خۆم ون دەکەم و بەناچاری دەبێ خۆم لەنووسینی شیعر خەڵق کەمەوە، کەواته نووسین هەمدیس بۆ من ئەنجامدانی سرووتەکانی قەقنەسه لەسووتان و دووباره زیندوو بوونەوەی لەخۆڵەمێشەکەی خۆیدا، کتومت نووسینی شیعر سرووتێکی ئەفسانەیی سیحر ئامێزە، ئەلێرەوەیه کێشه سەختەکەی شیعر دێته ئاراوه، ئیدی ئەو لافاوه دەست پێدەکاو هەڵدەچێ که ئامان و بوار بەهەموو نووسەرێ نادات، نووسەر دەکەوێته ژێر سرووتی شمشێرەکەی دیموکلیس هاکا به جوانییەکان کۆتایی پێدێت.

٤

ئەلێرەوەو لەهەمان ئەو فەزایە تراژیدی و لەززەتبارەوە من قەڵەم بە کاغەزدا دەهێنم و بێ باکانە، یەکەیەکەی دەمارەکان و تەڵە تەڵە ئیحساساتەکانی خۆم پێشکەش بە جەڵڵادەکانی جوانی دەکەم، ئەو جەللادە شەرمنانەی کە بە ئاستەم دیارن و دیارنین، بەمجۆرە شیعر نووسین لەلای من لەدەستدانی بە ئەنقەستی هەموو رۆح و بۆن و بەرامەی خودە، ئەو خودەی کە بەم کارەوە خاڵی دەبێت لەهەموو ئەوشتانەی کە بەر لەهاتنە نێو ئەو مەعبەدە پڕی بوو لەجووڵەو خرۆش، پڕی بوو لەو هۆکارانەی ژیانیان بەهیواوە لەئامێز گرتبوو، ئەو مەعبەدەی لەدوورەوە فێردەوسێکی هێجگار غەریبو جێ مەبەست بوو، یاخود یۆتۆپیایەك بوو بۆ (من)ی شیعر، بەلام کە دەچێتە ناویەوە بەڕاستی گۆڕستانێکی گەورەی جەستەی (من)ی شاعیرە، بەمجۆرە بەدرێژایی سالانی نووسینی شیعر هەمیشە چوونم بۆ نووسین، چوون بووە بۆ نێو ئەو یۆتۆپیایەو هاتنەوەشم هەمیشە گەڕانەوە بووە لەو گۆڕستانە، لەمیانی یۆتۆپیاو گۆڕاستاندا من ئەزموونی نووسینی شیعری خۆم پەرەپێداوەو هەمیشە سیزیف لەناخمدا دەستی بەرەگی بەردەوامیم گرتووە.

٥

ستوونەکانی ئەو مەعبەدەو هەڵوەرین بەنێو هەیوانەکانی؟

مەعبەدەی شیعر نووسینی من، لە هی هیچ کەسێ ناچێ، تەنانەت دەتوانم ئەوە بڵێم و دەشتوانن لەشیعرەکانمدا ئەوە بدۆزنەوە کە من شاعیرێکم خودانی مەعبەدێکی وام نموونەی قبووڵ نییە، نە لەدەرو دیوارەکانی دەرەوەی، نە لەشێوەو سیمای کۆشك و تەلاری، نە لەتاق و پەنجەرەکانییەوە، مەعبەدی شیعر نووسینی من نە کەس دیویەتی و نەکەسیش دەیبینێ، پێتان سەیر نەبێ کە من بۆ خۆم مەعبەدی وام هەڵبژاردووە، لەشووشەی شکاوی مرۆڤایەتی درووستم کردووەو بەکریستاڵی داڕژاوی فرمێسکی مرۆڤایەتی ئاوم داوەو بەپارچە پارچە بوونی جەستەی خۆم ئاڵ و واڵام کردووە، بۆیە ئەوەی قبوڵیەتی خودی خۆی یا خودی شاعیر خۆی بکاتە قوربانی، دەتوانێ مەعبەدێك ئاوەها بۆ خۆی بونیات بنێ و لەنووسینی شیعردا تێیدا فەنابێت و حەللاج ئاسا لەکاتێ رشتنی خوێنیدا بۆ ئەوەی خەڵك پێی نەڵێن ترساوەو رەنگی زەرد بووە، بە دەستەکانی خۆی خوێنی جەستەی خۆی لە روخساری هەڵسویوە.. ئاوەها دەبێ بە خوێنی خۆی روخساری خۆی سوور بکات. ئەمە مەعبەدی نووسینی منە..

٦

کاتێك لە پرۆسەی نووسینی شیعردا لەژێر ستوونەکانی ئەو مەعبدە دەوەستم خۆم تاقە کەسێکم سەلیبی خۆم لە دەستەو بیر لە پاڵەوانەکانی مێژوو دەکەمەوە (نیتشە) کە بە کوشتنی خواکان کۆتایی مێژووی

راگەیانـد، مەسـیح کـە بـە چـوونە ژێربـاری سـەلیبەوە ترۆپکـی هـەموو قوربانییەکانی دارشت، کەواتە داهێنانیش بوارێکی دیکەیە بۆ دروستبوونی پاڵەوان، ئەوەی شـیعریش دەنووسـێ دەبـێ سڵ لـە چارەنووسـێکی ئـاوا نەکاتـەوە، هەربۆیـەش جاروبـار سـەر بـەرز دەکەمـەوەو لـە بـەرزی ئـەو ستوونانە دەگـەڕێم کـە نایـابینم... رەنگـە سـەریان لـە حـەوت تەبەقـەی ئاسماندا بێ، رەنگیشە سەریان هەر لـەلای خـوادا بـێ، کەواتـە مـن لـەژێر سـێبەرێکدا مەعبـەدم تـەی کـردووە، کـە لـە هێـزو قـودرەتی مـرۆڤ نـەبێ بەبالأیدا هەڵگەڕێ، بەڵام دەبێ پێیدا هەڵگەڕێ جا یا سەردەکەوێ یاخود دەبێ بکەوێتە بنەوە، من لەژێر ئەو ستوونانەوە بـەدوای رۆحـی بـەردەوام بوونی شیعرێك دگەڕێم جاویدان بێت.

٧

کاتێکیش دەچمە بەر ئەو پەنجەرانەی کە لەنێو ئەو مەعبەدەدایە، هـەموو رووداوەکان دەبینم، تراژیدیاکانی ئەم سەرزەمینە، ئاگری سووتانی رۆمـاو پرووشـکی فرننـەکانی هیتلـەرو کارەسـاتەکانی تـزارو تەقینـەوەی بـۆمبی ئەتۆمی.. گەلێ گەلێ لەو تراژیدیایانە دەبینم کە هـەرگیز کۆتاییـان نایـەت، بۆیە هەندێ جار لەبەرامبەر ئەوانەوە هەر لەبەر ئەم پەنجەرانەوە، قەڵـەمم وشـك دەکـاتو ناتوانـێ بگاتـە ئاسـتێك لـە داهێنـان، باسـکردن تێیـدا گەورەتربێ لە حەقیقەتی ئەو رووداوانە... هەندێ جاریش هـەر لەبـەر ئـەو پەنجەرانـەوە فریشـتەکانی جـوانیو ئـۆپێراو سـەماکان و فڕینـی مەلـە

جوانەکانو مەلەی کچانی بەهەشت، دیالۆژی عاشقەکان دەبینمو ئیدی قەڵەم دەبێـە ئەو ئاسمانەی کەلە باران ناکەوێ , لەبەر ئـەو پەنجەرانـەوە هەندێ جار شیعرەکانم ئاوی جاویدانی مەلحەمییـەت دەخۆنـەوەو هەنـدێ جاریش زەربەی تۆماری خێرا لێدەدەن، ژیانی نووسین لـە بەرابـەر ئـەو پەنجەرانەوە بە راستیو سەختو نهێنی ئامێزە بۆ شاعیر .

٨

لەنێو ئەو مەعبەدە پیرۆزەی مندا ژیانی نووسین بریتییە لە هەڵگرتنـەوەی ئـەو رۆحـەی کـە بـەدوای وەدەسـهێنانی جوانیـدا وەك گەوهـەری عـومر هەڵدەڕژێ ، ژیانی نووسین بریتییە لە گەڕان بەدوای ئەو پارچە شکاوانەی لــە جەســتەی نووســەردا دەبێتــەوە لــەو کاتانــەی لــەژێر ســتوونو پەنجەرەکانیدا سـەیری ئـاوابوونی خـۆرو هـەڵوەرینی گـەڵاو دروسـتکردنی هێلانە دەکات، بەم جۆرەی هەموو شـتێ لـەو مەعبـەدەدا قوربـانی دەوێ، هەموو جوانییەك بەشێك لـە دارمـانی جەسـتەی دەوێو هـەموو داهێنانێـك هۆیەکە بۆ خاڵی بوون لە لەو ئەزموونانەی کە بۆ ساتێکی نووسـین کۆیـان دەکەیتەوە، ئەم مەعبەدەی من رێگە بە هەموو کەسێکی داهێنـەر دەدات، بەلاّم هەرگیز زامنی داهێنانیان بۆ ناکات.

٩

من هەر لەهەوەڵەوە تەك تەك خشتم لەمـەزارە دوورەكـانی ڕۆحـەوە بـۆ ئـەو مەعبـەدە هێنـاوە، ئـاوی جاویـدانیم بـۆ لەجۆگەلـە لـەنادیارەكانی بەهەشـتەوە ڕاكێشـاوەو قـوڕەشمی جوانیشـم لەسەرچـاوەكانی ئـاگری دۆزەخـەوە بـۆ هێنـاوە، تەنانـەت بەنووسـینی چـەندین و چـەندین شـیعر نـەمتوانی سـیمای دەرگایـەكی بچـووك بـۆ ئـەو مەعبـەدە لەبـەر چـاوم بەرجەستە بكەم، بەڵكو عومرێكی درێژم بردەسەر تا لەچەند قەسیدەیەكا تروسكەی ئەو مەعبەدەم وەك نوورێكی خودایی بـۆ بەدیاركـەوت، شـەوانە لەبەر ڕۆناهی ئەو ترووسكانەوە دەچوومەوە ئاگردانەكەی زەردەشت وردە وردە ئەو مەعبەدەم بۆ مشتومالْ دەبوو... گەڵی سات و وەختان مەستانە دەچـوومە بـەر ئـەو قاپیـەی لـەژێر ترووسـكایی ئـەو مەعبـەدەدا بەدیاردەكەوت، سەیری ناوەوەی ئەو دنیایەم دەكرد، هەر هەمووی سیحرو خورافـات بـوو، ئەفسـانە بـوو، گێرمـەو كێشـەی خواكـان بـوو، ون بـوونی ئۆلیس و گومانی هاملێت بوو، دنیایەك بوو تا ئەو ساتەشی لەگەڵدابیْ، من لەسیحری ئەو مەعبـەدە نەگەیشـتووم، هـەر ڕۆژەو نهێنییـەكم بـۆ ئاشـكرا دەبـیْ و هەرسـاتە لەبەرابـەر چـڵە نـەرگزێكی شـیعرەكانم ئـاوی ژیـان دەخۆنەوە.

١٠

ڕۆژە باراناوییەكانی نێو مەعبەد ئەو ساتانەن لەنووسینی شـیعردا لـەژێر كلاَوڕۆژنەی گومەزی ئەو مەعبەدە سەیری دەرەوەی ئەو مەعبەدە دەكەم،

چـونكە مەعبەدەكـەی مـن كاسـتالیای هێرمـان هیسـەو ژووره گۆشـە گیراوەكەی پرۆستە، تەنانەت هەنـدێ جـار گـوێم لەقوتابییـەكانی مەعبـەد دەبـێ كـە چـۆن چـۆنی دوعـا بـۆ ئـەو سـەفەرەم دەكـەن، سـەفەرێك كـە لـەمیعراجی دانتـی دەچـێ، دەرەوەی ئـەو مەعبـەدە بـۆ مـن جەنجاڵێكـە لەشیعر، هەن دەنگیان زۆر بەرزەو بەقایم قسە دەگەن، بەڵام هەرگیز لێیان حاڵی نابن، لێرە بۆنی ئـەو شـیعرانەی دەرەوە لـەویزەی كۆمەڵـە هـەنگێك دەچێ بەناو یەكا دەسـووڕێنەوە، هەنـدێكی دیكـە دەبیسـتم كـە نایانـەوێ بچـنە نێـو ئـەو گەڕەلاوژیـەو نـەرم نـەرم كەوتوونەتـە سـەر جەسـتەی شـیعرەكانی خۆیـان و بـەهێمنی گەوهـەرەكانی شـیعر بەسـەریەكەوە دادەڕێژن، ئەوانە بانگ دەكەمە مەعبەدەكەی خۆم و زۆران جار بەیەكـەوە لەنووسینی شیعرو وەدەست هێنانی داهێنان سەفەر دەكەین.

١٠

(نالی و مەحوی) فەرجیلی (دانتی)ین بۆ هەمیشەو بێ وچـان رابەرایـەتیم دەكەن لەو میعراجە سـەختەی نێـو مەعبەدەكـەی خـۆم وەك دوو ئیمـامی گەورەو نوورانی نهێنییەكانی نێو مەعبەدم بۆ بەرمەلا دەكەن، ئەمە چـەند نهێنییـەكی زۆر بچـووكی چـۆنیەتی نووسـینی منـە لەشـیعرو تـەنیا چـەند ساتێكی ئاشكرای نێو ئەو مەعبەدە پیرۆزەیە.

بەیانی دووەمی ئەزموونی شیعریم
سەرەتاو ئێستای خەمگینی تازەبوونەوە

١

تازەبوونەوە رۆحێکی دیکەنییە وەبەر جەستەی مرۆڤێك یا درەختێك یا هەر نیهادێکی دیکەدا بێت بەڵکولەرزینێکی پڕ لەجۆش وخرۆشی بیرکردنەوەو دارمانی بونیادەکانی ئەونیهادانەیە و کەبۆ یاساو رێسای زەمەنێك کاریان کردووەو ئێستاکێ برستی رووبەرووبوونەوەیان لەگەڵ بویەرومەرجەکانی هاوچەرخ نەماوەو دەبێ بە دوای بابەتیگەلێك بگەڕێن کەمەودای دووبارە ژیانەوەیان پێ ببەخشێ, یاخود بەمانایێکی دیکە تازەبوونەوە هاوکاتەلەگەڵ لەکار کەوتنی دیدگاوجیهانبینییەك کەتوانای ژیانیان نەماوە لە ناو پرۆسێسی بیرکردنەوەی تازەدا, ئەوە لەکاتێکدا کاری بۆدەکرێ ئەگەر بمانەوێ لەگەڵ دەرهاوێشتەکانی پەرەسەندنی تەکنەلۆژی وهێرشی بەربلاوی گلوبالیزەیشن بژین, یاخود لانی کەم بمانەوێ بەرگەی کاریگەرییەکانی بگرین, بە ئۆپۆزیتی ئەم ئاراستەیە ناتوانین چرکەیەك لە نێوشاشەی تازەگەرێتی دا نمایشی دەق بکەین , کەمەبەستی ئێمەلەم تازەنۆشییە جەستەی دەقە یا بەگشتی تێکستە ئەدەبییەکانە .

٢

هـەفتاکان کانگـەی بـەلاو کانگـەی سـەرهەڵدانی فـەوزاییێکی ئێسـتەتیکی ئەوبەلآیە بوو , بۆیە دەڵیم بەلآ چونکەئەودەم هەمان ئەوبەلآیە خەرەندێك بوو دەبوایە ئەدەبی کوردی بـەخۆ هەڵدانـە ناویـەوە پرۆسێسـی خۆکـوژی نمـایش بکـات, کەیسـی سیاسـی لەلایـەك کەلـەناو چارەنوسـێکی نادیـاردا هەنگاوی دەهاوێشـت وهێشـتاکەش لەناومنـدالێتی خۆیـدا دەژیـا و هێـزی بڕیاردان ودابڕانی نەبوو, لەلاییێکی دیکەدا کۆمەڵگەی کوردی لەنێوئەوپەڕی دواکـەوتوویی دەژیـاو لەهــەموو روێکــەوە نەشــارەزایی و دوورە پــەرێزی لەژێـدەرە بەرهەمهێنــەرەکانی مــەعریفی وفیکـری پــەنگاوەی دابــۆوە , بەتایبــەت رەوتێکـی زمانــەوانی واهەڵێدەسـوڕاند کـەهیچ پەیوەنـدییێکی نەبەزمانی داڕشتنەوە هەبوو نە بە زمـانی دیالۆگـەوە , بـەمجۆرە گوتـاری سیاسی وگوتاری سۆسیۆلۆژی گوتاری زمان سێ بەربەسـت و سـێ زیـڕۆی بێ بونیـادی هەوڵـەکانی تازەگـەریی بـوون , بۆیـە نـەیانتوانی بەدرێـژایی ئەزمونی دە ساڵ ببن بە پڕۆژەییێکـی زینـدوو کـەداهاتوو ئێسـتای لەسـەر بونیاد بنێین .

٣

ئەوەی ئاشکراو بەڵگە نەویستە ئەوەیە تێکسـتی پەیوەسـت بـە داهێنـانی تاك کە بەری رەنجی بیرکردنەوەو داهێنانی تاکەکەسییە بەتـەنها نـاتوانێ پرۆسەی دورستکردنی کەلتور بەرێوە ببات ئەگـەر هاتووکـاری تیوربەنـدی وتیـوریزەکردنی لەگەڵـدا نـەبێت , ئـەوە بیروڕایـەکی کوشـندەیە کەتێکـەز

لەسەر ئەوە دەکاتەوە کەئێمە پێویستیمان بە پرۆسێسی تیوریزەکردن نییە , هەر ئەوەشە وایکردوە کەزۆربەی داهێنەرەکان لەهەمووبوارەکانی تێکست دا دوورە پەرێزبوەستن , لەمەڕ مەسەلەکانی خستنەرووی بیروبۆچونەکانییان, بۆیە گۆشەی ئەم جۆرە نووسینانە لە نێوپانتایی ئەدەبی کوردیدا خاڵیەو رەنگە رۆژانێك دابێت نەوەکانی داهاتوو پرسیاری ئەوە بکەن بۆچی نەوەکانی پێش ئەوان لەمڕووەوە کەمتەرخەمبووینە؟ بۆیە ئەلێرەوە دەڵێم بەداخەوە شاعیرەکان جگە لە شیعر چیرۆکنووسەکان جگەلە چیرۆك شتێکی دیکەیان نەداوەتە دەست,کە رەنگەئەمەش ئەوە بسەلمێنێ ئەوان بە سوتفە چووبنەتە سەر ئەم دوو ژانرە ئەدەبییەوە , رەنگە هەمدیس ئەوە بسەلمێنێ کەهۆی نەبوونی شاکاری زۆر هەر ئەو دورە پەرێزییە بێت لە کاری بەرهەمهێنانی تیوربەندی .

٤

بە درێژایی چەندین دەیەساڵ شیعریی کوردی نەیتوانیوە کاریگەرێتی خۆی ئەکتیف بکات, بەومانایەی کەبڕێکی کەم بەتەنها ناتوانێ بە ئەکتیفکردنی کاریگەرێتی شیعری کوردیی بگرێتە ئەستۆ , داهێنانی شیعری کارێکی تاکخوازە بەڵام کارایی ئەم کاریگەرێتییە پەیوەستە بە چەندێکی زۆرەوە , شیعری کلاسیکی کوردی بە درێژایی چوارسەدساڵ وبەبوونی چەندین شاعیری گەورەی وەك جزیری وئەحمەدی خانی ونالی و مەحوی و وەفایی وحاجی قادرو مەولەوی و تەیران و نەوەی دووەمیان ,

ئـەنجا توانییـان کاریگـەری خۆیـان زاڵ بکـەن وجاویـدانی ببەخشـن بـە تێکستەکانی خۆیان , هـەرواش نـەوەی سـێهەمی دوای ئـەوان کـەتوانییان لەکاری نویێ کردنەوەدا جۆرێك بەشوێن پێی رەوتـی چـۆنییەتی کـارکردنی ئەواندا بڕۆن . هەربۆیەش ئەوتۆزە داهێنانەی کەبۆماوەی ئەو سی سـاڵەی دواییە هەیە رەنگەلەنێو تەپوتۆزی ئەوبێهودەییەوەکاریگـەرێتی نـەمێنیێ و لـەبیر بچـن . دەخـوازم بڵـێم شـیعری ئـەم سـی سـاڵی دوایـی نـەیتوانیوە بەردەوام لە بەر دیدوبۆچونی خوێنەرانێکی زۆر بێت وەك شـیعری کلاسـیك کەتاوەکوئێسـتاش شـوێنێکی زۆری لـە زەینـی خوێنــەر دورسـت کـردوە وهەمیشە دەخوێندرێنەوە .

٥

ئەمەی رابردوو نائومیدمان ناکات چونکە داهاتوو کاری ئـارکیولۆژی خـۆی دەکـات , رەنگــە ئەوەپــەنجا سـاڵ بێـت شـیعر کەوتبێتـە ژێـر بـاری وەڵامدانەوەی هەندیێ پێداویستـی رۆحـی وکۆمەڵایـەتی وسیاسـیەوە , کـە ئەمــە هەڵــەیێکی گەورەیــە دەرهــەق بــە شـیعر , چونکەشـیعر بـەدوای خولّقانـدنی فـەزای جـوانی ومەعریفـەی وون وفەلسـەفەی کاریگـەرێتی دا دەگـەڕیێ و ئاڵۆزیـەکانی دەنوسـێتەوە کـە پەیوەسـتن بـە هەراسـانکردنی رۆحی مرۆڤی هاوچەرخ وهەرگیز رێنیشاندەر نەبووە , ئەم حاڵەتە بەهەمان ئاراسـتەوبەهەمان شـێوە بـەردەوام بـوو بـەڵام لـە ناوەڕاسـتی هەشـتاکان شێوەی بیروبۆچوون ولێکدانەوەی شاعیران خوێنێکی تـازەی هەڵسـوڕاندە

ناوجەستەی شیعری کوردی وبابەتەکان بەرەو مەعالیمی تازە دەچوو بەلاٌم بەداخەوە لەوێش هەمدیس نەچووە ناو قوماشی تۆمارکردن ئەگەر چی فۆرمی جیا جیاو قسەو جیهانبینی زۆری لەگەلٚ خۆیدا هەلٚگرتبوو کەدەکرێ لەچەندخالٚێکی گرینگ گەلاٚلٚەی بکەین

-سەرهەلٚدانی کۆدەنگی لە رووی چوون بەرەوهەرێمە شاردراوەکانی شیعر

-بەجێهێشتنی قۆناخی لالانەوەو شین وشەپۆڕ

-سەرهەلٚدانی دیالۆگێکی رۆژانەی گەرم وگوڕ لە مەر مەسەلە گرینگەکانی شیعر

-پەیوەستدانی هەموو ژانرە ئەدەبی و هونەریەکان بە تەوژمی تازە کردنەوە

-سەرهەلٚدانی ترس لە بلاٚوکردنەوەی شیعر بە شێوەییێك کە شاعیران لەبەر خوێندنەوەی زیرەکانەی ئەوانی دی زۆر بە وریایی وئاگا لە خۆبوونەوە شیعریان بلاٚو دەکردەوە

-هاتنەکایەوەی رەخنەی تازە کەبابەت وبۆچوونەکان و هەلٚگری جیاوازی بوو

-شاعیرەکان کەوتنە ئەوەی کە جیهانبینی تایبەت بەخۆیان هەبێ .

-لەهەمووی گرینگتر داڕمانی میتۆدی سەلەفیەت بوو لە شیعر

٦

هەر لەدوای کۆتایی هاتنی هەشتاکانەوە وسەرهەڵدانی قۆناخی رزگاری نەتەوەیی , وەك چۆن لەسەرەتای ساڵانی هەفتاوە کەقۆناخی ووچانی سیاسی وەستانی کاتی تفەنگ بوو شیعری کوردی کەوتەسەر ئاوازی حەماسەت ودرودو لالانەوەو پیا هەڵگوتن دووبارە شیعری کوردی تازە کەوتە سەر ئاوازی مۆد و پۆرترێتی رابردوو و لاسایی وگەمەی سەقەتی زمان و رەتابەتەوە , زۆربەی شاعیرەکان خۆیان گۆشەگیر کردو نەوەی تازە دەستی بە نمایشی گەنجانەی خۆی کرد, بێ ئەوەی زەحمەتیەك بدەنە بەر خۆو هەوڵێك بدەن بۆ بەهێزکردنی ئەزمونی تازەی خۆیان , لەمەشدا تێکڕای میدیاکان ورۆژنامەکان رۆڵێکی نێگەتیفیان بینی لە کوژاندنەوەی سەرهەڵدانی شیعرێکی بەهێزی هیومانیزمی کەهاوشان بێ لەگەڵ تەواوی پەرە سەندنەکانی ئەوقۆناخە , بۆیە هەمدیس ئەدەبیاتی کوردی بە گشتی بەر لەوەی گەورە بێ پیربوو, بەمجۆرە لە نێو ئەم قۆناخە شیعریەدا دەنگی جیا جیا ودوور لەیەکگەیشتن سەریهەڵدا , نەوەیێك لەسەرەتای زەحمەتی و خۆ رۆشنبیرکردن وبەشداری کردنێکی ئەکتیف لە قۆناخی خەباتی چەکداری دا , لەگەڵ نەوەیێك کەبەرهەمی شکست وتێکشکانی شۆڕش و نائومێدیەکانی نەتەوەو رووبەرووبوونەوە لەگەڵ دڕندەترین دیکتاتۆری سەردەم وهەڵگری شوناسێکی رۆشنبیری وکتێب , لە گەڵ نەوەیێك کەبەرهەمی ئەودوونەوەیە بووە و نەوەیێکی کەمئەزموون وگەرم کەچی گەورەترین کتێبخانەوبڵاوکراوەو میدیای لە بەردەستایە, هەرسێ ئەم نەوەیەلە ناو رەوتێکی خاوی دوور

لەگەرموگوڕی سـالآنی پێشـوولەجولەدان بـیٚ ئـەوەی گـۆڕانێکی ئـەوتۆ لەبوارەکانی تۆمارکردنی شاکاروداهێنانی بە پێـز لـە ئـارادابیٚ , جگەلـە هـەولّی چـەندانێك نـەبیٚ کـە ئـەوانیش لـە ناوهـەراوزەنای ئـەم رەوتـە سڕبووەدا خەریکە دەخنکێن یا ئەوەتا بە ناچار پەناگیر دەبن .

٧

–ئایا لەنێوکۆمەڵگەییێکی دواکەوتودا داهێنەری گەورە دورست دەبیٚ تـا ئێمە باس لە تازەبوونەوەو تازەگەرایی بکەین ؟

–ئایا ئێمە دەتوانین باس لە پـڕۆژەی مـودێرنیزم و پۆسـت مـۆدیرنیزم ومۆدێرنێتە بکەین لە سەر زەمینێك کەتا تەوقی سەری نوقمی حەکایەتە گەورەکانی پیرۆزی و قودسییەت بووە ؟

–ئایا هاتنەکایەوەی شاکاری گەورە گەورە بەندە بە پەرەسەندنی باری سوسـیولوژی وئـابوری وسیاسـی وسـەرهەڵدانی دەوڵـەتی نەتـەوەیی و هەبوونی کولتورێکی لە پێشینەی لێوانلێـو لـە داهێنـان وشـاکار یـاخود داهێنان بەندە بە هەولّی تاکەکەسی وبەس یا هەبوونی کولتـور وهـەولّی تاکە کەسی بەیەکەوەبەندن؟

–ئایا پێشکەوتن وسەرهەڵگەڕانی بزاوتی شیعریی پەیوەستە بە فڕێدانی هەمیشەیی پرسیار یا بە شێوەیێکی دیکەئایا شیعری کوردی بەدرێژایی سالآنی هەفتاکانەوەبەرهەمهێنەری پرسیار بووە ؟

ئەمانە هەمووی کۆمەڵە پرسـیارێکن دەبـێ وەڵامیـان بدرێتـەوە , بـەڵام بەداخەوە لە سێ دەیەی رابردووە تاوەکوئێستا هـیچ کارێـك لـە سـەر خودی ئـەم پرسـیارانە نـەکراوە هەربۆیـەش تـا ئێسـتا هـیچ کلتـورێکی رەخنەییمان لە بەردەستدا نییە تا ئەوانەی دواییش کاری لە سەر بکەن .

٨

لە بنەڕتـدا شـیعر هـەڵگری دیـدگائێیکی پێچـەوانەوجیاوازخوازیە لەگـەڵ جیهان واتە– هاوکێشەکانی خۆی لەسەر پیلەکردن لەگەڵ جیهان وژیان دادەڕێژێ , هەرکاتێ شیعر لەگەڵ بویەر وجیهاندا کۆك وتـەبا بـێ ئـەوە مەرگی جیهانبینی شاعیر ئاشکرا دەبێ, بۆیە شیعر هەمیشـە لـەململانێ وکێشەوپرسە لە گەڵ دەوروبـەر , هەمیشـە هـەوڵ دەدات خوێنـەر بـەو ئاقارانەدا پەلکێش بکات کە تژی گومان ونیگەرانییە , لەراستی دا شیعر جگـــە لـــە خوڵقێنـــەری گومـــان هیچـــی دیکەنییـــە , گومانێـــك کـــە بەرهەمهێنـەری سەرسـامی و پرسـیار بـێ لـە خـودی مـرۆڤ وگـەردون و شاراوەکان و وەدۆزی هەمان ئەو گینگلآنە بێ کە بەدرێژایی بوون رۆحی مرۆڤیان هەراسان کردووە , هەرگیز شاعیر ناتوانێ بەبێ جیاوازبوون لـە گەڵ جیهـان شـیعر بنوسـێ ئەگـەر هـەوڵی ئـەوە نـەدا کـە شـیعر بـەناو شـــەبەنگی هـــەزار رەنگـــی دژەرێســـای جیهانـــدا نـــەبات , چـــونکەلەوێ دەتوانێ قسـە لەگـەڵ نهێنیـەکانی خـۆی بکـات و لـەوێ دەتـوانێ تیمـا

مرۆییەکانی شیعر بدۆزێتەوە , ئەگینا شیعری کوردی هەر لـەو سـێبەرە تۆخەی خۆی دەمێنێتەوەو ناتوانێ شاکارێ رەنگڕێژ بکات .

٩

ئەگەر چی لەم سی ساڵەی دوایی دا دەنگی جیاجیای شیعری کوردی سەری هەڵداوە وهەریەك لە ئاوی میتۆدێکی شیعری دەخۆنەوە , بەلاَم سەرەڕای ئەم جیاوازییە دیسان بەبێ خوڵقاندنی کاریگەرێتی گشتگیر هاتوەو زیاتر گەمە کردنەلە فۆرمی جیاجیای زماندا , کە پێویستیان بە شارەزاییکی زۆری ناوزمان وفیکرو مەعریفەو ئێستەتیکاوە هەیە کەکەمتر بەر چاودەکەوێ , ئەمەشیان دەگەڕێتەوە بۆنەبوونی تێڕامان ودامانێ لەو ناوەرۆکەی کەدەیانەوێ بیکەنەتێزی شیعری خۆیان, هەربۆیەش لەم سی ساڵەی دوایی دا ئەوانەی کەهەوڵیانداوە شیعری باش و خودان کاریگەرێتی گشتگیر بلاَو کەنەوە بە پشت بەستن بەزمانێکی پتەو وخوێندنەوەی فیکرومەعریفەییکی زۆرەوە, توانیویانە هەڵگری قەدەرێك لەو پێداویستیانەی شیعر بن ولە ناو رەوتی شیعر بە دیارکەون .

١٠

شیعرو درود رەگەزی هاوبەشیان هەیە بەوەی کەهەردوکیان پەیگیری شتێکن شاراوەو نادیار , هی یەکەمیان تیماو بیرۆکەیەولە ووشەورستەدا بەرجەستە دەبێ , هی دووەمیشیان لە سیمای خودادا , هی یەکەم ئەندێشەی قوڵی شاعیر حوکمی دەکاو هی دووەمیش باوەڕی بەتینی عابید , پەیامی شیعر گەڕانە بەدوای ئایدیائێك کە خوڵقێنەری

شاكاروداهێنانه وا له شاعیر دەكات بۆ تا هەتا جاویدان بێت , پەیامی دروديش گەڕانه به دوای خودایەك خوڵقێنەری چارەنووسی بەختەوەریە له ئێستاو دوای مەرگ , بەمجۆرە نەمریی رەگەزی بەهێزو هاوبەشی نێوان شیعرو درودە و قسە كردنە لەگەڵ غەیبدا, واتە غەیبانییەت خەسڵەتی هەرە دیاری شیعرودرودە .

١١

شیعر بەخشندەی ئاگاهییه , بێ بوونی شیعر له نێو كپی ووەستانێكی ئەبەدیدا ژیان بەسەردەچێ , ئێمە پێویستیمان بە ژانرێكە بەرهەم هێنەری زیندوكەرەوەی دەمارەكانی رۆح ودڵ وهزر بێ, كەشیعریش لەتواناو بڕستی دا هەبێ ئەمكارە خوداییە بكات دەبێ شكۆمەندی راگرین , هەربۆیەش شیعر هەڵگری جۆرێك لەقودسییەت وپیرۆزییە كەلەقودسییەت وپیرۆزی خوداوەندی دەچێت , جا ئەوانەی كە پەییان بەم پیرۆزییە بردبێ, نوسینی شیعر لای ئەوان كارێكی ئەستەمودژوارە , بەبێ ئەزمونێكی بەتین توخنی شیعر ناكەون, چونكە باش دەزانن لەكاتی كاربەرداری نوسینەوەی سرووتی پیرۆزی خەڵقكردن شوكرانە بژێری تیماكان دەكەن .

١٢

شیعر هیچ زەمەنێکی دیاریکراوی نییە , ئەوەی کەشـیعری زاڵ کـردووە بە سەر زەمەندا ئەوەیە ,کەشیعر خۆی خوڵقێنەری زەمەنی خۆیەتی لە ڕێگەی داهێنانـدا , دەخـوازم بڵـێم شـیعر ڕەهەنـدی چـوارەمی زەمەنـە کەهەموو ئێستاو داهاتوو لەناو ووشەدا کۆدەکاتەوە بۆ دەربـازبوون بـۆ نـاو دەرەوەی زەمــەن ودەسـگیر کردنـی ڕەهـایی چونکەشـیعر دەبـێ بوونەوەرێکی ئازاد بێ .

١٣

شــیعر پێویســتی بــە فیکــرو مەعریفــەی ڕەهــا هەیــە بــەڵام شــیعر فیکرومەعریفە نانوسێتەوە , بەڵکو وردوخاشیان دەکات و دەیانکات بـە سووتوی تێڕامان و گوزارشت کردن لە هەراسانی ڕۆح و جاویدانی.

١٤

شیعری باش هەموو پێناسەکان بەتاڵ دەکاتەوەو هـیچ چـەمکێکیان بـۆ ناهێڵێت .

١٥

فۆرم و ریتم زمان وناوەرۆك لەناو هەڵڕژانێکی ئەبـەدی شـیعریدا ئاوەهـا بەیەکەوە بەندن, هیچ هێزێ نییە بتوانێ لەبەر یەکیان هەڵوەشـێنێتەوە ئەگەر شیعر بە ئومێدی جاویدانی دارێژرابێ .

١٦

شيعر له دەرەوەی تەکنیکی مێژوویی مێژوی تایبەت بـه خـۆی دورسـت دەکـات , مێـژوێك تـژی لەشەڕەقورسـەکانی مانـا , ئەومانایانـەی هەمیشەوبێ وچان مرۆڤ لـه قالْبـه مـت بووەکـانی خـۆی رەهـا دەکـات ودیخاتـەوه نـاو فۆرمـه جیاجیاکـانی ئـازادی , ئەوئازادییـەی هـەموو فەزاکان لەبەردەم گوزارشتی مرۆڤایەتی دەکاتـەوەو رێگـه شـاراوەکانی داهێنـانی گەورەلـه بـەردەم شـاعیرەکان دەکاتـەوه وخوێنـەر بـەرەو دونیایێیکی جوانتروکراوەتر دەبەن , بەمجۆره –مانا–رەهایی – ئـازادی – دەبن بەسێ ئەقنومی مێژوی شیعر وقوداسی داهێنان پڕ له سـرووتی مانەوەی هەتا هەتایی دەکەن.

١٧

گۆڕان گرینگترین ئەکسیری شیعره , شاعیر بەردەوام دەبێ لـه پێنـاوی رۆح بەخشین به جیهانبینی خۆی لەگۆڕان دابێ , گۆڕانێك بەرەولوتکه , گۆڕان له ستایل وماناو فۆرم و ووشـەو رامـان دارشـتن, بەمجۆرەشـاعیر دەتوانێ فەزاکانی داهێنانی شاکار کەشف بکات , شـاعیری وەسـتاوبه تەنیا خاوەنی ئەو ساتەیه کەتیایا دەژیت ونابێته خاوەنی جاویدانی.

١٨

کاری شیعر تێپەڕاندنی ستایلە تەپیوەکانە , ئەوستایلانەی بەدرێژایی چەندین دەیە ساڵە بوونەتە مۆتەکەی سەر سینەی شیعری کوردی , نەهێزی ئەوەیان هەیە وەهمێك دورست بکەن لەحەقیقەت بەهێزتر بێت , نەوەهمی ئەوەیان هەیە هێزێك دورست بکەن بۆشیعر توانای دینامیکیەتی هەبێ, ئەوانە ئەو ستایلانەن کەوەستاون , چونکە نەلەرووی زمان هێزی دامەزرندنیان هەیە نە لەرووی ئەندێشەو تێرامان , تا بتوانن بیرۆکەقوڵەکانی شیعر بدۆزنەوە . بۆیە شیعر دەبێ هەڵگری شوناسی تێپەڕاندن و دارِماندنی ئەم ستایلانە بێ کە منناویان دەنێم ستایلی سواو .

١٩

بەیانی شیعر بەو مانایە نییە کە رێنوێنی بێت , بەڵکو بەو مانایەیە کە بەشداری بکات لە گۆڕین تازەکردنەوەی چەمکەکانی شیعر وەهەوڵێکە بۆ بونیاتنانی پرۆژەیێکی بەتین ی رەخنەو تیوریزەکردن , لەهەمانکاتدا شەوقی تاکێکە بۆ نەوەکانی ئایندە .

بەشی چوارەم
ژیان لە نێو کتێبدا

١

منداڵی وەکو ئاوێنەیەك وایە لەناو زەینی هەموو نووسەرێکدا بە گۆشت و دەمار و خوێن داپۆشرابێ، ناوە ناوە بروسکەیەك، چەخماخەییێکی ئەم ئاوێنەیە هەموو گیانی دادەگرێ و دەیباتەوە ناو پاوانە دوورەکانی زاکیرە، لە راستی دا هەر داینەمۆی زاکیرەیە نووسەری راستەقینە درووست دەکات دەیباتەوە سەر ئەو رەگە پتەوانەی داهێنان لە ژێر پانتاییە قووڵەکانی زەیندا بە هێمنی راکشاون و چاوەڕوانی ئاهو هەنسکی داهێنەر دەکەن، نووسەری بێ زاکیرە هەموو بەرهەمەکانی دەبنە موقەبا، چاکترە بڵێم پەیوەندی نێوان ئاوێنەکەی زەین و زاکیرە بریتیە لە نووسەر و داهێنان، لە دەرەوەی ئەم فەرمۆلەدا هیچ دەقێکی زیندوو نییە، لەنێو دەقی منداڵیدا وێنەو تابلۆی هێجگار زۆر هەن وەکو شوشە هەپڕون بە هەپڕون بووین و تەتۆکەکانی ماونەتەوەو ناوە ناو دەنکێ لەو تەتۆکانە هاوار دەکاو دەبریسکێتەوەو دەقێکی زیندووی هاوچەرخ درووست دەکات کە دەبنە بەشێکی گرنگ و دانەبڕاوی رۆحی مرۆڤی نووسەر، ئەمە لەناو لێکدانەوە هەموو شاعیرێ هەیە، مەحاڵە شاعیرێ هەبێ لە دەرەوەی ئەم لێکدانەوەیە بتوانێ لە ناو دارستان دەقە جاویدانییەکان دینامیکیەتی هەبێ و دەقەکانی کاریگەر بن، من خۆم لەگەڵ ئەوەدام بەلام ئەم پرۆسێسە بە

تەنها گوزەر ناکا و هیچی لێ نایێتەوە بەڵکو ئەم هەڵکۆڵینە دەبێ هەموو پێداویستیەکانی لەگەڵ دابێ بۆ ئەوەی قووڵایی درووست بکات و دەقی گەورە گەورە مشت و ماڵ بکات.

٢

دوور نەڕۆین شوێنزا ئەو پانتاییەیە کە شاعیر لە شوێنێکی بڵندەوە سەیری دەکات و دەزانی زۆر زۆر دوورە دەزانێ ئەو زەمەنە ونبووەیە کە پروست بە دوایدا گەڕاوە، بەڵام بەقەد ئەم دوورییە کاریگەری خۆی هەیە، چونکە شوێنزا یاخود زادگا هۆیەکە بۆ ئەوەی نووسەر هەڵگری شوناس و کولتور دیسکڕاببی ئەو شوێنە بێ، چونکە زادگا دورستکەری خوێن و ئێسقانی نووسەرە، نووسەر بۆ یەکەمین جار لەو زادگایەوە سەیری جیهانی کردووەو جیهانبینییێکی چکۆلانەی بۆ خۆی دورست کردوەو وردە وردە گەورەی کردە و پەڕ و پۆی داوەتەوە و مامەڵەی لەگەڵ ژیان و نووسین پێکردوە.. کاتێکیش نووسەر دەزانێ تا دێت لە یۆتۆپیکە دوور دەکەوێتەوە ئیدی کەڵبەی نامۆیی و غوربەت ژینی دەیهاڕێ و هێندەی دیکە ئەڤینی بۆ ئەم شوێنزایە زێتر دەبێ.

بۆیەش ئەدەبی نامۆ یاخود نامۆگەرایی لە ئەدەب دورست بووە کە بەشێکی گرینگی دەگەڕێتەوە بۆ دۆڕاندن و لەدەست چوونی زادگا، زادگا هیچ کاریگەرییێکی نابێ لەسەر دەق ئەگەر خاوەنی دەق زۆر زیرەك و وریا و کرێشمەباز نەبێ، چونکە گەڕاندنەوەی زادگا بۆ ناو

زەیـن و مێشـك پرۆسـەیەکی زەحمەتـە بـە هـەموو کـەس نـاکرێ، وەك ئەوەیـە کـە ئـەدەب و دەقـی داهێنـان دووبـارە بەرهـەمی بهێنینـەوە، بەرهەمهێنانەوەی زادگـا وەکـو خـۆی خـەونێکی خۆڵەمێشـییە.. بـەڵکو دەبێ بە ئێستاتیکا و پەڵە و گەورەیی و هێزەوە بەرهـەمی بهێنینـەوە، ئەو کاتە دەقی لەسەر دەخولقێ.

هەلبەت تۆ لـەو زادگایـە جـوانترین و خۆشەویسـت تـرین ئـازیزی خـۆت جێهێشـتووە کـە تێکـەڵی خـاك و خـۆڵی بـووە، جـوانترین نـەشمیلت تەسلیمی ناو خۆڵی کردوە، پڕە لە نهێنیەکانی تۆ،پڕە لە ئەو خەونانەی کە تۆ بینیوتە و لە ناو پوش و پەڵاش و بەردەڵانەکانی دا هەڵوەریون و ئێستا وەك شوشەی بەر هـەتاو دەبریقێنـەوە، شـەڕەکانت، دەسـت لـە ملانێکانـت، گریـان و فرمێسـکت...هتـد هـەمووت لـەناو ئـەو پانتاییـە جێهێشتووە کە پێی دەڵێن زادگا.. ئەمانـە هـەمووی دەبـن بـە بنـەمای دەقـە زینـدووەکانی شـاعیر.. سـەیرکە مـەولانا جەلالـەدینی رۆمـی لـە ئەڤینی شوێنزادا، چۆن ئەڤینێکی بۆ مەعریفە دورست کردوە لە عیشقی شـەمس دا بـە تایبـەت لـە ناڵـەی نەیـدا، هـەرواش نـالی لـە ئـەڤینی شارەزووردا.

٣

من زۆرجار بیر لەوە دەکەمەوە، ئایا ئەوە خۆمانین کـە ﴿ پیشـە ﴾ بـۆ خۆمان هەڵدەبژێرین لە ژیاندا، یاخود شتێکیتر هەیە لە سەرووی ئێمەدا

ڕێڕەوی تێپەڕاندی زەمەنمان نیشان دەدات، بۆ نمونە : تۆ بۆچی بوویت بە نووسەر شاعیر و وەرگێڕ؟ بۆچی کاریگەرتر هەڵنەبژارد، خۆ بە هەزارەها پیشە هەن لەسەر ئەو ئەستێرەی ئێمەدا؟ ئایا کەسێ هەیە پێت بڵێ من پیشەی نووسینم هەڵبژاردوە؟ نووسەریی و کاری زەینی هەڵبژاردن نییە، بەڵکو کەوتنە سەرە ، چەقین و ئاسێ بوونە وەك ئەوەی تۆ لەناو باییەکی سەخت ئاسێ ببی و هەرگیز ڕەهایی نەبینی، نووسەرایەتی قەدەرێکە یاخود قەدەرە مرۆڤ تووشی دێت، ئایا چ شتێ لەوە سەخت تر هەیە مرۆڤ بیر بکاتەوە؟ ئایا لە بیر کردنەوە سەخت تر هەیە؟

بۆیە من دەتوانم بڵێم نووسین و نووسەری ئەسڵەن پیشە نییە تا لە مەیداندا بە دوایدا بگەڕێین، بەڵکو ڕاوکردنی ئێستاتیکایە، ڕاوکردنی تەئەموله، ڕاوکردنی ئەڤین و ئەو ساتە ونبووانەیە کە مرۆڤ لە دەستی چووە، دەیەوێت بیگەڕێنێتەوە، ئایا هەڵبژاردنی ئازار و چەشتنی چاوەڕوانی و ئەشك و ئێشکگری پێی دەگوترێ پیشە؟ بۆیەش من پێم وایە کاری نووسین دوورە لەم جۆرە لێکدانەوەیە، چونکە یاری کردنە بە دڵ، یاری کردنە بە خڕۆڵکەی مێشك.. نووسین کت و مت کاری ئەو مرۆڤەیە کە دەچێتە ناو جەنگەڵێکی سەخت و دژوار و شەوەزەنگ، کاتێکیش هەنگاو بۆ ناو ئەو جەنگەڵە دەنێت ئیدی تازە گەڕانەوەی بۆ نییە، ئەوسا لەوێ لەناو ئەو هەموو درەختە هەزار

ساڵیانە ئەگەر بتوانێ باس لە گەلاّییێکی وەریو بکات.. یا لە بن سێبەری کاژێکا بیر لە بیابانە دوورەکانی رۆحی مرۆڤ بکاتەوەو دەقێك بنووسێ.

٤

مەرج نییە هەتا نووسەری زۆر راستەقینەش، دوای دابڕان لە نووسین یاخود دەست هەڵگرتن لە نووسین دووبارە بگەڕێتەوە سەری و هەمان ئەو میحنەتە هەڵبژێرێتەوە، چونکە عەشق هەر بە تەنها لە جاری یەکەمی سووتان و هەڵڕژانی هزردا وێڵ بوونی بەدواوەیە، بە تەنها هەر عەشقی یەکەمە سەرچاوەی داهێنان و هەڵکۆڵینە هەر وەکو ﴿﴾ ابن عربی ﴿﴾ دەڵێت: تەنها یادەوەری یەکەم هەر ئەوە کە راست بێت.. هەر بۆیەش یەکەم پەیوەندی بە نووسینەوە هەر ئەوە داهێنەری گەورە دورست دەکات کە یەکەمین ئەشقە، تەنها عەشقی یەکەم جاویدانییە و لەناو دڵ و خوێنی عاشقدا وەکو پشکۆی ئەزەلی دادەگیرسێ و کوژانەوەی بۆ نییە، جا بۆ ئەوەی نووسەر بۆ تاهەتایە لەنێو ئەو عەشقە ئەبەدییە بژیت دەبێ هەوڵی مانەوە بدات و لەناو دێرو ووشەو رستەی ئەدەب و شیعردا جاویدانی و بەردەوامی بۆ خۆی بونیات بنێت و بۆ ساتێکیش بیر لە دابڕان نەکاتەوە ئەگینا هەموو شتێکی لە دەست دەچێ.

شاعیر ئەو کاتە دابڕانێکی گەورە لە میانی خۆی و دەوروبەری دەکات کە بەردەوامی بە هەڵکۆڵینە مەینەتیەکانی خۆی بدات و وردە وردە ئاوڕ

لە ئەزموونی خۆی بداتەوە تا بزانێ ئێستا چۆنە و یەکەم عەشقی چۆن بووە.. نووسین سەردەمی عەشقێکی ئەبەدییە لە ئاگردانی بیرۆکـەیێکی شیعری یا چرکەیێکی گریان یا ژیلەمۆی ناو دڵـەوە دەسـت پێـدەکات و هــەتا دێــت هەڵدەچــێ و بــەرەو تەبەقــەکانی سۆفیســتیانەی دانتــی هەڵدەکشێ. یاخود وەکو قەقنـەس دەسـوتێت لـە خۆڵەمێشـی ئـەڤینی خۆیـدا زینـدوو دەبێتــەوە ڤڤــرز تــۆ ســەیرکە نووســەری راســتەقینە و شاعیری گەورەو تەواو وەکو ئەو باڵندە خورافیە وایە کە ئاوەها گۆرانی دەچڕێ و دەچریکێنێ.. ئاگای لە خۆی نامێنێ و هەر بـەرز دەبێتــەوەو بەرزدەبێتەوە تا ئەوەندە لە خۆر نزیك دەکەوێتەوە دەبێتە خۆڵەمیش. جاویدانی کاری نووسین هەمدیس هەروەك ئەو باڵندەیەیە کە بەر لەوەی ئەو گۆرانیە مەزنە بچڕێ هێلکەکانی خۆی بەرهەڵای ئاسمان دەکـا هـەر لە ئاسمان دەبتەوە و نەوەی تازەیان لە ئاسمان لە دلیك دەبێ.

بەشی پێنجەم
گەمەی ئاوێنەو ماسکەکان

١

ماسکی رەش:

تۆ خاوەنی ئەو دڵەی کە رەنگی رەشی خۆی داوەتە روخسارت و هێندە لە ناخەوە تووشی دڵەڕاوکێ و بەد رەفتاری و وەسوەسەی نەفرەتی بوویت کە ئیدی لەناو گیانت شوێنێ نەماوە بۆ پەڵەیەکی سپی بۆیە ناچار بەشێکت گواستۆتەوە بۆ ئەو ماسکە و خۆتی پێ دەشاریتەوە، خۆ شاردنەوە لە پشت ماسکی رەشدا هەتا بۆ کاری هونەری و کەرنەڤالاّتیش بێت ، خۆ شاردنەوەی راستەقینەی پێکهاتەی روخسار و ناوەکییەکانی مرۆڤە، بۆیە ماسك رەت دەکەمەوە.

٢

ماسکی شین :

تۆ خودانی ئەو دڵەی کە رەنگی خۆشەویستی خۆی داوەتە روخسارت و هێندە لە ناخەوە تووشی دڵنیایی و کرداری چاکی و دڵنەوایی بوویت کە

ئیدی لەناو گیانتا شوێنێ نەماوە بۆ پەڵەیەکی ڕەش، بۆیە ناچار بەشێکت گواستۆتەوە بۆ ئەو ماسکە و خۆتی پێ بەرمەلا دەکەیت ئاشکراکردنی خۆت لە پشت ئەو ماسکە شینە هەتا بۆ کاری هونەری و کەرنەڤالاتیش بێت ئاشکراکردنی ڕاستەقینەی پێکهاتەی ڕوخسار و ناوەکیەکانی مرۆڤە، بۆیە من ئومێدم بە تۆیە ئەی شین کە تۆ بەشێکی لە ئاسمان و بەشێکی لە دەریاو بەشێکی لە پاوانی ئەڤین و خرخاڵی پێی منالانی.

لەبیرمە من خۆم پیرۆزەییم بۆ منداڵ دەکڕی و لە ڕستەیەکی بازنەیی جواندا لە پێی منالانم دەئالاندو دڵم هێور دەبۆوە، هەموو ئاواتە شین و جوانەکان دوورن لە ڕاوکردن و بەدەستهێنانی ئاسان.. دەبێ قوربانیان بۆ بدەین، زاتی خۆمانیان بۆ بکوژین تا بە دەستیان بهێنین و شەونخونی شیعرئامێزیان بۆ بکەین تا لە کەنارە شینەکانیان ووچانێ بدەین.

٣

ماسکی سوور:

ئاخ دیسان ماسك، بە تایبەت ئەی سوور تۆ تەنها بۆ ئەوە گەورەیت کاتێ لە جەستەما لە پێناوی ئەڤین و عەشقدا هەڵدەڕژێ ی، لە پێناوی بەهاکانی ژیان ئەڤینژینی، لە کاتی ئەوەی کە دوژمنانی خاکم هەوڵی کوشتنی هەناسە پڕ لە سۆزەکانی ماملێ دەدەن هەوڵی تیرۆرکردنی

گەنجە جوانەکانی وولأتەکەم دەدەن، ماسك هێـزی هـەڵگرتنی چـەمکی تۆی نییە ئەی سوور ئاخر کەڤرێ نـەماوە بـە تـۆی نەنەخشـێنم ، ئـەی سوور تۆ ئەو جۆگەلانەت لە کەناری قژ و بالأی خۆشەویستەکەم دورست کردوە کە پڕن لە هەلأڵە، پڕن لە خەونی ووچان و ژیلەمۆی گۆرانی.

٤

ماسکی خۆڵەمێشی:

شـیعر بەشـێکی گـەورە لـە رۆحـی شـاعیر دورسـت دەکـات، بـەلأم ئـەو شـیعرە خۆڵەمێشـیانەی بـەبێ سـووتان دورسـت بوونـە ئەوانـەن ئـەو ماسکەم لەبەر چاو دەخەن و رۆحم پڕ لە خۆڵەمێشـی بێـزاری دەکـەن، هەرگیز خۆڵەمێش ناتوانێ رۆحی مـرۆڤ شـاد بکـات، تـەنها ئـەو سـاتانە نەبێت کە دەبێت بـە شـیعرێ دوای هـەزاران ئـاگر دێتـە کایـەوە ، دوای هەزاران پەڕینەوە لە تەڵبەند و سنوورەکانی ئەڤین، دوای کوشتنی زات و خولقانـدنی کۆمارێـك لــە عەشـق، هــەرگیز دڵــی خــۆم بــۆ شــیعرە خۆڵەمێشـییەکان ناکەمـەوە، هـەر بۆیـەش هـەموو ئـەو ماسـکانەی کـە روخساری راستەقینە دەشـارنەوە و بێهەیبـەتن ماسـکی خۆڵەمێشـین.. ئــەی ماســکی خۆڵەمێشــی تــۆ تــارایێکی ناحــەزی ، جوانییــەکان دەشاریتەوە.

٥

ماسکی سپی:

نا هەرگیز لەوە ناوەشێتەوە ئەی سپی تۆ بۆ ماسکەکان بشێیت، تۆ سیمبۆلی پاکیت،تۆ رەمزی حیکمەت و هێمنیت.. بۆیە تۆ دەبێ رۆحی شیعر بیت، هاواری دڵنەوایی و بێدەنگی و سەفا بیت، هەموو شتە جوانەکان لە رۆحێکی سپی و بێگەرد دا شەوقی خۆیان دەبەخشنە ئەم کەونە.. ئەوانەی رەنگی تۆ بۆ ماسکە قوولابیەکان هەڵدەبژێرن ئەوانە دەیانەوێ بەدناوت بکەن و لە ریزی شیعری پاکدا لات بدەن، بۆ ئەوەی هەم ماڵی تۆ هەم ماڵی شیعر وێران بکەن، وەرە سەیری پاپۆڕە سپیەکانی سەر دەریا دوورەکان بکەن چۆن پەمۆی عەشق دەگوازنەوەو لە دوورەوە رۆحت پڕ لە هێمنی دەکەن، یا شیعری سپی پۆل ڤالیری یا فریشتە سپیەکانی هاودەمی دانتی .. هەموو بەهرەی خوداوەندی هەڵدەرێژنە رۆحی مرۆڤەوە، کەواتە:

سپی: یانی خودا یانی سەفا

سپی: یانی نەرگزجار

سپی: یانی مەلێك لە کاتی ئاوخواردنەوەدا

سپی: یانی لقێك کە چرۆ دەکا

مانگێگ کە لە لووتکە هەڵدێ.

دەمێك کە دەچێتە دەمی ئافرەتەوە.

٦

ماسکی پرتەقاڵی:

ئێستاش بوخچەکانی دایکم بۆنی ئەو پەلکە پرتەقاڵانەیان لێدێ کە بەر لە سەدەیەك بۆنی کراسی منداڵیمی خۆشدەکرد.. هەمیشە هاودەمی ئەو قەرنەفولە ووشکەوەبووانە بووە کە دەستی پیرۆزی دایکان بە موقەدەسیان دەزانی، ئێستاش ئەو شەڕە جوانەم نەبینیەوە کە لەو پەڕی تووڕەیەوە بە پرتەقاڵ وەشاندن دەستی پێکرد و بە بۆنی خۆشی تەوقە کۆتایی هات، ئای چەند خۆشی بوو کە لە ئەنجامی ئەو شەڕەدا پرتەقاڵ دەباری و دونیا پرتەقاڵی هەڵگەڕابوو, ئێمەش لەو شەڕەدا تێر پرتەقاڵ بووین.. خودایە شەڕەکان هەر بە پرتەقاڵ بن، کە ئەمەش بۆتە هەوێنی شیعرێکم بە ناوی شەڕە پرتەقاڵ.

٧

+ ئەو کاتە وەك هەڵەکۆکەی کە جوزەرە دەکا و بە درێژایی ژیانی لە چاوەڕوانی خۆرەتاودا گۆرانی بۆ ناخی زەوی دەڵێ، بەڵام کاتێك سەردەردێنێ خۆرەتاو لە تاقی ئاسمانەوەیە ئەو کاتەش بەفرێکی خەستی بەسەر دادەبارێ و هێدی بە حەسرەتی خۆرەتاوەوە سەردەنێتەوە، هەرگیز نایبینێ ئەمە نائومێدییێکی سیزیفیانەی حەقیقی ترە لە ئەفسانە، ئەو کاتە منیش کە لەبەر ئاوێنەوە دەوەستم دەمەوێ کەنارە دوورەکانی خۆم ببینم و بە هەزاران جار بە بوراقی شیعر بە

باڵای ئاوێنەکانەوە رادەمێنم.. بەڵام ئاخ ئەوە سەرم هەموو سپی بوو، ددانەکانم یەکە یەکە ماڵئاواییم لێدەکەن کەچی کاتێك دەگەمە ئەوەی ناخی خۆم ببینم ئاوێنەم لێ وردوخاش دەبێ و هاوار دەکەم:

داد هەی بێداد ئەمە چ وەرزێکی سەختە؟

داد هەی بێداد ئەمە چ تۆفانێکی پڕ حەسرەتە؟

داد هەی بێداد ئەمە چ شیوەنێکی گەرمە؟

ئەوسا ئاوێنە شکاوەکان لە ژێر لیتاوی عومردا ترووسکەیەکم بۆ رەتدەکەن، پێم دەڵێن :

کە هاتی بەهار بوو

ئێستا خوناوەی بەفر بە سەر قژتەوە باریوە

پاییز بەسەر پەرچەمی گەڵاکانەوە

جریوەی دێ و

ها ئەوە ناخی تۆیە لە شەقەی باڵدەدا..

ماڵاوا..

٨

روخساری جوانەکان ناشێوێنرێن،مەحاڵە ئاویچنە تەڵخەکان بتوانن سیما پەپوولەییە سپیەکان بشێوێنن.. ئەوان ئەو ئومێدە لەگەڵ خۆیان بەرەو گڵ دەبەن..

خودایە ئەوەی هەوڵدەدا بمشێوێنێ ..

دڵی پاك بكەیتەوە، بەڵكو لە عەشق و
خۆشەویستی من .. شێت دەبیّ..
خودایە ئەوەی بەردی كوێر دەگرێتە من
دەستی پڕ لە نەرگز بكەن
تا لە بۆنی پاكی دۆستایەتی غەرق بیّ.

٩

ئاوێنەی غرور:
+ بەو مەغرورانە دەڵێم:
هل فرشت العشب ليلاً
منزلاً دون القصور
وتتبعت السواقي
و تسلقت الصخور؟

ئەوەش كە داهێنەرەو بەرهەمی جوانی هەیە هەرگیز مەغرور نابێت.. ئەوانەی تریش با مەغرور بن، خەڵك باس لە غرورەكەیان دەكات نەك بەرهەمەكانیان، ئەوانە دەبیّ سەیری ئەو مۆمە جوانە بكەن كە وردە وردە لە پێناوی داگیرساندنی رۆحی خۆی هەموو رووناكیەكان دەبەخشی بە ئەوانی دیكە.

بەشی شەشەم
لە ئەزموندا

١

+ من پێم وایە هەموو ڕۆمانێ یا هەر نۆڤلێتێ خاوەنەکەی شاعیر بێت یا نا پێویستییێکی زۆری هەیە بە سەلیقە و زمانی شیعری، کاتێك دەڵێین زمانی شیعری مەبەستمان ئەوە نییە نووسەر شیعر بنووسێ، بەڵکو مەبەستمان ئەوەیە کە سۆز و ئەدای شیعرییەت جۆرە کەش و تەشقێکی تراکتیف ئامێز بۆ دەقەکە خەڵق بکات و ببێتە هۆیێ کە بێزاری خوێنەر بکوژێت، تۆ کە لە ڕۆمان یا نۆڤلێت بتەوێ ببیتە جێی سەرنجی خوێنەران و ڕاکێشانیان ئەوە دەبێ کەرستەییێکی وات پێ بێ کە لە دوورەوە ڕایاندەیە لای خۆت، ئەگینا بە ستایلێکی موقەوایی ناتوانیت خوێنەر بۆ خۆت دورست بکەیت، ئەگەر سەیری پرۆسێسی نووسینی ڕۆمان و نۆڤلێتی جیهانی بکەین دەبینین ئەوانەی کە ستایلی شیعرییەتیان ـ نەك شیعر ـ بەسەردا زاڵە زۆرترین خوێنەری بۆ خۆیان دورست کردوە، بۆ نمونە ڕۆمانەکانی ئایتماتۆف، نووسینەکانی هاشم ساڵح، سۆنێتاکانی شەکسبیر و ڕۆمانەکانی کازانتزاکی و شولوخۆف و

زۆرانی دیکە.. ئەوەش بەو مانایا نییە کە دەبێ هەموو ڕۆمانێك ڕەچاوی ئەوە بکات، هەیە توانای بەرهەمهێنانی شیعریەتیان نییە، لە پەخشانە ڕۆمان یا نۆڤلێتی خۆیان، بەلاّم ئـەمجۆرە مرۆڤانـە لـە خوێندنەوەیانـدا ماندووبوونێکی دیکەیان دەوێت و هەڵس و کەوتێکی زۆرتریـان گەرەکـە بۆ نمونـە ڕۆمانـەکانی دۆستۆیێڤسـکی نـابێ وەکـو ڕۆمانـەکانی یەشـار کـەمال یـا فلـۆبیر بخوێنرێتـەوە، بـەڵکو ئاسـت و هەسـت و چەشـەی جیاجیایـان گەرەکـە منـیش لـەو نۆڤلێتانـەی کـە نووسـیوومە هـەوڵی دورسـت کردنـی شـیعریەتم داوە کـە زاڵ بـێ بەسـەر ڕووداوەکـان، لـە ڕاستیدا بە دەستی ئەنقەست وام نەکردوە، هەر خۆی ستایلی نووسینی پەخشانم وایە و ناتوانم لێی ڕزگـار بم، لـە کۆتاییـدا ئـەوە دەڵـێم شـیعر سـەنتەر نییـە بـەلاّم پەسـاپۆرتی پەڕینـەوەی هەیـە بـۆ نـاو هـەموو سەنتەرەکان.

٢

هەرچەندە ئەم بابەتە زۆری لەسەر گـوتراوەو نووسـراوە، بـەلاّم هێشـتا ئەوە هەڵدەگرێ کە باس بکرێت و شرۆڤە بکرێت، لە ڕاستیدا هیچ شـتێ لە مەودای ئەدەبدا پێناسەیەکی یەکجارەکی نییە، بەڵکو ڕا و بۆچـوونی جیا جیا و پێداچوونەوەی جیا جیـای بـۆ دەکـرێ و لـە کەسـێکەوە بـۆ کەسێکی دیکە دەگۆڕێ، شـتێك نییـە لـەناو زەیـن و دڵـی مرۆڤـدا پێـی بگوترێ بەهرە، ئەوان دەڵێن بەهرە خۆڕسکەو هەنـدێ مـرۆڤ لەگـەڵ لـە

دایكبووەنــەوە خــاوەنی بــەهرەی خۆیــانن، بــەلآم لــە راســتیدا وا نییــە، هەندێ كەس هەن زەین و هزر و مەژییان زیاتر گەرم و گــوڕترە لــە هــی كەسێكی دیكەو زیاتر جولە دەكات و خوێنیان تێدا دەگەڕێ بۆیە زیرەك تر بە دیار دەكەوێ و بەهرەمەندتر بە دیار دەكەوێ، پەیوەنـدی نێـوان بەهرە و مەعریفە پەیوەندییێكی لەگەڵ یەك گۆڕینەوەیـە واتــە لـە ئـاوی یــەكتر دەخۆنــەوە ، كــە بــەهرەی زیرەكیــت هــەبێ و مــەژییت جــوانتر كاربكات زیاتر سوود لـە مەعریفـە وەردەگـری و دەیخەیتـە بەردەسـتی خۆت، كە خـودانی مەعریفەیـەكی بـەهێزتر بیـت زیـاتر بـەهرەت بەگـەڕ دەخەیت.

بەلآم ئایا شیعر بە تەنها بەهرە دورستی دەكات؟ نەخێر. هیچ شـتێ یـا راستتر هیچ ژانرێ ئەوەندەی شیعر سەخت نییە ئەوەی ئەزموونی خۆی بەهێز نەكردبێ نازانێ شیعر چەند زەحمەتە، بەلآم ئەگەر ئەمڕۆ گۆڤار و رۆژنامەكان لە جیاتی ئەوەی پاداشـتیان بدایـە لـە بـڕی بلآوكردنـەوە ، پارەیان لە خاوەن شیعرەكە وەرگرتبا هیچ كەسێ شیعری وا بە ئاسانی بلآونـەدەكردەوە ! چـونكە ئەوسـا زۆر كـەس شـیعری بلآودەكـردەوەو پارەی خۆشی دەدا، كەسێكیش ئاوڕێكی لە شـیعرەكەی نەدەدایـەوە و بە ناچاری دەڵێت با پارەكـەی خـۆم بـە فـیڕۆ نـەدەم ، ئـەوكات شـیعر هێجگار بەهێز بە دیار دەكەوت و خەڵكی دەیزانی شیعر چەند سەختە.

چونكە لە شیعردا تۆ كەسێك دورست دەكەی كە خۆت تەمەننات دەكرد وا بای ، دەتەوێت جوانییێك خەڵق بكەیت سەرنجی ژیان رابكێشـێ بۆیـە

ئەزموون جوان و تێر و تەسەل نەبێ شیعرەکە جوان و تێر و تەسەل نابێ ئەمە پەیوەستە بە عەقڵ و مەعریفە و سۆز و سووتان ، پەیوەستە بە دیدگا و بینینی جیهان، پەیوەستە بە بیرکردنەوەی قووڵ و بێ ئەمان .. نەك کەف و کۆڵ و سەردولکە و لالانەوە.

٣

نووسەری تژی عەشق و داهێنان لە چەند ساتێکی کورتدا شتەکانی خۆی دەڵێ و کارەکانی خۆی دەکا و دیالۆگی خۆی بەردەوام پێ دەدا و ئەرکەکانی خۆشی ئەنجام دەدا.. گەورەترین دەقی شیعری لە چرکەساتێ بیرۆکەی خۆی دادەڕێژێ.. ژیان پێویستی بە پێکەنین و قسە و ئەڤینی و نوکتەش هەیە.. نووسین و کاری نووسین عەشقێکە لەگەڵ غەیب، غەیبێکە لەگەڵ نووسەر، ئەوانە سیحر لەگەڵ یەکتر دەگۆڕنەوە.. ئەو سیحرەی بە مانای ژیان لەگەڵ یەکتری لە باخچەی ئەفسووندا.. حەز دەکەم ئەوە بڵێم من لە هەموو وەڵامەکانمدا دەمەوێ خوێنەر بە کێڵە بەفری هەڵڕشتنی مەعریفە خەریك نەکەم، دەمەوێ پێی بڵێم: ژیانی داهێنەر تەحەمولی قسەی پفدراو ناکات.. نووسەر دەبێ وا لە خوێنەر بکات کە توانای ئەوەی هەبێ لەگەڵیا بژیت.. خوێنەر قەرزباری نووسەر نییە، ئێمە قەرزی رۆحمان بە نووسین دەدەینەوەو بە وانیش دەڵێین: شایەدبن.

٤

هــەموو ئــەو گــروپ و گروپکاریــەی بــەر لــە راپــەڕین هــەبوو، کاریگــەری خۆیان هەبووە، چونکە ئەو سەردەم نووسەران و نەوەی تازە بایەخیان بە خوێندنەوە دەدا و بازاڕی ئەدەب و رۆشەنبیری گەرم بـوو، هــەروەها ئەدەب و رۆشەنبیری ببووە پەنجەرەیەك بۆ ئاشـکراکردنی داهێنانــەکان لە رووی زمان و شێواز و تیمە و فۆرم و ناوەڕۆکەوە، ئیـدی گەنجـەکان دەپڕژانە سەر خۆ بەهێزکردن لـەم بابەتانـەدا و هەمیشــە بــە دوای ئــەو بەرهەمانە دەچوون کە نەوەی پێش خۆیان بۆ ئەوانی بەرهەم دەهێنا..

بەڵام ئەوەی جێی سەرنج و تێڕامانە ئەوەیە ئێستا کە هــەموو شـتەکان گۆڕاوە،ئەدەب و رۆشەنبیری وەکو جـاران بابـەتێکی ســەرەکی نــەوەی تازە نییە و گــەلێ داهێنــراوی دیکــە جێگایــانی گرتۆتــەوە، بــە تایبــەتی دەرهاوێشـتەکانی جیهانگــەرایی کــە هێجگــار پــەرش و بڵاوبوونەتــەوەو سەراپای هێزو تواناکانی گەنجانی بەلای خۆیدا پەلکێش کردوەو لـە زۆر جومگــەی ئــەو دەرهاوێشــتانەدا گەنجــەکانی دیـل کـردوەو لـە هەنـدێ شوێندا سڕی کردوون، بۆیە ئەو کاریگەریەی کە گروپــەکانی ســەردەمی خۆی هەیانبووە ، ئێستا وا نییــە، جـارێ بایەخـدان بـە زمـان زۆر کـەم بۆتەوە، ئەمەو جگە لەوەی نەوەی تـازە عـەودالّی زمـانی تازەنــە و لــە هەمان کاتدا عەودالّی فێربوونی زمانی بیانین، کە پێشـتر ئـەم دیاردانــە کەم بوون، هەروەها گەنجی ئێستا کەمتر بیر لە مەسەلە نەتەوەییــەکان دەکاتەوە، کە ئۆبالّی ئەوەش دەگەڕێتەوە بـۆ دەســەڵاتی سیاســی کــە

هیچ کارێکی پەروەردەیی نەتەوەییان لەناو هزری گەنجان نەکردوە تا بایەخ بە بەرهەم و کولتوری سەردەمی خۆیان و نەتەوەکەیان بدەن،، بۆیەش کاریگەری ئێمەش کەم بووە بەسەر نەوەکانی داهاتوو و ئەوانیش لەگەڵمانا دەژین بەڵام سەرەڕای هەموو ئەو شتانەش تا ئێستا بەرهەمی باش لە هەر بوارێك بێت کاریگەری خۆی هەیە، هەرچەند لە نێوەندێکی کەمیش بێت.

٥

کتێب سەرچاوەی هەموو خەیاڵ و مەعریفەکانە، لە رووی دەست نیشانکردن و ناساندن و کەشفکردن، سەرچاوەی هەموو داهێنانەکانە، بۆیە سەفەر بەنێو کتێبەکاندا، سەفەرێکی وەهمیە بەناو دونیای واقیعدا، بۆ من کتێب سەرچاوەی هەموو شتەکانە، بەڵام لەگەڵ ئەوەش سەفەر و گەشتیش رۆڵێکی گرینگ دەبینن لە رەنگرێژکردنی ئەو خەیاڵ و مەعریفانەی زەین هەڵیان دەگرێ و کۆمەڵێ ئاسەواری گرینگ لە نێو یادەوەریەکان جێدەهێڵن و لە هەمان کاتدا دەبێتە بەشێك لە ئەزموونی نووسەر، تەنانەت ئەدەبێك هەیە رەنگە ئەوەی بۆ راست بێت کە پێی بڵێین ئەدەبی سەفەر، یاخود سەفەرنامەکان هەڵبەت پەیوەندییێکی زۆر هەیە لە میانی هزر و چاودا، هزر ئەگەر داینەمۆی هەموو ئەندامەکانی دیکەیە بەڵام بۆ مەسەلەکانی ئەدەب و رۆشەنبیری پێویستیان بە یەکتر هەیە، لەبەرداشی کۆتاییدا دەڵێم دوای هەموو ئەو شتانە تازەین پرۆسێسی بیرکردنەوەی خۆی گەرم نەکات هیچ بەرهەمێك لە دایك نابێت، بە بێ گەرمبوونی زەین هەموو سەفەرەکان بێهودە دەبن، چاو

هەرچەند تیژ بین بیّ و جوان بە دی بکات پێویستی بەوە هەیە بە فلتەری هزردا بڕوات بۆ ئەوەی بشورێتەوەو رەنگڕێژ بن.
هەڵبەت ئەوە تەنها بۆ نووسەران و داهێنەران بایەخێکی هەیە ئەگینا بازرگانی وا هەیە بە هەزاران هەزار سەفەر و گەشت بۆ جوانترین شوێنی دونیا دەکات بەلاّم چونکە دیدگای بەسەر ئەدەبەوە ناشکێت هەمووی بە هەدەر دەڕوات.

٦

کتێب:
نەتەوەییێکی خەوتووەو هاواری خوێندنەوەی دەکات، قاسەیەکی پڕ لە گەوهەری ئەڤین و مەعریفەیە، بانگی دەستی دەکات بیشکێنیّ و بازنە جوانەکانی هزری بفڕێنن.

قەڵەم:
تکایە ئەگەر بۆ نووسینی دەقێکی جاویدانی بەکارم دەهێنی گەردنت ئازا بیّ ئەگینا دوعا دەکەم تا ئەبەد سەر پەنجەت داغ بێت.
بریا ئەو شەوە ئەی تابا ئاوا بە گوڕ هەڵنەهاتیای چونکە من و ئەوت ئێستاش بە دواماندا دەگەڕێن.

٧

یەك ستایلی لە نووسین جۆرێك لە بێزاری بۆ خوێنەر دورست دەکات، تا ئەو رادەیەی ئیدی نایخوێنێتەوە چونکە دەزانی چۆنی دەنووسیٚ و چی دەنووسیٚ.

فرە ستایلی بۆ نووسەر زۆر باشە، چونکە خۆشی تووشی ئەو حاڵە سەقامگیرییە لە تەمەنێك نایەت ئەم تەك ستایلیە وا لە نووسەر دەکات خۆی لاسایی بەرهەمەکانی پێشووی خۆی بکاتەوە.. هەر بۆیەش لە پەنجا دەقی ئەم جۆرە نووسەرانە یەك وێناکردن هەیە.

ستایل تاکە رۆژنامەیەکی ئەدەبی پرۆفیشناڵە لە هەولێر، ئایا ئەو تایبەتمەندییە هۆکارێکی گرینگ نابیٚ بۆ لێك جیاکردنەوەی ئاستی داهێنانی ئەدەبی؟ یان چۆن ئەو تێکەڵاویە هەڵدەسەنگێنی کە لە رۆژنامەکانی ئەوڕدا دەیانخوێنیتەوە؟

٨

هەموو ئەو نووسینانەی کە هەڵگری شوناسی داهێنان و جیهانبینین من چێژیان لێوەردەگرم، ئەمڕۆکە لەنێوەندی ئەدەبی کوردیدا نووسەرگەلێکی زۆر سەریان هەڵداوە کە شایستەی ئەوەن بەرهەمەکانیان بخوێندرێتەوە، چونکە بە قووڵاییێکی بڕشت ئامێز و بە پاشخانێکی جوانی مەعریفی و ئێستەتیکایی دەقەکانیان بەرهەم دەهێنن.. مەسەلەی بێزاربوون و بێزارنەبوون پەیوەستە بە ئاستی ئەو دەقەی کە مرۆڤ دەیانخوێنێتەوە،پەیوەستە بە ناوەڕۆکی هیومانیزمی

ئەو دەقانەوە کە تـا چـەند هـەڵگری تـوخمی داهێنـانن..کاتێـك کـە تـۆ مەحوی یا حەمدی یا نالی یا مەولـەوی و ئـەراگۆن و ئـەلیۆت و دانتـی و شێرکۆ بێکەس و دلشاد عەبدوڵلاّ و بـەختیار عـەلی و محەمـەد مـوکری و هاشـم سـەڕاج و ئـەوانی دیکـە دەخوێنیتـەوە دەزانـی ئەوانـە خـودانی ئـەزمونی خۆیـانن لـە هەوەنتـەو بـێ بنـەمایی دەقـەکانیان فڕێنادەنـە مەیدانەوە بۆیە چـێژیان لێ وەردەگریـت و لـە بێـزاری بـە دوورن، بـەلاّم کاتێ بە پێچەوانەی ئەوانەوە دەق دەبینی ، ئەوا دەکەوێتە نـاو بێـزاری و چێژکوژیەوە.

٩

هەروەك دەڵێن کتێب حیکمەتی بوونی جیهانـە، کۆمەڵگـەی مرۆڤایـەتی بێ بوونی کتێب کۆمەڵگاییێکی نەزانە، کۆمەڵگاییێکە هزری بەتاڵە، توانای بەرهەمهێنانی مەعریفی نابێت، بۆیە دەبـێ کتێـب ئەلتـەرناتیڤی هـەموو شـتەکان بێـت، ئێمـە لـەناو کتێـب فێـری خۆمـان دەبـین و شوناسـی دەوروبـەر کەشـف دەکـەین و ئاسـتەکانی فیکـری و مـەعریفی شـارەزا دەبین، بۆیە دەبێ کتێب کۆڵەگەی سەرەکی تەلارەکانی بیرکردنەوەمان بێت، هەندێ جار هۆکاری ئابووری گرینگە بۆ وەلانانی کتێب بە تایبەتی لـە رۆژهەلاّتـدا، بـەلاّم ئـەم پێـوەرە لـە رۆژاوا کـاری پێناکرێـت ، بـە پێچەوانەوە بەهێزبوونی بـاری ئـابووری دەبێتـە هـۆی سـەقامگیربوونی کتێب و زۆربـوونی خوێنـەران، بەداخـەوە لـە کوردسـتان دوای راپـەڕین

خوێنەر کەم بووە، هۆیەکەشی ئەوەیە کە هێرشی جیهانگەرایی زۆر بە خێرایی لە کوردستان پەرەی سەندووەو شتێکی تازەشە لە کوردستان کە زۆربەی ئامێرەکانی دەرهاوێشتەی ئەو هێرشەن جێگەی کتێبیان گرتۆتەوە بە تایبەت لای گەنجەکان، لە سالآنی بەر لە راپەڕین کتێب هێزێکی گرینگی هەبوو، خەڵکانێکی هێجگار زۆر خەریکی خوێندنەوە بوون، تەنانەت کتێب تاکە سەلوای مرۆڤی کورد بوو لە ژێردەستایەتی دوژمناندا.

هەندێ جاریش ئاست نزمی کتێب ئەو پەرچەکردارە دەخولقێنێ، لەگەڵ ئەەشدا هێشتاکەش کتێبی کوردی لە وەزعێکی مامناوەندی دایە ، کتێبی باش خوێنەری باشی هەیە.

١٠

نەبوونی رەخنەیەکی بەهێزو فرە چەمك لەنێو ئەدەبی کوردیدا راستەوخۆ دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی ئازادییێکی راستەقینە و فرە مانا، لە هەر ولآتێك ئازادی بە مانا مرۆیی و راستەقینەکە هەبێت، لەو ولآتەدا رەخنە بەهێز دەبێ و دەبێتە سەرچاوەییێکی گرینگی مەعریفی و دەبێتە هۆکارێکی گرینگی سەرهەڵدانی پرۆژەی گەورە گەورەی مەعریفی و دەزگای بەرهەمهێنەری مەعریفی، لەنێو ئەدەبی کوردیدا هێشتاکە رەخنە و رەخنەکاریش لە خودی خۆیان ئازاد نین و دیلی دەستی کۆمەڵێك قەوانی سواو داب و نەرێتی سەلەفین، ئەمەش وایکردووە،

بەرهەمی رەخنەیی لە ئاستێکی نزمدا سەقامگیربێت و نەتوانێ لەناو بەرهەمی ئەدەبی دا دەقی ئەدەبی جوان بخولقێنێ، ئەگەرچی هەندێ تەوژمی تازە هەن لەنێو گەنجەکاندا بەلأم ئەویش جیدییەتی بەردەوامبوونی کەمە، باشترین رێگەچار بۆ سەرهەڵدانی رەخنەیێکی گەورە ئەوەیە دەور و خولی بەرهەمی گەورە بدەن و حسێب بۆ پەیوەندییەکان نەکەن و بە رۆحێکی ئازاد و رەها سەیری بەرهەمەکان بکەن.

١١

من ناتوانم بڵێم کولتوری کوردی کولتورێکی مەرگدۆستە، چونکە کولتور لەسەر بنەمای مەرگدۆستی دانامەزرێ، بەڵکو ئەوە ژیاندۆستیە وا دەکات کولتور بێتە کایەوە و میلەتان برەخسێنێ، بەلأم دیاردەی زیندووکردنەوەی دوای مردن لە نێو ئەدەبی کوردیدا دەگەڕێتەوە بۆ رابردوویێکی دوور، ئەو رابردوویەی کە کۆمەڵێك ئەدیب و شاعیرانی بەرهەمهێناو ئیدی تا قۆناغێکی زۆر درەنگ ئەدیب و شاعیر سەریان هەڵنەدایەوە، ناچار بۆ ماوەیەکی هێجگار زۆر ئێمە هەر خەریکی قسەکردن بووین لەسەر ئەو نەوەیە، چونکە بار و گوزەرانی خەڵکی کوردستان لە نزمترین ئاستی خۆیدابوو لەبەر دەستی داگیرکەراندا، بەلأم دوای ئەوەی ئیدی قۆناغی سەرهەڵدانی ئەدەب گەیشت ئەم دیاردەیە کەمتر بۆوە، بەلأم نابێ ئەوەش فەرامۆش بکەین کە دەبێ

یادی ئەدیب بکرێتەوە و دوای مەرگیان فەرامۆش نەکرێ، بەڵام نەك بە شێوەی شێوەن و سەردولکە ، بەڵکو بە شێوەی بەرهەمهێنانی مەعریفی سەبارەت بە بەرهەمەکانیان، بە مانای کەشفکردنی رەهەندەکانی ناو دەقەکانیان.

١٢

لە راستیدا ئەم شیعرە باس لە هیچ یەك لە برادەرەکان ناکات وەك دەستنیشان کردن، بەڵکو باس لە زەمەنی تاعون دەکات، زەمەنی داخۆران و هەڵوەرین، زەمەنی نەناسینەوەی گەوهەرەکان و دارمانی بەها مرۆییەکان، ئەلەوێدا مەرگ سەرداری هەموو ئەو کولێرایایەیە کە وردە وردە گیانی کۆمەڵ دەخاتە بەر مەترسی رەشەبا، رەشەباییێك ئیدی هێزی راگرتنیمان نامێنێ و هەمووومان وەك گەڵادار پەرش و بڵاو دەکاتەوەو فڕێمان دەداتە سەر سنوورەکان و یەکتر ناناسینەوە، ئەو خاکەمان لەبیر دەباتەوە کە هەزاران ساڵە نەوە بە نەوە وەك نوشتوێکی موقەددەس دەیپارێزێ و ناومانەتە سەر دڵمانەوە، سەرجەلەی شیعرەکە بۆ ئەوە رستەڕێژکراوە یەکسەر بەرەو ئەو ئاژیرەت ببات کە لە کەللە بدا و ئاگاهی بخولقێنێ، شیعرەکە لە رێگەی تراژیدڕێژییەوە وێنای بەختەوەرییەکان دەکات، لە رێگەی مەرگەوە باس لە هەستانەوەو دورست بوونی جوانی دەکات، لەم شیعرەدا ئێستەتیکا

بەنـدە بـە قولّکردنـەوەی چـەمکی کارەسـاتەکان نـەك وەدەرخسـتنی روکارە جوانەکان.

۱۳

ئـەو کـارەی مـن لـە ئێسـتێکەدا خـۆی نـانوێنیٚ، بـەلاّم دوای زەمـەنێك دەبێتە جێگەی مشت ومڕێکی زۆر، دوای ئەوەی نـاوەڕۆکی ئـەم کتێبـە لەنێو ئەدەبی کوردیدائاشکرا دەبیٚ، ئەو کتێبە تا ئـازاد بێـت پێویسـتی بەو زەمەنە هەیە کە ترسی سەلەفیەت لە ئـارادا نـەمابیٚ، ئێسـتاش لای ئەوانەی لە کۆت و پێوەندی سەلەفیەت و ترسی تـیرۆر رزگاریـان بـووە جێی خۆی هەیە، چونکە هیچ کتێبێکی دیکە ئەوەندەی ئەو کتێبەی من کردوومەتە کوردی لـە ئـەدەبی جیهـای گفـت و گـۆی لەسـەر نـەکراوەو گرفتـی نەناوەتـەوە، تەنانـەت ئـەم کتێبـە سەرچـاوەی کتێبـی﴿کـۆدی داڤینشی﴾یە.

۱٤

ئەگەر کاتی ئاوا هات ئەوسا پێت دەڵێم چی دەنووسم؟
بەلاّم وەك پێشەکی ئەمەت بۆ دەنووسم:
﴿ لای وایە کە ژین فانی نییە و رێگەیی دوورە
نایزانیٚ کە هەر پەنجەییٚ لەم خاکی زەمینە

بەشی حەوتەم
ئەمیرە شکست خواردووەکانی شیعر

لە وەڵامی نامەی کەسێکدا

من بۆ خۆم نە باوەڕم بە ئەمیری شـیعر و مـەلیکی شـیعر و شـای شـیعر و ئەباتیرەی شیعر هەیە، نە باوەڕیشم بە لووتکە و ترۆپك و گردۆلکەی شیعر هەیە، تاکە شتێ کە لە شیعردا بیزانم شیعری ساغ و شیعری نەخۆش هەیە چـونکە پـێم وایـە نـوێترین و جەوهـەردارترین شـیعر، نـوێتر و تۆکمـەتر و جەوهەردارتری بەدواوە دێ.
هەر کاتێك باوەڕمان بەو گۆکارییە نەرگزگەراییانەی شیعر هەبێ ئەوا دیارە سەرچاخی جاهیلییەت و نوشتەکاری شیعری هەر مـاوەو بەسـەر نەچـووە، چونکە مێژووی شیعر ئەو ناوە بریقەدارانـەی شـیعر و شـاعیرانی ئەرشـیف کردوە، ئاسۆی شیعریش زۆر لەو شاهنشاهانەی شیعری بینیـوە کـە چـۆن وەك گەڵای دار وشکیان کردوەو هەڵوەریون.

شـيعر بـەردەوامی و شـەونخونی دەوێ لەگـەڵ کتێبـان، بـەهرەی شـیعری بەردەوامی دەوێ لەگەڵ داهاتە تازەکانی ناو پانتایی ڕۆشەنبیری و کارێـك نییە وەك میتۆد بۆی هەوڵدەیی و باوەڕنامەی ناوداری لێوەربگریی و ئیدی پشتی لێبکەی شیعر بۆ شاعیر هەبوویێکی رانەگیر و دەستگیر نەکراوە، تـا کۆتـایی عـومر دەبـێ بەدواییـدا بگـەڕێی، لـەناو پێڕسـتی شـاعیراندا نـاوی گـەورەو کاریگـەر هـەبوون، ڕۆڵـی گـەورەیان بینیـوە لـە مشـتوومالکردنی پرۆسێسی شیعر بەلاّم چونکە پێیان وابوو شەهادەی شیعریان وەرگرتـووە ئیدی بۆیان هەیە ببن بە سەرەك کۆماری شیعر و بە پێـی میزاجـی خۆیـان پارێزگـا و ئیمـارات وگونـدی شـیعری بـۆ ئەوانیـدی بڕیـار بفـەرموون، سـەلاّحیەتی تـەواویان هەیـە خـەتی چـەپ و راسـت دوور لەهـەموو جەمالیاتێکی ویژدانی بەسەر ئەوانیدیکەدا بهێنن و خەڵکیش دەبێ گوێیـان بۆ شل کات، هەر بۆیـەش لـە نیـوەڕێی ئـەم سـەفەرە سـەختە کوژانـەوەو هیچیان لە بار نەما، بۆیە دوای کوژانەوەیان کەدەربارەی شیعر و شـاعیری دەپەیڤن پیاو حەز دەکا پێیان بڵێ ئەوانـە ریـزی بەرهەمـەکانی رابـردووی خۆشـیان نـاگرن و لەکـەداری دەکـەن و تـەڕو وشـکی خۆیـان پێکـەوە دەسـوتێنن، دەخـوزم بڵـێم: ئەوانـە مـافی خۆیانـە بـۆ خۆیـان و خزمـەت بـەخۆیان هـەر چـییەك بێـژن، بـەلاّمکار بگاتـە ئـەوە ئـەمیراتی خۆیـان ئەزەلبەندی بکەن و هیچ داهێنانێکی تازەشیان پێنەبێ، ئـەوە قسـەکانیان دەکەن بەو رەشە بایەی کە خۆڵەمێشی خۆیان پەرش و بلاّوی ناودرك ودالْ بکەن.

هەموو ئیمپراتۆرەکانی شیعر شکستیان هێناوە تەنیا شیعر ماوە، بە ئەزەلبەندی کردنی خۆیان قەبەترین پاڵتۆی سەلەفیەت لەبەردەکەن، چونکە وەکو ئەوە وایە کە بڵێن دەقانووس ماوە، بەلاّم کە دەچنە ناو شارە تازەکانی شیعر ئەوسا دەزانن کە ئەوان تازە لە ئەشکەوتەکان هاتوونەتەوە.

بۆیە ئەگەر ئەوانە رەحم بە کەس ناکەن با لانی کەم رەحم بە شیعری رابردووی خۆیان بکەن، تا بەرێزەوە باس لە بەرهەمەکانیان بکرێت.

برایانی خۆ بە شاهەنشازانی شیعر کە تۆ باس لە مەزنی خۆت دەکەیت دەبێ ئاگاداری ئەوە بیت لەناو گیاو گوڵی درەختەکانی شیعردا سەدان دێڕی نوێبەخشیدی هەیە بەسەهووت دەبات، هەڵبەت ئەو شینە شاهۆیانەی شیعر نابێ بە سێبەری سپێدانی خۆیان هەڵخەڵتێن، بەڵکو دەبێ بیر لە سێبەری ئێوارانی خۆشیان بکەنەوە کە رەنگە هەر نەیبینن.

(هەنە نازانن بەلاّم دەزانن کە نازانن ئەوە گرفتە تاڵەکەیە کریڤ)

له ئەزمونی نووسینی بەرهەمەکانمدا

١

مــن لەچــاوپێکەوتنێکی دیکــەش باســم لــەوە کــردووە کــە دەبــێ ئــەدەب بەگشــتی و شــیعر بەتایبــەتی ئــەو بابەتانــە رزگاربکــەن کــە فەلســەفەو مەعریفــە قورخیــان کــردووە. دونیــای ئــەدەب و شــیعر باخێکــەو فەلســەفەو مەعریفــەش بــاخێکی دیکــە , گوڵــەکانیان جیــان هەریەکــەو بــۆنێکی خــۆی هەیــە. ئــەدەب و فەلســەفە پەیوەســتە بــەهاوارەکانی رۆحــی مــرۆڤ پەیوەســتە بەوەڵامدانــەوەی ئــەو ئــاگرو تەنورانــەی لــەناوخوینی مرۆڤــدا هــاواری رەهــایی دەکــەن، قســەیە لەمرۆڤــەوە بــۆ مــرۆڤ. لەرۆحــەوە بــۆ رۆح، بــەڵام مەعریفــەو فەلســەفە دیـالۆگی نێـوان پرسـیارەکانی مـرۆڤ و کـەڕی ئـەم کەونـە بـێ کۆتاییـە , قســەکردنە لەگــەڵ ئــەو هێــزە نادیــارەی لەوەتــەی مــرۆڤ هەیــە پرســیاریان لێ دەکــات و بــەڵام بێهــودە لــەناو بــێ وەڵامیــدا سـامکرتووبووە. بـەڵام شـیعر گـەورەترین و جـوانترین و پـڕ ئومێـدترین

سـەلوای مرۆڤــە وەك چـۆن ئـاگر لــەنێو لەرینــەوە جوانــەکانی خــۆی گــەرم و گوڕیمــان پێدەبەخشــیٚ ئــەدەب و شــیعریش ئاوەهــا ئومێــدمان پــیٚ دەبەخشــیٚ نــاهێڵیٚ لــەناو راڕەوەکــانی فەلســەفەدا نــا ئومێــدی بمانکوژی، هەموو ئەوانە راستدەکاتەوە و

گیانیــان وەبــەردەدا کــە لــەناو باخــەکانی فەلســەفەدا بەحەشیشــی پرســیار کــەوتوون هێــزو بڕســتی مانــەوەیان پێنــەماوە... ئــەدەب و شــیعر دێــن بەلاواندنــەوەی گەشــەبەخش و مــرۆڤ دۆســتی و ژیــان دۆستی پاکیـان دەکاتــەوە لـەژەنگ و ژارەکـانی ئـەو پرسـیارە هـەزاران هەزار ساڵییەی کە فەلسەفە بەرهەمی هێناون .

بــەکورتی فەلســەفە بەرهەمێنــەری گومــانێکی جاویدانەیەکــە ســاڵەهایە بــەدوای یــەقین دەگــەڕیٚ کــە هــەرگێز لەبەرامبــەر هێــزە شــاراوەکانی ئــەم کەونــە کوتاییــان نایــەت , ئــەدەب و شــیعر ئەلتــەرناتیفی ژیــانێکی پــڕ لەسەرکێشــی و رۆحییــە، کــار لــەناو پێداویســتییەکانی رۆح و ســووتان و ئــەڤین و گــەڕان بــەدوای یـوتیپێکی سـەوز دەکـات کـە لایـەنی کـەم زینـدەگی لەبـەردەم ئاینـدەی مرۆڤایـەتی خۆشـتر بکـات، ژیـان لـەلای بـەنی بەشـەر خۆشـتر بکـات لـەو وادانەی کە راڤیارانی فەلسەفە بۆ مرۆڤ دەڵێنەوە.

شـیعر پێمـان نـالیٚ ئێمـە چـین بۆچـی هـاتووین و بـۆ دەڕۆیـن... بـەڵکو پێمـان دەڵـیٚ ئێمــە هــەین و هەمیشــە دێــین لــەناو باخــەکانی جوانیــدا پیاســەدەکەین. ئەمــە ســیمای بیرکردنــەوەی منــە لەسەرتاســەری ئــەم

کتێبی (ئەدەب وفەلسەفە)، هەر بۆیەش بابەتەکانی ناو ئەم کتێبەم پۆلین کردووە لەنێوان ئەدەب و فەلسەفە.

٢

دیوانی (خاك و هەڵۆ) یەکەم ئەزموونی خۆشەویستی منە، هەموو شیعرەکانی لەو چرکانەدا نووسراون کە نەتەوەکەم لەژێر تەپ و تۆزی هێزی بێ رەحمیدا غەرق بوو بوو. بۆیە هەر پارچەیەك لەو شیعرانە وەرگریت لەنێو نائومێدییەکی گەورەدا غەرق بووە، نا ئومێدییەك لەوەدا سەری هەڵداوە کە رۆحی نەتەوە بە پۆلای داگیرکەران گەمارۆدراوەو مەودای یەك تاکە جریوەی نەماوە. من گوزارشت لەو بێدەنگییە مێژووییە دەکەم کە نەتەوەکەمی نوقمی ونبوون کردووە... باس لەو هاوارە دەکەم کە لەسەدەکانی زۆر دوورەوە دەگاتە گوێم و هیچ وەلامێکمان بۆ نییە، باس لەکۆشتنی جوانی دەکەم. باس لەمەرگی مرۆڤ دەکەم، بەلام نەهاتووم دروشم دارێژم... بەڵکو شیعرم دارشتووە و لەژێر پەردەی ئێستەیك تانوپۆم پێداوە، من پێموایە دروشم لەشیعردا چ جیاوازییەکی لەگەڵ خودی داگیرکەر نییە. هەر ئەو دروشمەو دروشمکارییە بوو سالأنێکی دوورودرێژ ئەدەب و شیعری کوردی کوشت و توڕی هەڵدانە ناو مەرگ, خەبات کردن لەپێناو داهێنانی پوختی شیعری سەختە وەکو خەبات لەپێناو رزگاربوون... رزگارکردنی شیعر لە پۆخلی رزگار کردنی نەتەوەیە نابێ بەکەمبایەخی وەرگرین , من

لــەدیوانی خــاك و هــەڵۆدا وامكــردووە، هەڵبــەت ئــەزموونی ســەرەتاییە نــاڵێم كامڵــە، بــەڵام بــۆ ئــەو ســەردەم كــە هــەمووی دروشــم بــوو مــن توانیم ئەو دروشمانە بەدوورخەمەوە لەخۆم.

٣

شــیعر خــۆی جۆرێــك لەســۆفێگەریتی هەڵــدەگرێ و تاڕادەیــەكی بــاش ســۆفیگەریتی شوناســێكی ســۆفیزمی هەیــە بــەو مانایــەی كــە گێرمــەو كێشــەیەك هەیــە لــەنێو رۆحــی مرۆڤــدا كــە باســی كەشــفكردنی نهێنییــەكان دەكــات، بــەڵام بەدیدگایــەكی جوانئــامێز، ئێمــە نــابێ كــە بــاس لــەجوانی دەكــەین پێمــان وابــێ جــوانی هــەر لــە ئــافرەت و سروشــت هەیــە، جوانییــەكان هێجگــار زۆرن، هەنــدێكیان خۆیــان لــەناو دەریاكــان حەشــارداوە، هەنــدێكیان لــەنێو گاشــەبەردەكان و هەنــدێك لــەناو ددانــەكانی فیــل و هەنــدێكیش لــەناو دڵۆپــەكانی مــەی... مــن لــەدیوانی (ســیفری ئــاگردا) كەوتومەتــە داوی ئــەڤینێكی پرســیاركارو وەژدێكــی بــێ كۆتــایی ســەبارەت بەشــتە نادیارەكــان جــا مامەڵــەكردن بــێ لەگــەڵ ئــەو هێــزەی فەلســەفە بــەدوای دادەگــەڕێ یــا مامەڵــەكردن بــێ لەگــەڵ غــەیب، دەكــرێ ئــەو هێــزە بخەیتــە نــاو شــیعرو دەســەڵاتەكانیان لێ بســەنیتەوەو بیكــەیت بەدەســەڵاتی شــیعری خــۆت، شــیعر دەتــوانێ هــەڵگری گــەورەترین كــاری كەشــف بــێ، بــەڵام لــەنێو رۆحێكــی ئەشــقامێزدا، حــەللاج هــەوڵی داوە دەســەڵات لــەو هێــزە

بســـەنێتەوەو بیداتـــە بـــەر شـــیعر، کـــە جـــوانی لێ بتکێتـــەوە، هـــەرواش سوفیســـــتەکان... مـــــەولانا جەلالـــــەدین رۆحـــــی بـــــەرۆحێکی پـــــڕ لەتەســـەوفەوە جـــوانترین شـــیعری بـــۆ دەســـەڵاتی مـــەعریفی شـــەمس تـــەبریزی نووســـیوەو هـــەموو زانســـت مەعریفـــەکانی ئـــەو مرۆڤـــەی کەشـــف کـــردووەو لەشـــیعری(بشـــنوازنی چـــون حیکایـــت مـــی کنـــد) دایڕشـــتووە، ئـــەم شـــیعرەی بـــە عیشـــقی شـــەمس نووســـیوە بـــەفیراقی خـــۆی شـــەتەك داوە، کەواتـــە جـــوانی لـــەپیاوێکی پـــیری شەســـت ساڵیش هەیـــە وەك چـــۆن مـــەولانا نووســـیویەتی بۆیـــە ســـۆڤیگەریتی پانتاییـــەکی زۆر لـــە شـــیعر بەوکۆنســـێپتە داگـــیر دەکـــات... زۆربـــەی ســـۆفییەکان شـــەهیدی عەشـــقن و گەمـــەیان لـــەنێو رۆح و ئـــاگردا کـــردووە، گەمـــەیان لـــەنێو هێـــز لێ ســـەندنەوەی دەســـەڵات کـــردووە تـــا دەســـەڵاتی شـــیعر دروست بکەن.

٤

مـن لـەم دوو سـاڵەی دوایـیـدا بـیرم لـەوە کـردەوە کـە رابردووەکـانم گەوهـــەرێکی زۆر رەنگاوڕەنگیـــان تێدایـــە بەداخـــەوە هـــەموویان لـــەناو قوڕولیتـــاوی رۆژگـــار ون بـــووین هەنـــدێ لـــەو گەوهەرەشـــکاوانە هـــەتا ئەگـەر پارچـە پارچـەش بـوون بریسـکەیان لەبـەر تریفـەی مانگەشـەوی شـیعردا جـوانتر دەروات , بەڕاسـتی بـۆم دەرکـەوتووە کـە شـیعرانێکی زۆرو جـــوان خۆیـــان لـــەناو ئـــەم گەوهەرانـــەدا شـــاردۆتەوەو هـــاواری

رەهـــایی و رزگارکردنیـــان دەکـــەن، بۆیـــە هـــەموو ئـــەو رابردووانـــەم لـــەزەینی خۆمـــدا تێپەڕانـــد بـــۆ ئـــەوەی پێیانـــەوە بـــەرەو ئایـنـــدە بچـــم، شـیعر ریسـەگیاییکی ئێجگـار غەریبـە لـەناو تاشـەو تـاوێردا شـین دەبـێ و سـەرهەڵدەدا، ئێمـە رۆژانـە یەسـەر زۆر کەرەسـتەی شـیعری نایابـدا گـــوزەر دەکـــەین بـــێ ئـــەوەی هەســـتیان بـــێ بکـــەین ئاوڕیـــان لێ نادەینـەوە... مـن لـەم دواییـەدا هـەوڵم داوە تـازەترین شـیعریان بـۆ بنووسـم کـە کەرەسـتەکە هـی رابـردوو بـێ، واتـە گەوهـەرە شـکاوەکان، بـەڵام بیرۆکـەی داڕشـتنن و دەربڕینیـان تـازەو هاوچـەرخ بێـت هـەر لـەم رووەوە شـیعری (بریقـەی زیوێـك و زیـوی شـکاو)– و گـەلی شـیعری دیکـەم نووسـیون، گەڕانـەوە بـۆ رابـردوو دەقـی جـوانی بەرهـەم هێنـاوە، هـەموو بیرۆکـە تازەکـان لـەنێو رەحمـی ئـەم رابردووانـەوە جێماون و رەنگڕێژ کراون لەنێو شیعر.

شـیعر تاکـە ژانرێکـە کـە (عمـی الازمـان) هەیـە، لای دەقـی شـیعر لەسـاتی هەڵڕژانـدا جیاوازییـەك لـەنێوان رابـردوو و ئاینـدە نییـە، گـرنگ ئەوەیـە چـۆن بـۆی دەچـێ، بەتایبـەت لـەلای میللـەتانی رۆژهـەڵاتی هێشـتاکەش رابـردوو ئـەتراکتیفی خـۆی لەدەسـت نـەداوە، ئـەوەش بـەو مانایـە نایـەت کـە باوەڕمـان بـەرابردووژینی هـەبێ، لەشـیعردا ئەمـە مەسـەلەیەکی جیـاوازە، چـونکە کـارکردن لەناوجوانییـەکان، کارکردنـە لـەناو هەسـتەوەرییەکان، مـن بـاوەڕم وایـە تـا ئـەزموونی شـیعر بـە

ساڵدادەچـێ و دیـدگای شـاعیر فـراوانتر دەبـێ رابـردوو دەبێتـە ئاینـدەو هەندێ جاریش ئاینده دەبێته رابردوویەکی جاویدانی.

٥

عــەرەب بەگشــتی و رۆشــنبیرەکانیان تووشــی جۆرێــك لەنیگــەرانی ئەبـەدی هـاتوون لـەڕووی ژیـان لەسـەر زەوی یـا گەڕانـەوە بـۆ ئاسمـان، لەبـەر ئـەوەی ئـەوان پەیوەسـتن بـەکتێبی پـیرۆز و پێیـان وایـە ئاسمـان هـی ئەوانـە، بۆیـە ئەگـەر کەسـێ بەپێچـەوانەی ئـەم بیرۆکەیـە کاربکـات چ لەمـــەودای شــیعر بێــت چ لەمـــەودای لێکۆڵینـــەوەو ڕەخنـــە بێــت دژایـەتی دەکرێـت، هەنـدێ جـار هـەوڵی (ألغـا) کردنـی دەدەن، ئەمـە وایکـــردووە هـــەتا گـــەورە رۆشنبیرەکانیشـــان لـــەنێو رەوتێکـــی شۆڤینینیســتیدا گەمــە بکــەن، عــەرەب رۆشــنبیری گــەورەیان هەیــە، بــەلآم هــەر هــەموویان لەپشــتی رژێنــی ســنەوبەریان هــەڵگری جۆرێــك لەتــەك بابــەتین و باوەڕیــان بــەجیاوازی و فۆرمــەکانی جیــاوازی نییــە، هـــەر بۆیـــەش کەســێکی وەکــو ئــەدۆنیس کــەدێت ئـــەم کلتـــوورەی بیرکردنەوەیـــە لەرێگـــەی شـــیعر یـــا تـــەنزیرات دەشـــکێنی دژایـــەتی دەکرێـت... ئـەم بۆچـوونەی مـن تـەواو راسـتە ئەگـەر بـۆ نموونـە (سـادق جـــەلال) بخوێنیتـــەوە ســـەبارەت بـــە ئـــەدۆنیس هـــەروەها زۆربـــەی نووســـینەکانی گـــەورە رۆشـــنبیرانی عـــەرەب دژ بـــە بۆچـــوونەکانی ئەدۆنیســـن بـــێ ئـــەوەی باســـی بکـــەن، هەرچـــییەك بکـــەن نـــاتوانن لـــەناوەرۆکی کلتـــووری خۆیـــان رزگـــاربین، نـــاوەرۆکی کلتوورەکـــەیان و

هێــــزی کاریگـــــەریتی کلتوورەکــــەیان بـــــەهێزترە لــــــەهێزی بیرکردنــەوەیان– ئــەدۆنیس لــە (پابـت ومتحـول)دا بـەوردی ئــەم شـتانە باس دەکات.

د. ناســر حامــد ئەبوزیــد و محەمــەد عابــد جــابیری نووســەرانێکی گــەورەن بــاس لــە ئەقلانییــەت و مەعریفــە دەکــەن، باســی شــتی گــرنگ دەکـــەن بـــەلاّم کـــە دەگەنـــە ســنووری کلتوورەکـــەی خـــۆی هێــزی پەڕینەوەو ڕەتدانی ئەوسنوورەیان لەبەردەبڕێ.

محەمــەد بــەنیس یــەکێ لەشــاعیرە گــەورەکانی رۆژئــاوای عەرەبــە ســەرەڕای ڕۆشــنبیرێکی زۆری کــە لــەژێر کاریگــەرێتی زمــانی فەڕەنســی دایــە، ئــەویش... زاتــی ئــەوە ناکــات لــەکلتووری تــەك رەهەنــدی خۆیــدا رزگاری بێ و ئەوەی باوەڕی پییەتی لەپاتنی خۆیدا ئەوەبلّێ.

لەڕاســـتیدا ئـــەدۆنیس رابـــەری هەڵتەکانـــدن ئارکیولۆژییـــە لـــەنێو کلتــووری عەرەبیــدا بــاوەڕێکی بــەتینی بــەئازادی مــرۆڤ و جیــاوازخوازی هەیــە، بــەلاّم هەمــدیس پابەنــدی پیرۆزیــی کلتــووری خۆیــان کــە رازی بــین یــا رازی نــەبین ئــەم کلتــوورە هــەڵگری ئەوپــەڕی توندوتیژیــە، بـــەکورتی ســـنوورێك لەبـــەردەم ڕۆشـــنبیری عـــەرەب هەیـــە مەحاڵـــە بتـــوانن بیپـــەڕێنن، شـــتەکانیش دیـــارن لەرەنگدانـــەوەیان لـــەگوتاری سیاسی ڕۆشنبیری و کۆمەلاّیەتیدا.

خۆرئـــــاوا هەوڵــــدەدات لەڕێگـــــەی بەرهــــەمهێنانی مـــــەعریفی و تەکنیکیـدا وەك سـێنترالێك خـۆی سـەقامگیر بکـات و ڕۆژهـەڵات بخاتـە پـەراوێزی خۆیـەوە، ئەوەشـیان لەڕێگـەی بـەهێزکردنی ئـابووری خـۆی دەبێـت و لەڕێگــەی کـۆنترۆڵکردنی سەرچـاوە ئابوورییەکانەوەیـە کـە هەوڵـدەدات هـەموو شـوێنێکی ئـەم سـەرزەمینە بکاتـە بـازاڕی ئـازادی خــۆی، خۆرئـــاوا لـــەژێر هەرچـــەترێکدا دەســـەڵاتی خۆیـــان دارێـــژن هــەڵگری جۆرێــك لــە لیبرالیــەتێکی پرەگمــاتیکین، دەیانــەوەیٚ هــەم ئــازادیی بــازاڕو هــەم ئــازادیی هەڵســوڕانی جیهــان بەدەســت بهێــنن، ئەمەیـــە کـــە جیهـــانگیری بەرهـــەم دەهێنـــیٚ، ڕۆژهـــەڵات پایەنـــدی کلتـووری خۆیـەتی بـەڵام نـەیتوانیوە بەرهـەم هێنـەری تـەکنیکی بـیٚ، تـــاوەکو ئێســـتاش لـــەنێو مەعریفـــەی ڕەوحـــانی خـــۆی دەژێـــت، دڵ کاریگـەرترە لـە ئـەقڵ، نوشـتە بـەهێز تـرە لەنەشـتەگەریی هەربۆیـەش خۆرئـــاوا هەمیشـــە باڵادەســـتە، چـــونکە بەخـــەیاڵ ســـەرزەمین دەژیـــت لـــەکاتێکا ڕۆژهـــەڵات بەخـــەیاڵی یۆتـــۆپێکی غـــەیبی دەژیـــت، ئـــەوان هەمیشـە لەئێسـتادا دەژیـن و لـەناو ئێسـتادا کاردەکـەن ئـاوڕ بـۆ دواوە نادنــەوەو باوەڕییــان بــە پاڵــەوان نییــە، ئەمــەش وایکــردووە ڕۆژئــاوا دوورکەوێتــەوە لــە ئەفســانەو بــیٚ ســیمبۆل بــژیت سیمبۆلدۆســتی لای ئــەوان کۆتــایی هــاتووەو ئێســتاژینی گرنگــە لــەلای ئــەوان، بــەڵام ڕۆژهـــەڵات وانییـــە پابەنـــدی هـــەزار هـــەزار سمبـــۆل و پیرۆزییـــە کـــە

وایکـردووه ئـەقلّ لـەنێو سـوباتێکی ئەفسـانە ژینـی درێژخایەنـدا بـژی و بــواری بەرهــەمهێنانی لەبــەر ببڕێــت، جیهــانگیری پڕیــەتی لەشــتی جـوان، بـەلاّم بـۆ ئـەو نەتەوانـەی کـەنازانن پێشـوازی لیّ بکـەن و نـازانن چـۆنی بــەکاربهێنن دەبێتــە شمشـێرێکی دووتیغــە تیغێکیــان ئەوەیــە ئەگــەر ئــەو نەتەوانــە بەتایبــەت نەتــەوە پــەراوێز کراوەکــان و نەتــەوە پــەرش و بلاّوەکــان کــە نــازانن بــەکاری بهێــنن بــەزووترین کــات جیهــانگیری هێنــدەی دیکــە پــەراوێزیان دەکــاو لەبەرداشــی کۆتــایی لــەناویان دەبــات، تیغەکــەی دیکــەش بــۆ ئەوانــەی پێشــوازییەکی زانســـتیانەی لیّ دەکـــەن بەرهەمهێنـــەری بەختەوەرییـــە. هەمیشـــە بەدرێـژایی مێـژوو بەختەوەرییـەکان دێـن، بـەلاّم نەزانـەکان وردوخاشـی دەکەن.

٧

هرمـان هیسـە، یەکێکـە لەشـاکار نووسـەرکانی ئـەدەبی ئـەڵمانی لـەم بـارەوە بەشـدارییەکی ئیجگـار فراوانـی هەیـەو رۆمـانی (لعبـە الکریـات الزجاجیـە) گـەورەترین شـاکاری ئـەو رۆماننووسـەیە کـە لەهـەمان ئـەو رۆمانەشـــدا بـــەدوای ئـــاوی حەیاتـــدا دەگـــەڕیّ، هێرمـــان هـــەڵگری جـــۆرێکی تایبـــەتی ســـۆڤێگەریتییە بەتایبـــەت لـــەرۆمانی ســـیزارتا، سەرچـاوەی نووسـینەکانی هیرمـان هـیس لـەنێو سـتونەکانی بـودایی و مەسـیحییەت و رۆژهەلاّتــە , رۆمــانی ســەفەریّ بــۆ رۆژهــەلاّت هــەولّی

باندێکـــــه لەچـــــەند کەســـــێك کـــــەنیازی ڕۆژهـــــەلآت هەریەکـــــەی بەئامانجێکـــەوە شـــەتەك داوەو ڕێـــی خۆیـــان دەگرنـــە بـــەر بـــەرەو ئـــەوکانی شـــەوقەی کـــە ئـــەوان پێیـــان وایـــە لەڕۆژهەلآتـــدا دەیدۆزنـــەوە، ڕۆمانەکـــە بەشـــێوەیەکی ســـیحرامیز ڕەنگرێـــژی کـــاری پاڵـــەوانی خـــۆی دەکـــا, زیـــاتر حـــەزی هیرمـــان هیســـەو بـــۆ ئـــەڤینی ڕۆژهـــەلآت و فاتیمـــەی ڕۆژهـــەلآتی لەشـــێوەی حـــەج کردنێکـــە بـــەلآم لـــەناو تـــەکنیکێکی ئەنـــدازەیی بـــەهێزدا، ســـەرەداوەکانی تـــانوپۆی ئـــەم ڕۆمانـــە زوو زوو ون دەبـــن و دەدۆزرێنـــەوە... لەراســـتیدا مـــن بەعەشـــقی ئـــەوەوە ئـــەم ڕۆمانـــەم وەرگێـــڕاوە، کـــە بـــزانن نووســـەرانی دونیـــا زۆرن بـــە ئومێـــدی ئـــەوەن کـــە ڕووەو سەرچـــاوەکانی ڕۆژهـــەلآت بەرێکـــەون و بابـــەتی نووسینەکانی خۆیان بدۆزنەوەو بەشاکار دەرببڕن...

لەراســـتیدا هیرمـــان هیســـە لەزۆربـــەی ڕۆمانـــەکانی بـــەدوای ئـــەو (کاســـتالیایە)دا دەگـــەڕێ کـــە لـــەڕۆمانی گەمـــەی کەلاشوشـــەکاندا باســـی دەکـــات، لـــەوێ کاســـتالیایە لەســـەفەری ڕۆژهـــەلآت فاتیمـــەی ڕۆژهەلآتـــەو لەســـیدهارتا ڕەنگرێـــژکردنێکی بودایيـــەو ئـــاواش بـــاقی لـــە ڕۆمانـــەکانی تریـــدا , ئـــەو ڕۆمانـــەی مـــن وەرمگێـــڕاوە ڕۆمـــانێکی زۆر گرینگـــە بەداخـــەوە کـــەمی لێ چـــاپکراو زۆربـــەی خوێنـــەران نەیانـــدیوە، بـــەلآم تەمام وایە کە لەهاتووێکی نزیکدا چاپی دووەمی بکەمەوە.

کــاتی خــۆی کــە لەئاوارەیمــدا لــەولاتی ئێــران ئــەم کتێبــەم دەســـتکەوت (رەگـــەکان) و خوێندمــــەوە تـــام و چـــێژێکی زۆرم لێـــوەرگرت و بڕیارمـــدا بیکـــەم بـــەکوردی، هۆیەکەشـــی ئـــەوەبوو، لەزۆربـەی شـوێنی ئـەم رۆمانـەدا نەتەوەکـەی خـۆم بەبیردەهاتـەوە کـە چـۆن رادەگـویزران و لەمەفتـەنی خۆیـان بـەدووریان دەخسـتەوە، چـۆن مـاڵوێران دەکـران بـەدەردی ئـەنفال دەچـوون، لـەوەرگێڕانی ئـەم رۆمانــەدا زۆرجــار گریــاوم... فرمێســکێکی زۆرم لەگەڵــدا هــەڵڕژتووە، ئەلکسـی هیللـی بەرەچـەڵەك ئـەفریقی و کـاتی خـۆی بـاوو بـاپیرانی ئـەویان لەگـەڵ هـەزاران هـەزار ئـەفریقی دیکـە رفانـدووە بـۆ مـەزراکانی ئەوبـەری دەریـا گـەورەکانیان بـردوون و بـێ و رەحمانـە کاریـان پـێ کــردوون و موماره‌ســەی هــەموو جــۆرە تاوانیکیــان لەگەڵــدا کــردوون بەتایبـەتی کـاری جنسـی، ئەمانـەیان بـەپایۆر بەچـەندین شـەورۆژ بـەبێ خـــواردن و نووســـتن و حەســـانەوە گواســـتۆتە، تـــەنها تراژیـــدیای گواسـتنەوەیان بـۆ ولاتـەکانی خۆیـان مایـەی هـەزارەها رۆمانـە ئـەوەی بەسـەر ئەوانـەوە هـاتووە مەگـەڕ بەسـەر کـورد داهـاتبێ لەکارەسـاتی ئەنفالـــدا، بـــەڵێ، ئـــەم نووســـەرە هەســـتاوە بـــەواقیعی مێـــژووی میللەتەکـەی خـۆی گێڕاوەتـەوەو بەهـەزاران هـەزار بەڵگـەو دیکـومینتی کۆکردۆتـەوە لـەنێو رەفـەکانی کتێبخانـەی جیهانییـەکان تابیانخاتـە سـەرکاغەزو رەگ و رەچـەلەکی خـۆی بدۆزێتـەوە. تـا ئـەم کتێبـە

نەخۆێنێتەوە نازانی ئەو خەڵکە رەشەی ئەفریقیا چییان بەسەرهاتووە لەدەست زوڵم و زۆرداری سپییەکان , هەر ئەوەشە وایکردووە کە ئەم رۆمانە بکرێ بەفیلم و بەدرێژایی چەندین ساڵ لەشاشەکان نیشانبدرێ، منیش بۆ ئەوەی نەوەکانی داهاتوومان هێندەی دیکە پەیوەست بن بەنەتەوەکەی خۆیان و مێژووی نەتەوەکەیان ئەوەم وەگێڕاوەتە سەرزمانی کوردی کە نوسخە کوردییەکەی لەهەردوو نوسخەی فارسی و عەرەبیەکە تەواوترو کاملترە، چونکە زۆرشتیان لێ فرێدابوو من لەئینگلیزییەکە وەرمگرتۆتەوە. رۆمانەکە بە رفاندنی کونتاکنیتەو دەست پێدەکات و باس لەهەوڵی راکردنی دووبارەی کونتاکنیتە بۆ وڵاتی خۆی دەکات کە تا دوا هێزو برِسێتی دەستبەرداری راکردن نەبوو بەرەو وڵاتەکەی خۆی، بەڵام بەداخەوە مردوو نەیتوانی جارێکی دیکە بە وڵاتی شادبێت.

٩

دیوانی (پیانوی رۆژهەڵات) بەکتێبی تاقانەی رۆژهەڵاتی دەزانم نەك لەرِووی پیاهەڵدانەوە بەڵکو لەرِووی هەڵبژاردنی بابەتی شیعرەکانی ناو ئەم دیوانەوە، زۆربەی شیعرەکانی ئەم دیوانە– تەئموولین– واتە رامان ئامێزن، شاعیر لەم دیوانەدا لەژێر کاریگەرێتی سروشتەکانی وەحیدا کاردەکات و دوور دوور دەرِوانێ،

هەوڵــدەدا ئــەوەی کــە خــەونی پێــوە دەبینــێ لەشــیعردا ســاغی بکاتــەوەو داخــی بــۆ هەڵبکێشــێ شــیعر لــەم دیوانــە روخســاری ژێــر تــەپوتۆزی رۆژگــارو غوربــەتی شــاعیر دەنــوێنێ و نمایشــی حاڵەتــەکانی گریــانی ناخــەوەی شــاعیر دەکــات، هــەموو شــیعرەکانی ئــەم دیوانــە بەکەرەســتەی رۆح نووســراون، بــەو مانایــەی کــە لەســەر زەمــین دوورکەوتۆتــەوە لەحاڵــەتی فڕێندایــە، لەوەدایــە کــە ئایــا مــرۆڤ چــۆن لەســەر زەوییــەك هەڵــدەکات کــە هــەموو حەســانەوەیەکی رۆحــی تێــدا مەحاڵــە... شــیعر وڵامــی ئــەم پرســیار لــەخۆی دەکــا، بــەدوای یوتیپەکانــدا دەگــەڕێ، بــەڵام بەداخــەوە هــەرگیز تیشــکێ لــەوەڵامی پــێ نادۆزرێتەوە بۆیە هەمیشە لەحاڵەتی سووڕانەوەدایە.

١٠

ئەمانــە کۆمــەڵێك بابــەتی شــەڕانگێزین لەشــیعر، کۆمــەڵێك بابــەتی پــڕ لەمەترســین بــۆ شــاعیر، وەکــو ئــەو ماســیەی پێمــان وایــە نزیکــە لەپێســتی ســەرەوەی ئــاو بۆیــە دەســتی بــۆ دەبــەین بیگــرین... بــەڵام بۆمــان دەردەکــەوێ کــە زۆر دوورەو دەخزێینــە نــاو ئاوەکــەو تــەڕ دەبــینو هیچــمان بــۆ دەســتگیر نــابێ شــیعر هەوڵــدان نییــە بــۆ دۆزینــەوەی ئــەم بابەتانــە بەقــەر ئــەوەی بــەدیهێنانی غایەتــە پــەنهان کــە خــودی شــاعیریش نــازانی ئــەو غایاتــە چــییە ئــاوا رۆحــی شــاعیر هەراســات دەکــاتو دەیانخاتــە گێــژاوی تــرین، هــەمان ئــەو غایەتــە کــە

شــاعیرکه شــاعیر تووشـــی کەڵگەڵـــەی گـــەڕانو ســـوڕان دەکـــات بـــۆ کەشــف کردنـــی ماهیـــەتی ئـــەو غایەتـــە شـــاعیری راســـتەقینە بـــەو پرسـیارانە قـەڵس دەبێـت کـە سـەدەیەکە دەیانـەوێ شـاعیر بخەنـە بـەر مەحـــەکی درکانـــدنی سەرچـــاوەکانی شـــیعر، شـــیعر خـــاوەنی هـــیچ سەرچـــاوەیەك نییـــە، ئـــاوا لـــەهیچ سەرچـــاوەیەك ناخواتـــەوە، رۆحـــی شـــەڵەژاوی شـــاعیر نـــەبێت کـــە خۆشـــی نازانێـــت ئـــەم شـــڵەژاویە چ قـــەدەرێك دروســـتی کـــردووە، بـــەڵکو هەمیشـــەو بـــۆ ئەبـــەد لـــەناو نادیارییـــەکی کوشـــندە دەســـورێتەوە کـــە شـــاعیری گـــەورە پێـــی وایـــە ئەگـــەر لـــەناو ئـــەو نادیـــاریو مەجهولیەتـــە دەریکێشـــی ئـــەوە زینـــدە بەچاڵی خـۆی دەکـات، چـونکە شـیعر بـەو نادیاریـەوە جوانـەو هـەر بـەو نادیاریەشـەوە ماوەتـەوەو قسـە لەگـەڵ دونیـا دەکـات، ئەوانـەش کـە سەرچـــاوە خـــوازن قـــودرەتی ئـــەوەیان نـــابێ جاویـــدانی ببەخشـــنە دەقـــەکانی خۆیـــان، هـــەر بۆیـــەش ئـــەو شـــیعرانەی قـــەدەرێك لـــەجایۆدانیو مانـــەوە هەڵـــدەگرن هـــی ئـــەو شـــاعیرانەن هـــیچ شوناسـێکیان بـۆ ماهیـەتی شـیعر پـێ نییـە، ئەوانـە لـەبنارێکی غـەرق بـوو لەتـەمێکی خەسـتی لێکدانـەوە کاردەکـەن، پرۆسـەیەکی فیزێکـی بـۆ لـەناوبردنی شـیعر ئـەنجام دەدەن، هـەر بەهـەمان ئـەو لێکدانەوەیـە کـە ئـەتراکتیقی(.....) شـیعر زینـدوو لەوەدایـە تـۆ لـە کەنارەکانـەوە چـــاوەڕوانی بکـــەیت، لـــەدرزەکانی رۆحـــەوە بازرقـــە بکـــات، شـــیعر هـــەڵگری شوناســـێکی خودابیـــە، جاویدانییـــە غەیبانییـــە وەکـــو

شــەوقێکی نادیــار دەســوڕێتەوە، کــەم کەســن ئەوانــەی ئــەو شــەوقە لەشــیعردا دیــل دەکــەن، گــەلگامێش بــەوە زینــدووە کــە بــەدوای زیندەگیــدا دەگــەڕا کــە گــەڕان بــوو بــەدوای مــەحاڵ، ئــەو جــوانی لەمــەحاڵ بــۆ ئێمــە جێهێشــت بــۆ بونیاتنــانی زەینیــەتێکی گــەورە بــۆ شــیعر، بــۆ بەغــەیبانی کردنــی شــیعر کــەخودی ئێســتاتیکای شــیعر لەبەغــەیبانی کردنیــەتی، لەبەمــەحاڵ کردنیــەتی، بــەو مانایــە نایەکــە بەرهەمهێنــەری لێکدانەوەیــەکی فەلســەفی بێــت، بــەڵکو بــەو چــەمکەی کــە هــاو مانــان لەگــەڵ مــەحاڵ، ئێمــە لەهــەر شــوێنێ بگــەین بەچــەمکە جوانــەکانی شــیعر لەویۆیــە بــە تــەنها دەمێنێتــەوە، لەهــەر شــوێنێ دەســتمان لەقــژی بیرۆکەیــەکی شــیعری جــوان گیربــوو لەوێــدا شــاعیر تــەنها تــرین ئــەو کەســانەیە کەوێڵــە بــەدوای شــیعر، بــەدوای مــەحاڵ، دەســتگیرکردنی مــەحاڵ غایــەتی شــیعرە، بڕوانــە هــاوارێکی گــەورە هــەبوو بــۆ شــیعر دوای ســەرهەڵگرتنی رامبــۆ بــۆ جەبەشــەو هەنــدەران کــە ئــەو هەواڵەیانــدا بــەرامبۆ کــە هــەراو زەنــاییێکی زۆر هەیــە لــەبارەی شــیعرەکانیەوە لەفەڕەنســا، بۆچــی ناگەڕێتــەوە، لەوەلاًمــدا گــوتی (ئەوکاتــە کــە لــە فەڕەنســا شــیعرم دەنوســی، منــاڵ بــووم، هیچــم نــەدەزانی، بــەلاًم ئێســتا گــەورە بــوومو توانــای نووســینی شــیعرم نەماوە) ئەم گوزارشتە لەمنداڵێتی هونەری شیعر...

گوزارشــتە لــەو مەحاڵــەتی منــداڵو عــەوداڵی بــەدیهێنانی مــەحاڵ. هەربۆیــەش تــا ئەبــەد شــیعر رەنگــی منــداڵێتی فــڕێ نــادات، کــە بــۆ

دواجــاریش بـــەر لەســـەرهەڵگرتنیو جێهێشـــتنی فەڕەنســا (فـــرلین)ی لەبارێکـدا بینــیو بـیٚ چـەندو چـوون گـوتی دەسـتت بخـەرە سـەرمێزیەك دەرنافیســی لەدەســتی داو خــوێنی بازرقــەی کــردو لــەوێوە ئاســۆی شــیعری رامبــۆ کوژایــەوەو ئێــدی بــبڕای بــبڕ نەگەڕایــەوە فەڕەنســاو کەڵکەڵــەی گــەڕانو ســوڕانو ســەفەر جێــی منــداڵێتی شــیعری گرتــەوە پاراســتنی جێــی محــاڵ گــیری گرتــەوە، ســنووری وڵاتــانی بــڕی رۆحــی پڕاوپــڕی شــیعری خــۆی بەسەرکێشــیو بێهــودەیی گۆڕیــەوە، زەمــەنی ئــەوە بەسەرچــوو بتــوانین بــە (تەئــەممول) شــیعرێکی گــەورە بنووســین، زەمــەنی ئــەوە هــاتوو بەشــیعر (تەئــەمووڵ)ێکــی گــەورە خــەڵق بکــەین، لەتەئەممولـــدا ئەندێشـــەی دەســـتگیرکردنی وێنەیـــەك، حەقیقـــەتێك، جەســتەیەك دەکــەین، کــە هاتــەدی مــەودا بــۆ شــیعر نــامێنیٚ، بــەڵام لەشـــیعردا ئەندێشـــەی رەهـــا بـــوونو مـــەحاڵو غـــەیب دەکـــەین کـــە هـــەرگیز بـــۆ شـــاعیر نایەتـــە دیو مـــەدوا بـــۆ شـــیعر بـــەکراوەیی دەمێنێتــەوە، بــەردەوام والــە، ئــەو شــوانەی کــە عاشــقی خــودا بــوو و لەپـــەنا بـــەردێکا هـــەموو خۆرائـــاوا بوونێـــك خـــۆیو جـــامیٚ شـــیعر دەوەســـتاو چــاوەڕوانی خــودای دەکــرد، بــەڵکو بێــتو قــوڵمیٚ شــیر بخواتــەوە، شــاعیرێکی گــەورە بــوو، بــەڵام ئــاخ بەشــیعر ئــەو کــارە ئێســتاتیێکیەی ئــەنجام نــەدا، چــونکە ئــەوە مــەحاڵخوازی بــوو، هەســتی پــیٚ نــەدەکرد، مەڵــەکردن بــوو لــەناو جــوانی شــیعر بەهــەرحاڵ

هێشــتاکەش نــازانین، دەریــا قــوڵترە یــا رۆحــی مــرۆڤ، شــیعر تــا

چـەندی تـر لـەنێو ئـەم مەحاڵـەدا دەژێـت بـەدو مەحاڵـە چـاوی خـۆی دەڕێـژیو هــەر بــەو مەحاڵــەش شــەڕی ئەوانــە دەكـات بەشمشــێری سەرچـاوە مەیدانەكـەیان تـەنیوە، بـەلاّم هەمیشـە وردو خـاش دەبـن شاعیرانی مەحاڵ دەمێننەوە.

١١

هـەروەك گـوتم شـاعیر گەمـەكانی خـۆی لـە بـەردەم وەبـەرهێنانی مەحاڵدا ئەنجامـدەدا، واتـە شـاعیر سەرسـامە لەبەرامبـەر سەركێشـیەك كـە ئەنجامیـدەدا نـازانی دەكەوێتـە كـوێی ئـەو دەهـالیزەوە، ئـەو بـەردەوام دەبێـت لەڕۆچـوون بـەناو ئـەو نادیاریـە، بـەلاّم كـە لـەو سـەرەوە دێتـەوە یـەك كۆمـەڵ جاویـدانی دەهێنێتـەوە، ئیـدی دەقیـان لێ بەرهـەم دەهێنـێ، هەربۆیـەش شـاعیرانی داهێنـەر لەهـەر دەقێـك كـە بەرهـەمی دەهێـنن سـەیر دەكـەی دونیایـەكی تـازە دەبەخشـنە خوێنـەر، هـەموو ئـەو شـیعرانەی بـەم سـەختیەوە دەنووسـرێن سەرسـامی بـۆ خوێنـەر دروسـت دەكـەن، ئەمـە یـەكێ لەخاسـیەتەكانی دەقـی شـیعری مـەحاڵخوازە، هەڵبـەت ئەگـەر ئەمـە لەبەرچـاو نـەكرێو جاویـدانی نـابێ، بەرهـەم شیعریشـی توانـای نـەمریو جاویـدانی نـابێ، بەرهـەمێكی زۆری شـیعر هەیـە لـە كوردسـتان، بـەلاّم دیـدگاییێكی كـەم هەیـە بـەم پێودانگـە بـۆ شـیعر بچـێ، هەڵبـەت هـەموو شـاعیرێكیش نـاتوانی بچـێتە نـاو ئـەم پرۆسێسـە، چـونكە پێویسـتی بەقـەدەرێكی

زۆر لـــەهیلاکیو خودنخـــونی هەیـــە، پێویســـتی بەتاوانـــەوەو عەشـــقێکی زۆر هەیـــە، پێویســـتی بەفرێـــدانی کتێبێکـــی زۆر هەیـــە لـــەدوای خۆیـــەوە، شـــیعری چـــاك هەڵگرتنـــەوە شـــتە جوانـــەکانی نـــاز زەینـــە لـــەدوای خوێندنـــەوە ئەوشـــتە جوانانـــەی، دەقـــە جوانـــەکان لـــەناو زەیـــنو بـــیری شـاعیر دروسـت دەکـەن، جـا ئایـا ئێمـە لـەنێو سـەختداریێتی نووسـینی شـیعر بەهـــەمان ئـــەو شـــێوەیەی مـــن باســـی دەکـــەم چـــۆن دەتـــوانین بالانســی بکــەین لەگــەڵ کــاتو چــەمکی کــات، چــونکە کــاتی نووســینی دەقـــە شـــیعریەکانی کـــە سەرســـامی بەرهـــەم دێـــنن هێنـــد تیژپـــەڕە زۆرجـاران قـودرەتی ئـەوەمان نییـە بـەم تیژپەڕیـە رابگـەین، بۆیـە زۆر جـــاران ئـــەو هـــەموو مەعالیمـــە جوانیانـــەمان لەدەســـت دەچـــێو ئـــەو هـــــەموو مەرجانـــــە رەنگاوڕەنگەکانـــــەی بیرۆکـــــەی شـــــیعریو شـــــەقو جــوانی ئــەو رســتانەمان لــەکیس دەچــێو بــۆ ئەبــەد جــارێکی دیکــە نایدۆزینــەوە، هــەرکاتێك ئــەم کاتــە تیژپــەڕەی شــیعرمان بــۆ راو نــەکرا ئێـــدی بـــۆ ئەبـــەد نـــاوەرۆکی دەقەکانیشـــمان لەگـــەڵ خۆیـــان دەبـــاو دووبــارە بــە تــەنها دەمێنێنــەوە، تــەنهاییو دەستەپاچــەیی لەبەرامبــەر ئەم کاتە تیژپەڕانەی کە مەحاڵ پێمان دەبەخشێ.

لەچوارچـــێوەیەکی زەمـــەنی دەســـت نیشـــانکراودا، ســـەنخت تـــرینو نائومێـدترین سـاتن بـۆ ئـەو شـاعیرانەی کەرەچـاوی هـاتنی ئـەم کاتـە خوداییـــە دەکـــەن، هەربۆیـــەش شـــاعیر ئەگـــەر مەرحەمـــەتی مـــەحاڵ بەهەنـــد هەڵنـــەگرێ دەقـــی چـــاك بەرهـــەم نـــاهێنێ، کەواتـــە پرۆسێســـی

دەستگیرکردنی مەحاڵ پەیوەستە بەبۆسە دانانەوە بۆ ئەو پارچە کات تیژپەڕانەی مەحاڵ لەبەرامبەر شاعیری راستەقینە لەدەستیدەدا باشتر لەدەستی دێتە دەرەوە، من پێم باشە کێشەیەك دروست نەکەین بۆ شیعر لەنێوانی ئەم باسە سەختەدا، دەبێ خودی شاعیر ئەمە بۆ خۆی لەبەرچاو بکرێ نەك بۆ خوێنەر، چونکە خوێنەر باشی شیعر لەکاتی خوێندنەوەی دەقی شیعری بەدوای سەرسامییەك دەگەڕێ دڵو دەروونی ئاوبدات، مەوجوداتی زەینی پەرشو بڵاوبکاتەوەو رۆحی بخاتە سایەدیەوە، چونکە شاعیر تاکە پەیوەندسازە لەمیانی مەحاڵو کاتو خوێنەردا، ئەو وەستای ناو ئەو هەموو بویەرە نادیارەیە کە یەکەمجار لەزەینی خۆی دروستی دەکاو پاشان لەزەینی خوێنەر، بەمجۆرە ئەوسێ ئەقنومە قەبارەیەکی لێکدانە پچڕاون.

١٢

ئەمە پێویستی بەکارێکی ئارکیولۆژی هەیە، پێویستی بەهەڵدانەوەی تەبەقەکانە... یاخود جوانتر پێویستی بەخۆهەڵگردنو شۆڕبوونەوە هەیە، ئێمە لەم کەونە پانو بەرینەدا شتێکمان لێ ون بووە، نازانین کەوتۆتە کوێی ئەم کەونە بەرینە، چۆن بۆی بگەڕێین ئەم شتە بچووکە بۆ ئێمەی شاعیر مایەی مانەوەو زیندووبوونە، مایەی خۆسەڵماندنو وەلأمدانەوەی

پرسـیارەکانی رۆحـە کـە ئـەویش شـیعرە، کەسـێك هەیـە، هەڵبـەت هەیـە دەپرسـێ، ئـەم هـەموو کوێرەوەریـە بۆچـی؟ بـەڵام وەڵامەکـەی زۆر سـادەیە سـەبارەت بـە شـاعیر نـەك ئـەوانی دیکـە، ئـەویش دڵدانـەوەی خـودە، سـەلوایەکە بـۆ رۆحـی شـاعیر، دەمێنێتـەوە جـوانی... ئـاخ دونیـاش بـێ جـوانی شـتێکی ناشـیرینە چ جـای شـیعر، جـا لـەنێو ئـەم پرۆسـە سـەختە چـۆن بـۆ شـیعر دروسـت بکـەین، ئێسـتاتێکا بەخشـین بەشـیعر سـەخت تـرە لـەخودی ئـەم پرۆسێسـە، کارەکـانی مـەحاڵ سـەختو دژوارن جوانیـان لـەنێوان درزە عاسـێکانی خۆیـدا شـاردۆتەوە، پێویسـتیان بەکەسـێکە مەلـە لـەناو ئـەو درزە عاسێیانە بکات.

بیرمـە شـیعرێکم خوێنـدەوە کـەهی– ئەلفرێـد دی موسـیە– بـوو، شـاعیر بـاس لەگـەڕانو سـورانی مـەلێك دەکـا بـۆ ئـەوەی خۆراکێـك پەیـدا بکـات بـۆ بێچـوەکانی دیـارە مەلەکـە دەریـایی بـووە، بۆیـە هـەموو دەریاکـان گـەڕا... یـا دەریـا گـەڕا بـەڵام هیچـی دەسـت نەکـەوت، بەناچـاری لەبەرامبـەر بێچـووەکانی چـووە سـەر بـەردێك دەنـووکی خـۆی لـەدڵیا بـردە خـوارەوەو دڵـی خـۆی بەخشـی بەبێچـووەکانی، دروسـت کردنـی ئێسـتەتێکاش لەشـیعرەدا هەروایـە شـاعیر دەبـێ خـوێنی دڵـی خـۆی ببەخشـێتە دەق بـۆ ئـەوەی رەنگرێـژی ئیسـتەتیکا بکـات،ت. س. ئـەلیوت لەنووسـینی شـیعری وێرانـە خاکـدا جگـە لەراقـەکردنی کۆمـەڵێك دەقـی پـیرۆزی مەسـیحیان

هیچــی دیکــەی نــەکردوە، بــەلاّم کاتێــك شــیعرەکە دەخوێنێتــەوە جــوانییێکی ئــەوتۆی بەخشــیوە بەشــیعرەکانی ئــەم دەقــە، هەســت دەکــەی تــازە لەســەفەری مــەحالْ گەڕاوەتــەوەو یەکــە یەکــە ئــەو درزانــەمان بــۆ بــاس دەکــا کــە هەریەکــەو شــەوقێکی لێــدزیوە، ئێستەتیکا وشـەو رسـتە دروسـتی ناکـەن، بـەڵکو مەڵـەکردن لـەنێو ئـەو مانایانـە دروسـتی دەکـات کـە وشـەو رسـتە هـەڵیان دەگـرێ، پەیوەنـدی نێوان وشەو رستەو هەڵگرتنی ماناکان ئیستەتیکا دروست دەکات.

شکســـپیر لـــە (تیمـــونی ئەســـینی) هـــەمان ئـــەو تەکنیکـــەی بــەکارهێناوە، وشــەو رســتەمان دەداتــێ، بــەلاّم لەگــەلْ هــەر وشــەو رســـتەیێ دەمانگەڕێنێتـــەوە نـــاو هـــەزاران مانـــای ســـەردەمی رووداوەکــەی خــۆی، هــەمان ئــەم شــانۆگەرییە درامــاییێکی شــیعری تراژیکـە، کـە گـەورەترین قـەبارەی ئیسـتەتێکی دروسـت کـردووە زیاتـد لەهـــەموو بەرهەمـــەکانی، هـــەتا لـــەکاتی وەرگێڕانیشـــیدا ئـــەو ئیســـتەتیکایەی لەگـــەلْ خـــۆی هێنـــاوە... ماوەتـــەوە ئـــەوە بڵـــێم، ئیستەتیکای ئـەم تـەرزە دەقـە شـیعریەی مـن باسـی دەکـەم، جیـاوازە لەگــەلْ ئیســتەتیکای شــیعرێکی رۆمانســی کــە بەتــەنکی بەســەر شـیعرەکەدا دراوە، بـەلاّم ئیسـتەتیکای شـیعری مـەحالْ لـەناو خـوێنو ئێســقاتەکانیدا لێــدەداو لەقوولاّییــەوە بــەرەو زەینــی خوێنــەر هەڵدەچیٚو شەلاڵی پرسیارمان دەکات.

گومــانی شــیعر پێداویســتیە بــۆ ڕێکخســتنەوەو دووبــارە دروســت کردنــەوەی ڕۆحــی پــەرش‌و بڵاوبــووی مــرۆڤ، ئــەو مرۆڤــەی کەوتۆتــە ژێــر بــاری هیلاکیــەکانی ژیــان، ئــەو مرۆڤــەی ژیــان بــەرەو مــەرگ‌و نائومێــدی ڕاوی دەنێــت، هــەرواش هۆیــەکی گرنگــە بــۆ جــێ پــێ لــەقکردنی ئــەو یەقینــەی هــەزاران ســاڵە لــەناخ‌و بــیری مرۆڤــدا ڕســکاوەو هــانی دەدات قبــووڵی ئــەو ژیانــە بکــات بــەوەی کــە ژیــان شــیرینە، گومــانی شــیعر بــۆ بەڕاســتی شــیرین کردنــی ژیانــە کەیەقینــە ســەلەفی‌و چەســپاوەکان قورســیان کــردووە، بەدەســتەواژەیەکی دیکــە شــیعر لــەنێو فــەزای ئەگزیستانســیالیزمی دەژیــت‌و هــەڵگری کۆمــەڵێك پرســیارەن، ئــەو پرســـیارانەی یەقینـــەکان هەڵدەتـــەکێنن، وا لـــەمرۆڤ دەکـــەن بیربکەنــەوە... بــەڵام شــیعر نایــەت بــەزمانێکی فەلســەفی هــەمان ئــەو پرسـیارانە ئاراسـتەی مـرۆڤ بکـات، بـەڵکو بـەزمانێکی ئیسـتەتیکی قسـە لەگــەڵ ئــەو مرۆڤــە دەکــات، جۆرێــك لەســەر ســامی‌و حیرەتــی بــۆ دروســت دەکــات، ختوکــەی دەدات بــۆ ئــەوەی تــەمموڵی بــۆ دروســت بکــات‌و تــۆزێ دووركەوێتــەوە لــەو هیلاکیانــەو بکەوێتــەوە ســەر ئەســڵی جــارانی کــە مرۆڤێکــی ڕوت بــووە، گــۆران پرســیاری فەلســەفی کــردووە بــەڵام لەڕێگــەی جــوانترین دەقــی شــیعری (چــییە ئــەی ڕۆحــی بــێ لێــوارو بێ پەی لەتۆ ناشارەزایی من هەتاکەی؟).

تـەواوی فەلسـەفەی وجـودیش لەچـەمکی ئـەم دوو دێڕەدایـە، بـەڵام گۆڕانکـاری لـەناو جـوانیو مانـاو مـەحاڵ کـردووە فەلسـەفەی دانەڕشـتووە، ئەمـە خەملاندنی گومـانی شـیعرە لـەناو دەقـدا، کوشـتنی هـەموو ئـەو وەڵامانەیـە کەسـەلەفیەکان دایانڕشـتووە، هەربۆیـەش گومـان هۆیەکـە بـۆ ئیزافـەکردنی جۆرێـك لەئیسـتەتیکا بـۆ شـیعر.. هەڵبـەت بەپێچـەوانەی ئەمەشـەوە، هـەموو ئـەو شـیعرانەی هـەوڵ دەدەن مـرۆڤ لەرێگـەی بەیـەقین کردنـی نـاوەرۆکی شـیعر ئاسـودە بکـەن، خۆیـان دەکـوژنو کوتـایی بەشـیعر دەهێـننو ئاسەوارێك لەڕووی جوانیو بیرکردنەوە جێ ناهێڵن..

نیتشـە فەلسـەفەی نەنوسـیوتەوە، کۆمـەڵێك دەقـی پەخشـان ئـامێزی نووسـیوە کـە هـەڵگری بنـەماکانی فەلسـەفەن، زیـاتریش راڤیارەکـان نیتشـەیان خسـتۆتە قـاڵبی فەلسـەفەوە. ئـەگینا لـەکتێبی (بـەڵێ زەردەشـت ئاوەهـای گوتـوە) مـن پـێم وایـە هـەمووی لەپـەنا بـەردو درەختەکانـەوە خسـتۆتەڕوو، لەپـەنا کاریگـەرێتی سروشـتیەکانەوە فڕێـی داونەتـە نـاو دڵـی مـرۆڤ.. نووسـینەکانی نیتشـە ئەوەنـدەی دەچـنەوە نـاو دڵ ئەوەنـدە ناچـنەوە نـاو ئـەقڵ بەوپێیـەی کـە رۆحـی گومـانی شـیعر بەسـەریاندا زاڵـە، قسـە لەگـەڵ خـوێنو دڵ دەکاتو قسە لەگەڵ زەینو سەرناکات...

١٤

قسەکردن لەمەڕ شیعر پێویستی بەدوورخستنەوەی چەمکی حەقیقەتە، کاری شیعر بەرهەم هێنانی حەقیقەت نییە، ئەوە لەمەودایەکی دیکە کاری بۆ دەکرێت، بەلاّم پەیوەندی نێوان شیعرو وەهم پەیوەندیەکی ئەزەلیە، شیعر جگە لەوەهم شتێکی دیکە نییە، وەهمێك، بتوانێ حەسانەوە بدا بەرۆح و پێیەوە بژیت و بەردەوام بێت، میللەتن لە- فیردەوسی ون- جگە لەداڕشتنی ئەو وەهمە هیچی دیکە نالێت، وەهم لەمنالّدانی هەمان ئەو مەحالّە لەدایك دەبێت کە پێشتر باسمان لێوەکرد، لەهەمان ئەو چرکە خێرایەکە زەینی شاعیر بەرهەمی دەهێنێ، هەموو شاعیرەکان ئەگەر بەڕاستی دەقی زیندووی شیعر بەرهەم دەهێنن، ئەوە هەلّگری گەورەترین بڕی وەهمن، هەمان ئەو شاعیرانەی پێیان وایە شیعر وەهم نییە هەولّی بەرهەم هێنانی حەقیقەت دەدەن لەشیعر بۆیە دەقەکانیان هەموو شتێك بێت شیعر نییە، سیحری شیعر لە بەوەهم کردنی ناوەرۆکیەتی، هەمان ئەو رایە نەك هەر بەسەر شیعرەوە دەچەسپێ بەلّکو تەواوی ژانرەکانی دیکەش دەگرێتەوە، خۆ ئەگەر دانتی بەهەمان ئەو وەهمەوە نەچووبایە ژێر باری باسکردنی هەقیقەتەکانی ئەو میحراجەی کە کردی- دۆزەخ و فیردەوس و پاکستان- مگهر- ئەوا هەموو ئەو دەقانەی کە لەو کتێبەدا نووسیویەتی دەبوون بەشتێکی دیکەی دەرەوەی دەقی

ئەبەدی، بەڵام قەدەرێکی گەورەی لەهونەری وەهم بەخشیوە بەم شاکارەی خۆی بۆیە تائێستاش جاویدانی بەخۆیەوە گرتووە، وەهم کاری وەهم بەرهەمهێنانی میوزمێنتە لەشیعر، کە خوێنەر بەدوایدا دەگەڕێ، شیعر حەقیقەت نادا بەدەستەوە بەڵکو لەهەقیقەتەکانی رادەکاتو دەشتارییەکانی هەڵدەبژێرێ، سەنتەرەکان جێ دەهێڵێو پەراوێزەکان دەکاتە موڵکی خۆی، کاری شیعر چ لەخوێندنەوەو چ لەنووسیندا کەکردنێکی سیحراویە لەناو ساتەوەختەکان، مەودای هەڵگرتنی حەقیقەتی نییە، سووربوونی گوڵە کێویەکان حەقیقەتی سروشتە لەشیعر باسی بکەیتو باسی نەکەیت هەیە، بەڵام کاتێك گوڵێك لەبن تاشە بەردێ لەتاو سەدان هەزاران باراندا یەکجار نمە بارانێکی بەردەکەوێ بەڵام لەهەموو گوڵەکان جوانتر دەبێ ئەمە کاری شیعرە چونکە تێپەڕی حەقیقەت دەکاتو سەرسامی وەبەردێنێ، ئەو وەهمی شیعرە.

١٥

هەڵبەت سیحر گەمەیەکی جوانەو بەرامبەر، بەرەو سەرسامی دەبات، گەمەی پەنجەکانی ساحیر هێندە خێراو تیژپەڕن مەودایەك بۆ چاو ناهێڵنو هێزی موگناتیسی پەنجەکانی ساحیر بەهێزترە لەهێزی تێڕوانینی چاو بۆیە وەهمێك لەلای بینەر خەڵق دەکات، جا خەڵق کردنی ئەم وەهمە لەلای ساحیرەوە زۆر پەیوەندیدارە

بەخـــەلق كردنـــی شـــیعر لەلایـــەن شـــاعیرەوە لەوکاتـــە تیژپـــەڕەی کـــە لـــەناو مەحاڵـــدا دەیگـــرین وەك چـــۆن باسمـــان کـــرد، ئـــەو جـــادو ئەفســـونەی ســـیحر بەرهـــەمی دەهێنـــێ شـــاعیر بەهـــەمان ســـتایل بەرهـــەمی دەهێنـــێ ، بۆیـــە پەیوەندیـــەکی زۆر هەیـــە لـــەمیانی ســـیحرو شـــیعر، مـــن بـــەر لەحەڤـــدە ســـاڵ لەیـــەك لەچـــاوپێکەوتنەکان گوتوومـــە کـــە شـــیعر ئـــایینی شـــاعیرە، بۆیـــە شـــاعیری راســـتەقینە هەمیشـــە هەوڵـــدەدا قودســـیەتێك بداتـــە پرۆسێســـی نووســـینی شـــیعر لەئاســـتیدا ســـەردانەوێنیێو نزاکـــانی خـــۆی بـــەڕێکات شـــیعر بـــەر لەئایینـــەکان هـــەبووە، ئـــایینی شـــیعر کاریگـــەرێتی خـــۆی خزاندۆتـــە ســـەر ئایینـــە ئاسمانیـــەکانیش، تەنانـــەت پـــەیامی ئاینیـــەکان زمـــانێکی پەخشـــانی شـــیعریان بەســـەردا زاڵـــە خـــۆ ئەگـــەر ســـەیری مـــەزامیرەکانی داوود بکـەین، شـیعر بەهـەموو مەعالیمەکانیـەوە لـەو دەقانـە رەنگدەداتـەوە، بـــەڵام پـــەیامی ئـــایینی شـــیعر جیـــاوازە لەگـــەڵ پـــەیامی ئاینیـــە ئاسمانیـــەکان، ئـــاینی شـــیعر پەیوەندییـــە رۆحیـــەکان لـــەمیانی مـــرۆڤ دروست دەکاتو خەونو خەیاڵیان جۆشدەداو تەڕەدەکاتەوە..

١٦

لەڕاســـتیدا مـــن نامـــەوێ بۆچـــوونەکانی خـــۆم بەســـەر هـــیچ یـــەك لەشـــاعیرەکان پراکتیـــزە بکـــەم، چـــونکە ئەوشـــتانە گوزارشـــت لەچـــۆنیەتی نووســـینی مـــن دەکـــات، کـــاتێکیش شـــاعیر گوزارشـــت

لــەبیروڕاکانی خــۆی دەکــات ئــەوە بەدڵنیاییــەوە دەڵــێم خــۆی چــۆن دەنووســێ ئــاوا قســە دەکــات... مــن شــاعیرانی دەوروبــەری خــۆم دەخوێنمــەوە ڕێزیــان لێــدەگرم، حەزدەکــەم بــزانم نێوەنــدی ئێمــە گەیشــتۆنەتە چــی، ئایــا ئێمــە نەوەیــەکین هێــزو بڕســتی گــۆڕانو تازەبوونــەوەمان هەیــە، ئایــا قــودرەتی فڕێــدانی دەقێکمــان هەیــە کــە جیهانبینیمــان پیشــانبدا، نــاکرێ بەدرێــژایی ئــەزمونی خۆمــان شــیعر بنووســین نەشــتوانین بەرهــەم هێنــەری جیــاوازی بــین، نــاتوانین هــەڵگری شوناســێکی جــێگیر بــینو لەبەرداشــی کۆتاییــدا وشــك هەڵگــەڕێین، نموونــەی شــیعریمان هــەن خــەونی ئــەوانی دیکــە هەڵــدەگرنو هیلاکــیو شــەونخونی پێــوە دیــارە.. ماوەیــەك لەمــەو پــێش چــەند کۆمەڵــە شــیعرێکی- دڵشــاد عەبــدوڵلا- ی شــاعیرم خوێنــدەوە هــەر لەشــیعرەکانی پــێش بــەفرنووسو مــانگی نیــوە مــۆرو گــۆمی پــونگو حــەجو دوایــش کۆدیــوانی ئــەم شــاعیرە، مــن هەســت دەکــەم شــیعرەکانی دڵشــاد عەبــدوڵلا وەك چــۆن لەپرســیاری یەکەمــدا باســم کــردووە هــەڵگری قــەدەرێکی زۆر لەدەســتگیرکردنو ڕاوکــردن کاتــە تیژپــەڕەکانی نــاو ســنووری مــەحاڵن، نیگەرانییــەکی شــیعری بــەهێز پارســەنگی بیرۆکــەی ئــەم شــاعیرە دەکــەنو تیماکــانی بەشــیعریەت ڕەنگڕێــژ دەکــەن، مــن بــەر لەبیســت هــەتا بیســتو پێــنج ســاڵ، شــیعری دڵشــادم خوێندۆتــەوەو لەگەرمــەی گــروپو گروپخوازیــدا، لــەناو هــەموو شــەوقەکانی ئــەو ســەردەمەش شــەوقێکی

بــەهێزترم دەبنیــی لــەوانی دی، هێــزو خــوێنێکم دەبینــی لەدەقــەکانی کـــە خوێنـــەریان دەوەســـاندو ناچـــاری هەڵوەســـتەیان دەکـــرد... ئەوکاتــەی– شــەوی لەشــەوانی ســارد– یــا شــەوێکی ســاردی نووســی، زانـیم ئـەویش لـەو کەسـانەیە کـە لەسـەرەتا باسـم کـرد بەرهـەم هێنـەری سەرسـامییە لەشـیعر، ئـەو شـیعرانەش کـە سەرسـانی بەرهـەم دەهێـنن لــە ئەزەلــەوە باوەڕیــان بەدروشــم نییــە، باوەڕیــان بەئیــدعای گــەورە نییــە، بــەڵکو هەمیشــە ئەوانــەن کــە لــەنێو بەرزبوونــەوەی هــەراو زەنــاو دەنــگو دەنگــۆیی، مێــزە هێمنــەکانی شــیعر هەڵدەبــژێن.. جــارێکی دیکــەش باســم کــردووە کــە نموونــەی شــیعر (ژەهــرو قــەلاّ) دەقێکــی زینــدووی بــۆ ئــەدەبی کــوردی دروســت کــردووە، بەهــەرحاڵ دەکــرێ نموونــەی دیکــەش هــەبێ باســیان بکــەم کــە ئــەمڕۆ کــە لــەپانتایی شــیعری کوردیــدا دیــارن.. کــارکردنی بــەختیار عــەلی لــەنێو دارســتانە چــڕەکانی مــەحاڵو دەســتگیرکردنی ســاتە وەختــە تیژپــەڕەکانی شــیعر نموونەیــەکی دیکــەن لەشــیعری چــاك، ئــەو شــیعرانەی دەکــرێ شــاعیر بــۆ ماوەییــەکی درێــژ لەبەرامبــەریانا پوەســتێ... ئــەم دوو نموونەیــە رێـك لەگــەڵ ئــەو وەلاّمانــەی مــن داومەتــەوە هــاو ئــاوازن... نموونــەی دیکـــەش هـــەن بـــەلاّم لێـــرەدا باســـیان ناکـــەم، لـــەهێنانی ئـــەم دوو نموونەیــە مەبەســتمە ئــەوە بڵــێم شــیعرێکی زۆر دەنووســرێ زۆریــان دەخوێنمـــەوە... بـــەلاّم ئەوانـــەی هەڵوەســـتە دروســـت دەکـــەن، لەگــەڵیان دەمێنمــەوەو بــەهی خۆمیــان دەزانمو دەزانم خاوەنــەکانیان

ئەوانـەن کـە بەیەکـەو لـەناو سـنووری سـەختی شـیعردا دەژیـن.. ئـەو روەکانـە بـۆ ئـەوە سـەریان لـەتاو تاشـە بەردهێناوەتـە دەرەوە تـا بـاس لەهێزی بەرد بکەنو پێناسەی تاوێرەکان بکەن.

١٧

خوێندنـــەوە کـــارێکی زەحمەتـــە ئەگـــەر خـــۆتی لەگـــەڵ رانـــەهێنی ناتوانیـــت بـــەردەوام بێـــت، لەســـەری چـــونکە خوێندنـــەوە عەشـــقە، عەشـقی کەشـف کـردنو چـروونە نـاو نـاخی ئـەوانی دیکـەی بـواری ئـەدەبی، ئێمـە کۆمـەڵێك هـەر لەسـەرەتاوە کتێبمـان کردبـووە پـەنای خۆشەویسـتیو سیاسـەت، کتێـب ئێمـەی پـەروەردە دەکـرد بـۆ بیرکردنـەوەو لەچارەنووسـی جەسـتەمان لەسـەردەمە سـەختەکاندا، چارەنووسـی نەتەوەکـەمان، لەهەمانکاتـدا تـۆوی جـوانیو عەشـقی لـەناخی ئێمـەدا دەچـاند، خـودی ئـەو سـامی هادیـەی کـە ئێسـتا سەرپەرشـتی ئـەم رۆژنامەیـە دەکـات، لەگـەڕەکێکی قـوڕاویو لـەماڵێکی قـوڕی یـەك دوو ژووردا، لەبـەر کتێـب ماڵەکـەی خۆمـان بەتـەلاری قەیسـەر نەدەگۆڕیـەوە، کتێـب بەشـێکی هـەرە گرنگـی کەسـێتی ئێمـە سـەقەتو نەخۆشـین، ئـەوە سـەرەتای مـن بـوو لـەتێڕوانینم بـۆ کتێـب، هـەر بۆیـەش تێپـەڕینی سـاڵو مانگـان کتێـب لـەناخی منـدا بـوو بـەدڵ کـە ئێسـتاکەش بـەو دڵـە دەژیـم، مـن هـیچ کـاتێکی دیـاری کـراوم نییـە بـۆ خوێندنـەوەو هـیچ بەرنامەیـەکم نییـە بـۆ

دابەشــکردنی کــات، لەســـەرەتای خوێندنـــەوەم بەرنامەیـــەکم هـــەبوو بیرمـــە نووســـەرم هەڵدەبـژاردو هەرچـــی بەرهـــەمی ئـــەو نووســـەر هـــەبوو هـــەموویم کـــۆدەکردەوەو هـــەر هـــەموویانم بەســـریاڵ دەخوێندنـــەوە تـــا تـــەواو شـــارەزای جیهـــانی ئـــەو نووســـەرە دەبـــووم، لەوانـــە شەکســـبیر، کـــامو، کـــولن‌و ولســـن، دیستویڤســـکی، ســـارتەر بەتایبـــەتی ئـــەدەبی ئەگزیستانسیالیومی‌و زۆرانی دیکە...

هـــەرکاتێك ویســـتم کتێبـــێ بخوێنمـــەوە کـــە حـــەزم لێیـــەتی‌و بەدەســـتم کـــەویت شـــەورۆژو ســـەعاتی بـــۆ نییـــە یەکســـەر دەســـتی پێدەکـــەم، یـــەکێ لەخاســـیەتەکانی خوێندنـــەوەی مـــن ئەوەیـــە بـــیر لـــەوە ناکەمـــەوە دەوروبـــەرم چـــۆن یـــا ئاپۆڕەیـــە، مـــن دەچـــمە نـــاو کتێبەکـــە ئیـــدی ئاگـــام لەدەوروبـــەرم نـــامێنێ، لەســـاڵی ١٩٧٧ بـــرادەرێکم هـــەبوو کـــە عاشـــقی خوێندنـــەوە بـــوو نـــاوی– عـــەلی عوسمـــان– بـــوو ئێســـتا لـــە ئەوروپایـــە زۆر کتێبمـــان لەگـــەڵ یـــەك دەگۆڕیـــەوە بـــیرم دێ لەیـــەك هەفتـــەدا، رۆمـــانێکی کـــولن ولســـن– گقـــوس فی الڤـــلام– و ســـێ بەرهـــەمی شەکســـپیر– ریشـــاردی ســـێ، هاملێـــت، مـــەلیك لـــیرو رۆمـــانێکی تورجنیـــف– میـــاە الربیـــع– و ژکریـــات فی بیـــت مـــوتی دیستویڤســـکی‌و کتێبێکـــی (گـــراد الکبیسی)مان خوێن

دەوە، هەڵبـــەت بەیەکـــەوەش گفتوگۆمـــان لەســـەر دەکـــردن، ٧٩–٨٠ بـــەرەو ســـەر ئیـــدی شـــاڵاوی خوێندنـــەوە بـــوو بەمـــەرجی مانـــەوەو گفتوگـــۆ لەگـــەڵ کۆمـــەڵێك هـــاوڕێی ئـــەو ســـەردەمە بەتایبـــەت مـــن‌و کـــاك

هاشم سەراجی شاعیرو محەمەد باوەکردو دڵشاد عەبدوڵلای شاعیرو مەحموود زامدارو رزگاری ئەندازیار کە لەبارەی سینەماوە کاری دەکرد.. ئەو سەردەمەش لەبەر هۆی ئابووری هەموومان کتێبەکانمان بۆ نەدەکردرا، بەلاّم لەیەکمان وەردەگرتو دەمانخوێندەوە، هەڵبەت وێڕای ئەم پرۆسەیە نووسینی شیعریش بەردەوامبوو، بەشداری کردن لەبینینی پیشانگاو شانۆگەریو کۆڕەکانیش بەردەوامبوو، بەرهەحاڵ ئێمە کۆمەڵە شێتێکی سەیری کتێب بووین، رۆژگارمان لەپەڕی کتێبەوە دەناسیٚ، ئێمە بەکتێب خۆمان ناسیو ئێستێکەش هەراوا بەڕێوەین...

ئەی کتێب ئێمە هاوڕێیەتی تۆمان هەڵبژاردووە تۆش حیکمەتەکانی خۆت ببەخشە بەئێمە؟ ئێمە کۆمەڵە مرۆڤێکین رۆحمان شکاوە تۆش سارێژمان بکە.

١٨

هەڵبەت زۆر باس لەو گرفتە کراوە کە زۆر جار شاعیران لە ئەنجامی قووڵ نەبوونەوەو رامان لە دەوروبەرو بویەردا تووشی جۆرێك لە نەبینینی راستەقینەی شتەکان دەبن، ئەوەش وا لە شاعیر دەکات لە کاتی فڕێدانی دەقەکانی خۆیدا، تووشی جۆرێك لە ئالۆزی ببێت لە گوزراشت کردندا نەبینینی واقعی شیعر، مەبەستم لێرەدا مەسەلەی واقیعییەت نییە، بەڵکو مەبەستم ئەوەیە بڵێم شاعیر بەرلەوەی ببێتە خودانی شوناسی خۆیو

بەرلەوەی بتوانێ جیهانبینییەك بۆخۆی پەیدا بكات دەست بە نووسینی شیعر دەكات، كە ئەمەش وادەكات هەمیشە لەناو ناكاملێدا بژییێتو تا دوارۆژەكالنی شیعر نووسینی ناتوانێ جۆرێك لە ئیستاتكا لەناو دەقەكانی خەڵق بكات، بەلاّم بە پێچەوانەوە ئەوانەی هەوڵدەدەن كە هەمان ئەو شوناسە شیعرییەو هەمان ئەو جیهانبینییە دروست بكەن، لەناو دەقەكانی خۆیان، هەمیشە دەقی جوان فڕێدەدنە ناو پانتایی شیعری كوردی، ئێمە نموونەمان زۆرە لە ئەدەبی كوردی لە رووی شیعرەوە كە توانیویانە ئەم پرۆسێسە شیعرییە بە كاملێییەوە بە كۆتا بگەیەنن، من ئەوانە بۆ نموونە لە شیعری خۆماڵی چەند ناوێك دەبینم، لەوانە سەیری شیعرەكانی (دڵشاد عەبدوڵلاّ) بكە لە (گۆمی بونگ) تێنوێتیم بە گڕ دەشكێ)ی شێركۆ بێكەسو (نیگەرانی)ی نەوزا رەفعەت)ە هەندێ: لە شیعرەكانی (هاشم سەڕاج)دا.

هەڵبەت لە ئەدەبی جیهانیدا گرفتی وەرنەگرتنو مشتەكاڵكردنی ئیستاتیكا لە شیعردا زۆرە، كە تووشی گرفتی ئاڵۆزی بووینە، لەكاتی دەقرێژكردنی خۆیاندا، بۆ نموونە (ت. س. ئەلیوت) لە (وێرانەی خاك)دا بە شێوەیەكی هێجگار نایاب لە رووی فكرەوە هەڵدەڕژێ، بەلاّم كاتێك دەگاتە بەشی (پیاوە پووچەكان) دەكەوێتە نێو كێشەی نەبینو دووركەوتنەوە لە جیهانبینی خۆیەوەن بۆیە شیعرییەت ئا لەوێدا دەفەوتێت، هەرواش ئەم حاڵەتانە لەناو شیعرەكانی (بۆدلێرو رامبۆو مالارمێ)شدا هەیە، من رەنگە لەسەرەتای ئەزموونی شیعری خۆمداو لە ئەنجامی لشارەزانەبوون لە دنیای فراوانی شیعردا نەمتوانیبێ بەهەمان ئەو جیهانبینییەوە سەیری دنیا

بکەمو خوێندنەوەیەکی باشم هـەبێ بـۆی، رەنگـە لـەو قۆناغـە شـیعر لـەم دیاردەیەم نوسیبێ، بەلاّم کە کەوتمە ناو قولاّیی کێشەکانی شیعر هـەر زوو ئەم دیوارەم لەبەردەمی خۆمدا رماند.

رەخنەگرەکان دەتوانن ئەم کێشـەیە یـەکلا بکەنـەوە، چـونکە نـاکرێ مـن باسی ئەزموونی خۆم بکەم.

١٩

مەسەلەی بە ئایدۆلۆژیکردنی شیعر یا توخم رێژکردنی شیعر بـە مەسـەلەی سیاسـیو ئایدۆلۆژییـەکان مەسـەلەیەکی دێرینـە هـەر لـەو سـەردەمەوە دەستی پێکردووە کە گریکەکان خـەونی خۆیـان گێڕاوەتـەوەو جۆرێـك لـە رێبازگەراتییان لەناو شیعردا چاندووە. من بۆ خۆم پێموانییە شیعر جێگەی دروشمە ئایدولۆژییەکانی تێدا ببێتەوە، چونکە شیعر لە بنەڕەتدا بۆجوانی رسکاوەو بۆ بەرجەستەکردنی جوانییەکانی خولّقاوە، دەشێ شیعر بتوانـێ بە شێوەیەکی هێجگـار جـوان مەسـەلەیەك لـەو مەسـەلانەی کـە سیاسـەت ورووژاندوویەتی بخاتە ناو شیعرەوە بەلاّم ئەگەر هـاتوو شـاعیر بتوانـێ بـە هـەمان ئـەو مەسـەلەیە لـەناو چوارچـێوەیەکی جـەمالی جوانـدا دابڕێـژێ سـەرکەوتن بەدەسـتدێنێ، بیرۆکـەی بـە ئایـدۆلۆژیکردنی شـیعر وەك دیاردەیەکی زەق لە سەردەمی دوا شۆڕشی ئۆکتۆبەری کۆمۆنیسـتی هاتـە کایەوە کاتێك شاعیرانیان ناچار دەکـرد بچـنە نـاو کێشـە سیاسـییەکانەوە دەورو خــولی پارســـەنگە سیاســـییەکان بـــدەنو شـــیعری کرێکـــارخوازی

بنووسن. ئەوەبوو لەبر یاخیبوونی کۆمەڵێکی زۆر لە شاعیرەکان لەو داوا ناڕەوایە دوورەپەرێز کران، چەندانێکیش شیعری لەم جۆرەیان نووسی، هەندێ:ی دوورخرانەوە لە زێدی خۆیان، هەر لەبەر ئەوەی نەیانویست لە رۆحانیەتی شیعری خۆریان بدنو بچنە ناو نووسینی شیعری سیاسییەوە، وەیان دەقی دیکەی سیاسییەوە. بۆ نموونە (بۆریس باسترناك) هەر زوو نەفی کرا، ئەم جۆرە نووسەرانە لەبەر دوورکەوتنەوەیان لە ئایدۆلۆژیا بە مرۆڤی زیادە لە قەڵەم دەدران.

بەهەرحاڵ ئایدۆلۆژیا وەك بوویەرێکی سیاسی بەرهەمهێنەری فۆرمەکانی خۆیەتی، بەڵام ناکرێ شیعر فۆرمێك بێت لە فۆرمەکانی ئایدۆلۆژی.

٢٠

لەبەرئەوەی سیاسەتیش فیکر هەڵیدەسووڕێنێت، تا رادەیەك ئەوەی کە سیاسەت هەندێ جار ئایدۆلۆژیاییەکی دەستنیشانکراو هەڵیدەسووڕێنێت، هەندێ جاریش سیاسەت گوزارشت لە بزووتنەوەیەکی رزگاریخوازی دەکات، بۆیە لە هەموو ئەو حاڵەتانەدا مەسەلەی ئینتیما دروست دەبێت، شاعیر لە کۆمەڵگە بەدەر نییە هەڵبەت ئینیمایەکی هەیە، هەندێ جار ئەو ئینتیمایە هیۆمانستییەو سەرتاسەری مرۆڤایەتی دەگرێتەوە، هەندێ جاریش ئینتیمایە بۆ لایەنێك. بەڵام شاعیری راستەقینە لە هەردوو حاڵەتەکەدا بە دیدێکی ئینسانی گەورە سەیری مەسەلەکان دەکاتو ناخزێتە ژێر داواکارییەکانی دەزگاکانی سەر بەو سیاسەتە. دەشێ

رەخنــەگری ئــەم دەزگایانــە بــی‌و شــیعرەکانی خــۆی لەســەرووی ئــەم دەزگایانــەوە بەرهــەم بهێنــێ، هەڵبــەت لــە کوردســتان شــاعیرانی لــەم جۆرەمان هەن، کە بانگەشـە بـۆ ئـەو لایەنـە دەکـەن کـە خۆیـان تیایـدا دەژین‌و سەر بە قەڵمڕەوی ئەو لایەنـەن، مـن ئـەوە بـە شـتێکی ناشـیرینی نازانم بەلآم ناشیرینی ئەوەیە کـە هـەموو ئـەو شـتانەی دەبـێ رەوان، ئـەو شتانەی دەبێ داکۆکییان لآ بکرێن، ئەو شتانەی حەقن بخەنـە ژێرپـێ، بـە هەنجەتی لایەنگرێتی خۆیان، ئەمە کارێکی ناڕەوایە چـونکە شـاعیر دەبـێ رووە راستەقینەکان هەڵبژێرێ، هەرچەندە حەقیش چەمکی جیاجیای هەیە لە شـیعردا هـەرگیز جێگـەی نابێــتەوە، پـەیامی شـیعر پـەیامی گەیاندنـە گەیانـدنی ئـەو پروشـکە ئاگراوییانــەی کـە گوزراشــت لــە ســووتانی مـرۆڤ دەکەن، گەیاندنی ئەو بریق‌و نوورانەی کە لەناو سینەی مرۆڤدا هەڵدەچێ، شیعر پەیامی کسارزیزمە واتە پاکبوونەوەو داشۆران بۆیە هـەرگیز ناتوانـێ شیکەرەوەی بوویەرەکانی سەردەم بێت.

جـا ئایـا شـاعیر دەتوانـێ لـە رێگـەی شـیعرەکانییەوە هـەوڵی گۆڕانکـاری دەوروبەر بدات، من پێموایە پاشـان ئەمـە پـەیامی شـیعر نییـە، شـیعر بـۆ ئەوە نەهاتۆتە کایەوە گۆڕانکاری لەناو خەڵکدا دروست بکـات، بـەڵکو بـۆ ئەوە هاتووە بەدیلێك بۆ رۆحی سووتاوی مرۆڤ دروست بکات پەیامی شیعر پەیامی خولْقاندنی جەدوایێکە بۆ ژیان هەڵگری پەیامی پرسێکی ئەزەلییـە کە ئاخۆ مرۆڤ کـەی بـە تـەواوەتی رزگـاری دەبێـت لـە وەڕسـی‌و دەرگـای فیردۆسەکان دەکرێتەوە.

بەم جۆرە بۆمان دەردەکەوێت کە شیعر گەڕانە بەدوای بەهەشتی ونببودا، کە (میلتۆن) تەواو بەرجەستەی کردووە، ئەگەر بە وردی شیعرەکانی (ئەلفرێدی موسا) بخوێنینەوە بۆمان دەردەکەوێت شیعر گریانێکی ئەبەدیو غوربەتێکی هەتاهەتایە.

بە کورتی شیعر نوستالگیایە، کە رۆحی شاعیر بەسەر رابردووەکانەوە پەرت دەبێ، بۆ ئەوەی لە ئایندەدا بژییێت، بەڵام بەقەدەر ئەوەی کە باسم لە شیعرو شاعیر کرد، دەمەوی ئەوەش بڵێم شاعیر دەتوانێ لە دەرەوەی چوارچێوەی شیعردا بیرۆکەکانی خۆی بە ئاراستەی شیکردنەوەو هاندان تیۆرەزە بکاتو خەڵکی لە هەمان ئەم چەمکانە بگەیەنێت. دەکرێ بڵێم پیشەی شاعیر تەنها نووسینی شیعر نییە، بەڵکو شانبەشانی نووسینی شیعر پەیامێکی دیکەی لەسەر ئەستۆیە بیگەیەنێ، ئەوەیش لە دەرەوەی چوارچێوەی شیعر، کە پەیامی ئازادکردنی مرۆڤە لە هەموو کۆتو پێوەندە فیکرییەکان، کە ئەمە بنەڕەتی مەبەستەکانمە.

٢١

رەخنەو پرۆسێسی گرنگی هەموو سەردەمە شیعرییەکان بووە، نەبوونی رەخنە وایکردووە کەمتر شاکارەکان بەدیاربکەون، بەداخەوە رەخنەگرەکانمان خوێ،دنەوەیەکی رەخنەییان نییە بۆ سەرجەم شیعری کلاسیکی، چ جای شیعری هاوچەرخی کوردی، خۆئەگەر هەشبووبێ ئەوا رەخنەیەکی بێ فیکر بووە، واتە فیکر رەخنەکانی ئێمە هەڵناسووڕێنێ،

هەندێ میزاجی تایبەت رەخنەکانمان گینگل دەدات، ئەمەش ئافەتێکی ناو ئەدەبی کوردییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەش هەندێ رەخنەگری گەنجی باش لـە کوردستان سەریانهەڵداوە کە توانیویانە کار لەناو دەقە شیعرییەکان بکەن، بەتایبەتی رەخنـەکانی (عـەتا قـەرەداغی) کـە کـارێکی بـاش لـەناو دەقـە شیعریەکان دەکات، هەروەها (نەجات حەمید) کە بەدیدگایـەکی تـازە کـار لــەناو شــیعر دەکــات، مــن پــێم باشــە بڵــێم کــە (مــەریوان وریــا قــانع) رەخنەگرێکی سەنگینی بواری شیعرە ئەگەر بیکات، وەك چۆن کاری لەناو هەندێ دەق کردووە، لە راستیشدا کاری رەخنە زۆر قورسـە پێویسـتی بـە باکگراوەندی رۆشنبیری فرەلایەن هەیە، تا بتوانێ بـەناو دەقەکانـدا قـووڵ بێتەوە ئێمە لـەم سـەردەمەدا پیچویسـتیمان بـە رەخنـەگر هەیـە. بتوانـێ بەرگەی دیکتاتۆریەتی بیروبۆچـوونە سـەلەفییەکان بگرێـتو وردوخاشـیان بکات.

٢٢

ئەمە گومانێکە تا ئاستی یەقین هەیە، بە بەڵگەی ئەوەی مـن گـەلێ دەقـی شـیعری جـوانو نایـاب دەخوێنمـەوە، هـەر لـەپاش بڵاوبوونـەوەیان لـەبیر دەچـنەوە، چـونکە هـیچ کـارێکی رەخنـەییان بەدوادانایـەت، بەتایبـەتی هەندێ لە شیعری گەنجەکان کـە تـەواو پشـتگوێ خـراون، خـۆ مەسـەلەی گرووپو گرووپکاری ئاشکرا دیارە، پێویست ناکات پەنجەیان بۆ راکێشین، ئەمەش لەوەوە سەرهەڵدەدات ئێمە نامانەوێ پرۆژەیەکی رەخنەیی جـوان

گەشە پێ بدەینو دایمەزرێنینن خۆ ئەگەر ئێمە دوورکەوینەوە لە مەسـەلە نەرجسییەکانو مەسـەلە میزاجییـەکانن ئەوسـا بەرچـاوتان روون دەبێـت، شـتە جوانـەکان دەبیـنن داهێنـان پەیوەسـت نییـە بـە کەسـێكو لایـەنێك، داهێنان پەیوەستە بە قووڵبوونەوەی شاعیر بـە رامـانی بـێ کۆتـایی. بـەو فیکـرەی شـاعیر هەڵدەوەشـێنێتەوەو دروسـتی دەکاتـەوە، هـەر بۆیـەش گومان لەوە سەرهەڵدەدات بـۆ گـەڕانێك نییـە بـەنێو ئـەو هـەموو بەرهەمـە شیعرییانەی بڵاودەبنەوە، کـە ئـەویش وای کـردووە بەرهـەمێکی زۆرو بـۆر کەڵەکەی سەریەك بێت لەنێو ئەدەبی کوردیدا.

٢٣

کە بچینە نـاو شـیعر ئیـدی زەمـەنی کپـی تـەواو دەبـێو ژاوەژاوە دەسـت پێدەکات، ئەوەی خەریکی شیعر بێـت دەسـتبەرداری ژیـانێکی ئاسـوودەو رۆحێکی حەساوە بێت، ئاسوودەییو رۆحێکی لەناو ماڵی شـیعردا جێگـەی نابێتەوە، چونکە شیعر خودای پرسیارەکانە، ئەو پرسیارانەی کە هـەرکیز وەڵامیان نییە، بەڵام شیعر بێهوودە وەڵامی وەهمی ئـەوان دەداتـەوە، کـە هـەتا وەڵامدانەوەکانیشـی بـریتین لـە جـۆرە پرسـیارێکی دیکـە، شـیعر کۆژیتۆی پرسیارە یەك لەناو یەکەکانە، قەبارەیەکی گەورە لە وەهم، بەڵام وەهمێکی جوان جوانییەك جیا لە جوانییەکانی دیکە، وەك ئەوەی (تۆماس مان) لە (مەرگ لە ڤینسیا)و (وایتمان) لە (چلەگیا)و (ئیلییوت) لە (خنکان لە ئاو)دابە دوایدا دەگـەڕان، نموونـەمان سـەبارەت بـەو وەهمـە جوانانـەی

کۆمەڵێك رۆحی کۆمەڵێك رۆحی گەڕیدەباز کردوونی، لە ئەدەبی کوردیشدا زۆرن بۆ نموونە (شێرکۆ بێکەس) لە (دەربەندی پەپولە) گەورەترین وەهمی جوانی خولْقاندووە، لەو پرسیارە قووڵانەی لە خۆی دەکات سەبارەت بەو کچەی لە بارەکەدا لەبارەی باوکیەوە کردبوو، شێرکۆ لە رامانی خۆی خودی خۆی دادەڕێژێتەوە، سەبارەت بە هەمان پرسیار لەبارەی کچی خۆی پرسیارێکە کتێب هەڵدەگرێ، هەرواش سەبارەت بە پرسیارەکانی (دڵشاد عەبدوڵلا) لە دیوانی (شەوی دووەم)دا لەناو رەحمی سروشتێکی جووڵەبەخشدا پرسیارەکانی دڵشاد دەچنە ناو پێستی رامانە قووڵەکان، بەرادەیەك قسە لەگەڵ بەرد دەکەنو هەلۆژە دەدوێنن، گەلێ نموونەی دیکەشمان هەن شایانی ئەوەن رەخنەگرەکان بۆی بچن، بەم جۆرە من بە درایژایی چەندین ساڵە من خەونو وەهمو پرسیار دەچنمەوە، جوانییەك نەماوە وەهمێکی لێ دروست نەکەم بەلاّم کەی شاعیر لە بەرابەر قووڵاّیی کەوندا دەتوانێ پەی بە جوانی ببات، بۆیە شیعر عومری دەوێ داوای فەنابوونی خۆتت لێدەکات.

منیش قبووڵم کردووە بۆیە شیعر لە دەرەوەی تایبەتمەندییەکان دەژی ئەشقییاییێکی عەجیبە، ناتوانێ لەناو تاقە مێرگێکدا بژیت، ناتوانێ لە ئاوێك بخواتەوە، بۆیە شاعیری راستەقینە هەمیشە تایبەتمەندییەکان پەرش و بلاّوە دەکاتو لەیەك کاتدا لەناو هەزاران دێر دژ بە بەیەك دەژێتو زەینی خۆ تژی هەرا دەکات، هەرایەك تا ئەبەد مەستانە.

له مەزامیرەکانی داود، مەغزایەك هەیە، ئەنگیزەیەك هەیە بۆ مـردن، بـەلأم بەوردی بۆی بچین هەموو ئەنگیزەکانی مردن بۆ بەتاڵکردنی چەنکی مەرگە بەوەی کە ئاو لەبەرابەریدا بوەستێ.

تائێستا من نەمتوانیوە بڵێم بـۆ شـیعر دەنووسـم نەمخوێندۆتـەوە کەسـێك گوتبێتی بۆ شیعر دەنووسم، ئەگەر هەشبووبێ رازی نـەکردوم، شـیعر وەك ئەو ئاوە وایە کە لەهەندێ کەلێنی بەردیندا دێتە خـوارەوەو سەرچاوەشـی دیـار نییـە، دەکـرێ تـا رادەی مـەرگ شـیعری هـەڵگری گەمـە جوانـەکانی منداڵیی بێ، هەڵگری کۆمەڵێ هەوڵ بـێ بـۆ گەڕانـەوە بـۆ نـاو سـەرەتایەك هێشتان وجودو سیماو رووخساری دیار نەبووبێ، بەتـەنیا نووسـینی شـیعر وردو خاشکردنی بەرانەتە.

وەك گـوتم شـیعر مەبەسـتێك نییـە دایبرێـژین، کـە کەوتـە سـەر کاغـەز هولامیـەتێك دەخـولقێنێ، بـەرەو منـداڵیت دەبـات، بـەلأم لـەبازەڕەکانی گەورەییدا رۆحی خۆت بەسەر تاخچەکانەوە دەبینێ، چەشنی سێو سوور دەچێتەوە، بۆشاییێکی گەورە دەکەوێتە میانی شیعرو منـداڵێتی، جەسـتەو رۆح، شیعر لەناو هەمان ئەو بۆشاییەدا جـوانی دەخـولقێنێ، (ئیلیـەت) لـە کتێبـی (سـوودی شـیعرو سـوودی رەخنـە) شـیعر نانووسـێ، بـەلأم تـەواو وەلأمـی سەرسـانییەکانی دەداتـەوە، هێشـتاکەش جێگـەی گومانـە وەلأم بێت، شاعیر بوونو دڵەڕاوکێو نیگەرانی لەگـەڵ خـۆی هەڵـدەگرێ تـا پـای مەرگ لێیان جیا نەبێتەوە، بەلأم هەرگیز ئاوڕیان لێناداتـەوە وەك ئەوەیـە

که باس لەدڵەڕاوکێ بکات بەڵام، سەیری نـاوەرۆکی دڵەڕاوکێیـەکانی خـۆی دەکات، سەیری ناوەڕۆکی دڵەڕاوکێیـەکانی خـۆی دەکـات، چـونکە شـاعیر ئەگەر بزانێ دڵەڕاوکێ چـییە پێویسـت بـەوە ناکـات بینووسـێتەوە جـوانی شیعر لە نادیاری سیماکانی دایە، لـەبێ سەرچـاوەیی دایـە لەمـەدا هـەموو سـتایلەکانی ئـەدەب یـەکن بۆنموونـە کـە (گابریـل مـارگیز) (سـەد سـاڵ تەنیایی) نووسی بەسەرە قەڵەمێکی بچووك دەستی پێکرد کە نەیزانی ئەم سەرەقەڵەمە چ هەرایەکی نایەوە، لە ناو رۆمانەکەیدا (سیلونە) لـە (شـارە نادیارەکانی)دا وەهمی کەسێکی دەنووسیەوە پاشان دەرکەوت هەموو ئەو وەهمانە هی خودی خۆی بـوون، (پـاپلۆنیرۆدا) شـیعری دەنووسـی، بـەڵام خاڵی بوون لە وەهمو دڵەڕاوکێ، (سەعدی یووسف) شیعر دەنووسیێ، بەڵام خاڵییە لەوەهم، هەرواش (عەبدوڵلا پەشێو) شیعر دەنووسێ بـەڵام خاڵییـە لەوەهم. ئەمانە جۆرە گوتارێکی دیکەت لەشیعر نزیـك دەکەوتـەوە لەگـەڵ گوتاری رەخنە، دیوارێکی تەنکیان لەمیانە، لە بەرداشـی کۆتاییـدا وەهـمو بەرائەتی منداڵی یەکن. دوو دەستە خوشکی بوخچە نەکراوەی شیعرن.

٢٥

کە گوتمان شیعر یانی خۆداماڵین لەهەموو شڕوشیتاڵی واقیع. دەرباز بوون لە شووشەی واقیـع، وردو خاشـکردنی واقیـع، لای ئێمـە تـەوژمی سـەلەفی گوتاری رەخنە لەوەدایە لەناو واقیع بژیو واقیـع لای ئـەوان پـیرۆزە، هـیچ واقیعێکـی شـیعری پـیرۆز نییـە، هـەموو واقعیـەتێکی شـیعری، زینـدانێکی گـەورە، بـۆ هــەموو ئــەو موفرەداتانــەی شــیعری نایــاب دەخــولڨێنن،

دوواكەوتنی شاكاری گەورە لە شیعری كوردی لەسەر ئەوەهات كە یەك چارەگەسەدە شیعری واقیعی نووسرایەوە پێمان وابوو بەو دروشمانە دەتوانین نەوەیەك رزگار كەین، بەلاَم دەبوایە بیر لەوە بكەینەوە كە جوانترین رزگاركەری نەوە، ئەو شیعرەیە كە لە ناو نەقاوەتی وشەدا ئاسۆكان روون كەیتەوە، ئاستی داهێان بەدەرخەین هەر كاتێ توانیمان لە پرۆسێسی داهێنان لەمپەری واقیعەكان ببەزێنین، سنووری داهێنان بەدیار دەخەینو هەمان ئەو ئێرڤانایەی تۆ باسی دەكەیت كە من بە (الصفاو المگلق) تێی دەگەم دروست دەبێت واقیع ژاوە ژاوە گەورەیە، مرۆڤایەتی خەبات دەكات لەو ژاوە ژاوە رزگاری بێت چۆن دەبێت ئێمە لەناو شیعردا زیندووی بگەینەوە، ئێرڤانا خەسڵەتی سۆفیگەرانەیە، بۆیە لەواقیع رایان دەكردو دەچوونە ناو خەڵوەتەوە، بەمەبەستی گەیشتن بەخودا كە هێمنیێكی رۆحیان پێ ببەخشێ.

٢٦

هەر كەسێ بزانێ نهێنێ دەقی زیندوو لەچی دایە ناكەوێتە سەر شیعر نووسین، وەك گوتم شیعر بەوە مرۆڤ دەهەژێنێو تا دواساتەكانی ژیان خەریكی دەكات كە ناتوانێ بهێنییەكانی بدۆزێتەوە، شیعر تەلسمێكە كە كردتەوە، چەمكەكانی بەتالَ دەبن، (نالی) دەزانێ هەوری ئاسمان چییە، پێوەندی نێوان هەورو خەمناكی چییە، كە هاتووە كەشفی ئەمە بكات، بەلاَم جۆرێك تەجەلیات دەبەخشێو هەر دەكاتە شتێكی دیكە.

(ئاسمان هەورین دەبیٚ، ئێمەش بەغەمگینی دەڵێین: ئەی خودا چ بکەین لەناو ئەم کاولەی کەس نەماوە) پرسیارێکی ئەزەلی ئینسانە لە هەورو ئاسمانو غەمگینی.

٢٧

کلتووری نەتەوایەتی هەڵگری بابەتگەلێکی زۆرە هەر لەخووڕەوشتی تاك تا دەگاتاە دوابەرهەمەکانی زانستیو سۆسیۆلۆژیو مێژوویی... تاد هەموو ئەوشتانە پێی دەڵێن کلتووری نەتەوە، شیعر بەچاكو خراپیەوە دەبێتە بەشێك لەکلتووری نەتەوە، لەناو کلتووردا هەموو بەرهەمەکان یەکسانن، پێوەری چاكو خراپیان، رۆڵی کاریگەریان، بەرزیو نزمیان، دەچێتە ناو گوتاری ڕەخنە، کە ئەوەش بەشێکی کلتووری نەتەوەیە، ناتوانین (ئەرستوڤانیس) لەناو کلتووری گریکدا جیا بکەینەوە لە (سۆفۆکلیس) هەرواش ناتوانین لەناو کلتووری نەتەوەیی کوردیدا، (حەریق) جیا کەینەوە لە (جەزیری) هەموویان کلتووری نەتەوەن، دەستنیشان کردنی شوێنو پایەی ئەوانە ئەرکی گوتاری رەخنەیە مەبەستم ئەوەی لەناو کەوانەی کلتووری نەتەوەیی شوێنێك لە شوێنێکیدی بەرزتر نییە، هەمووی کلتوورن، بەڵام جیابەند کردنی ئەمە ئەرکێکی دیکەی بەشێکی دیکەی کلتوورە، شیعر بەتەنیا کلتووری نەتەوە دروست ناکات بەڵکو هەموو بابەتەکانی دیکە بەیەکەوە کلتوور دروست دەکەن.

٢٨

هەڵسەنگاندنی بەرهەمی نەوەیەك، وەك ئەوە وایە باس لەدەریا بکەیت کە بە هەزاران هەزار رووبارو جۆگەلەی لێ بۆتەوە، بۆتەوە، بۆیە تەقیم کردنی بەرهەمی نەوەیەك هەروا کارێکی ئاسان نییە، چونکە لەپشتی خۆیانەوە کۆمەڵێك هۆکارو دەرەنجامیان هەڵگرتووە، بە کۆمەڵێك داوی مێژوویی دوراوەتەوە، بە کۆمەڵی تەقەڵی سیاسی تان وپۆ بووە، بەلاّم وەك گۆشەنیگاییێکی لەدەرەوە دەکرێ بڵێم شیعری نەوەی ئێمە ئاسۆیەکی نادیاری نەتەوەیی سووری کردبوو، دێرەکانیان هەڵگری ترسو دڵەڕاوکێ بوون، فۆرمەکانیان لەدایکبووی ناچاری بوون، بەگشتی شیعری نەوەی من شیعری دوای شکستێکی رۆحی گەورە بوو، کە هەموو بنەماکانی ژیانی وردو خاش کرد بوو. ناکرێ نەوەیەك هەبوو بێ شتێکی بۆ بەر لەخۆی نەکربێ، من پێم وایە هەموو نەوەیەکی تازە داهێنانێکی زیادی هەبووە لەنەوەی پێش خۆی چ لەڕووی تێڕامان چ لەڕووی فۆرم، چونکە ئیقاعی ژیان دەگۆڕێ کە نەویەك دەڕواو نەوەیەکی دیکە دێتە پێشەوە.

٢٩

سەبارەت بەم باسە دەبێ جیاوازی بکەین لەمیانی قۆناغی شیعرو رەوتی رەخنە، بەرهەمی شیعری نابێتە سەرچاوەیەك بۆ ئەوەی هەمیشە بگەڕێیتەوە سەری سوودی لێوەرگرێت، تەنیا بۆ خوێندنەوەو چێژ لێوەرگرتنە، بەلاّم دەکرێ مرۆڤ بگەڕێتەیەوە سەر تەنزیری رەخنەییو سوود لە لێکدانەوەکانی وەرگرێت بەداخەوە ئێمەی کورد بەرهەمێکی ئەوتۆی گوتاری رەخنەیی شیعرمان لەناو کلتووری خۆمان دەست ناکەوێ

تا وەکو سەرچاوەیەك بگەڕێینەوە سەری لەگەڵ ئێستای گوتارەکاندا لێکی بدەینەوەو بەراوردیان بکەینو بایەخیان لێوەرگرین، ئەوەیان دەگمەنە، بەلاّم من خۆم زۆر جاران بەڵکو هەمیشە دەگەڕێمەوە سەر بەرهەمی شیعری کلاسیكو دەیانخوێنمەوە. رەنگە لەناو داوە دوورەکانی زەیندا کاریگەریان بمێنیّو بیّ ئیرادە تێکەڵ بە بەرهەمی شیعری تازەی خۆمیان بکەم، بەلاّم سەرچاوەنین.

٣٠

شیعر نیشتمانێکی تایبەتی شاعیرە، زۆر شاعیری بیّ نیشتمان لەناو نیشتمانی تایبەتی شیعری خۆیاندا ژیانو مردن، بەلاّم هەمیشەو تا ئەبەد نیشتیمانی راستەقینەی شاعیر خاکەکەیەتی کە بۆنو بەرامەی دەچێتەوە ناو رەگی شیعرەکانیەوە، هەموو شیعرەکانی گۆرانی بۆ نیشتیمان دەچرن، بەلاّم بەشێوازو ناوەرۆکی جۆراجۆر، من کە بەسەر تەونی بەرێکەوە رامانیّ بۆ جوانی دەچنم، نیشتیمانی خۆم دەدوێنم، کە باس لەوەرگەڕانی رۆحی مرۆڤێك دەکەم گوزارشت لەباخێکی نیشتمان دەکەم. هەر خۆی چنینەوەی داهێنانو پێشکێشکردنی شاکارێکی شیعری با بەسەر لێواری نەرسۆسیەتیش بێت گەورەترین رۆحی نیشتمانییە، (لۆرانس) کە (ژنانی عاشق)ی نووسی پێوەندی بە گۆرانی گوتان نییە بۆ نیشتمان، بەلاّم گەورەترین نیشتمانپەروەرێتی مومارەسە کردەوە بەوەی ئەو داهێنانە گەورەیەی داوەتە ولاّتی خۆی هەرواش (دانتی) لە شاکارەکانی خۆیدا کازانزاکی (زۆربای) نووسی، بەلاّم نیشتمانی خۆی

زیندوو راگرت بەو بەرهەمە، نیشتمانپەروەری شاعیران و ئەدیبان لەوەدایە شاکاری گەورە گەورە بۆ نەتەوەکان جێبهێڵین، مەبەستم ئەوەیە بڵێم داهێنان کارێکە بۆ سەرجەم مرۆڤایەتی، تایبەت نییە بەجوگرافیاییێکی دەستنیشانکراوە.

٣١

ناکرێ بڵێین ئەرکی زمان لەشیعردا چییە، چونکە شیعر واتە زمان، زمان لەشیعر دابڕێ شتێ نامێنێتەوە بڵێین چۆن زمانێکی دەبێ لە شیعردا هەبێت، پێم وایە هەندێجار بەزمانێکی سادە شاکارێکی گەورەی شیعری دروست دەبێ، هەندێ جاریش بەزمانێکی قورس و تۆکمە جۆرە شاکارێکی دیکەی شیعر خەلق دەبێ، زمانی (سەعدوڵلا پەرۆش و لەتیف هەڵمەت و عەبدوڵلا پەشێو) زمانی سادەن، بەلام شیعری نایابیان خولقاند، هەرواش زمانی (شێرکۆ بێکەس و رەفیق سابیرو ئەنوەر قادر محەمەد) زمانێکی قورسترە، بەلام بەرهەمکی نایابیشان خولقاندووە. زمان بۆ شیعرو خولقاندنی کاریگەری چ سادو چ قورس وەستایی و کارامەیی دەوێت، زمان پێویستی بەشێلانێکی عەجیب هەیە لەناو شیعردا، واتە گەمە کردن بەزمان، دروستکردنی مانا قووڵەکان بەوشە، خەتقکردنی کاریگەرێتی لەرێگەی موفردە پێویستیان بەئەشق و رۆشنبیری هەیە.

٣٢

لەراستیدا من پێم وانییە شیعری تاراوگە بە مانای راستەقینەی خۆی تائێستا لە ئەدەبی کوردیدا سەریهەڵدابێ، حەزدەکەم ئەوە بزانی کاتێک

شیعری تاراوگە دروست دەبێ، کە شاعیرێکی کورد کەوتبێتە وڵاتێکی غەریبیو ئیدی دەرگای لەسەر داخراو بێتو بڕای بڕای نەتوانێ بگەڕێتەوە وڵاتەکەی خۆی، بەڵام زۆربەی شاعیرەکانی ئێمە کە چوونەتە دەرەوە، هەمیشە کەم تا زۆر ڕێگەیان هەبووە بێنەوە وڵاتی خۆیان. شاعیر لەتاراوگە بۆیە دەتوانێ شیعری تاراوگەیی بنووسێت ئومێد بڕاو بێ لەگەڕانەوە، تا دێت نیشتیمان لەناو خوێنو ڕۆحیدا گەورە دەبێ، بەڵام لەهەمان کاتدا بە حوکمی زەمانەو زاکیرە تا دێت سیماکانی لەبەرچاو کاڵ دەبنەوەو گۆڕانەکان چاوی دەگۆڕن ئیدی شیعر دەکاتە بەدیلێکی راستەقینەی نیشتیمانی خۆ، لەو کاتانەدا شیعری تاراوگە سیماو خەسڵەتی خۆی هەڵدەگرێو جیاواز دەبێ لەگەڵ شیعری ناونیشتیمان، بەڵام بەبەراورد کردنی بەرهەمی شیعری شاعیرانی دەرەوەو ناوەوە تائێستا هیچ جیاوازیەك نابینم، بەڵام شتێکی دیکە هەیە زۆر بەرهەمی ناوەوە دەخوێنمەوە زیاتر بوونی غوربەتیان لێدەکەم، شاعیر وەك تاکێکی ئەو کوردە لەبەر باری ئاڵۆزی ژیانی نەتەوەکەی هەمیشە جۆرێك لەغوربەتی لەگەڵ خۆیدا هەڵگرتووە هەمان ئەو دوو نموونەیە دەتوانم بڵێم خەسڵەتی شیعری تاراوگەیان تارادەیەك لەگەڵ خۆیاندا هەڵگرتووە، دیارە نەگەڕانەوە بۆ نیشتیمان، نەگەڕانەوەی ئەبەدیو قەناعەتکردن بەوەی کە تازە گەڕانەوە نەما شیعری تاراوگە دروست دەکەن.

٣٣

هەموو نەوەییێکی ئەدەبی پــەروەردەی کۆمــەڵێك مەرجەعیبــەتو کۆمــەڵێك کەناڵی رۆشنبیرییە، کە ئەدەبی بێگانەش هەمان ئەو مەرجعیــەتو کەناڵــە رۆشنبیرییە، ناکرێ ئەوەییێك بێ هیچ بنەماییێکی رۆشنبیر سـەرهەڵدات یـان سوود لە ئەزموونی ئەوانەی پێش خۆی وەرنەگرێ، (گۆران) لە شیعرەکانی ســـەر بەرێچـــکەی ناتورالیزمـــدا شـــیعری نایـــابی نووســـیوەو خـــودانی فانتازیاییێکی گەورەیە (ترۆپکـی خـەیاڵ) بەعەشـقەوە شـیعری نووسـیوە. ناکرێ کاریگەر نەبێ، هەرواش (روانگە) بزاوتێکی ئەدەبی بوو، ئەگەر چـی رەونــەقی سیاســی هــەبوو، بــەلاّم کاریگــەری خــۆی هــەبوو. نــەوەی ئێمــە نەوەییێکی پڕ جونـبو جـۆش بـوو، هـەڵگری شوناسـێکی رۆشـنبیری بـوو، عاشــقی خوێندنــەوە بــوون، هــیچ یــەك لەنــەوەی شــیعرەی ئێمــە بــەبێ خوێندنــەوەی کلاســێك نــەبووە هــەموویان کلاســیکی کــوردیو بێگانــەیان خوێندۆتەوە.

نوێبەخشــی ئــەنجامی گەلاڵــە بــوونی کۆمــەڵێك ئــەزموونی خوێندنەوەیــە، ڕسکانی ئەزموونی خوێندنەوەیە، رسکانی ئەزموونی شاعیر لـەو بـەردەوام گەڕانەیـە بـەدوای گەوهــەرەکانی ئــەدەبو رۆشــنبیری، زمـان گرینگــە بـۆ بەرهەمێنانی داهێنـانێکی پـڕ لـە بیرۆکـەی تـازەو هاوچـەرخو نوێبەخشـی، تەنانــەت زۆر لــە پێگــە رەخنەییــەکان لەســەر بنــەمای زمـان دامــەزراوەو کاردەکەن، بونیاتگەری بایەخێکی گرینگ بە بونیاتی زمانی شیعر دەدات.

٣٤

بەپێچەوانەوە رۆمانو خوێندنەوەی رۆمان باخچەکانی شیعر سەوزتر دەکەن، کرێشمەو رامانی شاعیران پڕ تر دەکەن، رۆمان سەرچاوەییێکی گرینگی خەیاڵ پەردازی شاعیرانە، هیچ ژانرێکی ئەدەبی ژانرێکی دیکەی ئەدەبی داناپۆشێ هەریەکەو هێڵی زەینی خۆی هەیە، من بۆ خۆم ئەوەندەی رۆمان دەخوێنمەوە ئەوەندە شیعر ناخوێنمەوە، دیارە شیعر بۆ لە کوردستان دیاردەییێکی جیایە لەگەڵ باقی ژانرەکانی دیکە، ئێمە میللەتێکی ژێر دەستەی داگیرکەران بووینە، شیعر تاکە هۆیەك بووە لەگەڵ خۆمان هەڵمانگرتووە، دڵی خۆمان پێداوەتەوە، وەلاّمدانەوەییێکی خێراو نهێنیێ رۆحی شکاومان بووە، پاشان لەو سەردەمانەدا تا چاو هەتەری دەکرد چۆڵاّیی بووە، هۆکارەکانی ژیاری لە کوردستاندا نەبووە، کارگەی نەبووە، سینەماو دارستانی گەورەو مەلەوانگەو هەموو ئەو شتانەی کە مرۆڤ خەریك دەکەن نەبووینە.

جگە لەشیعر شتێکی دیکە لەرۆمانو مۆسیقاو دراماو بەرهەمەکانی دیکە لە ئاراد نەبوونە. بۆیە شیعر لەبەرایی هەمووان بووە، بەلاّم ئەمرۆکە وانییە گەنجەکانمان بەرەو دنیای زانست دەچن لە کۆمپیوتەرو ئەنتەرنێتو باقی زانستەکانی دیکە، بەلاّم ئەوە بەو مانایە نییە کە شیعر پاشەکشێ بکات.

٣٥

من باوەڕم بەوە نییە کە رۆژنامەکان بتوانن داهێنەرێك دروست بکەن، رەنگە بەخەڵکی بناسێنن، بەلاّم هەرگیز ناتوانن وەك داهێنەر دروستی بکەن هەموو داهێنەرە گەورەکانیش لە تەنیاییدا کاری داهێنان ئامێزانەی

خۆیان ئەنجامداوە، بەڵێ ڕۆژنامە بەرهەمەکان بڵاودەکاتەوە ڕۆڵی خۆی هەیە لەگەیاندنی بەرهەمی شیعری شاعیران بەخوێنەران تەنیا کاری ڕۆژنامە گەیاندنی بەرهەمە نەك دروست کردنی داهێنەر.

٣٦

بیروباوەڕێکی کۆنینە هەیە کە بەشێوەیەك پێناسەی ڕەخنە دەکات کە گوایە هەوڵێکە بۆ بەدواداچوونی دەقێکی ئەدەبیو ڕۆشنبیری، هەروا بەدیارخستنی لایەنی خراپو چاك، ئەمە بۆ چوونێکی زۆر سەقەتی تەوژمی سەلەفیەتە، چونکە ڕەخنە جۆرێك داهێنانکاری دیکەیە، گوتارێکە هەڵگری کۆمەڵێك کەشفو خەستبوونەوەیە بەسەر دنیا شاردراوەکانی ناو دەق، دەبێ گوتاری ڕەخنە گوتارێکی داهێنا ئامێزبێ، وەك چۆن دەقێکی شیعری دەخوێنینەوەو ڕامان دەکێشێتە ناو کۆمەڵێك ڕامانو لێوردبوونەوە ئاواش دەبێ ڕەخنە بخوێندرێتەوە، ڕەخنە رووبەرێکی فراوانی هەیەو بابەتی زۆری هەیە، هەر لەحەفتاکانەوە تا کۆتایی هەشتاکان ڕەخنە لەناو جغزێکی تەسکدا بوو، بەڵام لەدوای هەشتاکانەوە ڕەخنە بە ئاراستەییێکی دیکەی فیکریو لێکۆڵینەوەدا چوو، کۆمەڵێك گەنج توانیان بنەماییێکی باشی ڕەخنە دابمەزرێنن وەك پڕۆژەییێکی گرنگی ناو ئەدەبیات.

٣٧

وەکو گوتم کلتوور سەرجەمی بەرهەمی ئەدەبیو ڕۆشنبیریو سیاسیو کۆمەڵایەتی میللەتانە کە تۆ مەبەستت لێرەدا ئەفسانەو سیحرو بابەتەکانی دیکەی ناو داستانە. من لە سەرەتادا بایەخم لەو ژانرە دێرینانە وەرگرتووە

وەکـــو ماســـك‌و رەمـــز بـــەکارم هێنـــاون بەتایبـــەت لـــەدیوانی دووەمـــم (تەمەسپییەکانی رۆح)، بەڵام ئەمە قۆناغێك بوو ئیدی لەدوای ئەمە کۆتایی هات، لەمەڕ بە گومان کردنی کلتووری یەقین، تەنیا دەتوانم ئەوەندە بڵـێم لەناو شـیعرەدا یـەقین بـوونی نییـە تـا یەقینبەسـتەکان بـەکاربهێنم، بۆیـە سـەرەتای شـیعر گومـان بـووە لەبەرابـەر کـەون ئەگـەر وەك دیـدگاییێکی فەلسەفی شیعری بۆی بچین، جیهانبینی شاعیرانی هاوچـەرخ تـژی گومانـە لەهەموو دیاردەکان، گومانی شاعیران بۆ دۆزینەی ئـاقیقی داهێنانـە لـەناو دینایێکی لێڵاویدا، ژیان لەناو یەقیندا گوزەر ناکەن. هێزو بڕستی ئـەدەب‌و داهێنان لەسەفەریەتی بۆ دۆزینەوەی گەوهەرە شاردراوەکانی ناو گومان.

٣٨

هەر کاتیٚ شـیعرێکی دەنووسـم. مـن بـۆ خـۆم وام دەمـەویٚ هەرچـی هێـزو بڕستم هەیە لەو شیعرەدا بەخەرجی بدەم، شیعر دیوار هەڵچنین نییە بڵێـی ئیمرۆ چەند ریزێکی دەکەم‌و بەیانیش باقیەکەی، شیعر حاڵەتێکی غەیبییە هەندێجار لەناو خوێنت بەرجەسـتە دەبێـت‌و لەگـەڵت دەکەوێتـە کێشـەوە، ئەو دەم کۆڵی دڵی بۆ هەڵنەڕێژی ئیدی دەڕواو بەسـەر دەچـیٚ، جـا لەبـەر ئەوە دوای نووسینی شـیعرێك ئـەو گومانـە لای مـن دروسـت نـابیٚ چـونکە دەزانم شەیتانی ئەو شیعرە لەهەندیٚ ساتی دیکە خۆم پیٚ نیشاندەداتەوەو گەفم لێدەکات، هەر بۆیەش دنیامیکیەتی شیعر نووسین جاویدانییە جـاری وا هەیە مەودای نێوان شیعرێکی‌و نووسینی شیعرێکی دیکە چەند ساتێکە، هەندێجاریش هەیە ساڵێکە. هەندیٚ لەساتێکی دەسـت پێـدەکات تـا چـەند

ساتو سات بەردەوام دەبێ، لەمیانی ئەو ماوەیەدا، شاعیر لەناو سەرخۆشییێکی سەیردا دەژێت.

٣٩

من پێم وایە راستگۆیی لەشیعردا هیچ چەمکێکی نییە، شیعر خۆی حاڵەتێکە لەپشتی واقیعەوە، لەپشتی راستگۆییە، هەر کاتێك شاعیر بیەوێ رەگەزەکانی راستگۆییە، هەر کاتێك شاعیر بیەوێ رەگەزەکانی راستگۆیی بخاتە ناو شیعر، دەبێتە کەسێك کە وەعز بنووسێتو خەڵك بە پەندو عیبرەت گۆش بکات. لە سەرەتاوە گوێم شیعر وەهمێکە لەوەهمە جوانەکان کە شاعیر تەسەڵلای دڵی خۆی پێدەکات، من ناڵێم ئەدەب درۆیەکی جوانە، دەڵێم وەهمێکی جوانە لای شاعیر ئەو وەهمەش حەقیقەتە، گومانە.

٤٠

پێشتر باسم کرد کە شیعر کاتو ساتی تایبەتی خۆی هەیە کاتێك بیرۆکەی شیعر لەناو کرێشمەو رامانی شاعیر دەڕسکێ، خودی شاعیر گۆڕانێکی عەجیبی لێ بەردەکەوێ، بەشێوایێکی کە دادەبڕێ لەهەموو شتێك. شێوەی هەڵڕژانی ئەو بیرۆکەیە وەسف ناکرێ، بۆیە تائێستا نەزانراوە چییە ئەم عەوداڵیە بەدوای داڕشتنی شیعرێ، یان شیعر چ پارسەنگێکی بابەتی بۆ ژیان دروست دەکات، هەر ئەوەشە وا دەکات پرۆسیسی شیعر نووسین شیعر وەك تەقینەوە وایە کە ئاگرەکەی هەڵچوو ئیدی بورکانێکەو کاتیو

ساتی دیـاریکراوی نییـه، باوەڕیشـم بـەوە هەیـە کـە ئیلـهام لـەناو هـەموو مرۆڤێکـدا هەیـە، بـەڵام پێویسـتی بەدەسـتێکی کارامـە هەیـە بیشـێلیو گەوهەرەکانی بدۆزێتەوە.

٤١

ئەگەر شیعر (حەزبوایە) دەچووە ژێر باری یاسـای (المنفعـه الحدیـه) واتـە کەسێوی یەکەم دەخۆی تامو چێژێکی زۆری هەیە، کە هی دووەم دەخـۆی تـامو چـێژی کـەمتر دەبێتـەوە، کـە هـی سـێیەم دەخۆیـت هـەر زۆر کـەم دەبێتەوە تاوای لێدێت هەر تامی نامێنی، بۆیە شـیعر پەیوەسـت نییـە بـە ئارەزووی مرۆڤ و حـەزدەکانی، شـیعر وەڵامدانـەوەییێکی کپـی هـەموو ئـەو هاوارانەیـە کـە لـە جوگرافیـاییێکی دووری نـاوزەینو جەسـتەی مرۆڤـەوە هەڵـدەکات داوای راکـردنو سـەرهەڵگەڕانو چـوونە نـاو نادیارەکانـت لێدەکات، هاوارێکە تاوەکو ئێستا شاعیران نەیانتوانیوە لە کوێوەوە دێتو چۆن هەڵدەکات. منیش هۆگری ئەو هاوارە نادیارە بوویمە بۆیە زۆر جاران هەست دەکـەم مـن دەگەڕێمـەوە سـەر رەگـەزی بـاو بـارانو لـە سـولالەی پاساریەکانم.

٤٢

لەراستی وەڵامی ئەم پرسیارە دەبێ ئەوانە بیدەنەوە کە بەکاری رەخنەوە خەیکن، من خۆم ناتوانم بیسەلمێنم کـە کاریگـەریم هـەبووە یـان نـا، بڵێم هەیتم رەنگە خۆم رازی نەبم بۆیە ئەمە بۆ رەخنەگرەکان بەجێدەهێڵم.

بەشی هەشتەم

خولیاکان
شوناسی نیگەرانی رۆشنبیران

١

ئێمە کۆمەڵگاییێکی گومانسازو عاشق بە ڕاڕایین ، هەمیشەو بێ وچان جەستەییێکی والاّیین بۆڕم وکاردی ئەو گومانەو زەینێکی کراوەین بۆ مۆرانەی ئەم ڕاڕاییە ، هەربۆیەش زوو زوودەکەوینە ژێر کاریگەرێتی وەهمی کەوتن و داڕمان ، بەدرێژایی مێژوو ئەگەر هیممەتی رۆڵی بە تینی

تاك نەبوایە ئێستا کرمی ئەو گومانەو داسی ئەم رارابیە پەلی دابووین و بە چلەپۆپەی ونبوون و لە بیرچوونەوەی هەلواسیبووین .

٢

فەلسـەفەی کـەوتن و دارمـان بۆتـە کەتـەگۆریای رۆژانـەی ئێمـە ، بۆتـە ترسێکی لەمێژینـەی سـەرجەم ، سـەرجەلەی ئـەم واهیمەیـە دەگەرێتـەوە بۆمێژوییێکی دوورودرێژ ، مێژوویێك تژی شکست و نەهامەتی و تـژی بـاوەڕ بەخۆنەبوون و تژی بە بەهێززانین و بە زەبەلاح زانینی دوژمن ، لەبەرامبەر ئـەوەدا هـیچ تـەوژمێ نـەبووە کـە ببێتـە هۆکـاری وردوخاشـکردنی ئـەم واهیمەیە جا ئەو تەوژمە چ لەسەر ئاستی بزوتنەوە سیاسی و ئایدلۆژیەکان بێ چ لەسەر ئاستی رۆڵی ئەنتلجینسیای کورد بێ ,

٣

دەخوازم بڵێم ئێمە نەتەوەییێکی ستەمدیدەین و ئەوەندەی کارمان لەناو بە جووڵەخستنی جەستەی شۆڕشکاری کردوە ئەوەندە کارمان لە نـاوزەین و رۆناکبییری نەکردوە ،واتـە بەجەسـتەمان گوتـووە وەرە و زەینیشـمان لـە دوای خۆمانـــەوە بەجێهێشـــتووە ، واتـــە گەمـــەی هیلاککردنـــو شـــەت و پـــەتکردنی جەســـتەمان ئەنجامـــداوە بـــێ ئـــەوەی بەرهـــەمێکی گـــەورەی زیندوکردنەوەی زەین و هۆش بۆ نەوەکان بـەجێ بهـێڵین تـاوەکو ئـەمڕۆی گەنجەکانی پێ بەڕێوە بچێ ، ئەمەش وایکردووە کەوا رۆحی بەربەرەکانێ

و دینامیکیـەتی رووبـەڕوو بوونـەوەی نـەوەکان لـە ئاسـتی هێـزی مانـەوە نەبێت، ئەوەندەی گوناهی ئەم غەفلەتە دەکەوێتە ئەسـتۆی بزوتنـەوەکان سەد ئەوەندەش دەکەوێتە سەر گەردنی روناکبیرو رۆشنبیران .

٤

ئەگەر کاری بزوتنەوەکان موقاوەمەت بووبێ بۆ لـەناو نەچـوونی قـەوارەی نەتەوەکەمان ئەوە کارو پـڕۆژەی رۆشـنبیران ئـەوە بـووە کـە ئـەم ئەرکـە پـیرۆزو چارەنوسسـازە بگرنـە ئەسـتۆ ، ئەگـەر سـەرنج بـدەین بۆمـان روونـدەبێتەوە کەئێستاشی لەگەڵدابێ هێزی چەك کاریگەرترە لە هێزی بیرو بـاوەڕوفیکرو رۆشـنبیری ، تـاکی کـورد وابیردەکاتـەوە هـەرکاتێ چـەکی لەدەست نەما و لەهەر سات وکاتێ بێ , ئەوە ترسی رمان و شکستخواردن وێرانـی دەکـات ، ئەمـە داخـوازی ئـەوەمان لێـدەکات کـە لـەم دیاردەیـە هەڵوەستەیەك بکەین و بەخۆمان دابچینەوە .

٥

مێژوی هەموو نەتەوەیێك بایی ئەوەندەی نەهامەتی تیایە کاردی رەخنـە وەشانەکانی خۆی لەناو جەستەی دا ئـەنجام بـدات ، بـەڵام مێـژووی ئێمـە خاڵییە لە وێناکانی رەخنـەو فۆرمـەکانی بیروبۆچـوون، هەربۆیـەش ئێمـە نەتەوەییێکین هەتا لـەو رەخنەیـەش دەترسـین کەدەمانخاتـەوە سـەرپێ و دورستمان دەکاتـەوە تـا بـۆ زەمـەنێکی تـریش بـژین ، ئێمـە تـا ئێسـتاش

دەركما بەوە نەكردووە كە درەختی رەخنە جوانترین سیما دەبەخشـێ بـە كۆمەڵگا و بزاوت و رۆشنبییری ، هێزێكی لەبن نەهاتووی كلتوری جیاوازی قبوولكردنی یەكترییەوە، هێزی مانەوەی نەتەوەیە ، هەموو ئەو نەتەوانەی كـە ئیمرۆكـە پێشـكەوتووترین نـە تـەوەن ، ئـەو نەتەوانـەن كـە خـودانی كولتورێكی رەنگاوڕەنگی رەخنەن .

٦

ئەوروپا بەدرێژایی چاخی بەر لە رۆشنگەری لەناو تایێكی ئەبەدی ئایینی دا هەموو سەرجەلەكانی رەخنەی لەسێبەری دەسەلاتێكی ئاسـنین دا كردبوو بـە تـابۆو كـەس تـوخنی چـەمكێكی ئـاوا نەدەكـەوت و تـەواوی رۆنـاكبییران لــەژێر كـۆنترۆڵی ئـاوازێكی ئـایینی گینگلێـان دەخـوارد , هەربۆیەش ئەوروپا بۆ ماوەییێكی دوورو درێژ نـەیتوانی ئـەو رۆڵـەی خـۆی ببینێ لە مەودای سیاسی و رۆشنبییری , چونكە دامودەزگاكانی كەلێسا و باندە سـیحرییەكانی هـەموو دەرگاكـانی دەنـگ و رەنگـی رەخنـەو رۆحـی ئەستەتیكایان لە خەڵكی داخستبوو ، بەلأم رۆشنبیران تەكانێكی ئەوتۆیان دابەخۆو شوناسیی هـۆش و بـیری خۆیـان بـەرزكردەوەو تـەخت و تـاراجی هێزی فیكری كەلێسایان تارومار كردو هەموو بـەهاكانی رەخنـەو فیكریـان گەڕاندەوەو كەوەتنە سەر چاخی زێڕینی رۆشنگەری .

٧

ڕۆشـنبیران لەکوردسـتان ئەوحەقیقەتـە بـاش نـاس دەکـەن کـە ئـەمڕۆی نەتەوەکەیان بەچ هەل ومەرجێکی دژوار هاتوّتە کایەوە و لە هـەمان کاتـدا بەچ هـەلو مـەرجێکی دژواریشـدا تێدەپـەڕێ , بۆیەهەنـدێ جـار دەکەوێتـە میانی دوو بەرداشی سەختی تێڕامان و بیرکردنەوە ، ئەو کاتەی کەدەیەوێ رەخنەی عاشق بە راستییەکانی خۆی ئاڕاستەی ئەو هـەل و مەرجـە بکـات لە ناخـەوە هـاوارێ ڕۆحـی ئاگـادار دەکاتـەوەو هـەموو ئـەو نەهامەتییـەی وەبیردێنێتەوە کەرابردوی ئەویان تژی یادەوەری تاڵ کردووە و ئێستای لا شیرین دەکەن ، بۆیە بە ناچار جڵەوی قەڵەمەکەی دەگرێت تـۆزێکی تێـدا دەهێڵێتـەوە , ئەمانـە ئـەو ڕۆشـنبیرانەن کـە لەسـەردەمە ناخۆشـەکانی خەباتی گەلی کـوردا بەشـی شـێری ئازارەکانیـان هـەبووە , کـاتێکیش کـە قەڵەمەکـەی لـە جوولـە دەخـات و دەنگـی رەخنـەی خـۆی کـپ دەکـات , دیسانەوە لەناخەوە ئاوازیکی خەمگین گیانی دادەگرێ بـەوەی کـەبۆدەبێ وابێ ,

ئەمــە وایکــردوە جۆرێـك لــە دڵــەڕاوکێ لای ئــەم نەمەتــە لــە ڕۆشــنبیران بێتەکایەوە کە هەم ئازار دەخوات و هەم دەتلێتەوە .

٨

بەمجۆرە ڕۆشنبرو ڕۆنـاکبیری کـورد تـاوەکو ئێسـتا هـەڵگری شوناسـێکی دیارو بەرجەستە کاری رەخنەییێکی جیدی نییە ،تا بتوانێ ببێتە هێزێکـی گـــــــەورە و دیــــــــــار لــــــــــە گۆڕەپانەکــــــــــەدا ،

واتــه كايگــەر بێـت بـه سـەر سـەرجەم ئـەو بڕیـارو ڕووداوانـەی ئـەمڕۆ لـه کوردسـتان هــەن و کـاری خۆیـان دەکـەن، ئـەوەی هەیـه هەڵچـوونێکی ساتەوەختەو هەڵگری هێـزی مانـەوەی نیـه ، واتـه هەڵچـوونێکه تـەنها بـه هاوار و ناڵین گوزارشت له خۆی دەکـات بـەبێ ئـەوەی هـەڵگری گوتـارێکی رەخنەییی کاریگەر بێت و ببێتـه سەرمەشـقی چـاولێکردن ، هەڵبـەت ئـەم جۆره هاتوهاوارو هەڵچوونەش له نێو بایه توندەکانی سیاسەتی باودا گوم دەبێت و ماندووبوونێکی زۆر بۆ خاوەنەکەی جێدەهێڵێ.

٩

هەلبەته جۆرێکی دیکه له ڕۆناکبیران وەك ئەوەی که له فەرەنساو شۆڕشی فەرەنسـادا ڕوویـدا هــەوڵی ئـەوه دەدەن کـه ببنــه ڕێبــەری گەنجـەکان و شۆڕشێکی تازەو پڕ له جونبوجۆش بەرپاکەن و دەسـەڵاتی کـوردی بـەوه رابهێنن که دەبێ گوێ لەداخوازییـەکانی گـەنجان رابگـرن و جێبـەجێکاری داواکاریەکانی ئەوان بن ، ئەمەیان جـاحێڵترین شـێوەی خـەبات کردنـه لـه پێناوی ئامانجه پیرۆزەکانی گەنجان ، ئەگـەر بێـو بـه شـێوازێکی مـۆدێرن دوور له هەڵپەی وردوخاشکردنی ئەو دام ودەزگایانه بێت که له کۆتـایی دا هــەرخۆیان دەبنــه خــاوەنی و ئەگــەر وردوخاشیشــیان بکــەن بەناچــار هەرخۆیان دەبێ بونیاتی بنێنەوه .

١٠

بەهەرحاڵ ئێستای رەخنەی رۆشنبیران وا پێدەچێ زیاتر بەرەو شێوازی خۆپشاندانەکاندا بچێ نەك بەرەو قووڵکردنەوەی کلتورێکی رەخنەییی سەراپاگیر وەك ئەوەی کە لەشۆڕشی فیکری ئەوروپی دا هاتەکایەوە و تاوەکو ئێستاش کاریگەرێتی خۆی هەرماوە ، جیاوازی ئەم شێوەخەباتە رەخنەییە کەخۆی لە تەدوینکردن و تۆمارکردن دەبنێتەوە لەگەڵ شێوازی پێشوو کە خۆی لە خۆپێشاندن و هاوار دەبێنێتەوە و هەندێ جاریش توندو تیژی لێدەکەوێتەوە ، ئەوەیە کە هی یەکەم ئاسەوارەکەی بۆنەوەکانی داهاتووش دەبێتە مایەی سوودو فەڕێکی زۆرو دینامیکیەتی دەبێ ،بەلاّم بە تێکەل کردنی هەردوو ئەم شێوازە بە ستایلێکی هاوچەرخ و دوور لەسۆزو عاتیفە دەتوانین گۆڕانێکی چارەنوسساز لەژیانی سیاسی نەتەوەکەمان بخوڵقێنین .

ئەوینی یەکەمی ئەزموون

* یەکەم کتێب وەکو یەکەم ئیشق وایە کە هەرگیز ناتوانی لە کۆتو پێوەندە نادیارو لەززەتبەخشەکانی دەربازت بی، بۆیە هەمیشە وەك سەداییکی شەرم ئامێز لە قووڵایی دیرۆکەوە هەڵدەستێو بەناو

شــادمارەکانمانا دەســوورێتەوەو لــە دیــدگاو جیهانبینیمانــدا تازەمــان دەکاتــەوە، هەمیشــەش پرســی ئەبــەدی دەخولقێنــێ، پرســێك کــە هەڵماندەداتـە نـاو تـەمتومانی گومـانو ناچـارمان دەکـات بـە دوای ئـەو یەقینەدا بگەڕێین کە هەرگیز نایدۆزینەوەو دەگەینە ئەو راستییە کە هەمان پرۆسیسی گـەڕان بـە دوای ئـەو بەهەشـتە وونبووانـە تـەنها تەڵـە نـورێکی غەیبیە لەناو زەینی ئێمەدا بۆتە هەوڵێکی ئیستەتیکی کە یا لە شیعر یا لە چیرۆك یا لە ژانرەکانی دیکەی ئەدەبیماندا رەنگدەداتەوە.

* دوو جۆر بیرۆکـە هەیـە دەبـێ روونـی کەینـەوە، یەکـەم کتێـب کـە وەك خوێنەرێکی جیدی کەوتبێتە بەردەست جیایە لەگەڵ یەکەم کتێب کـە وەك هەواداری بەردەستت کەوتبێ کە لە هەردووکیاندا هەر یەکەم شتە بۆیـەش تۆزێ لەمەدا دەوەستم واتە جیاوازی هەیە لە میـانی یەکـەم کتێبـی ژیـانی ئەدەبیو یەکەم کتێبی ژیانی ئاسایی.

* یەکەم کتێبی ژیانی ئاساییم بریتی بـوو لـە چـیرۆکێکی درێـژی (محەمـە سالح سەعید) کە بەناوی (شمشاڵی شوان) بوو ئەگەر نـاوی نووسـەرکەییم راست گوتبێ لە راستیدا هێندە بەو چیرۆکە کارتێکراو بووم، کە تەواتم کرد بە درێژایی شەو هەر بـیرم لـەو شمشـاڵژەنە دەکـردەوە کـە چـۆن سـەدای شمشاڵەکەی موجیزەی شەفابەخش بوو بۆ مەعشـوقە نەخۆشـەکەی، هـەر کاتێ تای ئەوین کچەی دادەگرت ئـەو بەسـەر تـاوێرە بەردێکـەوە دەسـتی دەکرد بە شمشاڵ ژەنیو ئیـدی دەنـگ دەڕژایـە خـوێنی وردە وردە چـاك

دەبۆوە، ئەم چیرۆکە بۆ ئەو سەردەمی من فەتحێك بوو، بریا دووبارە دەمخوێندەوە.

- بەلاّم یەکەم کتێبێ کە لەئەزموونی ئەدەبیما خوێندبێتمەوە، کتێبێ بوو لەلایەن هونەرمەند قەرەنی جەمیل درا بە من کە بیخوێنمەوە کتێبی- لمن یگرق الاجراس-ی هیمنگوای بوو... هەڵبەتە کە وەرمگرت بیرم لەوەنەکردنەوە کە تێی بگەم بەلاّم زۆرم مەبەست بوو ئەو کتێبە بەو هەموو لاپەڕەیەوە بخوێنمەوە، بەهەرحالّ خوێندنەوەی ناوەرۆکەکەی باس لەخەبانی مرۆڤ دەکاو رۆلی فەرد لەنێو ئەم خەباتە، واتە ناوەرۆکێکی هیومانیسمی هەبوو... راستی هیچ کاریگەرییێکی بەسەرمەوە جێ نەهێشت چیرۆکەکەی (محمد صالح سعید) گەلێك لەو زیاتر لەو ساوە لەگەڵما دەژێت تاوەکو ئێستا.

- دەمێنێتەوە ئەوەی کامە کتێب بۆتە توحفەی ناو زەینی من، هەمیشە لەناو رستەو دەستەواژەکانیدا دەژیم؟ ئەمەیان کاریکی ئەستەمو دژوارە، چونکە مێژووی داهێنان هێندە پڕ لە ئەزمونی بەهێزەکە مەخاڵە بەتەنها جوانییەك لەنێو ئەم مەملەمەتەدا بژیت، بەلاّم ئەوەی هەمیشەو بێ وچان لەکاتی پێویستو ناپێویست، لەخەمو پێکەنین لەهەورازونشێودا وەکو کانیلەی ژینێ بۆی چوویمە قومێکم لێ خواردۆتەوەو حەساومەتەوە کتێبی- نالی- بووە، ئەو کتێبەی کە هەرچەند دەیخوێنمەوە پرسیاری ئەوەم لادورست دەبێ، مەلاییێك لەچوارچێوەی جوگرافیاییێکی داخراو، بێ هیچ وەسیلەییێکی ژیان، کۆمەڵگاییێکی نەخوێندەوار، چۆن توانیویەتی ئەم

هەموو جوانییە کۆبکاتەوەو ئەم دیدگایە بەهێزەی راوکردنی جوانی لەکوێ هێناوە؟ بریادەمزانی.

لە سروشتو مەعریفە

سروشتدۆستی کارێك نییە حەزی مرۆڤ وەبەری هێنابێ‌و بەس، بەڵکو پێداویستییە فیزیولوژیەکانی جەستەو زەین بەحەتمیەتی راسپاردووە بۆ دامرکاندنەوەی کەفو کوڵو پێداویستیەکانی‌و دەکرێ هەمان ئەو سروشتدۆستیە لەبەرابەری تەواوی ماناکانی ژیاندۆستی بێ، بەو پێیەی بەردەوامبوونی ژیان بەبێ بوونی سروشت دەچێتە ناو چەمکە مەحاڵەکانەوە، تاوەکو ئێستاش ئەندێشەی کەسێك ناکرێت بەبێ بوونی سروشت ژیابێ، ئەگەرچی پەیدابوون‌و تەنینەوەی سروشت گەمەیێکی هێجگار زۆری فەلسەفی خولقاند، بەلام تاوەکو ئێستاش دوای هاتنەکایەوەی سەدان تیۆر لەم باریەوە هێشتاکەش مرۆڤ لەناو رارەوەکانی گوماندا سەیری ئەم کەون‌و سروشتە دەکات، ئەو گۆڕانانەی کە لەنێو ناخی سروشتدا روودەدن رێکوپێکترین گۆڕان بووە، کە مرۆڤ لە ژیانی رۆژانەی بەئەقڵ نەیتوانیوە گۆڕانەکانی خۆی وا دیسپلین بکات، لەنێو سروشتدا هەندی جار فەلتەی گۆڕانی چاوەڕوان نەکراو هەیە، بەلام ئێمەین کە بەوردی هاوکێشەکانی ئەو سروشتەمان نەخوێندۆتەوە، چاودێری کردنی سروشت وادەکات مەعریفەکانیش جۆراوجۆربن، هەموو رەنگەکانی ئەپیستمولوژیا لە سروشتەوە مشت‌و ماڵ کراون‌و بەپێی یاساکانی سروشت جەدە لی خۆیان دەکەن، بەو پێیەی سروشت یەکێکە لە هۆکارە گرنکەکانی سەرهەڵدان‌و بەردەوامبوونی ژیان‌و بە پێی میتۆدی نۆمینالیزم لە پێشەوەی هەموو چەمکەکانی دیکەدایە لە هەست‌و هۆشی ژیان، بۆیە دەبێ جێ بایەخی گرنگی ئێمە بێ لە رووی لێتوێژینەوە

سەبارەت بە پەیوەندی ئەم سروشتە بە فۆرمە مەعریفیەکانەوە، بۆیە بایکۆتکردنی زەینی مرۆڤ لەئیستەتیکای سروشت جۆرێك لە دژونی بۆ مرۆڤ دەخولقێنێ... هەر بۆیەش ئەفلاتونیەت هەمیشە لە باوەڕەدا بووە، کە هەموو توانای هزریو هەستیو تواناکانی وەرگرتنو تێگەیشتنو پێگەیشتن لە قوولآیی سروشتدا خەفە بووە، تەنانەت مەهاتما گاندی بۆ رزگارکردنی ولآتەکەی هەموو تەقەللایەکی خۆی خستە گەڕ کە سوود لە توانای رۆحو سروشتو ئاشتی بەخشی وەرگرێ. واتە لەسەر پرەنسیبێکی (ساتیاگراهانە) رۆیشتو مەبەستەکانیشی هاتەدی، هەر بۆیەش دەبینین زۆربەی هەرە زۆری قوتابخانە فەلەسەفیەکانیش لە پانتایی باخچەکانەوە دیالۆگیان ئەنجام دەدا... بۆیە لێرەدا دەشێ پرسیاری ئەوە بکرێ کە پەیوەندی نێوان سروشتو مەعریفە لەچیدا بەرجەستە دەبێو تاکوێ دەتوانێ مەعریفە گۆشی بکاتو ئایا مەعریفە بەبێ بوونی سروشت سەرهەڵدەدات، یاخود کام لەم دوو چەمکە سەرچاوەی ئەوی دیکەیە؟ ئەمانە پرسیار گەلێکی گرینگن کە تاوەکو ئێستا نێوەندی لێتۆژێنەوەی خۆماڵی هەوڵی نەداوە بەرمەلای بکاتو یا بەلایەوە بچێ، بەداخەوە گۆڤارو رۆژنامە کوردییەکان بەزیادەڕۆییەکی تەواوەوە ئاوڕ لەبابەتگەلێ دەدەنەوە بەلآم بەکەم بایەخێکی هێجگار زۆرەوە ئەو بابەتانە باس ناکەن کەهەناوو وێڵداشی بابەتە تازەکانی ئێستان، بەوپێ یەی وەك چۆن کەتەگۆریای یەکەم رۆمانی شوانکارەیی گریکی باسی لێوەدەکات کە سروشت نەك هەرسەرچاوەی سەرهەڵدانی مەعریفەیە بەڵکو خولقێنەری هەموو

عاریفەکانیشە، بۆیە ئێمە لەنێو ئەدەبی کوردی وەك داهێنەرو شاعیرو نووسەرو چیرۆکنووسیش باسمان لەوەنەکردوە کە سروشت چ پانتاییەکی لەناو رۆحی دەقەکان داگرتووە لەکانێکا فاکتەری سەرەکی هەموو دقە داهێنراوەکانێتی... من ناچمەوە سەر باسی فەلسەفی ئەوەی کە ئەقلو هۆشی رەنگدانەوەی سروشتە یا سروشت رەنگدانەوەی ئەوانە... ئەمە قسەی زۆر لەسەر کراوەوە من هەرگیز لەززەتی شیعری خۆشم لێ وەرنەگرتوون...من باس لەو پارچە جوانانەی سروشت دەکەم کە لەدەرەوەی فەلسەفەدا کاریان لەناو ئینسان کردوەو چۆن چۆنی سروشت خۆی بۆتە هاندرو هانپێدراوی ئینسان لەکردارو رەفتارو سیمای نووسینەکانیاندا... ئێمە ناکرێ پەیوەنی نێوان سروشتو مەعریفە بە فەلسەفەوە شەتەك بدین بەڵکو ئەو پەیوەندییە پەیوەندێیکی ئێستەتیکی زۆر بەهێز ترەو خوڵقێنەری جوانییە زیاتر لەوەی کە خولقێنەری دەقە فەلسەفیەکان بێ، چونکە بەبێ بوونی پەیوەندی نێوان سروشتو مەعریفە جوانی لەدایك نابێت بەڵکو دەبینە خاوەن کتێبە وشکەکان، ئەوکتێبانەی لەوەتەی هەن هەناوەمان هەڵدەکۆڵن وزەینمان رادەماڵن بێ ئەوەی بابەتگەلێکمان پێ ببەخشن لەدواجار لەزۆر رووی دەروونیەوە نا ئومێدو ساردو سڕمان دەکەنو ژیانمان لەبەرچاو تەنگ دەکەنو دەمانخەنەوە ناو تارماییەکانی شوپنهاوەرو تووشی شەڕە مێرولەکانمان دەکەن، بەوەی کە ئێمە هەموو وەك مێرولەی باڵدار لەیەك گیر دەبینو هەندێکمان لای سەرو هەندێکیش لای دواوەی یەکتر دەخۆینو لەدواجاردا یەکتر تەواو دەکەینو

بوونێکمان بۆ نامێنێتەوە، ئەمەش لەوەوە سەر هەڵدەدا کە پەیوەندی نێوان سروشتو مەعریفەمان دابڕاندوە لەجومگە سەرکیەکەی کە جوانییە، چونکە هەر تەنها جوانی هاندەری بوونو مانەوەیە، سەرچاوەی لەززەتی مەعریفیو فەلسەفەش بووە- بۆ ئەم مەبەستە دەتوانین بگەڕێنەوە بۆ فەلسەفەی ئەبیکۆریەکان کە هەرگیز مەعریفەیان لەچێوەی سروشت دانەدەبڕاندو هەرسیٚ چەمکی- سروشت- جوانی- لەززەت ببوو بەفاکتەری سەرەکی فەلسەفەی ئەوان، بەهەمان حاڵ ئەگەر پەیوەندی نێوان سروشتو مەعریفە هەر بەتەنها سەرهەڵدانی فەلسەفەبوایە ئەی چی لەو هەموو کەلتورە سیاسیو کۆمەڵایەتیو ئاشوبە بکەین؟ کە هەر بەتەنها جوانی- بەمانای داهێنانو مەعریفە- یان بەرهەم هێناوە، هەموو رابەرانی فەلسەفە بەر لە خزانە نێو دیالۆگەکانی رۆژانەی خۆیان دەچوونەوە ناو سروشتو رەنگە لەبۆن کردنی لکەپونگیٚ بەدەیان هەزار خانە لەمێشکیاندا گۆڕانی بەسەر داهاتبیٚ، ناپلیون بەر لەوەی بچێتە ناوشەڕەکان دەچووە ناو تەوژمیٚ لە سروشتو گەرانەوە بۆ سروشتی وولاتەکەیو لەسروتێکی سوفی ئامێزەوە یادی درختەکانی دەرداری دەکردەوەو ئەوسا ناوی خوای لێدەهێنا. هەرواش سەبارەت بەیولیوس قەیسەرو فتوحاتەکانی تەنانەت زەینەفۆن... لە هێرشەکانی بەدەیان کیسی بچووکی گەنمی وولاتەکەی خۆی لەگەڵ خۆیا هەڵگرتبوو... بەکورتی پەیوەندی نێوان سروشتو مەعریفە جا هەر جۆر مەعریفەیەك بێت یەك چەمك بووە ئەویش بەرهەمهێنانی جوانی، لە سیاسەتدا بەرهەمهێنانی سەرکەوتن بووە کە

ترۆپکی جوانییە، لەفەلسەفەدا حەقیقەت بووەو لەئابوریشدا سوودو قازانج بووە، هەمان ئەو پەیوەندییە لەسیاسەتدا لەپێناوی وەبەرهێنانی جوانیدا شەڕو جەنگو ئاشوبی وەبەرهێناوەو لەفەلسەفەدا رەشبینیو گەشبینی مرۆڤی لەبەرابەر کەوندا وەدی هێناوەو گەورەترین شەڕی دەرونی بۆ مرۆڤ دروست کردوەو لە ئابوریشدا بەسەدان سیستەمی هێناوەتە ئاراوە... لەئەدەبو رۆشنبیریشدا بەدەیان هەزار شیعرو رۆمانی دروست کردوە، کەواتە پەیوەندی نێوان سروشتو مەعریفە پەیوەندێیکی. بەتەنها فەلسەفی نەبووە، چونکە ئەگەر وابوایە هەموو پەیوەندییە ریازیو ماتماتیکیەکان دەچوونەوە ناوە زەینو سروشتیان تورِ هەڵدەدا چونکە ناکرێ گوڵێك بەراورد بکەی بەتیوری رێژەیی ئاینشتاین، هەروەها سەرهەڵدانی زیندەوەر لەسەر مێزەکانی دوای نان خواردن، بەبێ بوونی هیچ هۆکارێك سروشتیان دەخستە ناو پرسیارەوە. بەمجۆرە پەیوەندی نێوان سروشتو مەعریفە لەشتە زۆر ئاڵۆزو لەهەمان کاتدا لەشتە زۆر زۆر سادەکان بەرجەستە دەبێ... تاوەکو ئێستاش هیچ بەڵگەیەکی ئەوتۆمان لەبەردەست دانیە کە ئاخۆ هیچ مەعریفەیەك لەدونیادا هەبێ کەڵەگیایێکی سروشتی داهێنابێ، بەڵام لەبەرابەر ئەوەدا بە هەزارەها بەڵگە هەن کە دەیسەلمێنن سروشت کۆمەڵێ مەعریفەی داهێناوە... بۆ نموونە هەموو هاوکێشە کیمیایەکان لەسەر سروشت کاریان کردوەو رەنگدانەوەی سروشتن... ناکرێ هاوکێشەی لێکدانەوەی ئاو لە خودی سروشتی ئاو دابڕِ بکرێ... هەروەها سەرهەڵدانی مشەخۆرەکان. ئەو کاتەی کە سەرۆکی

هیندییه سورەکان نامەکەی خۆی بۆ سـەرۆکی ویلایەتـە یـەکگرتووەکانی ئەمریکا نارد سـەبارەت بـەو داوایـەی کـە سـەرۆکی ئـەمریکا کردبـووی بـۆ کڕینەوەی زەوی وزاری سووورپێستەکان ئەو لەوەلاّما گوتبـووی– ئێـوە تـا ئێستا سەرەڕای پێشکەوتنی تەکنۆلوژی خۆتان لە سروشـت نەگەیشـتوون چونکە رەنگە یەك ملیۆن هەناسەی ئێمە پەیوەسـت بـێ بـەدەنگی مـێش‌و مەگەزو بۆقەکانەوە، رەنگە ئێوە نەزانن کە ئێمـە لەسروشـتی بـاوە فێـری زمانپژان بووین– بۆیە داوای ئێوە بۆ کڕینی سروشتی ئێمـە وەك ئەوەوایـە داوای کڕینی ئاسمان بکەن– ئاخر ناکرێ زەوی‌و ئاسمان فرۆشنیان لەسەر بێت. مارکس سەرەڕای غەرق بوونی لەنێو هاوکێشە ئابوریەکان ناوە نـاوە دەگەڕایەوە بۆ سروشت تا ئەو رۆژەی لـەنێو پاوانێکیـدا دیقـەتی ئـەفیونی کردو لە ژێر پاکانی پلیشایەوەو بەم ئەفیونە لە سروشت سڕبووو گەڕایەوە بۆ کلێساو لەتەك پیاوانی کلێسا کەوتە خەوێکی قوڵەوە کە هەڵسـا ئەوسـا زانی کە ئابین وەکو ئەفیون مرۆڤـ سڕ دەکات‌و ئـەو کەتـەگۆڕییای نووسـی کە دەڵێ ئایین ئەفیونی گەلانە– بزانە سروشت چ فەرتەنـەێیکی فەلسـەفی دروست کرد، کەواتە سەرچاوەی هەموو مەعریفەکانی زانستی‌و مرۆڤایـەتی سروشــت بــووە، سروشــت جگــە لــەوەی کــە بەرهەمهێنــەری جوانییــە، بەرهەمەهێنەری تیۆرە زانستیەکانیش بووە، خۆ دۆزینەوەی تیۆری کـێش کردن لە ئەنجامی بەربوونەوەی سێوێك بوو لەبەرزایی درەختەکانـەوە، کـە پرسـی ئـەوەی لای نیـوتن دررسـت کـرد ئـاخۆ بۆچـی ئـەم سـێوە سـەر بەرەوخوار هەڵدەکشێ‌و بەرەو سەرەوە رەت نابات، بەمجۆرە سروشت بوو

بـه بەرهەمهێنــەری پرسـیارەکانیش لای ئـادەمیزاد... بەداخــەوە لای ئێمــە بایــەخێکی ئــەوتۆ بــە سروشــت نــادرێ، لــە کاتێــك ئێمــە نــەخاوەنی تــــەکنۆلوژیاییێکی بــــەهێزینو نــــەخاوەنی هۆکارەکــــانی پێشــــکەوتنی تەکنلۆژیشین، تاکە شتێ کە ئێمە خاوەنی بین، هەمان ئەو سروشتەیە کـە لەبەردەسـتی خۆمـان دایـە، تەنانـەت رۆژێ لـەرۆژان هەوڵیشـمان نـەداوە سروشتی کوردستان ریزبەنـدو پۆلبەنـدیش بکـەین لـەکاتێك ئێمـە شـوێنی وامـان هەیـە تـا ئێسـتا پێـی ئـادەمیزادی پێنەکـەوتووەو رۆژێ لـەرۆژان هەرێمێکی سروشتیشمان دەست نیشان نەکردوە کە بیکەین بە هــەرێمێکی پــارێزراو وەك سروشـتی خـۆی پارێزگـاری لێ بکـەین، بەمــەش نـەك هــەر زیـانێکی زۆری سروشـتەکەمان دەدەیـن، بـەڵکو زیـانێکی گـەورەش لـەو پەلەوەرو ئاژەڵە کێویانە دەدەیـن کـە رۆژ بـە رۆژ لـە کوردسـتان نـامێننو قڕدەبن، بۆیە من پێم باشە بەشێکی گرنگـی هەوڵـەکانی نووسـین تـەرخان بکەین بۆ لێکۆڵێنەوە لەمەڕ سروشت کاریگەرییەکانی بەسەر بەرهەمهێنانی زەینیدا، ئەم کەم بایەخەمان دەبێتە هۆی ئەوەی بایەخ بە بەردەوامبوونی ژیـانێکی خـاوێنیو دوور لەپیسـی ژینگـە نـەدەینو بەدەسـتێکی کـەمی لەقەڵەم بـدەین. هـەرواش دەبێتـە هـۆی نەشـارەزابوون لەکاریگەریـەکانی سروشت بە سەر مەعریفـەوە، بەسـەدان دەقـی چـیرۆكو شـیعرو رۆمانمـان هەیە هەموو هەڵقولاوی سروشتو هەڵقولاوی بەرکاریگەریە سروشـتیەکانن، بەلام لێکۆڵینەوەیەکمان نییە باس لە سروشتو پەیوەندییەکانی بکـات لـە

خەڵقکردنی داهێنان، بۆیە دەبێ ئێمە خوێندنەوەمان هەبێ بۆ سروشتو هەوڵی لێکولێنەوەی دیاردەکانی بدەین.

دەرکەوتنی خۆر

"مەبەســـت لـــە دەرکـــەوتنی (خـــۆر) دەرکـــەوتنی – شەمســـی تەبریزییە بۆ مەولانا جەلالەدینی ڕۆمی"(*)

خوێنــەری ئــازیز، هــەر لــە دوای خوێندنــەوەی کتێبــی پلــە پلــە تــا ملاقــات خــدا – کــە دکتــۆر عبدالحســین زریــن کــوب نووســیویەتی، ویســتم بەشــی (٢٦)ی ئــەم کتێبــە بکــەم بــە کــوردی، بــەڵام زمــانی نووســینی دکتــۆر هێنــدە پــڕ شــیعرو شــیعریەت بــوو، نــەمتوانی مــافی خــۆی بــدەمێ، بۆیــە هــەر لەبــەر ڕۆشــنایی بۆچــوونەکانی ئــەودا کــە هەنــدێ جــار تێکــەڵ بــە وەرگێــڕانیش دەبــێ، ئــەم نووســینەتان دەخەمــە بــەر چــاو، هــەر لەبــەر خــاتری ئــەوەی بــزانن کــە عیشــقی نێــوان مەولاناجەلالــەدینی ڕۆمــیو شەمســـی تـــەبریزی چـــۆن بـــووە، کـــە بەڕاســتی ئــەوەی ئــەو کتێبــە بخوێنێتــەوە، تــەواو لــە مانــای ئەشــقو خۆشەویســتی دەگــات.. پێــی وا دەبــێ کــە عەشــق هــەموو دنیــا دەهێنــێو دەتوانــێ هــەموو دنیــا بکــات بــە مــووڵکی تــۆ، هیــوادارم کەبتوانم تۆزێکی زۆر کەمی ئەو عەشقەتان بۆ باس بکەم.

ژیــان لــە (کۆنیــە)دا بریتییــە لــە بــازاڕو کــارکردنو مزگــەوتو خانــەقا، بــەڵام دوای هاتنی‌ــ مــەولانا جەلالــەدینی ڕۆمــی - بریتــی بــوو لــە زەخرەفــەو عەشــقو فــەناو دەقــی خــودایی ..شــاری کۆنیــە ئــارام ئــارام گــۆڕانی بــۆ دەریــاو ڕووبــارو جۆگەلــە دەچــڕی، بــەڵام پــڕ بــوو لــە شــۆڕو

وەلوەلــەو زەنــگو زیوەزیــوی دەف .. ئــەوە ئــەو کاتــە بــوو کــە مــەولانا گەیشــە سـنووری (کۆنیــە) ئــەو کــات موریــدانو دەفــژەنانی ئــەو شــارە، کەوتنــە نــاوخروشو گــوڕ ڕەشــی ئــاوازی شــیعرو بــازاڕی زەڕەنگــران لــەجیاتی ئــەوەی چەکوشــی خۆیــان بــۆ جــوانترین شــێوە داڕشــتنی ملوانکــەو ئەنگوســتیله بوەشــێنن، هــەموو بەیەکــەوە کەوتنــە ســەر ئــاوازی مەســنەوی مــەولاناو هــەموو بەیەکــەوە چــوونە نــاو عەشــقێکی ئەبــەدیو شــکایەتو حیکایــەتی مــەولانایان کــردە سەرمەشــقی خۆیــانو دەردی فیراقــی مــەولانایان لــە بــیر مــەولانا بــردەوەو لانــی کــەم لــە ڕوخســاریان شــاردەوەو بردیانــە نــاو دڵــی گــەورەی، ئــەو دڵــەی پــڕ بووبوو لە برینی فیراقو هیجرەت.

ئیــدی هــەرکاتێ مــەولانا بــەناو بــازاڕی زەڕەنگرانــدا ڕەت دەبــوو، ئــەوان ئــاوازی چەکوشــی خۆیــان لــە گــەڵ ئــاوازی شــیعری مــەولانادا جەمعبەنــد دەکــردو تــەواوی بــازاڕ غــەرقی نــەوای ئاوارەیــەکی دوورە وڵات دەبوو، ئاوارەیــەك کــە توانیبــووی لــە مــاوەی هــاتنی بــۆ ئــەو شــارە هــەر هــەموویان دیلــی ئیقــاعی شــیعرو ڕەوتــی داهێنــانی خــۆیو تەریقــەتی بکــات، بــەڵام هێمنــی ئــەم شــارە هێنــدەی پێنەچــوو، پڕبــوو لــە خــەمی شــیرینو پــڕ بــوو لــە عەشــقێکی گــەورە تــر کــە مــەولانا فێــری عــەوامی کردبــوو.. ســەرەنجام ڕۆژێ لــە ڕۆژان ..مێــژووی پۆڵابەنــدی ســەلجووقییان شــکاو مێــژووی عیرفــانو ئــەدەبو شــیعر جێگــەی گرتــەوە، ئــەوە لــەو کاتــە دابــوو کــە پیــاوێکی پــیری تەمــەن شەســتو

دوو ساڵە کە هەموو ژیانی خۆی لە سەفەر بەرەو نادیارەکانو یاخی بوون بەسەربردبوو، گەیشتە شاری ـ کۆنیەـ و سەودای سەری پڕ لەعیشقو عیرفانی ڕووەو لای مەولانا هەڵگرتبوو.. کە ئەو کاتە مەولانا سیو هەشت ساڵی عومر بوو، بەڵام کەشمە کەشمی دەروونی پڕ لە عەشقو شیعری هەموو دنیای داگرتبوو، سەداو ئاوازی شاعیرانەو عاریفانەی ئەو، هەموو ئاسۆکانی لە خوێنی شیعر ئاڵ کردبوو. مەولانا هەمیشە لە قوڵایی دەروونی خۆی ئەندێشەی ئەبەدیەتی دەکرد ..وەك چۆن دەگێڕنەوە لە مەدرەسەی بازاڕی پەمۆفرۆشاندا، زەخرەفەیەك دنیای خرۆشاند نەعرەتەیەك کەوتە ناو شاری – کۆنیە– و وەلوەلەیەك شاری تەنیەوە ئەویش ئەوەبوو کە (شەمس) گەیشتە مەجلیسی مەولاناو .. ئیدی هەمان ئەو ساتە بوو کە تەواوی ژیانی مەولانا گۆڕاو .. چرپە چرپی عاشقان بوو بەدەنگۆی ڕۆژانەو ساتەکانی نهێنی بوو بە ئاشکرای زەمانە.. دەروێشو مریدەکانیش لە ئاستی مەستی مەولانادا پرسیاریان لە خۆ دەکرد، کەئاخۆ ئەو گۆڕانە دەروونییە چییە سەراپای شاری داگرتووەو ڕووبارەکان هێمن هێمن .. درەختەکان هێمن هێمن هەتا شاخو بەردو گلیش هێمن هێمن قسە لەگەڵ ئینسان دەکەن ..!

ئەمە گۆڕانێکی ڕەوحانی بوو .. گۆڕانێکی خودایی بوو، سەرجەم ڕۆحی شتەکانو مرۆڤی گرتبۆوە.. هەمان ئەو ساتە بوو کە (شەمس) بە دیداری مەولانا گەیشتو مەولانا بە دیداری ئارەزوو و

عەشـقی خـۆی گەیشـت، لـە وێککـەوتنی دوو ئەسـتێرە دەچـوو کـە دوعـای هـەمووانی تێـدا قـەبووڵ بـێ ..ئـەوێ ڕۆژێ بـوو ژیـان‌و چەهچـەهەی بولبـولان تـام‌و چـێژێکی دیکـەی دەبەخشـی‌و کـوورەی دڵـی مـەولانا مەشـخەڵێکی دیکـەی سـەند، ئـەو کاتـە کـە (شـەمس) دەکەوتـەوە نـاو مەجلیسـی مـەولاناو هـەموو غـەرقی هـەراو زەنـای عاریفانـەی خۆیـان دەبـوون..(شـەمس) کـە دەیبینـی موریـدو دەروێشـانی مـەولانا بـە چ پابەنـدێکی ئەبـەدی بـە مـەولاناوە نووسـاون، هێنـدەی دیکـە گـەرەکی بـوو لـە حـاڵ‌و زیکـری ڕابێنـێ؟ دنیـای مانـای محەمـەد (د.خ) بـۆ تـۆ بـوو یـا بـۆ بایەزیـدی بوسـتامی؟ ئـەو بەرپرسـیارە بـوو کـە تـەواوی ژیـانی مـەولانای گـۆڕی، مـەولانا هێنـدەی دیکـە لـە عەشـقی شەمسـدا خوسـت مەسـت دەبـوو و دەیگـوت محەمـەد (د.خ) سـەری ئەڵقـەی پێغەمبـەران بـوو، نـاکرێ بـە بایەزیـد بـەراورد بکرێ..

ئـەویش وەڵامـی دەدایـەوە : ئـەی بۆچـی ئـەو دەڵـێ (سـبحانك مـا عرفناك)و بایەزید دەڵێ ـ سبحانی ما اعظم شانی ـ ؟

پاشـان مـەولانا ڕادەمـاو وەڵامـی دەداوە، بـەڵام وەڵامـی هێنـدەی دیکە ئاگری پرسیاری لە دەروونی شەمسدا خۆش دەکرد.

ـــ ئـاخر بایەزیـد تـەنگ حەوسـەڵە بـوو، بەیـەك فـڕ دەکەوتـە عەربـەدەوە، بـەڵام (محەمـەد) دەریـای دەنۆشـی‌و بـە جامـێ ئـەقڵ‌و سکوونی خۆی لە دەست نەدەدا..

مەبەستی (شەمس)و وروژاندنی مەولانا بوو.. بەلاّم مەولانا ڕۆژ بە ڕۆژ غەرقی عەشقی ئەبەدی شەمس دەبوو.. عەشقی نهێنیو زانیارییەکانی ئەو، عەشقی دنیای زیکرو حاڵی ئەو، عەشقی سەرکێشیو سەفەرە نادیارەکانی ئەو:

هەندێ جار لەئاپۆرەی حەڵقەی زیکرو حەوشەی مەدرەسەدا نیگای (شەمس) بە مەولانای دەگوت:

ـ من لە دوور دوورەوە هاتوومو بەدوای تۆدا گەڕاوم، بەلاّم تۆ بەو باری گرانی زانستو ئەندێشەت دەتوانی بگەیتە خوا؟ نیگای مەولاناش بەوی دەگوت:

"جێم مەهێڵە ..دەروێش لەگەڵمدا بمێنەوە تۆزی ئەو بارە قورسەم لە سەر شان لادە!!..

مەولانا کە لەو پرسیارانەدا مەست بووبوو..هەرواش (شەمس):

دەڵێن ڕۆژێکیان (شەمس) دەچێتە مەجلیسی مەولاناو دەبینێ هەراو زەنایەکی زۆر لە ئارادایەو دەپرسێ ئەوە چیە؟

مەولانا دەڵێت: "ئەوە شتێکە تۆ نایزانی" بەلاّم لەو کاتەدا کتێبەکان ئاگریان تێ بەر دەبێ..مەولانا دەڵێت "ئەوە چیە؟" شەمس دەڵێت" ئەوە شتێکە تۆ نایزانی!!"

هەروەها دەگێڕنەوە دەڵێن: مەولانا لە تەك حەوزی ئاوێ دادەنیشێو شەمس دێتە میوانی ئەو دەپرسێ "ئەو کتێبانە چین" مەولانا دەڵێ :"ئەوە زانستی (قال)ە پەیوەندی بە تۆوە نییە..!"

شـــەمس یـــەك یـــەك کتێبـــەکان داوێتـــە نـــاو حـــەوزی ئـــاوەوە مـــەولانا تـــوڕە دەبـــێو ئـــەویش بـــۆ خـــاتری دڵـــی مـــەولانا یـــەك یـــەك کتێبـــەکان - دەردەهێنـــێ، بـــەڵام مـــەولانا ســـەیر دەکـــاو دەبینـــێ کتێبـــەکان تـــەڕ نەبووینەو دەپرسێ :" ئەوە چییە؟"

(شـــەمس) دەڵێـــت : ئـــەوە "زەوقو حـــاڵ"ە، تـــۆ چ خەبـــەرێکت لـــەوە هەیە؟"

ئیـــدی ڕۆژ بـــەڕۆژ مـــەولانا عاشـــقی (شـــەمس)و زانســـتی(شـــەمس) دەبـــێو لـــەمیانی (قـــال)و(حـــاڵ)دا پەروەرشـــی خـــۆی دەکـــات، شـــەمس وردە وردە ئـــەوی دەکێشـــایە نـــاو دنیـــای خۆیـــەوە، کـــە دنیایـــەکی پـــڕ لـــە شـــورو بێقـــەرار بـــوو، بەڕادەیـــەك تێکـــەڵی عەشـــقی شـــەمس بـــوو بـــوو کـــە هـــەرگیز یـــەك لـــەحزە بـــێ ئـــەو قـــەراری نـــەبوو، بەدرێـــژایی چـــەندین ســـەعاتو ســـەعات گـــوێی لـــە ســـەدای شـــەمس دەگـــرت.. کـــە زمـــانی خامۆشـــی مۆســـیقاو ســـەما بـــوو..وەك ســـەدای وەحـــی وابـــوو زمـــانی گـــوتن بـــوو لـــە نـــەجووڵانی زمانـــدا .. زمـــانی هـــەڵاتن بـــوو لـــە ڕەوتـــی ئاوابوونـــدا.. زمـــانی ئاســـۆ بـــوو لـــە نیگـــەرانی بوولێڵـــدا. بـــۆ مـــەولانا کـــە ڕۆژ لـــە بانیـــژەوە هەڵـــدەهات (شـــەمس) بـــوو ئـــەو هەوایـــەی کـــە شـــادیو چـالاکی لـــە ســـینەی ئـــەودا خـــەلق دەکـــرد (شـــەمس)بـــوو، دەرو دیـــوار – شـــەمس بـــوو.. کائینـــاتو پشـــتی کائینـــات شـــەمس بـــوو..ئـــەو عیشـــقەی کـــە خـــودا لـــە دەروونـــی ئـــەوی دەورووژانـــد شـــەمس بـــوو، ئـــەو شەمســـی بـــە مەعشـــوقی خـــۆی دەزانـــی .. لـــە پـــاش دیتنـــی شـــەمس مـــەولانا

خـــەڵکی بـــە جـــۆرێکی دیکـــە دەدیـــت..دوای ئاشـــنا بـــوونی لەگـــەڵ ئـــەو عاریفـــە تەلەســـم ئـــامێزە مـــەولانا ئـــاوازی شیعرەکانیشـــی گـــۆڕاو نیشتمانو دایكو حەبیبەو ئەستێرە..لە (شەمس)دا دەبینی.

کاتـــێ کـــە مـــەولانا جەلالـــەدین لـــە خـــەڵوەتی ئـــەو عەشـــقەدا بەدەرکـــەوت، ئیـــدی خـــۆی بـــوو بـــە (شەمســـی تـــەبریزی) هـــەمان مـــەولانای جـــاران نـــەبوو.. ئـــەو کاتـــەش کـــە گەڕایـــەوە نێـــو خـــەڵوەت تـــا بـــە هـــەتوانی پرســـیارەکانی (شـــەمس) تیمـــاری ڕۆحـــی برینـــداری خـــۆی بکـــات -شـــەمس - شـــاری کۆنیـــەی جێهێشـــتبوو. وای خەبـــەرێکی چـــەند دڵتـــەزێن بـــوو، کـــەوایکرد مـــەولانا تـــەرکی دنیـــا بکـــاتو لـــە تـــای عەشـــق داغ بـــێ، لـــە (٦٤٢) تـــا(٦٤٣) مـــەولانا لـــە نـــاو عەشـــقی خـــودایی لـــە ســـوورەتی (شـــەمس)دا ژیـــا..بـــەڵام ئێســـتا تـــەنها خـــەمبار، مـــەلوول، کـــز وەك ئـــەوەی روخســـاری خـــودا تەبەشـــی ئـــەوی جێهێشـــتبێ.. وایـــە.. لـــە دوور دوورەوە گـــۆڕەکـــەی دەزرنگێتـــەوە. دەڵـــێن ئـــەو کاتـــەی کـــە بـــۆ دووەم جـــار (شـــەمس)ی بینیـــەوە لـــە باوەشـــی گـــرت..بـــۆ هەناســـەییێکی درێـــژ.. درێـــژتره لـــە ســـەدەیەك، مـــەولانا هەســـتی بـــەوەکردبوو کـــە -گیانی ئەو لەگەڵ گیانی (شەمس) هیچ جیاوازییەکی نییە-.

ئێســـتاش دوو گـــۆڕی جیـــان..لـــە دوو مەفتـــەنی جیـــاو دیوانەکەشـــی (مەسنەوی مەعنەوی)دا بەناوی (شەمسی تەبریزی)یە.

سەرنج* هەمان ئەو شیعرەی کە دەڵێت:

بشنو أز نی چون حیکایت میکند

از جدائیها شکایت میکند .. هتد

باس لە دەردی فیراقی خۆی دەکات لە (شەمس) ئەگەرچی لێکدانەوەی تریش هەن.

دەڵێن دوای گەڕانەوەی (شەمس) بۆ کۆنیە هەر لە خەڵوەتخانەی مەولانا جەلالەدین مایەوەو تووشی ئەڤینی کیمیا خاتوون بوو کە خەلوەتخانەی هەمان ماڵی مەولانا بوو، ئیتر ئاگری ئەڤینی ژیانی (شەمس)ی گۆڕی .. بەلاّم وەك بلێی دڵی کوڕەکەی مەولانا بەم خاتوونەوە بوو.. بۆیە لە کێشەیەکی گرنگدا.. لە شەوێکی تاریكو توندا (شەمس) لای مەولانا دادەنیشیَو کەسێك دێتە ژوورەوەو (شەمس) بانگ دەکەنە دەرەوەو (شەمس)بە مەولانا دەڵێت ئەوە بۆکوشتنم بانگ دەکەن..بەلاّم مەولانا ئەوی قەدەغە نەکرد لە چوونە دەرەوە، ئیدی کە دەچێتە دەرەوە دەکوژریَ..

دنیا لەبەر چاوی مەولانا ڕەش دەبیَو تا دوا ساتەکانی ژیانی لە شیعردا (شەمس)ی زیندوو دەکردەوە، دەتوانین ئەوە بدرکێنین کە مەولانا بە شاعیری فیراق لە قەڵەمی بدەین ..فیراقی لە نیشتمانو فیراقی لە مەعشوق..فیراقیَ لە خوێنو فیراقیَ لە سووتان. پاشان تێکەڵبوونی هەردوو فیراقو نەمانی سنوور لە نێوان نیشتمانو (شەمس)دا

– کتێبی پلە پلە تا ملاقات خدا:

ئـەم کتێبـە کـە بـە نـاوی ـ پلـە پلـە تـا ملاقـات خـدا ـ یـە دەربـارەی ژیـانو ئەندێشـەو سـلووکی مـەولانا جەلالـەدینی ڕۆمییـەو بـە قەڵـەمی دکتـۆر (عبدالحسـین زریـن کـوب) بریتیـە لـە (٣٩٤) لاپـەڕەی قـەوارە گـەورە یەکێکـە لـەو کتێبـە باشـانەی کـە زۆر بـە وردی لـە ژیـانو بەرهـەمی مـەولاناو ئـەزمونی نووسـینی ئـەم شـاعیرە گەورەیـە دەکۆڵێتەوە، نووسەری کتێب لە پێشەکیدا دەڵێت:

"(پەیـژە پەیـژە تـا گەیشـتن بـە خـودا) ئـەم ناونیشـانەم لـەم ڕووەوە هەڵبـژاردوەو نووسـیوە کـە هێڵـی ڕەوتـەنی ژیـانی مـەولانا جەلالـەدین محەمـەدی ڕۆمـی بـەلخیو نـاودار بـە مەولـەوی لـە بـارەی سـلووکی ڕەوحانیو تەواوی ژیانی ئەو نیشاندەدا"

هەڵبەتـە ناونیشـانی ئـەم کتێبـە هـەمان قسـەی مەولانایـە، بـەڵام نـەك هەمان قسەو تۆزێك گۆڕدراوە.

(*) مـەولانا جەلالـەدینی رۆمـی (جەلالـەدینی کـوڕی محەمـەدی کوڕی بەهائەدین)، ئەم شاعیرە بە مەولەوی بەناوبانگە!

لـە سـەدەی حەوتـەمی کۆچـیدا ژیـاوە، مـەولانا سـاڵی(٦,٤)ی کۆچـی لـە (ربیـع الاول)لـە(بـەلخ) لـەدایك بـووە. بـە یـەکێ لـە خواناسـانو هۆنـەرانی گـەورەی ئێـرانیش دێتـە ئـەژمار، جەلالـەدین لـە بەلخـدا لـە دایـك بـووە. بـەڵام لەبەرئـەوەی زۆربـەی ژیـانی لـە کۆنیـەدا بردووەتـە سـەر بـە رۆمـی ناوبـانگی دەرکـردووە، بەهائـەدینی بـاوکی لەبـەر ناکۆکییـەك کـە لەگـەڵ خـوارەزم شـاییەکاندا هـەیبوو لـە سـاڵی (٦١٠)ی

کۆچـیدا ڕێگـەی بەغـدای گرتەبـەرو لەسـەر ڕێگاکەیـەوە کـە بەسـەر نیشـاپووردا تێدەپـەڕی، شـێخ عـەتاری چـاوی پێکـەوتو عـەتار پـەڕاوی (اسـرار نامـە)ی پێشـکەش کـردە جەلالـەدین کـە لـەو دەمـەدا منـداڵێکی گچـکە بـوو، بەهائـەدین لـەپاش حـەجکردنو گـەڕانێکی زۆر بەسـەر وڵاتـە ئیسـلامییەکاندا ڕۆیشـتە شـامو ماوەییـێك لـەوێ مایـەوە، پاشـان چـووە قوونیـەو پاشمـاوەی ژیـانی لەوێـدا بردەسـەر تـا سـاڵی (٦٢٨)ی کۆچـی لـە جیهـان ماڵئـاوایی خواسـت. جەلالـەدین، کـە لـە کـاتی مردنـی باوکیـدا تەمـەنی (٢٤) سـاڵ بـوو، بـە پێـی ئەسـپاردەی بـاوکیو تکـای عەلائـەدین لـە جێـی ئـەو دانیشـتو خـەریکی ڕێنمـوونی خـەڵكو دەرس وتنـەوە بـوو، لـە سـاڵی (٦٤٢)ی کۆچـی لەگـەڵ خواناسـی بـەناوبانگ (شەمسـەدین محەمـەد)ی تەورێزیـدا ئاشـنا بـوو. لـەپاش ئـەم ئاشـنایەتییە، مەولـەوی بـەجۆرێ شـەیدای شـەمس بـوو، کـە لەبـەر ئـەو وازی لـە هـەموو شـتێ هێنـاو پەیوەنـدی خـۆی لەگـەڵ ڕابردوودا پچڕیو لە ڕیزی پەیڕەوانی ئەودا دەرهات.

شەمسـی تـەورێزی لـە سـاڵی (٦٤٥) لـە کۆنیـە دەرچـوو ئـیتر نەگەڕایـەوە، مەولـەویش لـە ئـەوینی ئـەودا سـووتاو خـەریکی هۆنینـەوەی هـۆنراوە بـوو، تـا لـە سـاڵی (٦٧٢)ی کۆچـی، کۆچـی دوایـی کـرد. مەولـەوی هـۆنراوەی خواناسـی گەیانـدە پلـەو پایەیـەکی بـەرز. گـرنگترین پـەڕاوی ئـەو (مەسـنەوی)و (دیـوانی شەمسـی تەورێزی)یە)).

لە مەڕ هونەری شێوەکارییەوە

١

هەر لە سەرەتاوە ئەوەی داهێنانی خەڵق کردبێ یاخود ئەوەی کە هەڵگری شوناسی داهێنـان بـووبێ، ئەوانـە بووینـە کـە هـەڵگری قـەدەرێکی زۆر لـە عیشـق و ئـەوین و هـەڵگری ڕامـانی بـەهێز بووینـە, هـەموو ئـەو چـەمکە مانادارانەیان لە سینەیان پاراستووە و کردوویانەتە هێزی هزری خۆیان بـۆ کارکردن لە ناو بوارەکانی داهێان، کە شێوەکاریش بەشـێکی گرینگـی نێـو ئـەو پانتاییانەیـە، هـەر بۆیـەش کـە ئێسـتای هونـەر بـەراورد دەکـەین بـە سەراتاکان, بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە سەرەتاکان هێزی مانەوەیان لەگـەڵ خۆیان هەڵگرتووە و بەم هێزە جاویدانی هونەرییان بۆ خۆیان خوڵقاندووە، مەعریفەی سەرەتا لە هونەری شێوەکاری (مەبەستم پەنجاکانە) ئەبستیمی ڕۆژانەی بیرکردنەوەیان بوو، بەڵام ئێستاکێ هێزی زەیت بەهێزتر بـووە لـە هێزی مەعریفە و هزر، لە کاتێك هەموو زەیتێکـی دونیـا تابلۆیـەکی زینـدوو دروسـت ناکـات بـەڵام قـەدەرێك لـە مەعریفـەی هونـەری تـابلۆی گـەورە و جاویدان دروست دەکات، بەهەرحاڵ مەبەستمە بڵێم برادەرانی سـەرەتا بـە سێ ئەقنومی گرینگ کاریان دەکرد: عەشق، مەعریفە، شاکاردۆستی، بەڵام برادەرانی ئێستا بە سێ ئەقنومی نمایشی کار دەکەن کە بریتییە لە: زەیت

دۆستی، نمایشگا، ژماره، که هی یەکەم بریتییه له هونەری خەڵق دۆستی و هی دووەم بریتییه له هونەری خەرج دۆستی.

هونەر پێویستی به کوشتنی زات هەیه، پێوێستی به کوشتنی غەریزەکانی بەدیارخستن و خۆنمایشکردن هەیە، لە هەموویان زیاتر هونەری شێوەکارییە کە خوێنی هونەرمەندەکە دەخوازێ, بەو مانایەی کە لە دوای هەر تابلۆییێك تا ماوەییێکی زۆر سەرسامی و وەستان بەدیار تابلۆکانەوە رامی بکات و بەدوایاندا بچێت. واتە سەرسامکاری شوناسی هونەرە, پرۆسێسی بەرهەمهێنانی هونەری شێوەکاری پرۆسێسی کورتکردنەوەی زاتی هونەرمەندە و پرۆسێسی بەلەززەتکردنی ژیانی ئەوانی دیکەیە، بۆیە هەمیشە هونەرمەندی شێوەکاری بە ئۆپۆزیتی ئەوانی دیکە دەوەستێ، بەوەی تا ئەو لە ناو داهێناندا خۆی کورت دەکاتەوە، هونەری بینین و رامان لە ناو ئەوانی دیکەدا درێژ دەکاتەوە، کە ئەمەش کارێکی هێجگار ئەستەم و دژوارە لە هونەری شێوەکاریدا. سەرەتاکان شانیان دایە بەر ئەم پرۆسێسە و بەلاّم ئێستا ئەم پرۆسێسەیان دایە بەر شانیان, کە جیاوازییێکی زۆرە، هی یەکەم بۆ مانەوە و جاویدانییە هی دووەم بۆ بردنەوەییێکی کورت خایەنە، هی یەکەم پاراستنی دارستانەکانی ئێستێتیکای هونەرە، هی دووەم تەنها بۆ ژیانە لە ناو ئەم دارستانانە، هەر بۆیەش دەکرێ هی کۆمەڵەی یەکەمیان لە گەلگامێش کورت بکەینەوە و هی دووەمیش لە حیکایەتی چل تووتی خەست بکەینەوە. جیاوازی زۆرە لە میانی نەمردۆستی و ساتەوەخت دۆستی. هەر لە هەمان ئەم

بەراوردكارییە مەسەلە تەكنیكیەكان دێتە كایەوە، ئاخۆ سەرەڕای نەبوونی ئـەو دەسـەڵاتە مەرجەعیـەی كـە ئێسـتا هەیـە، بـەڵام تابلۆكانیـان بۆچـی هەڵگری درەوشانەوەی باگڕاوندێكی مەعریفی زۆر بووینە؟

بەداخەوە دەسەڵاتی سەرچاوە لە ئێستا زۆر كـەم لـە هەنـدێ هونەرمەنـد بەدی دەكرێت، من هەنـدێ هونەرمەنـدی شـێوەكار دەناسـم كـە لەگـەڵیانا بـاس لـە هونـەر دەكـەم، هـەر دەڵێـی چـەند سـاڵە لـە ئەشـكەوتن تـازە هاتوونەتە دەرەوە، هەست بـە هـیچ گـۆڕانێ لـە مـەودای هونـەردا ناكـەن، هونەری شێوەكاری بزاوتی فرشە دروستی ناكات بەڵكو هزر و ڕامانی فرشە وەشێن دروستی دەكات، ئەگەر هونەرەكانی دیكە هـەموو شـتێكی نـەوێت بەڵام هونەری شێوەكاری پێویستی بە هـەموو شـتێك هەیـە، هونەرمەنـدی شێوەكار لە كاركردندا لە درود نزیك دەبێتەوە و مومارەسەی دەسەڵاتێكی خودایی دەكات لە خوڵقاندا. جیاوازییەكە لێرەوەیە كە هەندێ كـەس پـەی پێ نابەن. جا ئایا دەكرێ هەموو كەسێ ئـەو دەسـەڵاتە بـەكار بهێنێـت... بیری لێ بكەوە... وازدەهێنیێ.

٢

هونەر بە هەموو بوارەكانییەوە بە تەنها بەسەر ئـەوەوە ناگیرسـێتەوە كـە تـەنها ئەنجامـدانی پرۆسـەی داهێنـان بـێ، دەخـوازم بڵـێم كاتێـك هونەرمەندێكی شێوەكار بە تەنها خەریكی ڕەسمكردنـی تـابلۆ بێـت و كـار لەو تیمایانە نەكات كە خزمەت بە هونەرەكەی خۆی بكات و مشـت و مـاڵی

هـزر و بـیری بکـات و کولتـورێکی مـەعریفیش بـۆ نـەوەکانی داهـاتوو جـێ بهێڵێ، ئەوە بەو مانایە دێت کە ئەو هونەرمەندە هیچ کاریگەرییێکی نابێ بۆ ئایندە، هەر بۆیەش ئەرکی هونەرمەندی شێوەکارە لە پاڵ کارکردن لە ناو تابلۆکـانی هەنـدێ شـتی تیۆریـایی بخاتـە بـەر دیـدی بینـەرەکانی، واتـە تیۆریزەکردنی ئەو پاشخانەی خۆی یا خستنە ڕووی جیهـانبینی خـۆی بـۆ بینەرەکانی بۆ ئەوەی هەم لە هەڵوێسـتی فکـری و مـەعریفی ئـەو بگـەن و هەم ڕێنوێنی بێ بۆ نەوەی تازە. هـەر لـە سـاڵانی شەسـتەکانەوە تـاوەکو ئێستا کەم هونەرمەند هەبووە بەشداری لە پڕۆژەی دامەزراندنی ڕۆشنبیری هونـەری شـێوەکاری بکـات وەك تیۆربەنـدکردنی دونیـابینی خـۆی، بۆیـە هەرچـەند کـارێکی هونـەری زۆر و نمایشـگاییێکی زۆریشـیان کردبـێ، ئـەوە هێندە کاریگەر نەبووینە بەسەر نەوەکانی دوای خۆیانەوە، دەبـێ دان بـەو ڕاستییەدا بنێن کە زەمەنی ئەوە بەسەر چووە شـێوەکار بـە تـەنها تـابلۆ نـەخش بکـا و شـاعیر یـە تـەنها شـیعر بنووسـێ و چـیرۆکنووس بـە تـەنها چیرۆك، هەر بۆیە دەبێ ئەوانە بەشداری گرینگ بکـەن لـە هێنانەکایـەوەی کولتورێکی ڕەخنەیی پڕ لە مەعریفە واتە بەشـداری بکـەن لـە دامەزرانـدنی پڕۆژەییێکی ڕەخنەیی کە هێزی پەرەپێدانێکی بەگوڕی هـەبێت لـە مـەودای هونـــەر و ئەدەبـــدا، بەگشـــتی تیـــۆریزەکردن و ڕەخنەبەنـــدی لـــە نـــاو هونەرمەنـدانی کـورد بـە تایبـەت شـێوەکاران زۆر کەمـە، مـن هـەموو ئـەو ڕەخنانەی خوێندوومەتەوە یا هەموو ئەو کارە تیۆریانەی خوێندوومەتـەوە هی شاعیران یا چیرۆکنووسان بووە سەبارەت بە هونـەری شـێوەکاری، تـا

ئێستا نووسێنێکی هونەرمەندی شێوەکاریم سەبارەت بە هونەر و کارەکان نەخوێندۆتەوە مەگەر بە دەگمەنێکی زۆر زۆر نەبێ، ئەمە جگە لـەوەی کـە کرمی بـە حیزبکردنـی هونـەر و بـە حیزبـوونی هونەرمەنـد گیـانی هونـەری کوردی هەڵتەکاندەوە و ڕۆحـی داهێنـانی لێ سـەندوون، تاکـە پاڵپشـت بـۆ هونەری شێوەکاری خودی ڕەخنـە و تیۆربەنـدی هونەرییـە کـە بەداخـەوە دەگمەنە.

٣

لە وەڵامی پرسیاری دووەمدا تۆزێ باسی ئەوەم کردووە، بەڵام دیارە ئەوە زیاتر هەڵدەگرێ، کلتوری قبوڵنەکردن و کلتوری جیاوازی نەخوازی لە نێـو کوردا لە مێژە ڕەگی داکوتـاوە، کـە ڕەنگـە هۆکـاری سـەرەکی دووربـوون بووبێت لە ئاستەکانی مەعریفەی هاوچەرخ و کلتوری ڕەخنەیی نەتەوەکانی دیکە، بە پلەی یەکەم و ژیان لـە نـاو کـەش و هـەواییێکی خێـل سـیفەتی و دوورکەوتنەوە لە شارستانێتی، پاشان هەتا کلتـوری سیاسـیش کـە خـۆی هـەڵگری شوناسـی تـاك ڕەهەندییـە و ڕەخنـە کـاری لـە نـاو نـەکردووە و هەمیشـە هێـزی بەرامبـەری بـە نـزمتر لـە خـۆی زانیـوە و ڕێگـەی نـەداوە ڕەخنەی لـە بەرامبـەردا قیـت ببێتـەوە، هـەموو ئەوانـە وایکـردووە کـە لـە خـودی هونەرمەنـد ڕەنـگ بداتـەوە و ئـەویش هێـزی قبـوڵکردنی ڕەخنـەی بەرامبـەری نـەبێت، ژیـانی هونـەری بـەبێ بـوونی ڕەخنـەییێکی ئـەکتیڤ و کاریگـەر، پـیر بوونـە لـە نـاو نەهامـەتی هونـەری و وادەکـات داهێنـان لـە

ئاستێکدا بوەستێ و هێزی بینین و داهێنان و هەڵگرتنی مەعریفی نەبێت، ناکرێ سەرهەڵدانی ڕێنسانسێکی هونەری بەرپا بێ بەبێ ڕەخنەییێکی هاوچەرخ، دەبێ هونەرمەند هێزی ئەوەی هەبێ خۆی لە نەرگزیەت ڕزگار بکات، بۆ ئەوەی لەززەت لە هونەرەکەی وەرگرین قەدەرێ لە ماسۆشیەتی پۆزەتیڤ قبوڵ بکات.

من پێم وانییە هونەری ئەوروپی لە سەردەمانەکانی ڕۆشنگەری بەبێ ڕەخنە ئاوەها کاریگەر بوون، دڵنیام بزاوتێکی ڕەخنەیی گەورە هێزی داهێنانی داوەتەبەر هونەرمەندەکانی ئەوسا، بەتایبەت ئەوان بەر لەو سەردەمە ڕەنگە فشارێکی گەورەی کەنیسەییشیان لەسەر بووبێ، بەلام چونکە جورئەتی ڕەخنەیی کاریگەر بووە، توانراوە کە بەهاییێکی ئێستێتیکی گەورەی هونەری بهێتەکایەوە، ڕەخنە لە ناوەندی هونەری شێوەکاری ئەڵقەییێکی ونی ئەم سەردەمەیە... چاوەڕوانی شاکار نیم لەو بێ ڕەخنەییەدا، ئەمە جۆرێك مردنی لەسەر خۆیە.مەبەستم لە شێوەکار هونەری جاویدانییە.

٤

بە پێی ئایدیاییێکی مارکسیزمی (مرۆڤ بریتییە لە شێوە). واتە دابڕینی ستایل لە هەر تەنێك یاخود لە هەر مژادێك، مرۆڤ بێ یا شتی تر، دابڕینی هێزی مانەوەیە لەو مژادە، چونکە شێوە هێزی ڕاکێشکردن و هێزی ئەفێکتیڤی هەیە و هۆییێکی گرینگە بۆ دروستکردنی بویەرێکی ماددی لە نێو چاوی بینەر و خوێنەردا، چونکە شێوە بە ئاسانی مشت و ماڵ نابێ و

نایەتــە بــوون، بــەڵکو هــەموو ڕەگــەزەکان دەگرێتــەخۆ، جوڵــە، بیرۆکــە، داڕشتنی ڕەنگ، وەشانی فرشە، تێکەڵکردن، هەموو ئەوانەی کە شێوەییێك دەدەن بــە کــاری هونــەری. هەڵبــەت ســتایل لــە هونەرمەندێکــەوە بــۆ هونەرمەندێکی دیکە دەگۆڕێ، بـەڵام هـەموو هونەرمەنـدێ نابێتـە خـاوەن ستایلێکی تایبەتی خۆی چونکو ئەم جۆرە ستایلە تایبەتییـە بریتییـە لـە پاشخانێکی مەعریفی گەورە + دیقەت و ڕامان وجیهـانبینی+ وەسـتایی لـە کـارکردن و ڕاخسـتنی بـەهرە، ئەوانـەش کـە پـەنا دەبـەن بـۆ ئەفسـانە و فۆلکلۆر، دەتوانن ئەم کارە بکەن و بایـەخێکی گـرینگیش لـەم ئەفسـانە و فۆلکلۆرە وەربگرن و ستایلێك بۆ خۆیان دروست بکەن لەم ڕووەوە، بـەڵام چۆن؟

جیمس فریزە لە (الغصن الزهبی) بە قـووڵی بـاس لـەم بایەخـە دەکـات و توانیویەتی لە ڕێگەی کولتوری پێشـینە و ئەفسـانە و فۆلکلـۆر، بابـەتێکی مــەعریفی هاوچــەرخ دروســت بکــات، هــەروەهاش شــتراوس لــە (فیکــری دەشتایی)دا، بەڵام ئایا ئەو هونەرمەندە شێوەکارانەی ئـەمڕۆ کـار لـە نـاو ئەفسانە و فۆلکلۆر دەکـەن، ئاسـتی شـیکردنەوەیێکی مـەعریفی جوانیـان هەیە لەم ڕووەوە یا هەر بە تەنها کۆپیکارێکی پیشەیین؟ لـە هـی یەکەمـدا ئەوانەن کە قووڵ دەبنەوە و خەڵقی داهێنانێکی دیکە دەکـەن لـە نـاو ئـەم کولتورە، لە هی دووەمدا، بێ توانا و هێزی بەرهەمهێنانی مەعریفیان نییـە و بە تـەنها لاسـایی سروشـتی شـتەکان دەکەنـەوە، وەلامدانـەوەی چـێژی خەڵك بە کاری لاواز ناکرێ، چـێژ لـە سروشـتدا یـاخود لـە ئەسـڵی مرۆڤـدا

قبولّی شتی بیّ ناوەڕۆك ناكات، قبولّی ستایلی تەپیو ناكات، چونكو ڕاستەوخۆ پەیوەستە بە ڕژێنی سنەوبەری زەینەوە.

٥

بەڵیٚ ئیمڕۆ لە كوردستان كۆمەڵە گەنجێكی زۆر كاردەكەن لە بواری هونەری شێوەكاریدا، هەڵبەت زەمەن كەفیلە بە تەتەڵەكردنی ئەم كۆمەڵە، چونكو هەندیٚ جار كە عەشقی بوارێك هات ئیدی كۆمەڵێك خەریك دەكات، بەلاٚم گرینگ ئەوەیە كە ئەم عەشقە تا چەند بەردەوام دەبیٚ، هەندیٚ جار لەسەرەتاوە دەپووكێنەوە، هەندیٚ جاریش لە نیوەی ڕیٚ و، هەشە تا دواساتەكانی ژیانی ئەم عەشقە پەروەرش دەكا و دەیكات بە ستوونی داهێنانەكانی خۆی، من كەمتر ئەوە دەبینم كە ئەوانە ببن بە خاوەنی ستایل و ئەزموونی تایبەت بە خۆیانبە بیٚ زامن كردنی پاشخانێكی مەعریفی بە هیٚز، ئەگەر هەشبن ئەوە دەبیٚ دەگمەن بیٚ، من لە یەك لە پرسیارەكان وەلاٚمی ئەوەم داوەتەوە كە بۆچی نەوەكانی پێشوو كاریگەرییان كەمتر هەبووە بەسەر نەوەی تازە، چونكە ئەوان بەتەنها تابلۆیان دروست كردووە و هیچ كارێكی ڕەخنەیی و تیۆریان لە دوای خۆیان جیٚ نەهێشتووە تا نەوەی تازە سوودی لیٚ وەرگرن و تەئەمولی تێدا بكەن، ئەوەش وایكردووە كە نەوەی تازەش هەر لەسەر تەگبیری ئەوان بڕۆن، ئەوانیش كەمتر بایەخ بەم بوارە بدەن، باشترین تاقە ڕێگا بۆ نەوەی تازە ئەوەیە كە خۆیان خەڵقی زهنیەتی خۆیان بكەن و بپرژێنە سەر لایەنی مەعریفی هونەر.

بابەتی هەمە جۆر

هیچ ئاماژەیەك نییە ئەوە رەت بکاتەوە کە رەخنە دروستکردنی دەقێکی دیکەیە، ئێمە بە هەڵە لە رەخنە گەیشتووین، کە پێمان وایە رەخنە رەقیبی سەر دەق و نووسینەکانە، یاخود هەولێکە بۆ هاوێرکردنی رەهەندەکانی دەق، هەموو ئەم جۆرە بۆچوونانە، ئەدەبێکی بێ ئەزموون و بێ شاکار دروستی کردوون و هەڵیڕوشتوونەتە ناو پانتایی کولتوورەکەمان ، زۆر جار بێ سەلیقەیی حوکمی کردووە، زۆر جارانیش بی ئەزموونی لەکەداری کردووە. پێویستە ئێمە بتی ئەم جۆرە بۆچوونانە لەناو پەرستگای ئەم کەلتووره وردوخاش بکەین، چونکە هۆیەکە بۆ دروست بوونی حاڵەتی سکون لە داهێنان، ئەمڕ و دوێنێی رەخنە لە جیهاندا وانەبووە، لای ئێمە بە ئینتەرێکی وەسفی دوور لە جاویدانی رەخنە بەڕێوە چووە، رەخنەگرەکان تەنیا روخساری دەقەکان دەبینن و بێ ئاگان لەو خوێنەی لەژێر پێستی ئەو روخسارە بازرقەدەدا، ئەمە لەلایەك لەلایەکی دیکەوە رەخنەگرەکانمان هەمیشە بەدوای مۆد دەکەون و وەك تووتی لاسایی دەکەنەوە، زۆر جارانیش لەبەر هەزم نەکردنی ئەو مۆدە تێدەکەون و سەر لە خۆشیان دەشێوێنن، هیچ رایەکی خۆیان نییەو لە سێبەری ئەواندا دەجولێنەوە، بۆیە نەدەتوانن شارەزای زمانی رەخنە بن و نەدەتوانن بە ئەندازەیەکی رەخنەیی رەسدی بزاڤە رۆشنبیریی و دەقەکان بکەن. هەر بە پێی ئەو بۆچوونەی خۆم سەبارەت بە ئێستای رەخنەی

کوردی کە ئاخۆ لە بڕستیدا هەیە کاری دەستنیشان کردن بگرێتە ئەستۆ... دەڵێم: ڕەخنە کە لە بنەڕەتدا بە بەرەواژی وەرگیرابێ چۆن دەتوانێ کرێکی ئاوا بکات.. بەڵام ئەو کاتەی ڕەخنە لە رەحمی رەگازۆیی ئەزموونەوە لە رەحمی شاکاری دیارەوە، لە رەحمی لێکدانەوەی قووڵو پشتی دەقەکانەوە داڕێژرا، نەك هەر دەتوانێ دەنگێك یا وەچەیەك دەستنیشان بکات، بەڵکو لە توانایدا هەیە رەوتو رەهەندی کولتورێك بەتەواوی بگۆڕێتو هەتا کاریگەریش بێت بەسەر چەندین بڕیاری گرنگی رۆشنبیریو سیاسیشەوە.. رەخنەی ئەدەبی کوردیش هەر بە دەردی ئەم سەلەفیتەوە تووشی ریزکردنی ناو بووە...

ناکرێ بە داهێنانی شیعری فلان بڵێین سەر بە قوتابخانەی فلانەو ئەویتر سەر بە قوتابخانەی فیسارە... چونکە داهێنان یەك داهێنانە، لە دیدو بۆچوون جیانو سەر بە ئەلفو بێی هیچ قوتابخانەیەك نییە، چونکە هەرکاتو دەرگاو پەنجەرەی قوتابخانەکەمان بۆکردنەوە، ئەوا خاسیەتی داهێنان لەبەین دەچێو قوتابیو مامۆستای بۆ دروست دەبێ، دەبێتە پیشەیەك وەك هەموو پیشەکان کە من بۆ خۆم باوەڕم بە مەکتەبدار کردنی داهێنان نییە، لە راستیدا ئەمڕۆکە ئاستی داهێنان هێجگار کەم بووە، من زۆ ربە وردی دەیانخوێنمەوە، هەوڵدەدەم بچمە بنج و بناوانیانەوە، بەڵام بەداخەوە لە نە لە شیعر گەیشتووەو نەدەزانێ پڕۆسەی نووسینی شیعر چییە، زۆربەی شاعیرانی ئێستا لە پڕێکا هاتوونەتە سەر شیعر، بێ ئەوەی لە چەمکی زمان گەیشتبن. یاخود بێ ئەوەی شارەزای شیعر بن، پەیامی

ریالیزمی سۆسیالیستیش پـەیامێكی دروسـت كـراوە، بـە بڕیـاری سیاسـی هاتە سەرپێو كۆمەڵی لە نووسەرانی هەڵخەڵاتاندو كۆمەڵێكیشی وردوخاش كردنو تووشی نەهامەتی كردن.

ریالیزمی سۆسیالیستی پێستێكی فینۆمۆلۆژی نییە بچیتە ناویەوە، هەوڵی داوە شاعیر لە شیعردا، چیرۆكنووس لە چیرۆكداو ئەكتەر لـە لـە بەرهـەمی هونەریدا وەك جەستە لە پرۆسەی داهێنان بێو وەك رۆحو بزاوتیش لـەنێو كارگـەو شـانە حیزبییەكانـدا بـن، ریـالیزمی سۆسیالیسـتی بەرهـەمی چینایەتییە، یاخود دەرهاویشتەی فەلسەفەی كرێكارییـە... هـەر لـە دوای شۆڕشـی ئۆكتۆبـەری ١٩١٧ەوە بڕیـاری سـۆڤیتاتی بـۆ دەرچـووە، واتـە رێبازێكی بریارلێدراوە... نەك خولقاو.

واتە ویژدانی داهێنەر دروستی نەكردووە، بەڵكو چـەكمەی حزبـی دروسـتی كردووە، ئەو نەتەوانەش كە لە سـەردەمی بزاڤـی رزگاریخوازیـدا بـوون لـە سـەرەتاوە بـاوەڕێكی بـەتینیان هـەبوو بـەوەی كـە ئـەم رێبـازە دەتوانـێ خزمەتی ئەم بزاڤە بكات، بەڵام بەداخەوە بۆ ئێمەی كورد لەم سـەردەمەی رزگاریخوازیدا كۆمەڵێك بتـی دروسـت كـردو كەڵەكەیـەك نووسـینی مـردوی خستە سەر دەقەكانەوە. لە بنەڕەتدا رێبازی سۆسیالستی دژ بە جیهابینی نووسەرە، دژ بە ئـازادی نووسـینە، هۆیەكیشـە بـۆ قۆچـانێ كـردن لەگـەڵ رەوتی نەتەوەگەرایی، بە دەیانی وەك مایكۆفسكی كە خۆیان بـەو رێبـازە هەڵواسیو رایانگەیاند كە تاكە رێبازێكە بۆ رزگاركردنی داهێنانی ئـەدەبی، كەچی هەر خۆشیان وەكو نووسین و وەك جەسـتە بوونـە قۆچـی قوربـانی

ئـەم ڕێبـازە... هەنـدێکیش لەبەرئـەوەی بـە شـەویلاکی حزبایـەتیان زانـی دژایەتی کران، لە زێـدی خۆیـان دوورخرانـەوە، دکتـۆر ژیڤـاکۆ کـە خـودی باسترناکەنموونەیەکی گەشی ئەم دژایەتی کردنە بـوو... دەمـەوێ ببم بـە خۆم چونکە ناتوانم ببم بـە کـەس . چیرۆکنووسـین کـارێکی هاسـان نییـە، دیاردەیـەکی هـەڵقوولاوی ئـەزموونی مەدەنیەتـە، بۆیـە هـزرو خـەباتێکی رۆشنبیری هاوچەرخی پێدەوێ، شەونخونی نـاو کتێبـانی دەوێ، هـەر لـەم روانگەشەوە دەتوانم بڵێم چیرۆکنووسانی لاو ئـەوەیان نیشـان نـەداوە .. هەرچەندە من خۆم باوەڕم بە چیرۆکنووسی لاو و بـە تەمـەنو لـەم جـۆرە شتنانە نییە، باوەڕم بە داهێنانە جا هەر کەسێ بیکات، ئەوەی زۆر سەرنج ڕادەکێشێ لە خوێندنـەوەی چـیرۆکەکان ئەوەیـە هەسـت بـە بـێ بنـەمایی دەکرێت، هیچ حیکمەتێك لـە نووسـینیان نـابینم، زمـانو شـەلو دیـدکزە، هەوڵیان نەداوە جیهانبینی خۆیان پەرە پێ بدەن، چـیرۆكو رۆمـانیش بـێ دروست بـوونی ئـەو دیدگایـە نانووسـرێ، زۆربـەی گەنجـەکانیش جگـە لـە زمانی کوردی هیچی دیکە نازانن، بەتابەت بـەم دواییـە، گـەنجی وا چـیرۆك دەنووسێکە لە زمانی عـەرەبیش هـیچ نازانـێ، بۆیـە خوێندنـەوەی ئەوانـە تەنیا ئەدەبی کوردییە، لەم رووەدا دەبێ هەوڵێکی باش بـدەن بـۆ ئـەوەی پەرە بە ئەزموونی خۆیان بدەن، پێموایـە عـەتا محەمـەد چیرۆکنووسـێکی باشە، ئەسکەندەر جەلال خەیاڵی پێیە، بـەڵام زمـانی خراپـە ئـارم کاکـەی فـەللاح چیرۆکنووسـێکی باشـە، بـەڵام ئـەوەی کـە بەلامـەوە زۆری لایـەو دەستی بەسەر قووڵایی چیرۆك دادەشکێ (جەبار جەمال غەریب)ە کـە زۆر

سەرنجی راکێشاوم. دیکارت بەر لـە چـەندین سـالّ وتـی: (لـە دنیـادا هـیچ ئـەمرێکی یـەقین نییـە) گومـان بـۆ کـاری بەرهـەمهێنانی دەق لـە رەوتـی فەلسەفی خۆیدا وەك چەمك دەچێتە دەرەوەو رۆڵی ئێستەتیکا دەگێڕێ لە رەنگرێژکردنی دەق، زۆرجار گومانێك دەقێکـی گـەورەی پـێ دەنووسـرێ، بەلاّم (گومان) پێویستی بە زمانێکی بەهێزو پـڕ حیکمـەت هەیـە, زۆر کـەم هەن بە (گومان)ی دەق وترابن، شـاکارترین دەق شـانۆنامەی (هاملێـت)ی شەکسپیرە کە لە کاتی خوێندنەوەیدا ئەمیری دانمارك داتدەگرێ، لەمیانی تۆڵەو گوماندا سەما بە خوێنەر دەکات، تەنانەت هێندە بـەهێزە تـا رادەی ئەوەی شەکسپیر دەڵێ: (یا لیت الازلی لم یصع شریعته).

پێم وایە سەرتاسەری مرۆڤایـەتی لـەنێو گومـانێکی ئەفسـووناوی دەژیـتو هەمیشە لە پرسیاردان، خولّقاندنی فەلسـەفە جۆرێـك لـە گومانـە بەرانبـەر بەم کەونە پانوپۆڕە، یـەقین لەبەرامبـەر گومانـدا زۆر جـاران بـی ئومێـدی دروست دەکاتو وا لە مرۆڤ دەکات رۆحی تۆڵەسەندنەوە سەنەگەی لەسەر هەڵنـەگرێ. گومـانی دیکـارتی دوو جـۆر بـوو، گومـانی گومانکـاران کـە گومانێکی داخراوە، گومانی مەنهەجی کە هەمیشـە بـەرەو یـەقین دەڕوا...

داهێنـەرانی ئـەم دنیایـە هێجگـار زۆرن، تەنانـەت هەنـدی جـار کـە بـەناو کتێبخانە گەورەکاندا دەگەڕێمو دەسوڕێم، زوۆ جار ئەو پرسیارە لـە خـۆم دەکـەم کـە ئـاخۆ ئێمـەی کـورد لـە کـوێی ئـەم هـەموو داهێنانـە مرۆڤایەتییەداین، داهێنان هەموو بوارەکانی گرتۆتەوە لەوێ لە ئەلیژیریای ئیتاڵیدا دانتـی بـە هـەر سـێ بەشـی کتێبەکـەی کۆمیـدیای خوداوەنـدی —

دۆزەخو پاکستانو فیردەوس بەشێك لە سروشتی مرۆڤایەتیمان پیشان دەدات. لە نیشتمانی بەفرو چیای بەرزی روسیادا دیستۆفسکی لە برایانی کرامازۆفو هەرماسدا گەورەترین درامای بەشەری خولقاندوە. لەسەر شانۆکانی بەریتانیاش شەکسپیر لە هاملێتو شالێردا مەینەتییەکانی مرۆڤی نووسیوتەوە، لە میانی تەمومژی شاخە بەرزەکانی هەورامانیشدا (نالی) غوربەتی مرۆڤی نووسیووەتەوە. زۆرن ئەو داهێنەرە گەورانەی کە لەسەرتاسەری زەمیندا هەن، هەر لە ستۆریاسو گابریلو فلۆپێرو ئیتماتۆفو ئەلیوتو سیلونەو دەیان کەڵە نووسەری داهێنەری دیکە کە هزری مرۆڤیان ئاوەدان کردۆتەوە. پێموایە ئەو سێ بەرهەمەی ئینیاتسیو سیلۆنە کە بریتییە لە (فۆنتامارا) نانو شەراب، تۆوی ژێر بەفر، کە سێ رۆمانی تەواوکەری یەکترین بکرێ بە کوردی زۆر باشە. هەروا کتێبی (دوا وەسوەسەی مەسیح)ی کازانتزاکیو (ئەفسانە لە میان باوەڕی دێرینو تەورات)ی عەلی ئەلشەوكو هەردوو بەشی (ژنانی عاشق)ی د. هـ. لۆرانسو (مۆبی دیك)ی هرمان ملفلو (جوانییەکانی شوێن)ی باشلارو سوورو رەشی ستاندال. ئەمانە هەمووی بەرهەمی گرنگی مرۆڤایەتین وەرگێڕانیان بۆ کوردی زۆر بە نرخ دەبێ.

***

مۆدێرنزم

دەرهاویشـــتەی پەرەســـەندنی زانســـتو تەکنۆلۆژیایـــە, لـــەدایك بـــووی شارســـتانیو مەدەنیەتـــە . دەشـــکرێ لـــەو ولاَتانـــەی کـــە خـــودانی ئـــەم پرۆسێســـەن چـــەمکی مۆدرێرنزمیـــەت ئاشـــکرابێو ولاَتـــە بچـووكو نەتـــەوە ژێردەستەکانیش سوودیان لێ وەردەگرنو هەندێ لە چەمکی مۆدێرنزمیەت بگوازنەوە نێو کولتووری خۆیان بە مەرجێ دەبێ زۆر بە ئاگا لەخۆبوونەوە بێت... هەروەها دەبێ زۆر بە وریاییو چاوساغییەوە بێت، ئەگینا دەکەونە نێـــو داوی تەقلیدییـــەتو گواســـتنەوەی میکـــانیکیو رەنگـــە لـــە ئاکامـــدا وردوخـاش بـن، ... ئێسـتێکە لـەلای ئێمـە مۆدێرنزمیـەت هێنـدە باسـی لێ دەکرێ کە ئەوەندە لە ولاَتە پێشکەوتووەکانیش باس ناکرێ، کـە سـەیری بەرهەمە ئەدەبیەکانیش دەکەین، جگـە لـە شـیعرو چـیرۆكو هـیچ شـتێکی دیکـــە نـــابینن، ئەوانەشـــیان بـــە لنگەوقوچـــی.. کەچـــی مۆدێرنزمیـــەت پرۆسەیەکی شمولی فراوانە دەبێ هەموو لایەنەکان بگرێتەوە. مۆدێرنزمیەت بریتیی نییە لە عەجایب نوسینو غەریبکردنی رستەو دێر وەك چۆن لـە زۆر شیعری ئێستادا دیارن، بەڵکو مۆدێرنزمیـەتی نووسـین لەوەدایـە کـە چـۆن چەمکەکانی جوانیو سیمبولە نادیارەکانو ئەو شتانەی کە ناکەونە دەست کەشف بکەینو دنیاییێکی تازەی پڕ لە رەهەندیان لێ دروست بکەین غەرقی واتاو ئاماژە بن، من بۆ خۆم پێموایە پلەی گەرمی ئەم مۆدێرنزمیەتـە هـەر بە خۆڵەمێشـی لـەدایك بـووە، ژێـرو ژووری پێوەدیـارە. ئێسـتێکە سـیمای

شیعری کوردی سیمایەکی تەڵخی هەیە، پێویستە بە (حسی) جوان‌و دیدگای قووڵ جوان بکرێتەوە، کار وا بڕوا ئێمە دەبینە خودانی شتە ناشیرینەکانی بەناو شیعر. ، شێوازی مۆدێرنزمیەت بەوە تەواو دەبێت کە شتێك بنووسین، سیمای شارستانیەتی هەڵگرتبێ بە هەموو کەف‌و کۆڵێکەوەو تا چ رادەیەك توانای ئەوەی هەیە خوێنەر لەگەڵ خۆیدا بگۆڕی‌و تووشی سەرسامیی بکات. جەنگێکیکی ئەزەلی لەنێوان کۆن‌و نوێدا هەیە، کە مەحالە کۆتایی پێ بێت چونکە کۆن هەمیشە جۆرێك لە سەلەفیەتی بیرکردنەوە لە رەحمی خۆیدا هەڵدەگرێ، نوێش هەمیشە جۆرێك لە دژایەتی کردنی ئەم جۆرە بیرکردنەوانەدا دەخاتە ئاراوە، ئەمانەش دوو قوتبی دژ بە یەکن، بۆیە ئەم جەنگە دینامیکیەتی خۆی دەپارێ و لە وەستان ناکەوێ، حەقیقەتی (فۆرم و ناوەرۆك) وەك دوو بەشی گرنگی جەستەی دوو دەقە ئەدەبیەکان مشت‌و مڕی زۆری لەسەر کراوە، کە ئاخۆ کامیان جەوهەری دەق دەستنیشان دەکەن.

زۆر جاران (فۆرم) خۆی ناوەرۆکە یا روونتر بڵێم زۆر جاران لە دەقێکی ئەدەبیدا فۆرم واتای دەق دەخاتە روو بێ ئەوەی بەدوای ناوەرۆکدا بگەڕێین، هیچ کاتێ: کێشە نایەتە ئاراوە، لە پێشخستن‌و پاشخستنی ئەم دوو چەمکە، هیچ دەقێکی ئەدەبی نابێتە خودانی ناوەرۆکێکێ بەهێز بێ بوونی فۆرمێکی بەهێزو هیچ دەقێکی ئەدەبیش نابێتە خودانی فۆرمێکی بەهێز بێ بوونی ناوەرۆکێکی بەهێز.... ئەمڕۆ داهێنەران بەرەو دەقی بەرز دەگەڕێن، کە تەجاوەزی ئەم جۆرە مشتومڕانەی کردووە.

هەر کاتێ لە دەقێکی ئەدەبیدا فیکرو زەینو هزر بەرەو ترۆپك چـوونو لـە ترۆپکی مەلەوانگەی واتا دابوون، فۆرم بەناچاری دەبێ تەکانێ بداو خـۆی بەهێز بکات، ئەگینا دەتەقێو هەرچی هزرو زەینە هەڵدەڕژێ.

***

سۆفیگەرێتی و زمان

ڕێبازێکی ئایینی ناو بزاوتی باوەڕە هەمیشە لە گێرمەو کێشەدا بووە، لەگەڵ باقی تەوژمەکانی دیکەی ئایین، هەوڵێکە بۆ گەیشتن بە رۆحی بالاّ، بەبێ هیچ وەسیلەیەك کە لە نێوان خۆیانو ئەم رۆحە بالاّیە دایەو، زێتر لە تەقسی سووتانو بە خۆڵەمێش بوون دەچێو سیمای ئەفسانە لە خۆدەگرێ، بۆیەش زیاتر لە هەموو ڕێبازەکانی دیکە پەلوپۆ بۆ ناو بەشەکانی دیکە دەبات، لەوانەش بۆ ناو ئایینی شیعر. کە دەخرێتە ناو ئایینی شیعر جۆرێك لە بخور دروست دەبێو شیعر بەهۆی سیمبولەکانی ئەم سۆفیگەرێتییە بەرەو رەهایی دەچێ، ...ئارەزووەکان لەنێو رستەو وشەدا لەگەڵ ئارەزووی خودی نووسەر تێکەلاّو دەبێو بەرەو رۆحی بالاّ هەنگاو دەنێن، مەرج نییە شیعری سۆفیگەرێتی شیعری راستەقینەو بێگەرد بێ، زۆرجاران شیعری سۆفیگەرێتی غەرقی گومانو گێرمەو کێشەو وەسوەسەو سیحرو ئەفسوون دەبێ، هەندێ جاریش جۆرێك لە شێتایەتی مندالّی دروست دەکاتو کەفو کوڵی عەشق دەخولّقێنێ... رەنگە زۆر لەم بابەتانە پڕ لە گرێو گوۆڵ بێو زۆر زبرو دڕبن، لەلای ئێمە واباوە کە ئەگەر شیعرێك باس لە خواو فریشتەو شتە بالاّکان بکات، ئیدی دەبێت بە شیعری سۆفیگەرێتی کە وانییەو هەرگیز تصوف لە شیعر بەم شتانەوە دروست نابێت... بەڵکو بەو جیهانبینییەوە دروست دەبێت کە هەولێك بۆ گۆڕانی

خـودو جولاَنـدنی ئـەم خـودە بـەرەو تێکـەڵ بـوون لەگـەڵ ڕۆحـی بـالاَداو هەوڵێکە بۆ ڕزگاربوون لە کۆت‌و فڕین لەناو ڕەهاییدا..

هەر لە چاپکردنی دیوانی یەکەمم بەناوی (خـاك‌و هـەڵۆ)وە تـا دوا دیوانـە شیعری درامیم کـە بـەناوی (وردی گـەلاَ) بـوو زۆر کـەس شـتیان لـەبارەوە نووسیوەو ئاوڕیان لیَ داوەتەوە لە شاعیرو نووسەرو ڕەخنـەگرەکان، بـەلاَم ئەوەی کە من بە کاری ڕەخنەییم زانیـون هەنـدێك لـە نووسـینەکانی عـەتا قەرەداغییە کە بە ڕوئیای خۆی دەنووسـیَ، هـەروەك ئـەم نووسـینە چـوار ئەڵقەییەی نووسەرێکی گەنج بەناوی (ڕەفیـق غـەفوور) بـوو کـە ئێسـتا لـە دەرەوەی ولاَتە کـە زۆر بـە وردی دیـوانی (تەمـە سـپییەکانی ڕۆح)ی شـی کردبوەوەو کەناڵەکانی تێدا کەشف کردبوو.

من شـیعرم نووسـیوەو زیـاتر لـە ٢٠ سـالَ ئـەزموونی شـیعرم هـەڵگرتووە، ئـــەزموونێکی ٢٠ ســـالَ کتێـــب‌و خوێندنـــەوەو موناقەشـــە... بەتایبـــەت خوێندنـەوەی ڕۆمـان، زۆر جـاران ئـاگری چـیرۆك‌و ڕۆمـان هەڵچـوونەکانم دادەگیرسێنیَ... بۆیە من چیرۆکم نووسیوە، لە ڕاستیدا من باوەڕم بە تاك لایەنی نووسین نییە، باوەڕم بە سنووری نێوان ژانرەکـانی ئـەدەب نییـە، بۆیە کـە مومارەسـەی نووسـینی چـیرۆك دەکـەم هـیچ جیاوازییـەك نـابینم لەوەی کە مومارەسەی نووسینی شیعر دەکەم.. من لە (١٧) ساڵی ڕۆمـانم نووسـیوەو زۆر لـە بـرادەران خوێندوویانەتـەوەو هـەوڵی زۆرم داوە ڕۆمـان بنووسم، بەلاَم هەرگیز نەگەیشتوومەتە ئەو قەناعەتەی بلاَویـان بکەمـەوە، چونکە ڕەنگە لە ئاستێکی باشتری هەندیَ ڕۆمانی بلاَوکـراوەی ئێسـتا بـن،

دوا چیرۆك كە بلاَوم كردۆتەوە دوای نۆڤلێتی (كەمتیار) چیرۆكی (ماینی گۆڕستان) بوو كە لە ناوەرۆك و فۆرمدا گۆڕان هەیە, هەموو رازو نهێنیی هونەرمەندو ئەدیبو نووسەرانی دنیا لەوەدا بووە كە توانیوویانە خۆیان بدۆزنەوەو رەهایی ناوەوەی خۆیان بەدەست بهێنن، هەرگیز نووسەری گەورەو مەزن دروست نابێ بێ بوونی ئەم رەهایییە- بیرۆكەی قووڵ و هزری بەهێز لەناو سەرێكی یەخسیرو دیلدا دروست نابێ، ئەمە لە لایەك، لەلایەكی دیكەوە نووسەر بێ ئیستیعابكردنی رەوتی شارستانیو موفرەدانی رۆشنبیری ناتوانێ بێتە ئاستی داهێنەرانی جیهانی، نموونەشمان لەم رووەوە هێجگار زۆرە، بەتایبەت داهێنراوەكانی سەدەی نۆزدەهەم لە رۆمانو شیعرو چیرۆكو مۆسیقادا... دەسەلاَتی دەقدەستەواژەیەكە لەسەر جەستەی ترس، زێتر پرسیار بەرهەم دێنێ، یاخود پرسیارێكە بۆئەفراندنی دەیان پرسیاری دیكە، دەچێتە كایەی لەناو بردنی وەلاَمی هەمیشە لەسەر زار و وە لاَمە ئامادەكان، ئەو وەلاَمانەی كە لەڕاستیدا وەلاَم نین بەقەد ئەوەی پەردەكێشانە بەسەر حەقیقەتەكان، هەر كاتێكیش پرسیار وەلاَمی ئاوەهای وردوخاش كرد ئەو كاتە سەرەتایی سەرهەڵدانی وداهێنانی راستەقینە دێتەكایەوە، دەسەلاَتی دەق بریتی نییە لەدەسەلاَتێكی وا كە نەخشەی بۆ كێشرا بێ وریێ ورەسمی سەربازی پشتیوانی لێ بكات و كۆڕەوی ئامێر بیپارێزی، بەقەد ئەوەای دەسەلاَتێكە تان وپۆی لە هزری ئازادی ئەدیب وەردەگرێ و دەوری رۆحی دەدات و دەیپارێزێ، لەهەموو خۆبەدەستەوەدانێكی دەسەلاَتێكە لەسەرچاوە

لەکوانووی جورئـەت وداهێنـان وخۆدۆزینـەوە وراسـتبێژی ورەتکردنـەوەی قوولْ وەردەگریْ، هەستی زەمەنی رابردوو و داهاتوو و ئێسـتای بەیەکـەوە گریْ دەدات بۆ ئەوەی لەبەرامبەر هەموو رەشـەبایەکی تـرس و پەشـیمانی ودوودلْـی بوەسـتیْ، چـونکە راسـتبێژی لەرۆژهـەلاْتی ئێمـەدا تراژیـدیای دروسـت کـردووە، بۆیـە ئەگـەر ئـەدەب ەدەق دەسـەلاْتێکی چـنراوی لەراستگۆیی کە داکۆکی لەخۆی بکات، دروست ناکات، ئـەوە تووشـی ئـەو نەهامەتیە دێت، بەمجۆرە دەسەلاْتی ئـەدەبی شـەرعیەتی خـۆی لـەقولاْیی مێـژوو وەردەگـریْ و سـەربلْندانە بـوونی خـۆی لـەنێو ئـەو مێـژووە دەسـەلمێنیْ، دەسـەلاْتی دەق کـەمپوتێك نییـە لـەبازاڕی بزاڤـی فیکریـدا بەئامادەکراوی دەست بکەوێت، بەلْکو شەونخونی وخەباتی ئینسانە لـەنێو جوگرافیایی هەزارەها سروت، بۆ ئەدیب ئەو گەنجینەیە داوای دەیـان جـار کـەوتن لـەپێناوی بـە پێـوە مانـەوە دێتەکایـەوە، تێگەیشـتنە لەمێـژوو، دەستنیشانکردنی فاکتەرەکانی سەرهەلْدانیەتی بۆ دۆزینەوەی وەعـی بـەم مێـژووە فرێـدانی دەقـی پـڕ لـەداهێنان، دەسـەلاْتی دەق هـەر لـەوەوە سەرهەلْنادا کە لەناو خانەیەکی ئەدەبی دیاریکراودا جوولْـە بکـەین، بـەلْکو کردارێکی – پرۆسەیەکی گشتیە لە گوتاری ئەبسـتمۆلۆژیادا ئەقلانیەتێکـە ئـەزموونی عـومر دروسـتی دەکـات، هـەر کـات چـەمکی ئەوانـەمان بـۆ وەدەرکەوت ئەوا دەسەلاْتی دەق سـەرهەلْدەدات وهێـز وبرسـت دەنـوێنیْ، هەلْبـەت پەیوەندیـەکی هێجگـار قـوولْ وبـەتین هەیـە لـەنێوان چـۆنیەتی دروست بوونی دەسەلاْتی دەق وخوێندنـەوە، مادامـەکی دەق نوێنەرایـەتی

جیهانبینی نووسەرەکەی دەکات، ئـەوا خوێندنـەوە وگوتـاری خوێندنـەوە هۆیەکە بۆ دروست کردنی ئەو جیهانبینیەی نووسەر.

جگە لەم دەسەڵاتە دەسەڵاتێکی دیکە هەیە کـی ئـاوەژووی ئـەم چـەمکە پـیرۆزە دەکـات ئـەویش بـوونی ئـەدەبی دەسـەڵاتدارە کـە دوو وشـەی بەئەستەم بەیەکەوە لکێنراون و هەرگیز بەیەکـەوە هەڵناکـەن، چـونکە کـە دەسـەڵاتی دەق سـەری هەڵـدا دژ بەمولکداریـەتی دەسـەڵات دەوەسـتێ، هـەموو خـەباتی رۆشـنبیری بریتیـە لـە بەربـەرەکانێی دەسـهەلاتدارێتی. خولقاندنی دەقێکی ئەدەبی لەدروست کـردن دەچـێ، لەئەفرانـدن دەچـێ، بۆیـەش کـاری داهێنەرانـە بـەکارێکی ئیـزەدی دەچـێ لەئەفرانـدن.... هەربۆیەش دەبێ سەخت ودژوار بێ، کارێك بێ لە دەسەڵاتی هەموو کەسدا نەبێ تەنیا ئەوانە نەبن کە خودانی دیدگایەکی بەهێزن، لەوانە نییە، هەموو کەسـێك تـا لەوانـەش خـەریکی کـاری داهێنـانن بتـوانن، رۆمـانێکی وەك (براکانی کارامـازۆف)ی دیستۆفیسـکی و دروسـت کردنـی دەیـان کەسـێتی وەك راسکۆلینکۆف ورزسیما وسمردیاکۆف دروسـت بکـەن، یـاخود بتـوانن (هاملێت) لە کۆماری خۆیان دروست بکەن وبیگوازنەوە هەموو دنیا، ئەمـە پەیوەسـتە بـەکاری خولقانـدنن ئەگـەر ئـەم خولقاندنـە بـۆ هـەموو کـەس بلوابایە.... کـارێکی ئەسـتەم ودژوار نـەدەبوو، هـیچ دووبـارە خولقانـدنێك لەئارادا نییە خولقاندن تەنیا بۆ یەکەمجارە ئەمـە تـەنیا لـەبواری دووبـارە داڕشـتن و خولقاندنـەوەی ئەفسـانە دەبـێ، ئـەگینا خولقانـدنی دەقێکـی داهێنەرانە تا ئەگەر بەر لەو دەقەش نموونەی هەبوو بێ، ئەوا هەر خولقانە

بۆ یەکەمجار، بۆ نموونە ئەگەر بمەوێ – شالیر– ی شەکسپیر بنووسمـەوە ئەوە ئەگەر وەك داهێنەرێك شتێکی تازەی لەسەر بونییات نەنێمـەوە پێـی ناگوترێ خولْقاندنەوە، بەلْکو پێی دەگوترێ لاسایی کردنەوە، بەلاّم ئەگەر هاتوو بەدیدگایەکی تازەوە (شالیر)م دروست کرد، ئەوە عەینی خولْقانە بۆ یەکەمجار.

سیمیۆلۆژیاو ئێستەتیکا

وەك زانستێك تا ئێستا لە پانتایی ئەدەبی کوردیدا پراکتیزە نەکراوە، ئەوەش کە کراوە تاكو تەرا بووەو نەیتوانیوە بەتەواوی دەقەکان بەرەوئاقاری ئەم لێکدانەوەیە ببات... زێتر تەوژمێکی فەرەنسییە زمانی ئێمە پێویستی بە خزمەتکردن هەیە، زۆر لایەنی ئەم زمانە هێشتا لای لێ نەکراوەتەوە. تا ئێستا ئێمە باسی پرۆسەی دروست بوونی واتای موفرەداتمان نییە، لە زمانی کوردیو هیچ شتێکی لەسەر نەنووسراوە، تا ئێستا هیچمان لەبارەی زانستی زمانی کوردی نەخوێندۆتەوە، هەندێ کەس کاریان لەناو زماندا کردووەو کارەکانیان جێگەی شانازین، بەڵام تەنیا بووینە لەم بوارەدا... سیمیۆلۆژیاش کارێکە لەو کارکردنانە، بەڵێ دەتوانێ خزمەتی ئەم زمانەی ئێمە بکات، بە تایبەت کە زمانی کوردی زمانێکە خاڵی نییە لە ئاماژە، بۆ نموونە ئاماژە کلاسیکییەکانی زمانی کوردی لەناو سەرجەم بەرهەمی کلاسیکیمان هێجگار زۆرە، بەلاّم تا ئێستا کەم کاریان تیاکراوە، لە شیعری نالیو مەمو زینی خانیو ئاماژە سۆفییزمییەکانی مەحویو جەزیری... زۆر وردەکاریان تیایە هەقە رەخنەی ئەدەبی کوردی پێیاندا بچێتەوە. هەڵبەت هەموو هەوڵە بەرارییەکانی مرۆڤ پرۆژەیەکی بەنرخ بووبنە بۆ دامەزراندنی بونیاتی شارستانی... بەبێ بوونی ئەو پرۆژە بەرارییانە کەلتووری مرۆڤایەتی نەیدەتوانی بەرەو داهێنانی شتی تازە بچێت بۆ نموونە دۆزینەوەی خەتی

هیرۆگلیفی لەلایەن قیبتییەکان بەهەدەر نەچوو... بەڵکو بووە هۆیەك بۆ دۆزینەوەی شفرەو دالی گەلێ جۆری نووسینی دیکە... رەنگە ئەوانیش وەك کەلتوور سوودێکی زۆریان لە فەراعینەکانی میسر وەرگرتبێ‌و هاتنەکایەی ئەم هەموو داهێنانەی ئەهرامەکان بێ ئەسەر نەبووە بەسەر سەرجەم کارەکانی دوای خۆیان... هەرواش خەتی بزماری سۆمەرییەکان‌و زمانی سانسکرێتی گەلانی هیندو ئەوروپی‌و نووسینی فەلسەفە ئامێزی تاویەت لە چین تا دەگاتە ئێستاکەی ئێمە، هەر هەموویان چەند ئەڵقەیەکی لەیەك دانەپچڕاوی‌و دامەزراندنی شارستانیەت بووینەو پەیوەندییەکی قووڵیان بەیەکەوە هەبوو. کە لە بنەڕەتدا گەڕان بووە بەدوای بونیاتێك کە ژیانی کۆمەڵایەتی‌و سیاسی‌و ئابووری پێ بەڕێوەببەن، بونیادیش لە بنەڕەتدا چەمکێکی ئەنترۆپۆلۆژی بووە بۆ لێکدانەوەی ئەرکەکانی بەشە پێکهاتووەکانی جەستەی مرۆڤ.... بۆیە دەکرێ بڵێم مادەمەکی هەوڵە بەرابییەکان لە پێناوی دروست کردنی بوونیات بووینە دەکرێ بونیاتگەرابییش سوودێکی زۆری لەم بوارانە وەرگرتبێ‌و بۆ داڕشتنی تیۆری خۆی کە لە ئەساسدا رێبازێکی دێرینی شیکردنەوەی شارستانیەتە کۆنەکان بووە، بەتایبەت لەلای لیڤی شتراوس... کە لە دواییدا پراکتیزەی سەر ئەدەب‌و دەقی ئەدەبی کرا. بەر لە نۆ ساڵ بۆ ئەدەبی کوردی هەندێ بابەتی تازەباو کارێکی هێجگار پێویست بوو وەك پیشاندان، چونکە لە ئەدەبی دەوروبەردا زۆر باس لە بونیاتگەری دەکرا دەبوایە ئەدەبی کوردیش‌و گەنجەکانیش حاڵی بن لەو شتە تازە باوانە، بۆیە بە پێویستم

زانی كه وەك مەعلومەیەكی سەرەتایی‌و پێناسەیەك شتێ لەم بارەیەوە بنووسم كە بە حەقیقەت شتێكی هێندە هەمەلایەن نەبووە، بەڵكو چۆنیەتی سەرهەڵدان‌و ماناكەی بوو كە لە دوای منیشەوە جەمال غەمبار كارێكی پوخت تری لەم بارەوە ئامادەكرد، ئیدی وردە وردە دەرگا كرایەوە.

بونیاتگەری لایەنی زۆری هەیەو كورت مەودانییە... ئەوانەش كە پێیەوە خەریك دەبن دەبێ روئیای جەمالی خۆیان بگۆڕن، چونكە بابەتێكی هێجگار وشكی لێكدانەوەی دەقە ئەدەبیەكانە، بەلأم ناكرێ ببێتە پێوەرێكی سەرتاسەری ئیدی هەموو دەقێك بەم پێوەرە بنرخێنرێ، ئێستاكە بە راستی جۆرێك لە پاشاگەردانی هەیە لەم رووەوە. بەتایبەت لە گواستنەوەو پیادەكردن بەسەر دەقەكانەوە كتومت شتەكانی پێشانی ئەوان دەلێنەوە هیچ ئیزافەیەكمان بۆ ئەم رێبازە نییە، لە شیكردنەوەی بونیاتی دەقی كوردیدا، چونكە تێگەیشتن لە بونیاتگەری دە بێ تێگەیشتن بێ لە زۆر بواری زانستی دیكە، ئەنترۆپۆلۆژیا بەتایبەتی، سیمۆلۆژیا، بەلاغە ئاماژە، فینۆمینۆلۆژیا، رێزمانی زمان بە گشتی‌و زانستی زمان بەتایبەتی، ئەمەش كارێكی قورسەو هەموو كەسێ ناتوانێ شانی بداتەبەر.

هەر لە دوای ساڵەكانی هەفتادا بەوەی كە تەوژمی شۆڕشگێڕانەی بزاڤی رزگاریخوازی گەلی كورد لەوپەڕی مەددی خۆی دابوو، پڕۆژەی دروستكردنی رەخنەی تیۆری‌و پراكتیكی لە بوارەكانی ئەدەبدا هەوڵی بۆدرا، بەتایبەت بە پێوەرێكی نوێخوازی‌و گەلێ مشتومڕی رەخنەیی

پیشاندرا، بەتایبەت لە سەردەمی روانگەدا کە هەوڵی تیۆرەزەکردنیـان بـۆ داکۆکی کردن لە خۆ، بەلاّم دیسان ئەم رەخنە تیۆرییە لەلای ئێمە دروست نەبوو، ئێمە تا ئێستا جورئەتی ئەوەمان نەکردووە پێوەرێك هەڵبژێرین‌و بە دەوری ئەو پێوەرە پرۆژەیـەکی رەخنـەیی بهێنینـە کایـەوەو لـە سـێبەریا رەخنـەکانمان دارێـژین. بـەلاّم لـەم دوایـەدا بەتایبـەت لـە دەرەوەی وڵات جۆرێك لەم رەخنەیە بنەمای بۆ دارێژراوە کە دەکرێ ببێتە بنەمایەکی چاك بۆ ئەم تیۆرە بە تایبەت لـە نووسـینی گەنجـەکانی ئـەوروپا وەك بـەختیار عەلی‌و مـەریوان برهـان قـانع‌و هاشـم کۆچـانی‌و رێبـورا سـیوەیلی‌و رەفیـق سابیرو هەروا رێبین هەردی‌و عەتا قەرەداغی کە جێگەی بایـەخ‌و پێزانینـە، هەروەها بوونی گۆڤاری رەهەندو چەند گۆڤارێکی دیکە رۆڵی باش دەگێڕن لە تاوتوکردن بۆ ئەم بابەتە زیندووە. ئێستەتیکا

مولّکی هـەموو ئەدەبێکـە کـە دەکـرێ وەك پێوەرێـك دنیایـەکی رەخنـەی لەسـەر دابمـەزرێنین، چـونکە ئەسـتەتیك لـە سـیماو خەسـڵەتی نـاوەرۆك‌و فـۆرمی دەق دەکۆڵێتـەوەو روخسـارە درەوشـاوەکانی دەق دەسنیشـان دەکا.... باشلار تەنیا بە جوانیـەکانی شـوێن جـوانترین تیـۆری رەخنـەیی بونیـات نـاوە، لەئـەدەبی کـوردی دێـرین‌و ئەمرۆشـدا ئـەم بـوارە دەکـرێ بەلایەکدا بچین و تەوژمێك لەرەخنەی بەدوادا بهێـنین، بـۆ نموونـە دەکـرێ بـاس لـە جوانیـەکانی رووداوو جوانیـەکانی شـوێن، جوانیـەکانی روو بەرووبوونەوە، جوانیەکانی ئامۆژگاری جوانیەکانی حیکمەت لە(مەم وزین)

باشترین پرۆژە دابمەزرێ لەمەودای رەخنەدا، هەرواش لەشیعر وچیرۆکی تازەی کوردیدا.

ئەفراندن لە ولاتێکی ژێر دەستە و چەند ساڵە یەخسیری دەستی داگیرکەران کارێکە سەبارەت بە داهێنەرانی کورد هێجگار قورس ودژوارە، چونکەئەگەر کارێکی ئورکسترا پێویستی بە هێمنی وجوانی شوێن ودابەشکردنی بالانسەیی بێ کە هێجگار تونا وبرستی دەوێ دەبێ حاڵی چلۆن بێ لەنیشتمانێك تاکە زەرڕەیەکی هێمنی بەخۆوە نەدیبێ، هەرواش سەبارەت بەتەواوی داهێنانەکانی دیکە، بۆیە ئێمەی نووسەرانی کورد دەبێ زۆرتر لەخەڵکی ولاتانی دیکە وردتر بین، بەسەلیقە بین، تێرامانێکی ورد وپڕ حیکمەتمان هەبێ بۆ خوێندنەوەی رابردوو خوێندنەوەیەك داهێنانی تازەو گەورەی بەدواوە بێ، خوێندنەوەمان هەبێ بۆ ئێستا بەرەوتێك کە رابردووی لەگەڵ دا بەشێوەیەك موتربە بکەین عیشقی داهێنانی لەدواوە بڕسکێ، هەرواش خوێندنەوەمان هەبێ بۆ داهاتوو، بەئادگارێك کە هەم رابردوو هەم ئێستاشی تیا ساوبدەین بۆ ئەوەی بگەینە رەوتی شارستانتێکی بەردەوام، ئێمە دەبێ گلەیی زۆر لەخۆمان بکەین، چونکە هیچ کارێکی وا ئەنجام نەدراوە گەنجانی والێکردبێ کە رابردوو بەشت بزانێ، نەوەی ئێستا نەوەیەکی بێ خوێندنەوەی رابردووە، لەملا ولەولا سەرچیغیان بردووە، بۆیە چاو بەستە وبەستەدڵ وزمانن. (مارسێل برۆست) مرۆڤی فێری برست وخۆڕاگری کرد لەنێو گۆشەگیرییەکی پرتام ولەزەت وکۆتایی هاتوو بەداهێنان، ئەو فێری مرۆڤی کرد کە لەناو دژواری

زەمەندا شوێنێ هەیە لەهزر کە داهێنانت پێ دەبەخشێ و بەرۆمانی (گەڕان بەدووی زەمەنی ون بوودا) تەواوی چەمکەکانی کۆمەڵایەتی بوونی ئەدەبی ئاوەژوو کردەوە، هەرواش جۆیس وخاچادۆریان وسێوە وشێخ رەزا و جلال الدین رۆمی ویۆنگ. بۆیە چێژ وەرگرتن لەبەرهەمی ئەوانە هـەمووی رەوایـە مرۆڤ ناتوانێ بێ چێژ وەرگرتن بەسەریاندا راببورێ. من بۆ خۆم لەبـەردەم مۆسیقلڕی گەورەی جیهانی (خاچادۆریان) سەرسـام دەبم و(سـێوە) دێتـە هانام،لەبەرابەر غوربەت وعیشقی (رۆمی) دا دەوەسـتم و(مـەحوی)دێتـەوە دەستم دەگرێ، خۆ ئولیسی (جـیمس جـۆیس) هـەر هـیچ نـەبێ فێـری بـە مەوسوعە بوونی نووسەرانمان دەکات، ئەوە جگە لەوەی کـە (شـێخ رەزا) بـە بەلاغـەتی پـڕ لەهــەجووی خـۆی دنیایــەکی دیکــەمان پێدەبەخشــێ. داهێنــەران بەگشــتی لوولــەی چـێژ بەخشـین وکریشــمە تێڕامــانن، لێتــان ناشارمەوە زۆر لەبەردەم شاعیری گەورەی عەرەب (ئـەدۆینس) دەوەسـتم وهەمیشە پرسیار دەوروژێنــێ، چـونکە داهێنــەرێکی گـەورە و بەسـەلیقەی عەرەبە هەرواش سەبارەت بە(ئەنجیلۆ) کە گەیشتە مەتافی کۆتایی گوتی (کەواتە قسە بکە).

کوردەواریش ئەگەر بەدبـەختی وچارەڕەشـی وناهـەمواری بـاری سیاسـی ئاوا بە پەند وعیبرەتی نەبردبایە, ئەگـەر رۆڵـەکانی خـۆی بـۆی سـووتابان وهێندەیان سەر لێ نەشێواندبا لەزۆر میللەتی دیکەی دنیا زیرەکتر ولەبارتر وداهێنەرترن، بۆیە نەك هەر شایانی ئەوەیە ئەدەبی مـەزنی هـەبێ، بـەڵکو شایانی ئەوەیە کە ئاشکراسازی گەلێ بەغارەت کراوی کـەلتوری خـۆی بـێ

لـەناو میللـەتانی دراوسـێی خۆیـدا، ئـەوەتا بـەر لەچـەندین سـاڵ خـانی فەلسـەفەی نووسـیوەتەوە و(نـالی) لـەناو پانتـای سـیمیۆلۆژیدا مەلـەی کردووە، داهێنەرانی کورد زۆرن، بەڵام داخەکـەم ڕێیـان لـێگیراوە خزمـەت بەمیللەتەکـەی خۆیـان بکـەن.. دەتـوانم بڵـێم هـەر بەداهێنـەکانیان چـەند میللـەتێکی دراوسـێی دەوڵەمەنـد کـردووە، نموونـەشمان لـەم بارەیـەوە هێجگار زۆرە لەناو عـەرەب و تـورك وفارسـدا. بەرهـەم هێنـانی ئـەدەبێکی مەزن پەیوەستە بە سێکوچکەی (سیاسەت و کۆمەڵ وئـابووری) جگـە لـە خـەڵق کردنـی جیهـانبینی لەلایـەن خـودی داهێنەرانـەوە، بۆیـە کـوردیش دەتوانیٚ ڕووبەڕووی حاڵـەتی ئـەوها ببێتـەوە. گـۆران شـاعیرێکی زۆر وریـا وزیرەك بووە، شارەزای ئـەدەبی جیهـانیش بـووە، سـوودێکی زۆریشـی لیٚ بینیون، گۆران لـە وەسـفدا هێنـدەی دانتـی بـەهێز بـووە، لـە وەسـفی بـۆ تەبەقەکانی ئاسمان، هێندەی (شیللی)یش ورد بووە لەراوکردنی سـەرجەم گریـانی مرۆڤایـەتی گـۆران بەڕاسـتی نموونـەی ئـەو شـاعیرە مەزنەیـە کـە بەشـیعری خـۆی هـاواری کـردووە، شـیعر پەیوەسـتە بـە گریـانی رۆحـی مرۆڤایەتی وهاوکات ئەگـەر پەیوەسـت درا بەکۆمەڵگـە و واقیعـەت دەبێتـە شتێکی لاواز، هەربۆیەش هەندیٚ شیعری گـۆران کـە بـۆ سیاسـەتی رووتـی گوتووە زۆر لەڕ ولاوازن، هەرگیز بەراورد ناکریٚ لەگەڵ شـیعرە جوانـەکانی دیکە، حالی حازر زۆر کەس هەن تا لە شاعیرە تازەکـانیش سـەر بەڕێچـکە وڕێبـازی رۆحیـەتی گـۆرانن نـەیانتوانیووە لـە قـاوغی ئـەودا رەت بکـەن، تەنانەت زۆر کەمیشن ئەوانەی توانیویانە تەجاوزی رۆحیەتی گـۆران بکـەن

لـه نوانـدنی وێنـەی ئـەودا، گـۆران عەصـەبی مرۆڤایـەتی گرتبـوو ئـەویش ئەوپەڕی رۆمانسیەت، کە زۆر پەیوەسـت بەدیـدی مرۆڤەوەیـە. کـەمبوونی رەخنـەی پراکتیکـی لەئـەدەبی کوردیـدا دەگەڕێتـەوە بـۆ ئـەوە کـە رەخنەگرەکانمان شیعر چیرۆکییان بەباشی نەخوێندۆتەوە، خـودی شـاعیر وچیرۆکنووسـەکان زیـرەکترن وجیهانبینییـان فـراوان تـرە، تەنانـەت ئـەو رەخنانەی شاعیرو چیرۆکنووسەکان دەیاننووسن زۆر بەهێزترە لەنووسینی خودی رەخنەگرەکان، پاشان ئەو کەسەی موومارەسەی رەخنەی پراکتیکی دەکـات دەبـێ زۆر شـارەزایی هـەموو رەهەنـدەکانی رۆشـنبیری کـوردی و رۆشنبیری دونیا بێت یا هەر نەبێ ئەزموونێکی زۆر خوێندنەوەی هەبێ، تـا بتوانێ بنج وبناوانی ئەو دەقە بگـات کـە شـیدەکاتەوە و رەخنـەی بەسـەر پیادە دەکات، چونکە دەقی ئـەدەبی ورۆشـنبیری دەقێکـە رسـکاوی دوای ئەزموونێکی زۆری نووسەرە، هـەرواش پێویسـتی بەپارسـەنگێکی تـەواوی رۆشنبیری رەخنەگر هەیە، ئەمرۆش لەناو پانتایی ئەدەبی کـوردی دا کـەم کەس هەن هەوڵ بدەن رەخنە وەك پرۆفیشنال وەربگرێ و پەلوپۆ بۆ شتی دیکە نـەبات، بۆیـە لـەبواری رەخنـەی پراکتیکدا زۆر بەدواکـەوتین، تـەنیا چەند هەوڵێك نەبێ ئەوانیش دەروەسـتی ئـەم هـەموو بەرهەمـە نایـەن کـە دێنە ناو ئەدەبی کوردییەوە.

***

بەياننامەی شيعری وسەرەتا

ئەگەر لەپێناوی چەسپاندنی یەك تاكە روئیەی شیعری بێ، ئەوە كارێكی ناتەواوە وناتوانێ ببێتە هۆیەك بۆ وروژاندنی نێوەندی ئەدەبی ودەروازەیەك بێ بۆ ئەو كەسانەی خەریكی شیعرن، بەلأم ئەگەر هاتوو بەياننامەيەك گەلاڵە كراو جۆرێك لە جیهانبینی فراوانی تیا بێت سەبارەت بەسەرجەم بزاوتی داهێنان ئەوە دەكرێ كاریگەر بێ بۆ نێوەندی ئەدەبی وپرسیارێكی زۆر بوروژێنێ و گفتوگۆیەكی زۆر دروست بكات ولەدوای خۆشیەوە پرۆسەیەكی رەخنەیی پڕ بەها درۆست بكات، چونكە جاڕدانی دیدگایەك بەبەیانێكی ئەدەبی ناچارم دەكات بچمە ژێر دەسەلأتی ئەو دیدگایە، بەلأم چونكە جیهانبینی فراوانترە لە دیدگا، بۆیە مشتومڕی زیاتر هەڵدەگرێ كاریگەریش دەبێ سەبارەت بەنێوەندی ئەدەبی، بەتايبەتی باری شلۆقی ئێستای ئەدەبی كوردی دەیسەپێنێ كۆمەڵی داهێنەر لەهەموو بوارەكانەوە گەلاڵەی بەياننامەيەكی بەهێز ورد بكەن كە زۆر شمولی وهەمەلایەن

سەرەتای دەست پێ كردن لەلای هەموو نووسەرانی دنیا حاڵەتێكی سیحراوی كەف وكوڵ ئامێزە، حاڵەتە عیشقێكی زۆر سەیرە، ئەگەر بێتوو نووسەر بە هەمان ئەو كەف وكوڵ وعیشقەوە تا كۆتایی ژیانی ئەدەبی خۆی خەریكی كاری داهێنان بێ، ئەوە حەتمەن دوای ئەو ئەزموونە

دورودرێژەش دەبێتە خودانی داهێنانێکی بێنەزیر، بۆیە سەرەتا زۆر گرنگە بۆ هەموو ئەدیب ونووسەرێك، من لەسەرەتادا لەبەر ئەوەی لەبنەماڵەیەکی ئایینی چاوم بەدنیا هەڵێناوە، بەتایبەت کە باوکم شاعیرێکی کلاسیکی بووە، بۆیە کتێب نزیکترین هاوەڵم بووە.. باوکم مرۆڤێکی هێجگار بەسەلیقە بووە، زۆربەی هەموو کاتەکانی خۆی بەخوێندنەوەی سەرچاوە ئایینیەکانەوە بەسەر بردووە... تەنانەت رۆژنامەکانی سەردەمی خۆشی موتابەعە دەکردن لەزانستی فەلەك و فەلەکیات لەزانستی بەلاغەت، دیدگایەکی کراوە وزیرەکانەی هەبووە... هەڵبەت ئەمە بۆ نەوەکانی کاریگەرێتی زۆری بووە... لانی کەم ئەو عیشقەی لەلا دروست کردوون کە کتێبیان خۆش بووێ. منیش هەر بەو حاڵەتەوە زۆرشتم لەم رووەوە بەمیرات بۆ ماوەتەوە... هەر بۆیەش سەرەتای دەست پێکردنم تەنیا کتێب بووە، تەنیا خوێندنەوە بووە بەبێ ئەوەی حەرفێك بنووسم، من بناغەی نووسینم لەسەر زەخیرەیەکی زەینی وهزری دارشتووە، بۆیە قەت بەسەرچیغی نەچوومەتە ناو پرۆسەی نووسینەوە... بەراستی هەر لەسەرەتاوە من بەئادگاری شیعرەکانم جیابوویمە لەشاعیرانی دیکە. بۆ دیدگای قووڵ کارم کردووە، بۆ تاوتوکردنی جیهانبینیەکی داهێنان هەوڵم داوە وتاوەکو ئێستاش هەر بەدوایدا عەودالم لەو سەردەمەی کە سەرەتای من بوو شیعری کوردی تازە دەرگەی مەسەلەی شتی تازە ونوێ ورۆژنامە وگۆڤاری لێ بووەوە، شاعیر کەم بوون لە هەولێر، من بۆخۆم زێتر دیوانە شیعرییە کلاسیکیەکانم دەخوێندەوە، زۆرم لەزەت لێ وەردەگرتن هەر

لەپۆلی شەشەوە هاتوچۆی کتێبخانەی گشتی هەولێرم کردووە. زۆر شـاییم بە کتێبەکانی کتێبخانە دەهـات... ئێسـتاکەش کـە دەچـم بـۆ کتێبخانـەی گشتی بۆنی کتێبی ئەوان سەردەمان برینەکانم دەکولێننەوە ویادگاریەکانم دەوروژێنن، لە شاعیرە ناودارەکانی ئـەو سـەردەمە... مەدحـەت بێخـەو و کـەریم شـارەزا و کاکـەی فـلاح وهـەردی وحـەبیب عـەلی ومـەنمی میرانـی وبورهان جاهیـد و ئەوانـە هـەبوون دیـار بـوون. دەکـرێ نـاو لەوانـە بنـێین رەعیلـی یەکـەمی شـیعری تـازەی دوای گـۆران, پاشـان کەوتینـە سـەر خوێندنەوەی شـیعری رەعیلـی دووەمـی دوای ئەوانـە کـە بریتـی بـوون لـە شێرکۆ بێکەس و عەبدولا پەشێو وسـەعدەڵلاَ پـەرۆش و ئـەوانی تـر , هـەر لـەبواری خوێندنـەوەی سـەرتاییمان زۆربـەی هـەرە زۆری نووسـینەکانی مەحموود زامدارمان دەخوێندەوە...ئا بـەمجۆرە قـەتاری سـەرەتا سـکەی خۆی گرت وتا وەك ئێستاش هەر بەرەو ئاییندە هەڵدەکشـێ. دەبـێ ئـەوە بڵێم ئەگەر دابـڕان بـەو مەبەسـتەوە بێـت کـە تـەواو لـەو بناغـەی بەراییـدا بترازێی وئیدی ببڕای ببڕ ئـاوڕی لێ نەدەینـەوە، ئـەوە هـیچ دەقەیـەك هـیچ بیرکردنەوەیـەك، هـیچ زەینێـك، ناچـێتە نـاو قـاوغی داهێنانـەوە... بۆیـە دەکرێ وشەی (دابڕان) هەر لەمەودا زانستییەکە بەکاربهێنین وەك دابڕانی کارەبا لە فانۆس ومارکس لە هیگـل، بـەلاَم بـۆ مـەودای ئـەدەب بـەردەوام بوون هەڵبژێرین کە دوو چەمکی گرینگ لە خۆیدا بەخێو دەکات یەکەم:

چــەمكی وەرگرتنـــی رابـــردوو بەهـــەموو خورافـــات وفەلســـەفە ودۆگمـــاو داهێنانەوە، دووەمیش چەمكی مانـەوە بەرامبـەر هـەموو ئـەو دەسـتەواژە وبنەمایانە.

تا ئێستا چامەیەك هەبێ كە هەردوو ئەم چەمكەی تێدا حەشار درابێ كەمە لە ئەدەبی كوردیدا، كە دەڵێم كەم واتە چەند چامەیەك هەیە كە بە نـوێ و رەســەن بـژمێردرێن، ئـەدۆنیس تــا ئێستاشــی لەگەڵـدابێ گەوهــەرەكانی رەحمــی رابـــردوو دەدرەوشــێنێتەوە، كەچـــی مـــودێرنیزمترین شـــاعیری سەردەمی عەرەبە، چـامەی (كـۆچ)ی شـێركۆ بێكـەس وچـامەی (شـەوانی دیكتاتۆر)ی جـەمال غـەمبار وچـامەی (هەولێرەماسـت)ی كـەژاڵ ئەحمـەد وچامەی (گۆڕستانی ئەپیكوروس)ی هاشم سەراج وچامەی (دەرگاكـان)ی بەختیار عەلی. هەروەها چامەیەكی (مەهدی ساڵح مەجیـد) كـە شـاعیرێكی گەنجە بەناونیشانی (هەڵۆیستی ئـاو)ە، زێـتر لـە پەیكـەری بـاوك دەدات، جگە لە چـامەی (كۆلانـەكانی ئـاو) یسـەباح رەنجـدەر و(ئـۆپێرای گـا)ی ئەنوەر مەسیفی و(فرەنۆمی لاستیكی)ی عەباس عەبدالا یوسف. هـەروەها چامەیەكی سـەعدوڵلا پـەرۆش كـە بـاس لـەپایز وبـەفر وفەلسـەفەی بـوون دەكات هەرواش چامەیەكی نەوزاد رەفعەت كە بەناوی (دەربـازبوون) بـوو، باس لەوێرانی رۆحی مرۆڤ دەكات. دەكرێ بـبن بـە نموونـەی باسـەكەمان، بـەڵام دیـارە هەنـدێكی تـریش مـاون بـەڵام نـاكرێ ڕیزیـان بكـەم. ئەگـەر بەووردی سەیری رەوتی بەروە پێشوەچوونی دانشگاكانی وڵاتانی دراوسـێ بكەین نەك ئەوانەی جیهانی، بەوردی وە لاٌمی نەگەتیڤی ئەم پرسـیارەمان

دێتــه خــەیاڵ، چــونکه دانشــگاکه زێــتر رووی ئــەکادیيما و ئــەزموون دەگرێتــەوە، گــەلێك لــەو پسـپۆر وزانایانــەی تیایــه کــه دەتـوانن بزاڤــی رۆشنبیری لەگەڵ لایەنەوە بەهێز و بڕستەوە بکـەن بـەوەی کـه دەورێکـی بـالاّ ببیـنین لـه نـویٚ بوونـەوە ونوێکردنـەوەی دامودەزگاکـانی رۆشـنبیری بەرۆحێکی رۆشنبیری و ئەکادییمی ولیتۆژینەوە له ئەنجام و هۆکارەکـانی، دانشــگا گــەورەترین دامــەزراوی مەعریفەیــه لەوڵاتــدا، هــەر لەڕێگــەی خوێندنەوە بیستومانه وخوێندوومانەتـەوە کـه دانشـگاکان دەورێکـی فـره بەهێزیان گێڕاوه له پەرەپێدانی رۆحی زانستی وبەدەیان هەزار ئیبتکـارات وداهێنراویـان خسـتۆته ئـاراوە، لەهـەموو روێکـەوە، ئـەمرۆ لەدانشـگاکانی کوردسـتان جۆرێـك لـەکپی وبەشـدارینەکردن هەیـه لـەم رووەوە، ئـەمڕۆی کۆمەڵگەی کوردستان پێٚویستی زۆری بە هەوڵ و تەقەللای زاناکانی دانشگا هەیه که رۆحی زانست ورۆشنبیری لەناو خەڵکدا قووڵ بکەینـەوە، زۆربـەی ئەو بەرهەمانەی که لەلایەن ئەکادیمی وخـودانی شـەهادە بـەرزەکان دێنـه ئاراوە هەر بەتەنیا بەرهەمی ئەدەبین، که ئەمەش لایـەنێکی زۆر کەمـه لـه ریزی بزاوتی رۆشنبیری و هەندێ لەوانه تـەنیا شـەهادەکانیان وەرگرتـووە وئیدی خەریکی ناو ئەرویقەی دانشگان وکاریـان بەهیچـەوە نـەماوە، جگـه لـەدەرس گوتنـەوە نـەیانتوانیووە ئـەزموونی خۆیـان لەفرێـدانی بەرهـەمی بایۆلۆژی و سیمیۆلۆژی وئەنترۆپۆلۆژی... تاد بخەنەڕوو.... کاریٚ بکەن که پەره بەرۆحی ئەو زانسته بدەن و بۆناو خەڵکی بگوازنەوە. بەلاٚم ئێمه هیچ بەراییەکی رەخنەییمان نەبووە، چونکه رەخنـه لەسـەر ئـەزموونی بـەرایی

قۆناغەکانی ئەدەبی دروست دەبیٚ، ئێمـەش لەسـەر تاسـەری قۆناغـەکانی بەراییدا کەمتر نووسەرێکمان هەبووە باسیان لەئەزموونی خۆیان کردبیٚ کە ئەمە کارێکی گرینگە بۆ ئەوەی رەخنەگرەکان لانی کەم رەوتـی چـۆنیەتی نووسینیان بۆ ئاشکرا ببیٚ.

بەدرێـژایی هــەردوو هێڵــی ئــەدەبی وسیاســی ئــەم دوو چــەمکە لەیــەکتر جیابوونەتەوە وەك فۆرم وناوەرۆك.... بەلاّم هەر بەدرێژایی ئەم دوو هێڵـە دوو ئــەقنومی پەیوەســت بەیــەکتر بووینــە، دابڕینــی چــەمکی ئــەدەبی لەحاڵەتە سیاسیەکان کارێکی ئەستەمە.... چونکە سیاسەت هەر بە تەنیا کاری بەڕێوەبردنی دەوڵەت یا حیزب یا چین وتوێژێك نییەبـەڵکو سیاسـەت بریتییە لە کۆمەڵ، ئـابووری پێوەنـدی مرۆڤایـەتی وگـەلیٚ شـتی دیکـە.... بــەلاّم بــۆ مەســەلەی خۆگرێـدانی ئــەدەب وئــەدیب بەسیاســەتەوە وئــەم خۆگرێدانە ببێتە هۆی ئەوەی کە لەناو کرۆکی ئەدەبەکـەدا یـاخود تـەعبیر لەو سیاسەتە بکات ئەمە لەبەهای داهێنانی گەورە کەم دەکاتەوە.

دەسەلاَتی ئەدەبو تیوری ئەدەب

دەسـەلاَتێکی شـەرعی و گـەورەترە لەدەسـەلاَتی سیاسـەت، چـونکە دەسەلاَتی ئەدەب زەرورەتێکی ئینسانی وویـژدانی رسـکاندوویەتی، بـەلاَم زۆر جاران دەسەلاَتی سیاسـی دیکتاتۆریـەت و بالاَدەسـتی چـینێك بەسـەر چینێکەوە دروسـتی کـردووە، لـەناو ئـەپارتمانی دەسـەلاَتی ئەدەبـدا هـیچ رۆحێکی دڕندانە وپیاوکوژانە لەئارادانییە وتەنیا گۆرانی هەیـە بـۆ ژیـان و خۆشەویسـتی وعیشـق وپـاکی، بـەلاَم لـەناو گرتووخانـەکانی دەسـەلاَتی سیاسیدا زۆر جاران چەوساندنەوە وپیاوکوژی وبێ مروەتی لەئارادا هەیـە، بۆیە مرۆڤ هەندێ جـار لـە ئاسـت پرسـیارێکی ئـاوادا دەبـێ زۆر دابمینـێ، دەسەلاَتێکی سیاسی شۆڕشگێڕ ومرۆڤ دۆست دەبێتە مایەی خۆشەویسـتی دەسەلاَتی ئەدەبی کە ئەوەشیان هـەر لەخانـەی سیاسـەتەوەیە... ئەگـەر سەیری داهێنەرانی دنیا بکەین دەبینین زۆریان لەکاری سیاسیش ئـەرکیان هەبووە. پێم وانییە مۆدێرنیزمەکان داخوازیان هەبێ و ئـەم داخوازیانـە لـە چـەند خالَێـك کۆبکەنـەوە، بـەلَکو چـەند زەروورەتێکـی رۆحـی هەیـە مۆدێرنیزمەکان پێیان وایە لـە رێگـەی داهێنـانی خۆیانـەوە دەبـێ بیگـەنێ وحالَەتەکانی ناو دەقی داهێنانی خۆیانیان پـێ پڕبکەنـەوە.... یـەکێ لـەو زەروورەتانـــەی کـــە مۆدێرنیزمـــەکان هـــەولَی بـــەدیهێنانی دەدەن، هێنانەکایەوەی دەقێکی فیکری وئەدەبی زۆر بالاَیە تا خۆیان پـێ لەبەر لـە خۆیان جیـا بکەنـەوە ونـەمری بـۆ خۆیـان وەدەسـت بهێـنن.. ئێسـتەتیکا

داخوازی مۆدێرنیزمت نییـه، چـونکه تـا سـهلهفیهکانیش دهیانـهوێ لـهژێر پهردهیهکی ئهستهتیکیدا خۆیان بهدرهوشاوهیی نیشان بدهن، ئهستێتیکا بهشێکی ههره گرینگی ئـهدهب ودهق وفیکـره کـه بـهبێ ئهسستهتیکا نـه دهق دینامیکهتی خۆی دهپارێزێ ونهفیکر رۆحـی ئیقنـاع کردنـی ههیـه... لهئـهدهبی کوردیـدا مـۆدێرنیزم ومۆدێرنیزمیـهت ههنـد زۆر بـووه تهنانـهت لهرێگــهی ئیدعاکانــهوه زۆر جــاران خوێنــهر ههســت دهکـا کـورد هــهر سهلهفیهتی نهبووه، بهڵکو لـه ئهزهلـهوه مـۆدێرنیزم بـووه... مـن بۆخـۆم دهڵێم مۆدێرنزمیهت ئهوهیه تـۆ بتـوانی بهرههمـهکانت ئاوێنـهی بالآنومـای شارستانیهت و مرۆڤایهتی وبالآیی بێ و لهم رووهوه موساهەماتت ههبێ... ئێمه به ئهقڵیهتێکی کشتسازییهوه ناتوانین مۆدێرنیزم بین.

گۆڵدمان وحەلاج

بەرهەمـەم ونووسـینەکانی هـەموو بەسـەر بونیاتـەوە بـوو، هـەوڵی داوە لەئاستی ئەدەب و دەقـی ئەدەبیـدا پـەرە بـە لێتۆژینـەوەی سۆسـیۆلۆژی بدات... هەموو نووسینەکانی سەبارەت بەبونیانەوە کارتێگەری (ژانپیاژێ) ی پێوە دیار بووە، بەڵام (گۆڵدمان) چـەمکی بونیـاتی پێکهاتـەیی هێنایـە ئاراوە کە پەیوەسـتە بـەکاربڕی هاوسـەنگ بـوون لـەنێوان ویـژدانی بـالاَ و خودی مرۆڤ و ئەو پێـی وایەکـە ئـەم هاوسـەنگ و بالانسـە لـە ڕێگـەی کـار پەردازی لێك ترزان و هەڵوەشانەوەی بونیادەوە سەر هەڵدەگرێ و دروست دەبـێ و دادەمەزرێتـەوە، لەسـەرەتادا ئـەو تێرمـی بونیـاتی رەت کـردەوە بەوەی کە هیچ حاڵەتێکی سـتاتیکی تێـدا نییـە ونـاکرێ دابـڕی بکـەین لـە شوێنکات (شوێن وکات) ئیـدی بـەم جـۆرە بونیـاتی پێهاتـەی وردە وردە لەسەر دەستی لۆکاش مارکسیزم وگۆڵدمان پێکهـات وبڵاوبـووەوە، لەسـەر ئاستی سۆسیۆلۆژیای ئەدەبی پیادە کرا، لای لۆکـاش پەیوەسـت بـوو بـە ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتی دەقە ئەدەبیەکان و لای گۆڵدمان تەنیا ئـەوە نـەبوو بەتەنیا سەیری کەسێتیی بکرێت، بەڵکو بریتی بوو لە کۆهۆش و کۆوریایی، بۆ ئەوەی کوردی خۆمان، پێم وایە دەکرێ سوود لـە هـەردوو ئـەو بـەرایی وبۆچوونانە وەربگرێت وپیادە بکرێت لـە نێـو پانتـایی ئـەدەبی کوردیـدا.. چونکە بونیاتگەری پێکهاتەی خوێندنەوەیە بۆ دەقی داهێنەرانـە. بـۆ ئـەم

مەبەستە دەبێ ئێمە مەسەلەی بونیاتگەری پێکهاتەیی بەسەر سێ لایەن و قۆناغی گرینگەوە پیادە بکەین.
یەکەم: قۆناغی کلاسیك کە دەکرێ هەم ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتی و هەم ئاگاهی کۆمەڵایەتی وهەم کەسێتی تێدا رەچاو بکرێ...
دووەم: قۆناغی دوای کلاسیك کە زێتر پەیوەستە بە رەفتاری مرۆیی.
سێیەم : قۆناغی ئێستاکە کە ئێستەتیکا و چەمك رۆلی خۆیان دەگێڕن....

حەللاج

نموونەی ئەو مرۆڤانەیە کە پێیان وایە باوەڕەکەیان زۆر گرنگترە لە جەستەیان، فەنابوونی خۆیان تا ئەبەد لەرێگەی ئەو رۆحەوەی کە شەلاڵی ئەو باوەڕە بەتینە هەرگیز کۆتایی نایەت، تەنانەت ئەگەر بەئێش و ئازارێکی لەسەر خۆوەش کۆتایی بەجەستەیا بهێنن، ئەو هەمیشە مکوڕ تر دەبێ لەسەر باوەڕی خۆی، ئەو کاتەش کەلەسەر ئەپەرتمانە بەرزەکانی سەردەمی سوڵتانەکان یەکە یەکە دەست وقاچیان هەڵدەپاچی، ئەو هێشتاش هەر لەسەر بیروباوەڕی (انا الحق)ی خۆی نەهاتبووە خوارەوە، هەر بۆیەش کاربەدەستانی ئەو سەردەم لەیەکە یەکە جەستەی ئەو مرۆڤەی دەترسان نەوەکا زیندوو ببنەوە تا دوایی بەدەم سووتاندنیەوە خۆلەمێشەکەیان فرێ دەدا دەریاوە، ئێش وئازاری حەللاج، ئێش وئازارێکی سادە نەبوو،ئێش وئازاری ئەو رۆحە بوو کە لەناو گەڕانێکی هێندە تووش وپڕ نەهامەت بووە کە پێیان وابووە نەبوونی بیروباوەڕێکی جیا لەخۆیان دەبێتە هۆی وردوخاشبوونیان، ئەوەبوو حەللاج لەسەردەمی

خۆیـدا بـەم دەردە چـوو، یـەکێ لـەو دیـاردە گرینگانـەی لەسـەردەمی جەزربەدانی حەللاجدا روویدا ئەوەبوو کاتێك خوێن لەهەموو گیانی بازرقەی دەدا وردە وردە رەنگی حەللاج زەرد هەڵدەگەڕا، حـەللاج بـۆ ئـەوەی ئـەو رەنگە زەردە بشارێتەوە بـەخوێنی خـۆی دەم وچـاوی خـۆی سـوور کـرد، کەلێیان پرسی ئەم کارەی لەپای چی کردووە، لەوەلاٌمدا گوتبووی نەوەکا وا هەست بکەن من لەترسان رەنگم زەرد بووە، حەللاج لەروانگەی زۆربەی هــەرە زۆری ئەوانــەی باســیان کــردووە، لــەنێو هــەموو ئــەو فەیلەســوفە سۆفیانەی وەك بوسـتامی، محێـدینی عـەرەبی و سـەهرەوەردی و زۆرانـی دیکە لەهەر هەموویان چاونەترس تر بووە، لە گۆشەی (وحده الوجود)ێکی سەیر دا دەژیا، خودانی یۆگای (تەئەممول) و، ریازەی رۆحی گـەورە بـوو، کە ئەمانە هەمووی وایکردووە، بۆ تا هەتا حەللاج زیندوو بێت، جگـە لەمـە هەر لەروانگەی سۆفیگەرانەوە کە باوەڕیان بە(مراتب) نەبووە بـۆ گەیشـتن بەئایـدیای ئـەو رۆحـەی کـە ئـەوان دەیانویسـت لەگەڵیـدا تێکـەڵ بـبن، حەللاجیش لەچەندین دەقی خۆیدا ئەو حەقیقەتەی پیشان داوە.

زۆرن ئەو شاعیر وناودارانەی کە بەدرێژایی زیندەگی خۆیان هەمیشە پێیان وابوو کە ئەم زەمەنە پووچە شایەنی ئەوە نییە مرۆڤ بەئاگاهییـەوە ژیـانی خۆی تێـدا بەسـەربەرێ، ئـەم بەهەنـد هەڵنەگرتنـە پـێ بـزانین یـا نـەزانین جۆرێك لە میتۆدی پووچ گەرایی دەبەخشـێ بەفەلسـەفەی ژیـان، کـەوا لـە مرۆڤ دەکا بیربکاتەوە کە ئاخۆ ئێمە بۆ هەین ؟ ئەم پرسیارە مـرۆڤ بـەرەو زۆر لادەبات و وای لێدەکات هەندێ جار لەناو گێژاوی فەلسەفەی بێهودەیی

دا مەلە بكات و هەندێ جاریش لەناو ئەگزیستانسیالیزم بتاوێتەوە وهەندێ جـاریش دەبێتـە گـەڕۆكێك بـەدوای بـەدیلێك بـۆ ئـەم ژیانـە كـە ناویـان ناوە(زەمـەنی مەسـتی)....زۆر لـەوو شـاعیرانەی وەك (حسـێن مـەردان)ی عەرەب و(بۆدلێر)ی فەرەنگی، (یەسـەنین) ی رووس وزۆربـەی هـەرە زۆری شاعیرانی دونیا بەدوای ئەو زەمەنە مەستیە گەڕاون لەپێناوی نەفی كردنی زەمــەنی واقیعـدا.... تەنانــەت شــاعیرێكی موتەصــویفی گــەورەی وەك عومەری خەیام و زۆربـەی شـاعیرە سۆفیەكان هەمیشـە زەمـەنی مەسـتی مەجازی هۆیەك بووە بۆ لەناوبردنی زەمەنی واقیعی، دیارە ئەوەش ناگاتـە ئاستی واقیع، بەڵام بەهەرحاڵ نەفی كردنێكی كاتیە ودەتوانرێ هەمیشەیی پێببەخشرێ. پێم وایە لەخانەكانی فیكرو كایەكانی مەعریفـەدا، مادامـەكێ هەوڵێك بۆ براوتی هزر هەیە هیچ جۆرە تۆمەتێكی وەك ریڤیـژینزم لـەئارادا نییە، هەر بۆیـەش هـەبوونی رەخنـە لەلایـەن كەسێكە ماركسیستەوە بۆ خودی ئایدۆلۆژییای ماركسی كارێكە نابێ تۆمەتی ریڤیژنیزمی بدەینە پاڵ، كە جۆرج لۆكاش یەكێكە لەو نموونانـەی دەكـرێ بخزێتـە ژێـر قـالبی ئـەم بۆچـوونە، خـودی جـۆرج لۆكـاش كـە دێتــە ســەر باســی (رۆمــان وەك مەلحەمەیـەكی مێـژوویی) بـاس لـەواقیعی رۆمـان دەكـا و دەگەڕێتــەوە سەركرۆك بۆ لێكدانەوەی هزری مرۆڤ سەبارەت بەواقیع.. جا هەنـدێ جـار ئەم واقیعە واقیعێكی رەجعیانـە بـووە، بـەڵام داهێنـانی لەسـەر خولقـاوە، دیارە لۆكاش لەو كەسانە بووە كە باوەڕی بە بوونەوەی هـزر و كرانـەوەی ئـەقڵ بـووە لەســەر مــەدارێك نەوەســتاوە، لــەنێو كۆمەڵگایـەكی دۆگمـا

وچەقبەستوو بەسەر یەك فیكردا، هەڵبەت ئەم جۆرە تۆمەتانە بۆ كەسـانی ئـاوا دروسـت دەبێـت , لۆكـاش فەیلەسـوف و ئـەدیبێكی هـەنگاری بـوو، لەدانشگای بۆدابسـت مامۆسـتای هونـەر و كـەلتوور بـوو خـودانی كتێبـی(پەرەسەندنی درامـای تـازە (١٩٠٨) و(رۆح وشـەكڵ –١٩١١) هـەروەها زۆر لیكۆڵینەوەی دەربارەی بالزاك وستاندال وئەمیل زۆلا ورۆمانی مێژوویـیـەوە هەبوو، لەبارەی قەیرانی فەلسەفەی بۆرژوازیـدا گوتـار وكتێبـی نووسـیوە، بەریڤیزنیزم لەقەڵەمدانی لە ئەقلانیەتی ئەو كەم نابێتەوە.

دەسەلاتی دەق و خوێندنەوە

بەڵێ دەقی سەرکەوتوومان هەیە خوێنەری زیرەك دەتوانێ دەستنیشانی بکا، رەنگە هەندێ دەقی واشمان هەبێ تەجاوزی ئەدەب وداهێنانی میللەتانمی دراوسێی کردبێ، حەز دەکەم ئەدەبی نووسراوی خۆمان بەکەم لەقەڵەم نەدەین... ئێمە میللەتێکی ژێر دەستە ورووت ورەجاڵ بووینە، هیچ میللەتێك وەك ئێمەی بەسەر نەهاتووە، ئەگەر سەیری ئەدەبەکەی خۆمام بکەین هەر لەکلاسیکیەوە تا وەك ئێستا بەدەیان و بگرە بەسەدان دەقی باش و سەرکەوتوومان هەیە کە ناکرێ لێرەدا ڕیزیان بکەین. نالی دەقی گەورەی نوسیووە، مەحوی دەقی گەورەی نوسیووە، مەلا حەمدون دەقی گەورەی نووسیوە... هەواش ئەحمەدی خانی وجزیری کە ئەوانەش پایەی ئەدەبی کلاسیکین دیارە نوێش لەسەر ئەم پایە بەهێزانەوە هاتووە، حەتمەن دەقی تازە وسەرکەوتوویان پێیە... خوێندنەوە

پێداویستیەکی حەتمییە بۆ ئەوەی هزر وشك نەکات، وشك کردنی هزر بەمانای کۆتایی هاتنتی ئینسانە، جا ئەم خوێندنەوە لەپێناوی ئەوە بێ کە ئەقڵ وهزر بەرەو ئاقاری داهێنان بکرێتەوە، یا بۆ ئەوەی کە لەمانا وپشتی مانای شتەکان و مرۆڤ بگەیت، بەتایبەت مرۆڤی هزرڤان و ئەدیب کە یەکێ لەخەسڵەتەکانی بەردەوام بوونی داهێنان تەڕوپڕ کردنیەتی بەخوێنی تازە، بەشارەزایی تازە، مەحاڵە بێ خوێندنەوە بتوانیت هزر لەئاستی پەرەسەندنی مەدەنیەت دابێ ـ هەردوو خوێندنەوەی ستوونی کە

ڕووبەڕووبوونەوەیەکە لەگەڵ ناوەڕۆك بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ کە هەموو کەناڵەکانی زەین وهزری لەگەڵدایە، لەهەست وشعور وتێڕامان ولێکدانەوە وبیرتیژی خوێندنەوەیەکی ماقووڵ وپڕ وەرگرتنی چەشە وچێژە، پێم وایە خوێندنەوەی ئاسۆیی بۆ شتە نا دیارەکان دەکرێ، بۆ ئەو دیدگایانە دەکرێ کە هێشتا توانای وەدەست هێنانیان ئەستەم ودژوارە، خوێندنەوەی ئاسۆیی گەڕانێکە بەنێو بازنەکانی دەرەوەی هزر وفڕین لە کانگای خەیاڵ وفانتازیا زێتر پەیوەستە بەداهێنان، بۆیە تێکەڵ بەرەوت و فۆرمی ئاسۆوە بووە، لەخوێندنەوەی ئاسۆییدا خەیاڵ سەرقافڵەی هەموو کەناڵەکانی زەینە، بەرهەم هێنەری دیمەن ورووداو ودارشتە وفۆرم وناوەڕۆکە، بەخوێندنەوەی ستوونی وئاسۆیی داهێنان لەناو پانتایی ئەدەبدا شەوق و ڕەونەقێکی زۆری دەبێ، لێکدانەوەی دیکەش هەن بۆ ئەم دوو جۆرە خوێندنەوەیە. دەسەڵاتی دەقدەستەواژەیەکە لەسەر جەستەی ترس، زێتر پرسیار بەرهەم دێنێ، یاخود پرسیارێکە بۆئەفراندنی دەیان پرسیاری دیکە، دەچێتە کایەی لەناو بردنی وەڵامی هەمیشە لەسەر زار و وە لامە ئامادەکان، ئەو وەڵامانەی کە لەڕاستیدا وەڵام نین بەقەد ئەوەی پەردەکێشانە بەسەر حەقیقەتەکان، هەر کاتێکیش پرسیار وەڵامی ئاوەهای وردوخاش کرد ئەو کاتە سەرەتایی سەرهەڵدانی وداهێنانی ڕاستەقینە دێتەکایەوە، دەسەڵاتی دەق بریتی نییە لەدەسەڵاتێکی وا کە نەخشەی بۆ کێشرا بێ وڕێ ورەسمی سەربازی پشتیوانی لێ بکات و کۆڕەوی ئامێر بیپارێزی، بەقەد ئەوەای دەسەڵاتێکە تان وپۆی لە هزری

ئازادی ئەدیب وەردەگرێ و دەوری رۆحی دەدات و دەیپارێزێ، لەهەموو خۆبەدەستەوەدانێکی دەسەلاتێکە لەسەرچاوە لەکوانووی جورئەت وداهێنان وخۆدۆزینەوە وراستبێژی ورەتکردنەوەی قوولّ وەردەگرێ، هەستی زەمەنی رابردوو و داهاتوو و ئێستای بەیەکەوە گرێ دەدات بۆ ئەوەی لەبەرامبەر هەموو رەشەبایەکی ترس و پەشیمانی ودوودلّی بوەستێ، چونکە راستبێژی لەرۆژهەلاتی ئێمەدا تراژیدیای دروست کردووە، بۆیە ئەگەر ئەدەب ەدەق دەسەلاتێکی چنراوی لەراستگۆیی کە داکۆکی لەخۆی بکات، دروست ناکات، ئەوە تووشی ئەو نەهامەتیە دێت، بەمجۆرە دەسەلاتی ئەدەبی شەرعیەتی خۆی لەقولایی مێژوو وەردەگرێ و سەربلّندانە بوونی خۆی لەنێو ئەو مێژووە دەسەلمێنێ، دەسەلاتی دەق کەمپوتێك نییە لەبازاڕی بزاڤی فیکریدا بەئامادەکراوی دەست بکەوێت، بەلّکو شەونخونی وخەباتی ئینسانە لەنێو جوگرافیایی هەزارەها سروت، بۆ ئەدیب ئەو گەنجینەیە داوای دەیان جار کەوتن لەپێناوی بە پێوە مانەوە دێتەکایەوە، تێگەیشتنە لەمێژوو، دەستنیشانکردنی فاکتەرەکانی سەرهەلّدانیەتی بۆ دۆزینەوەی وەعی بەم مێژووە فرێدانی دەقی پڕ لەداهێنان، دەسەلاتی دەق هەر لەوەوە سەرهەلّنادا کە لەناو خانەیەکی ئەدەبی دیاریکراودا جوولّە بکەین، بەلّکو کردارێکی – پرۆسەیەکی گشتیە لە گوتاری ئەبستمۆلۆژیادا ئەقلانیەتێکە ئەزموونی عومر دروستی دەکات، هەر کات چەمکی ئەوانەمان بۆ وەدەرکەوت ئەوا دەسەلاتی دەق سەرهەلّدەدات وهێز وبرست دەنوێنێ، هەلّبەت پەیوەندیەکی هێجگار قوولّ

وبـــەتین هەیـــە لـــەنێوان چـــۆنیەتی دروســـت بـــوونی دەســـەلاٚتی دەق وخوێندنـــەوە، مادامـــەکی دەق نوێنەرایـــەتی جیهـــانبینی نووســـەرەکەی دەکات، ئەوا خوێندنەوە وگوتاری خوێندنەوە هۆیەکـە بـۆ دروسـت کردنـی ئەو جیهانبینیەی نووسەر.

جگە لەم دەسەلاٚتە دەسەلاٚتێکی دیکە هەیە کـی ئـاوەژووی ئـەم چـەمکە پـیرۆزە دەکـات ئـەویش بـوونی ئـەدەبی دەسـەلاٚتدارە کـە دوو وشـەی بەئەستەم بەیەکەوە لکێنراون و هەرگیز بەیەکـەوە هەلٚناکـەن، چـونکە کـە دەسـەلاٚتی دەق سـەری هەلٚـدا دژ بەمولٚکداریـەتی دەسـەلاٚت دەوەسـتیٚ، هـەموو خـەباتی رۆشـنبیری بریتیـە لـە بەربـەرەکانێی دەسـهەلاتدارێتی. خولٚقاندنی دەقێکی ئەدەبی لەدروست کـردن دەچـیٚ، لەئەفرانـدن دەچـیٚ، بۆیـەش کـاری داهێنەرانـە بـەکارێکی ئیـزەدی دەچـیٚ لەئەفرانـدن.... هەربۆیەش دەبیٚ سەخت ودژوار بیٚ، کارێك بیٚ لە دەسەلاٚتی هەموو کەسدا نەبیٚ تەنیا ئەوانە نەبن کە خودانی دیدگایەکی بەهێزن، لەوانە نییە، هەموو کەسـێك تـا لەوانـەش خـەریکی کـاری داهێنـانن بتـوانن، رۆمـانێکی وەك (براکانی کارامـازۆف)ی دیستۆفیسـکی و دروسـت کردنـی دەیـان کەسـێتی وەك راسکۆلینکۆف وزرسیما وسمردیاکۆف دروست بکـەن، یـاخود بتـوانن (هاملێت) لە کۆماری خۆیان دروست بکەن وبیگوازنەوە هەموو دنیا، ئەمـە پەیوەسـتە بـەکاری خولٚقانـدنن ئەگـەر ئـەم خولٚقاندنـە بـۆ هـەموو کـەس بلوابایە.... کـارێکی ئەسـتەم ودژوار نـەدەبوو، هـیچ دووبـارە خولٚقانـدنێك لەئارادا نییە خولٚقاندن تەنیا بۆ یەکەمجارە ئەمـە تـەنیا لـەبواری دووبـارە

دارِشـتن و خولّقاندنـەوەی ئەفسـانە دەبـیٚ، ئـەگینا خولّقانـدنی دەقیٚکـی داهیٚنەرانە تا ئەگەر بەر لەو دەقەش نموونەی هەبوو بیٚ، ئەوا هەر خولّقانە بۆ یەکەمجار، بۆ نموونە ئەگەر بمەویٚ – شالیر– ی شەکسپیر بنووسمـەوە ئەوە ئەگەر وەك داهیٚنەریٚك شتیٚکی تازەی لەسەر بونییات نەنیٚمـەوە پیٚـی ناگوتریٚ خولّقاندنەوە، بەلّکو پیٚی دەگوتریٚ لاسایی کردنەوە، بەلاّم ئەگەر هاتوو بەدیدگایەکی تازەوە (شالیر)م دروست کرد، ئەوە عەینی خولّقانە بۆ یەکەمجار. خاسیەتی خۆی هەیە وجیایـە لەشـیعریٚ کـە پەیوەسـت نـەبیٚ بـەدراماوە... کـە دەلّـیٚم شـیعری درامـی واتـە ئـەو شـیعرە فیعلـی درامـی تیٚدابیٚ.... چەند ئەزموونیٚك هەن لەناو ئەدەبی کوردی کە شـیعری درامـی تیٚدا خولّقاوە.... شیعری درامی پیٚویستی بەدروسـت کردنـی دەنگـی جیـا جیا هەیە لەناو یەك ڕووداودا، هەلّبەت شیعری درامـی لـە ئـەدەبی کـوردی دەگمەنە، هەندیٚ شیعر درامای خۆیـان هەیـە، بـەلاّم لەپشـتی خویٚندنـەوە دان نەك لەناو خودی شیعرەکە، واتە سروتی درامیـت بـۆ دەخـولّقیٚنیٚ بـیٚ ئەوەی خاسیەتی درامیان تیٚدا بیٚ، شیٚرکۆ بیٚکەس شیعری درامی نوسیووە خۆم لە دیوانی ووردە گەلاّ شیعری درامیم نووسیوە پیٚویستی بە شارەزایی هەیە لەدروست کـردن وبـەرەو ترۆپـك بردنـی ڕووداوەکـان و دروسـتکردنی خەتی تراژیدی وکۆمیدیا وباقی مەسەلەکلنی دیکـە، (مـەحمود زامـدار) لـە (کۆمیـدیای کەرایـەتی)دا درامایـەکی خـەمبار وتراژیدیایـەکی خـەمباری دروست کردووە، لە(دەردەکورد) توانیویەتی ئەم بیرۆکەیـە بـەرەو ترۆپـك ببات ودراما دروست بکـات، دەتـوانین بـاس لەنموونـەی درامـی بکـەین لـە

قەسـیدەکانی (مـەحوی)، چـونکە چـەمکی (وەحـدە،الوجود) ی تێدایـە.

نموونەی تریش هەن.